

NAPOLEONO armijos seržanto Burgonės atsiminimai

NAPOLEONO

armijos seržanto Burgonės atsiminimai

Iš prancūzų kalbos vertė
Vita Malinauskienė

ŽARA
Vilnius

UDK 840-94
Na-147

Versta iš: *Mémoires du sergent Bourgogne*
Présentés par Gilles Lapouge
Arléa, 1992.

ISBN 9986-34-100-0
ISBN 2-86959-143-8 (*prancūzų k.*)

Turinys

Įžanginis žodis

Skaitytojo dėmesiui pirmą kartą lietuvių kalba pateikiami atsiminimai apie 1812 m. karą, kuriuos parašė Napoleono Didžiosios Armijos pėstininkų gvardijos seržantas Andrianas Žanas Baptistas Fransua Burgonė. Iš pradžių keletas žodžių apie memuarų autorių. Sulaukęs 20 metų jis įstojo į šaulių pėstininkų korpusą. Dalyvaudamas Napoleono kariniuose žygiuose nuo 1807 m. Lenkijoje, Prūsijoje, Ispanijoje, Portugalijoje buvo du kartus sužeistas. Taigi į karo žygį Rusijon jis išsiruošė kaip patyręs karys, o tai, be abejonės, padėjo jam išgyventi sudėtingomis sąlygomis. 1813 m. jam buvo suteiktas aukštesnis jaunesniojo leitenanto laipsnis, o mūšiuose Prūsijoje jis buvo sužeistas trečią kartą ir pateko į nelaisvę.

Leisdamas ilgas dienas kalėjime, Burgonė surašė savo dar nesuspėjusius išblėsti įspūdžius, patirtus antrajame karo etape, t. y. papasakojo Didžiosios Armijos atsitraukimo iš Rusijos istoriją. Reikia pasakyti, kad šie atsiminimai išsiskiria iš gausaus memuarų palikimo apie karo žygį į Rusiją savo unikalumu ir įdomumu. Autorius, be abejonės, tobulai valdydamas plunksną, gebėjo perteikti karo kasdienio gyvenimo smulkmenas, kurios ekstremaliomis

sąlygomis įgavo mirties ir gyvybės vertę. Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad tai – grožinės literatūros kūrinys, tačiau tuo pat metu per daug nenukrypstama nuo istorinės tiesos; atsiminimai – labai informatyvūs. Nedaug rasime atsiminimų (dažniausiai apsiribojama panoraminiu žinomų įvykių atpasakojimu) iš žygio į Rusiją, kuriuose su visomis smulkmenomis aprašoma ne tik bendra įvykių eiga, bet ir pateikiama asmeninių įspūdžių. Išties autorių galima pagirti ne tik už puikų, tikrovišką išgyventų epizodų atskleidimą, bet ir už tikslius bei spalvingus bendražygių portretus.

Kita vertus, atsiminimų specifiškumą liudija tai, kad juos parašė ne karininkas, o seržantas, kuris, nors ir vadina save puskarininkiu, tačiau iš tikrųjų mažai tesiskiria nuo eilinio kareivio. Taigi į karo eigą ir supančią aplinką žvelgiama per seržanto, artimo eiliniui, prizmę. Be to, reikia paminėti dar vieną aplinkybę, suteikiančią kūriniui tam tikrą išskirtinumą – palyginti su kitais mums žinomais atsiminimais, čia bendrame karo kontekste Lietuvos tematikai yra skirta nemažai vietos, o smulkiai aprašyti įvykiai kai kuriais atvejais gali pasitarnauti kaip vienintelis papildomas tokio pobūdžio istorinis šaltinis.

Disponuodami kukliomis žiniomis apie autorių, norėtume plačiau pristatyti pagrindinius 1812 m. karo momentus ir tą istorinę situaciją, kuri padėtų skaitytojui lengviau susiorientuoti vaizdinguose seržanto atsiminimų epizoduose.

Nesibaigiančių Napoleono karų epochos baigiamąja dalimi turėjo tapti Prancūzijos karas su Rusija, nes visa Europa, išskyrus Angliją, jau buvo užkariauta. Pelnęs nenugalėtojo šlovę, didysis karo vadas Napoleonas, sutelkęs ties Nemunu didžiules pajėgas (susidedančias, be prancūzų, iš daugelio tautų atstovų – italų, vokiečių, lenkų, austrų, ispanų, danų, belgų, olandų, šveicarų, portugalų ir Balkanų tautų atstovų), per pusę milijono karių, tikėjosi lengvai nugalėti rusų armiją generaliniame mūšyje Lietuvoje. Rusų armija, turinti apie 220 000 karių, buvo išdėstyta prie vakarinių

sienų ir suskaidyta į tris nevienodo dydžio dalis. Pirmosios daliniai buvo dislokuoti visoje Lietuvos teritorijoje, o vadovybė ir štabo centras – Vilniuje, antroji bazavosi Volkovyske, o trečioji – Lucke.

Tačiau karo pradžia prancūzams susiklostė nepalankiai, mat rusai, matydami akivaizdų kiekybinį pranašumą, nutarė skubiai pasitraukti, kad galėtų sutelkti savo didelėje teritorijoje išskaidytas armijas į vieną branduolį. Lietuvių delegacijos sutiktas Panerių kalvose prancūzų imperatorius nustebęs pirmiausia klausė, kodėl rusai nestojo į mūšį ir kodėl negynė tokio svarbaus gynybinio centro, kaip Vilnius. Taigi Vilniuje prancūzų reikalai klostėsi ne pagal numatytą planą. Kad ir kaip ten bebūtų, imperatorius savo laiške žmonai Marijai Luizai teigė, kad įsikūrė Vilniuje, gražiame mieste, apsigyveno gerame name ir yra labai užimtas, o reikalai klostosi gerai, nes priešas buvo apgautas.

Lietuvoje Didžioji Armija buvo sutikta kaip išvaduotoja, o tai leido prancūzams užsitikrinti tvirtą paramą. Gyventojų palankumą dar labiau sustiprino Napoleono įsakas, skelbiantis apie Lietuvos laikinosios vyriausybės sudarymą. Tuo metu Didžiosios Armijos korpusai nesėkmingai bandė pasivyti atsitraukiančias rusų armijas ir neleisti joms susijungti. Lietuva tapo ne karo veiksmų zona, o pagrindiniu prancūzų užnugario karinės atramos centru. Per Vilnių ir Kauną ėjo pagrindinė komunikacinė arterija iš Rusijos Paryžiaus link. Ja nuolatos įvairiomis kryptimis keliavo kariniai daliniai, amunicijos transportas, buvo vežama korespondencija. Vilnius tapo pagrindiniu administraciniu ir kariniu centru, nes mieste rezidavo Prancūzijos užsienio reikalų ministras H. B. Maret, prancūzų karinė ir civilinė administracija Lietuvoje, čia buvo įkurtos karo ligoninės, maisto, pašaro ir amunicijos sandėliai.

Tuo metu karas visą mėnesį vyko pagal jau įprastą scenarijų – Napoleonas siekė sutriuškinti atsitraukiančias tris rusų armijas atskirai, o rusai skubėjo susijungti. Nuolat vykdavo trumpi abiejų priešininkų ariergardų susidūrimai. Pagal tokį scenarijų reikalai

klostėsi iki to momento, kai rusai sujungė 1 ir 2 armijas rugpjūčio 3 d. prie Smolensko. Bendros pajėgos sudarė apie 120 000 karių. Čia įvyko pirmasis didesnis abiejų priešininkų susidūrimas, apie jį trumpai užsimena ir atsiminimų autorius. Užimti miestą sutelktoms Napoleono pajėgoms prireikė 3 dienų. Iki Maskvos buvo likę mažiau kaip 400 kilometrų. Rusų karinė vadovybė, likus 100 kilometrų iki Maskvos, nutarė pasipriešinti ir prie Borodino įvyko pirmas didelis priešininkų susidūrimas. Jeigu seržanto, buvusio rezerve, lakonišką pastebėjimą „išvydau labai liūdną ir kraupų vaizdą“ perteiktume skaičių kalba, tai jis galėjo „pamatyti“ ne mažiau kaip 50 000 žuvusių ir sužeistų rusų karių ir ne mažiau kaip 28 000 savo bendražygių.

Tolesnis Napoleono maršrutas vedė į Maskvą, kuri, kaip žinoma, prancūzams atiteko be mūšio. Nuo šios akimirkos, galima sakyti, ir prasideda pastabaus Burgonės pasakojimas. Maskvos užėmimas Napoleonui neatnešė didelės naudos, nes rusų armija, vadovaujama feldmaršalo Kutuzovo, nebuvo nugalėta ir atsitraukusi kaupė jėgas tolesniems mūšiams. Po ištisą mėnesį trukusio buvimo Rusijos sostinėje Napoleonas nutarė pasitraukti atgal į Smolenską ne tuo pačiu keliu, kuriuo atėjo, bet per Kalugą. Sugrįžti šiuo keliu sutrukdė atkaklus rusų pasipriešinimas, todėl Napoleonui neliko nieko kita, kaip tik grįžti senuoju nuniokotu Maskvos–Smolensko keliu.

Šiame etape armija susidūrė su gausybe problemų: nuolatiniai rusų puldinėjimai, pirmieji šalčiai, totali maisto stoka, karių nuovargis dėl spartaus žygiavimo prastais Rusijos keliais. Tai neigiamai įtakojo kovinį karių potencialą ir moralinę jų būklę. Nuo šios akimirkos prasidėjo naujas karo etapas. Dabar priešininkai, galima sakyti, pasikeitė vaidmenimis – prancūzai traukėsi, o rusai puolė, kaskart patikrindami savo jėgas didesniuose ar mažesniuose mūšiuose.

Pasiekusi Smolenską, Didžioji Armija jautėsi palyginti saugi. Tolesniam atsitraukimui Smolensko–Minsko–Vilniaus kryptimi miestuose stovėjo įgulos, o sandėliuose buvo sukaupta daug maisto ir amunicijos atsargų. Napoleonui pavyko mieste pergrupuoti savo jėgas ir leisti kariams pailsėti, tačiau pavienių dalinių nesėkmės privertė tęsti atsitraukimą. Eilinis mūšis ties Krasnu, kuriame kovėsi ir Burgonė, pareikalavo daug jėgų ir apie 6 tūkstančių karių gyvybių. Tačiau Burgonė ir jo bendražygiai tuomet neįsivaizdavo, kokie išbandymai jų dar laukia.

Mūšis ties Berezina ir persikėlimas per upę, kai Didžiosios Armijos gretos sumažėjo apie 30 000 karių, simbolizavo paskutinį ir baisiausią karo etapą, kurį galima pavadinti katastrofa. Tik Napoleono karinio talento dėka pavyko išvengti visiško sutriuškinimo. Tačiau nuo šio momento imperatoriaus vadovaujama armija galutinai prarado kovinę dvasią ir, karštligiškai atmušdama rusų dalinių atakas, traukėsi į Vilnių, kur tikėjosi rasti poilsį, maisto ir šiltą pastogę. Armiją drąsiai galima dalyti į dvi dalis. Pirmoji – tai daliniai, gebantys išlaikyti rikiuotę ir tvirtai laikantys ginklą rankose. Antroji dėl fizinio nuovargio, maisto stokos, patirtų sužeidimų ir ypač nepalankių oro sąlygų, kai šaltis naktimis siekdavo gerokai per 20 laipsnių, sudarė nebe kovinę jėgą, bet dezorganizuotus ir demoralizuotus atsilikėlių būrius, besivelkančius paskui pagrindines jėgas.

Būtent pastarajai ir atstovavo seržantas Burgonė, kuris dėl ilgametės savo karo žygių patirties, o galbūt todėl, kad likimas jam buvo palankus, nuolatos balansuodamas tarp gyvybės ir mirties, sugebėjo išgyventi ekstremaliomis sąlygomis.

Napoleono armija artėjo prie Vilniaus, kiekvieną dieną patirdama didžiulius nuostolius – maršalai J. Miurat ir A. Berthier raportavo imperatoriui apie katastrofišką jos būklę. Korpusai, kurių gretose karo pradžioje kovėsi nuo 20 000 iki 60 000 karių, dabar teturėjo nuo kelių šimtų iki kelių tūkstančių žmonių. Tiesa, Napoleonas dar tikėjosi sustabdyti rusų puolimą Vilniuje,

nes čia buvo sukaupta labai daug maisto atsargų – būtų galėję prasimaitinti apie 100 000 žmonių visą mėnesį. Vilniuje preliminariais duomenimis galėjo susirinkti apie 50 000 karininkų ir kareivių. Be to, netoli Vilniaus buvo dislokuoti mūšiuose nedalyvavę daliniai, o kariniuose sandėliuose pakako ginklų, parako ir šovinių atsargų. Taigi toks imperatoriaus sumanymas galėjo būti įgyvendintas, tačiau su viena sąlyga – kariniai daliniai turėjo būti morališkai ir fiziškai pasirengę kovoti. Tačiau taip neatsitiko.

Padėtis dar labiau komplikavosi, kai viešai tapo žinoma apie Napoleono pasitraukimą. Visiška neviltis ir moralinis pakrikimas apėmė ne tik eilinius kareivius, bet ir karininkus. Tiesa, Burgonė – imperatoriaus gvardietis, apie tai rašydamas susilaikė nuo platesnių tokio žingsnio vertinimų, liko ištikimas ir pateisino imperatoriaus sprendimą palikti armiją, sąmoningai neaiškindamas, kokią įtaką tai turėjo psichologiniam karių nusiteikimui, ypač tų, kurie visomis įmanomomis priemonėmis bandė išsigelbėti. Pasak amžininkų, kai kurie iš jų Vilniaus gatvėse šaukė: „Nėra vadovybės, kiekvienas atsako už save!“ Imperatoriaus išvykimas dar labiau padidino suirutę, tačiau ir pasilikęs Napoleonas vargu ar būtų gebėjęs pakreipti įvykių eigą kita linkme. Šiuo požiūriu reikia pritarti seržantui, nes Napoleono išvykimas buvo pragmatiškas žingsnis, susijęs su kariniais ir politiniais tikslais.

Atsakymą į klausimą, kas atsitiko Didžiajai Armijai nuo Berezinos iki Vilniaus ir nuo Vilniaus iki Kauno, skaitytojas suras Burgonės atsiminimuose. Mums telieka išryškinti ir patikslinti kai kuriuos istorinės situacijos momentus, žvelgiant iš poros šimtų metų distancijos.

Armijos atsitraukimo iš Rusijos kelyje Lietuvai ir Vilniui likimas lėmė tapti išskirtine vieta, nes būtent čia įvyko tai, ką drąsiai galima pavadinti šiurpiausia katastrofa, tiksliau sakant, čia armijos žlugimo procesas pasiekė kulminacinį tašką. Šiuo atveju skaičiai tampa iškalbingi, jie nusako ir tuo pačiu padeda suvokti

katastrofos mastus ir jos specifiškumą. Tai lyg iliustracija, papildanti ir padedanti geriau suprasti Burgonės aprašytos eilinio kario rūsčios kasdienybės vaizdus. Statistika, paremta patikimais dokumentais, tiksliai nusako katastrofos mastą. Tuometinės Vilniaus gubernijos teritorijoje, apytikriai 100 kilometrų spinduliu aplink Vilniaus miestą, žuvo apie 80 000 Napoleono armijos karininkų ir kareivių. Iš jų beveik 40 000 – Vilniaus mieste ir jo apylinkėse. Tai reiškė, kad Didžiosios Armijos beveik nebeliko.

Tokio įvykio unikalumą bendrame Napoleono epochos karų kontekste sudaro tai, kad didžiosios daugumos žuvusiųjų pagrindinės mirties priežastys tiesiogiai nesusijusios su dalyvavimu mūšiuose, ypač kai kalbama apie mirusiuosius pačiame mieste. Tiksliai žinoma, kad tuo metu Vilniuje didesnių priešininkų susidūrimų, kuriuos būtų galima įvardyti kaip mūšius, nebuvo. Susidūrimų ties Aušros vartais ir kelyje į Kauną ties Panerių kalvomis nuostoliai buvo labai nežymūs. Mirčių priežastis šiuo atveju buvo kompleksinė – fizinis išsekimas, kaip badavimo ir nuovargio išdava, šaltis ir ligos. Daugeliui tiesiog nepakako fizinių jėgų pasiekti maisto skirstymo vietas ir tik taip galima paaiškinti išties paradoksalią situaciją, kai žmonės mirė iš bado, nors miesto sandėliuose maisto tikrai nestigo.

Pabaigoje belieka pridurti, kad visiško atsitiktinumo dėka tapome Burgonės aprašytos tragedijos liudininkais, nes 2002 metais per Vilniaus mieste vykusius archeologinius tyrimus surastoje didžiulėje Didžiosios Armijos kapavietėje palaidotos būtent tų įvykių aukos. Tokiu būdu istorija priminė apie save. Bendras palaidotųjų skaičius siekė iki 3000 karių iš 40 pulkų, atstovaujančių įvairioms armijos rūšims: kavalerijai, artilerijai, jūreiviams, gvardijai, tačiau daugiausia pėstininkams. Visiškai tikėtina, kad tarp jų galėjo būti ir seržanto Burgonės artimas bendražygis ar bičiulis, nes surasta keliolika Napoleono pėstininkų gvardijos karių sagų. Likimo ironija, tačiau kariai atgulė ten, kur prieš keletą mėnesių

buvo patys įrengę artimiausiose miesto prieigose gynybinius įtvirtinimus, turėjusius jiems pagelbėti ginant miestą nuo priešų. Deja, jais nesuspėta pasinaudoti pagal paskirtį.

Taip pat labai tikėtina, kad kurios nors atsiminimuose minimų markitančių žemiškojo kelio galutinio sustojimo vieta tapo būtent ši kapavietė, nes čia rasti 27 moterų palaikai. Markitantės lydėjo Napoleono armiją visuose karo žygiuose kaip sudėtinė jos dalis ir atliko taisyklėmis nustatytas funkcijas: pardavinėjo maistą, tabaką, vyną, degtinę, įvairiausius buities reikmenis, reikalingus eiliniam kariui, esant reikalui, dirbo skalbėjomis ir sanitarėmis mūšio lauke. Savo paprastumu, mokėjimu pagelbėti sunkią minutę ir neišsenkančia energija markitantės gebėjo užsikariauti didelį populiarumą. Ko verta vien sakramentali jų frazė: „Užmokėsi vėliau". Žymiausios iš jų nusipelnė išlikti istorijoje tokiais legendiniais vardais, kaip Ponia pulkininkienė, Linksmoji mamutė ar Mari–keturi grašiai.

Šie tragiški ir dinamiški įvykiai paliko ryškų pėdsaką Europos tautų istorijoje, o Lietuvai tai reiškė neišsipildžiusių vilčių metą, kurį bene tiksliausiai apibūdino šis lietuvių tautos dainos posmas:

Prancūzas mandras, ką jisai padarė,
Daugel karalių ant ruso suvarė.
Vai broliai, broliai, broleliai jūs mano.
Nors mes visi aisim, ruso neparveiksim.

Humanitarinių mokslų
dr. *Virgilijus Pugačiauskas*

I

Iš Almeidos į Maskvą

1812 metų kovo mėnesį, kai, būdami Almeidoje, Portugalijoje, kovėmės su anglų armija, kuriai vadovavo Velingtonas, gavome įsakymą vykti į Rusiją.

Mes traukėme per Ispaniją, šalį, kurioje kiekvieną dieną vykdavo mūšis, o kai kada netgi du. Tai truko iki tol, kol atvykome į Bajoną, pirmąjį Prancūzijos miestą.

Išvykdami iš šio miesto, įkūrėme čia sargybos postą.

Atvykome į Paryžių, kur svajojome pailsėti. Bet po keturiasdešimt aštuonių valandų viešnagės imperatorius įsakė išsirikiuoti paradui ir, nusprendęs, kad poilsis nebereikalingas, paliepė mums žygiuoti kolonomis bulvarais, paskui Sen Marteno gatvėje pasukti į kairę, kirsti la Vijetę, kur mūsų laukė šimtai fiakrų ir kitokių vežimų. Čia mums buvo įsakyta sustoti ir po keturis lipti į vežimą; kai sulipome, vežikai ėmė raginti botagais savo arklius. Taip važiavome iki Mo, paskui iki Reno, nesustodami nei dieną, nei naktį.

Mes pailsėjome Maince, paskui patraukėme prie Reino; iš čia pėsčiomis kirtome didžiąją Frankfurto kunigaikštystę, Frankoniją, Saksoniją, Prūsiją ir Lenkiją. Iš Vistulės mes patraukėme į

Marienverderį, įžengėme į Pomeraniją ir gražų birželio 25 dienos rytą, geru metų laiku, arba, kaip pasakytų ponia de Segiur, nebjauriu laiku, persikėlėme per Nemuną specialiai šiam tikslui pastatytu pontoniniu tiltu. Taip atsidūrėme Lietuvoje, pirmojoje Rusijos provincijoje.

Rytojaus dieną mes pasitraukėme iš pirmosios savo pozicijos ir žygiavome iki birželio 29-osios nepastebėdami nieko įspūdinga, bet naktį iš 29 dienos į 30-ąją pasigirdo duslus triukšmas; tai buvo griaustinis, kurio dundesį iki mūsų atnešė stiprus vėjas. Didžiuliai virš galvų susitvenkę debesys grasino prapliupti lietumi. Griaustinis ir vėjas siautėjo daugiau kaip dvi valandas. Užgeso ugnis, vėjas nuplėšė dengtų blindažų stogus; mūsų ginklų piramidė sugriuvo. Patyrėme daug nuostolių ir nežinojome ko griebtis. Nutaręs ieškoti pagalbos, aš puoliau bėgti kaimo link, kur buvo įsikūręs generolo štabas. Kryptį rodė žaibo blykstelėjimai. Staiga nušvitus žaibui man pasirodė, kad matau kelią, bet tai tebuvo į malūną vedantis kanalas, iki pat viršaus sklidinas vandens. Mano mintys sukosi apie svarbius dalykus, ėjau susimąstęs ir staiga pajutau, kad grimztu į vandenį. Kai pagaliau pavyko iškilti į vandens paviršių, ėmiau plaukti į kitą krantą. Atėjęs į kaimą pasukau į pirmą pasitaikiusį namą ir pravėręs duris pamačiau kambaryje apie dvidešimt žmonių; tai buvo karininkai ir jų patarnautojai. Jie visi miegojo. Aš turėjau puikią galimybę nusirengti prie suolo, kuris stovėjo šalia didelės karštos krosnies; nusprendžiau išsidžiovinti marškinius ir kitus drabužius, tad greitai nusivilkau juos ir susiriečiau ant suolo laukdamas, kol drabužiai išdžius; švintant viską, kas įmanoma, jau buvau susitvarkęs ir išėjau iš namo ieškoti savo ginklų bei kuprinės; juos radau gulinčius purve.

Rytojaus dieną, birželio 30-ąją, danguje švietusi karšta saulė viską išdžiovino ir dar tą pačią dieną mes įžygiavome į Vilnių, Lietuvos sostinę, kur išvakarėse su savo palyda jau buvo atvykęs imperatorius.

Per tą laiką, kol čia buvome, aš gavau laišką iš savo motinos; į voką buvo įdėtas ir kitas laiškas, adresuotas ponui Konstanui, pirmajam imperatoriaus kamerdineriui, kilusiam iš Peruvelzo, iš Belgijos. Tai buvo laiškas nuo jo motinos, mano mamos pažįstamos. Nuvykau į imperatoriaus būstinę norėdamas įteikti laišką, bet kamerdinerio ten neradau; Rustamas, imperatoriaus mameliukas, man pasakė, kad ponas Konstanas išvyko kartu su jo didenybe. Jis pasiūlė man palaukti, bet aš negalėjau ilgam ten pasilikti, nes tuo metu ėjau sargybą. Atidaviau mameliukui laišką, kad įteiktų jį adresatui ir pažadėjau sugrįžti pasimatyti su ponu Konstanu. Bet rytojaus dieną, liepos 16-ąją, mes pasitraukėme iš šio miesto.

Iš Vilniaus išvykome dešimtą valandą vakaro ir patraukėme Borisovo kryptimi, o 27 dieną jau buvome Vitebske, kur susidūrėme su rusais. Mes kovėmės aukštumoje, kuri supo miestą ir jo apylinkes. Priešo armija buvo išsidėsčiusi dešinėje ir kairėje miesto pusėje esančioje aukštumoje. Kavalerija, vadovaujama karaliaus Miurato, jau buvo daug kartų atakavusi. Mūsų gretose kovėsi du šimtai reguliariosios armijos 9-ojo pėstininkų pulko kareivių, visi paryžiečiai. Sviesti į mūšį, jie susidūrė su Rusijos raitininkais, kurie kovėsi iš visų jėgų stengdamiesi atremti mūsų puolimą.

Mums atrodė, kad jie neatsilaikys, jeigu niekas neatskubės jiems į pagalbą, bet patys suteikti pagalbos negalėjome; žengti šį žingsnį trukdė daubos ir upė. Bet mūsų vyrams vadovavo šaunūs karininkai, kurie, kaip ir kareiviai, prisiekė garbingai kautis iki paskutinio kraujo lašo. Kaudamiesi jie atsidūrė tokioje vietoje, kuri teikė jiems pranašumą. Tada mūsų pėstininkai išsirikiavo karė* ir, kadangi dar nebuvo patyrę pirmojo smūgio skonio, didžiulė priešo armija, stovinti priešais juos, jų nebaugino. Staiga juos apsupo ulonų pulkas ir kitų pulkų raitininkai. Jie dėjo labai

* K a r ė – kautynių rikiuotė, kai kariuomenė išrikiuojama vienu arba keliais keturkampiais; dažnai naudota Europos šalių kariuomenių XVII–XIX a., ypač kavalerijos atakoms atremti. (Čia ir toliau žvaigždute (*) pažymėti paaiškinimai – *vertėjos.*)

daug pastangų bandydami atblokšti mūsiškius, bet to padaryti neįstengė. Galiausiai aplinkui juos išaugo užmuštų vyrų ir arklių siena. Rusai, susidūrę su šia kliūtimi, išsigandę ir sutrikę klausėsi džiaugsmingų armijos, šio mūšio žiūrovės, šūksnių.

Mūsiškiai laikėsi ramiai kaip nugalėtojai; jie trumpam sustodavo, kad susitiktų akis į akį su priešininku. Imperatorius siuntė vieną po kito įsakymus šauniausiems Garbės legiono kariams. Rusai, kai vyko kautynės aukštumoje, irgi stebėjo, kaip klostosi įvykiai, matė, kaip bėga iš mūšio lauko jų raitininkai.

Po šių kautynių mes įkūrėme kariuomenės stovyklą – bivaką. Netrukus pas mane atvyko dvylika jaunų kareivių, kilusių iš mano krašto Kondė; dešimt iš jų buvo kariuomenės būgnininkai, vienas – būgnininkų metras, dar vienas – pėstininkų kapralas. Jie visi buvo iš to paties pulko. Kariai prie šono turėjo prisisegę po ilgą ir platų dviašmenį kardą. Tai buvo ženklas, kad jie yra sumanūs, energingi vyrai, tikri padūkėliai. Aš labai apsidžiaugiau juos išvydęs ir pasakiau, kad apgailestauju, jog negaliu nieko jiems pasiūlyti. Išklausęs mano kalbos, žodžio paprašė būgnininkų metras. Štai ką jis pasakė:

– Mano kraštieti, ne dėl to pas jus atvykome; atvirkščiai, mes pribuvome čia norėdami pakviesti jus keliauti kartu su mumis ir pasiūlyti vyno bei kadaginės, kitų stiprių svaigiųjų gėrimų. Vakar vakare visas šias gėrybes mes atėmėme iš rusų generolo, tai yra pagrobėme nedidelį jo furgoną su virtuve ir viskuo, kas jame buvo ir kas galėjo tilpti į mūsų markitantės* Florencijos, pasak mano žmonos, gražiosios ispanės, kurią aš apsiėmiau globoti ir kuri garbingai vykdo savo pareigas, vežimą. – Tai sakydamas, dešine ranka jis pliaukštelėjo per savo ilgos špagos gardą. – Be to, – pridūrė, – ji yra šauni moteris. Paklauskite mano draugų, nė vienas iš jų nedrįs tvirtinti, kad sakau netiesą. Ji jaučia silpnybę seržantams,

* M a r k i t a n t ė – prekiautoja, lydėdavusi kariuomenę per žygius ir manevrus ir prekiaudavusi maistu, alkoholiniais gėrimais bei kareivių buities reikmenimis.

už vieno iš jų netgi ketino ištekėti, deja, jį nužudė ispanas iš Bilbao miesto. Kol Florencija išsirinks sau į porą kitą seržantą, turime ją pagloboti. Taigi, mano kraštieti, jūs ir keli jūsų bičiuliai privalote vykti drauge su mumis, nes ten, kur yra vietos trims, visada jos atsiras ir keturiems. Nagi, į priekį žengte marš!

Ir mes leidomės į kelionę paskui korpusą, kuris sudarė armijos avangardą.

Pagaliau atvykome į vaikinų iš Kondė stovyklą; mes – tai keturi kviestiniai: du dragūnai, tai yra Melė, kilęs iš Kondė, iš Peruvelzo kilęs Flamenas, taip pat Granžjė, to paties pulko puskarininkis. Mes įsikūrėme prie markitantės, tai yra gražiosios ispanės, vežimo; toji sutiko mus su džiaugsmu, nes atvykome iš jos gimtinės ir gerai kalbėjome jos tarme; ypač gerą įspūdį jai padarė dragūnas Flamenas, taigi naktį smagiai leidome gerdami vyną ir šnekučiuodamiesi su savo kraštiečiais.

Pokalbį nutraukė patrankos šūvis – taip prasidėjo nauja diena. Prieš atsisveikindami ir išsiskirdami pasižadėjome pasimatyti, kai tik sulauksime tinkamos progos. Vargšai jaunuoliai dar nežinojo, kad po kelių dienų vienuolikos iš jų jau nebebus tarp gyvųjų.

Taigi išaušo liepos 28-oji; manėme, kad reikės stoti į mūšį, bet rusų kariuomenė pasitraukė ir dar tą pačią dieną mes įžygiavome į Vitebską, kuriame išbuvome dvylika dienų. Mūsų pulkas įsikūrė viename iš šio miesto priemiesčių.

Aš apsigyvenau pas žydą. Jis turėjo labai dailią žmoną ir dvi žavingas dukteris, kurių žavūs veidukai buvo ovalo formos. Šiuose namuose aptikau nedidelį katilą miežiniam alui gaminti, taip pat rankines girnas grūdams malti. Deja, apynių tuose namuose nebuvo. Aš daviau žydui dvylika frankų, kad šis parūpintų mums apynių. Jis taip ilgai negrįžo, kad mes ėmėme nuogąstauti ir kaip įkaites paėmėme savo globon jo žmoną Rachelę ir abi jo dukteris. Bet po dvidešimt keturių valandų, tai yra po paros, žydas Jakobas pagaliau grįžo su apyniais. Pasirodo, jis buvo susitikęs Flamaną,

kuopos aludarį, kuris mums perdavė penkias statines labai geros kokybės alaus.

Rugpjūčio 13-ąją, dieną, kai turėjome išvykti iš šio miesto, Jakobas atidavė mums dvi statines alaus. Jas sustatėme mūsų markitantės motušės Diubua vežime, kuri mielai sutiko važiuoti paskui mus ir pasipelnyti pardavinėdama keliauninkams alų, nes tuo metu karštis buvo didžiulis ir mes mirėme iš troškulio.

Ankstų rugpjūčio 16 dienos rytą jau buvome prie Smolensko.

Mes užėmėme pozicijas vietovėje, kurią to krašto žmonės vadino Šventuoju lauku. Šį miestą supo labai galingos sienos ir aukšti, sulig medžių viršūnėmis, bokštai; kitoje miesto pusėje, jo papėdėje, tekėjo Boristenas (Dnepras). Netrukus Smolenskas buvo apsuptas ir smarkiai atakuojamas, bet rugpjūčio 17 dienos rytą, kai mūsų armija užėmė poziciją ketindama paimti miestą šturmu, dideliam visų nustebimui, paaiškėjo, kad miesto gyventojai spėjo evakuotis. Rusai kovėsi atsitraukę. Atkirtę tiltą iš aukštumos, kuri supo miestą, jie laidė į mus iš patrankų bombas ir sviedinius.

Apsiausties dieną aš su vienu iš savo draugų laiką leidau avanposte, tai yra lauko sargyboje; ten įsikūrė ir apgultyje dalyvavusi baterija, kuri apšaudė miestą iš patrankų. Tai buvo armijos korpuso maršalo Davu pozicija; maršalas, pamatęs mus ir atpažinęs, kad esame iš imperatoriaus gvardijos, atskubėjo paklausti, kur yra toji gvardija. Paskui jis nusitaikė haubicomis į priešais mus esantį bokštą. Netrukus buvo pranešta, kad rusai eina iš miesto mūsų link. Maršalas davė įsakymą pėstininkų batalionui užimti priešakines pozicijas ir, kreipdamasis į jo vadą, taip pasakė:

– Jūs privalote atremti artėjantį priešą.

Aš prisiminiau, kad šis senas karininkas, eidamas į mūšį su savo batalionu, visada traukdavo *Rolando giesmę*:

Kiek jų yra? Kiek jų yra?
Taip klausia negarbingas karys!

Po penkių minučių, atstatę durtuvus, jau žygiavome priešais rusų koloną, nes tik pro ją prasiveržus buvo galima patekti į miestą.

Kai grįžome į savo stovyklą, mus apšaudė iš pabūklų sviediniais. Vienas iš jų pataikė į klojimą, kuriame buvo įsikūrusi maršalo Mortjė būstinė, ir klojimas užsiliepsnojo; tarp žmonių, kurie, norėdami užgesinti gaisrą, nešė vandenį, aš atpažinau jauną kareivį iš mano gyvenvietės; jis kovėsi pirmajame Jaunosios gvardijos pulke[1].

Per tą laiką, kol buvome užėmę Smolenską, aš spėjau apžiūrėti katedrą, kurioje buvo susitelkusi didžioji dalis gyventojų, mat beveik visi šio miesto namai buvo sugriauti.

Rugpjūčio 21-ąją mes pasitraukėme iš užimamų pozicijų. Dar tą pačią dieną kirtome Valutino plokščiakalnį, kur prieš dvi dienas vyko kruvini įvykiai ir kur buvo nušautas generolas Gudenas.

Mes žygiavome toliau ir pagaliau atvykome į Dorogobužą; iš šio miesto išvykome rugpjūčio 24 dieną ir persekiojome rusus iki pat Viazmos, miesto, kuris, deja, jau skendėjo liepsnose. Ten radome degtinės ir šiek tiek maisto. Tęsėme žygį iki Gžatsko, į kurį atvykome rugsėjo 1-ąją. Čia mes įsikūrėme. Paskui vėl pasigirdo šūviai iš patrankų ir šautuvų, kurie buvo parengti mūšio dienai. Rugsėjo 4-ąją vėl leidomės į žygį; 5-ąją susirėmėme su rusų armija. Reguliariosios armijos 61-ojo pulko kariai užėmė pirmąjį priešininkų redutą.

Rugsėjo 6-ąją visi ruošėmės dideliam mūšiui, kuris turėjo įvykti rytojaus dieną: vieni iš mūsų tikrino savo ginklus, kiti susidėjo į kuprines skalbinius, kurių galbūt prireiks tuo atveju, jei bus sužeistųjų, treti rašė testamentus, o dar kiti, patys nerūpestingiausieji, dainavo arba miegojo. Imperatoriaus gvardijos kareiviai gavo įsakymą apsivilkti paradinę uniformą.

Rytojaus dieną, penktą valandą ryto, su ginklais rankose mes jau stovėjome išsirikiavę kolonomis. Imperatorius paskubomis apėjo visą priekinę liniją ir jau po pusvalandžio buvo ant arklio.

---

[1] Diumulenas mirė susirgęs drugiu Maskvoje. (Skaičiais pažymėti paaiškinimai – *autoriaus.*)

Septintą valandą prasidėjo mūšis; jis vyko, kaip ir visos didžiosios batalijos, griaudint patrankoms, nes, kaip sakė imperatorius, kad ir kaip ten būtų, mes privalome iššauti šimtą dvidešimt tūkstančių kartų. Per mūšį buvo sužeista arba nukauta apie penkiasdešimt tūkstančių rusų kareivių. Mes netekome septyniolikos tūkstančių vyrų; iš rikiuotės buvo išvesti keturiasdešimt trys generolai, iš jų aštuoni, mano žiniomis, buvo nušauti beveik tuo pačiu metu. Tai Monbrunas, Hardas, Kolenkūras (imperatoriaus vyriausiojo ginklanešio brolis), Komperas, Mezonas, Plozonas, Lepelis ir Anaberas. Pastarasis buvo gvardijos šaulių pulko vadas ir, kadangi turėjo teisę kada tik panorėjęs nueiti pas imperatorių ir jam pranešti: „Sere, toks ir toks generolas nušautas ar sužeistas", galėjo tikėtis užimti iš rikiuotės išėjusiojo vietą. Taip ir atsitiko, netrukus pulko vadas tapo generolu. Aš labai gerai prisimenu tą įvykį, nes tuo metu buvau už keturių žingsnių nuo imperatoriaus ir girdėjau, kaip šis jam pasakė:

– Pulko vade, aš suteikiu jums generolo laipsnį; o dabar eikite ir vadovaukite divizijai, esančiai priešais didįjį redutą. Užimkite jį!

Generolas nušuoliavo raitas. Greta jo jojo majoras, kuris lydėjo Anaberą kaip jo adjutantas.

Po penkiolikos minučių adjutantas sugrįžo ir pranešė imperatoriui, kad redutas užimtas, tačiau generolas sunkiai sužeistas. Jis mirė po savaitės. Aukų buvo ir daugiau.

Imperatoriui taip pat buvo pranešta, kad per mūšį nukauta arba sužeista penkiasdešimt rusų generolų.

Visą laiką, kol vyko mūšis, mes buvome rezerve – divizijos, kuriai komandavo generolas Frianas, užnugaryje. Sviediniai krito į mūsų gretas, visai netoli nuo tos vietos, kur buvo imperatorius.

Mūšis baigėsi vakare. Toje vietovėje, kur vyko kautynės, mes praleidome rugsėjo 7 dienos naktį ir visą rugsėjo 8-osios dieną. Aš nusprendžiau apžiūrėti kautynių lauką ir išvydau labai liūdną, kraupų vaizdą. Ėjau kartu su Granžjė. Mes nužingsniavome

iki nedidelio upelio – pozicijos, apie kurią tiek daug buvo diskutuojama per mūšį.

Karalius Miuratas čia buvo pasistatęs savo palapines. Atėję pamatėme, kad jis su chirurgu amputuoja dviem Rusijos imperatoriaus gvardijos artileristams dešiniųjų kojų šlaunis.

Kai operacijos buvo baigtos, Miuratas kiekvienam iš nukentėjusiųjų davė išgerti po stiklinę vyno. Paskui jis vaikštinėjo upelio krantu grožėdamasis lyguma, kuri driekėsi kitoje upelio pusėje ribodamasi su mišku. Būtent čia vakar mūšio lauke krito daug maskviečių, čia jis su savo raitininkais atakavo rusų armiją, kuri buvo priversta atsitraukti. Tai buvo vieta, iš kurios geriausia viską apžvelgti, įvertinti savo drąsą, šaltakraujiškumą, pasigrožėti uniforma, prisiminti, kaip buvo duodami įsakymai, kaip visi tuojau pat paklusdavo komandoms, kaip kardais buvo kapojami tie, kurie jį puolė. Čia buvo galima niekur neskubant grožėtis savo skrybėle, ją puošiančia balta egrete ir duksliu apsiaustu.

Rugsėjo 9-osios rytą mes palikome mūšio lauką ir dar tą pačią dieną atvykome į Možaiską. Rusijos armijos ariergardas kovėsi aukštumoje, kitoje miesto, kurį buvome užėmę, pusėje. Reguliariosios armijos 33-iojo pulko pėstininkų ir grenadierių kuopa, daugiau kaip šimtas žmonių, esanti avangarde, kopė į kalvą. Niekas nekreipė dėmesio į didžiulį priešo kareivių, kurie jų laukė, pulką. Tie mūsų kariuomenės žmonės, kurie buvo priartėję prie miesto, žiūrėjo į juos netekę žado iš nustebimo. Tuo metu daugybė kirasyrų ir kazokų eskadronų priartėjo prie mūsų pėstininkų bei grenadierių ir juos apsupo. Bet anie, visiškai nesistebėdami, darė tai, kas tarytum iš anksto buvo numatyta: jie susijungė iš pradžių į būrį, paskui suformavo karė ir paleido ugnį į visas keturias puses, taikydamiesi į juos apsupusius rusus.

Matant, koks atstumas skiria mūsiškius nuo kariuomenės, atrodė, kad jų laukia pražūtis, nes nebuvo jokių galimybių skubėti jiems į pagalbą ir padėti nelaimėje. Vyresnysis rusų armijos karininkas

priėjo prie pat mūsų pėstininkų ir grenadierių ketindamas pareikalauti, kad jie pasiduotų į nelaisvę, o prancūzams vadovavęs karininkas, užuot patenkinęs šį siūlymą, nušovė tąjį, kuris išsakė reikalavimą. Raitininkai, pašiurpę iš baimės, atsitraukė ir paliko mūsų pėstininkus bei grenadierius šeimininkauti mūšio lauke[1].

Rugsėjo 10-ąją mes persekiojome priešą, o kai liovėmės, aš ėmiau vadovauti sargybiniams; jų postas buvo prie pilies, kurioje buvo įsikūręs imperatorius. Traukiau į savo paskyrimo vietą keliu, vingiuojančiu pilies link, o tarnas lenkas, kurio šeimininkas majoras buvo imperatoriaus atašė, ėjo iš mano posto vesdamasis bagažu apkrautą arklį. Šis siaubingai nuvargęs arklys griuvo ant žemės ir net raginamas nebeįstengė atsistoti. Tarnas paėmė nešulius ir patraukė savo keliu palikęs vargšą gyvulį gulėti. Vos tik jis pasitraukė, baisiausiai išbadėję sargybos posto vyrai nušovė tą arklį, taigi visą naktį leidome valgydami arklieną; pasiruošėme mėsos netgi rytojaus dienai.

Netrukus po to įvykio imperatorius išėjo pasivaikščioti. Jį lydėjo karalius Miuratas ir vienas iš Karo tarybos patarėjų. Trijulė traukė pagrindinio kelio link. Aš tuo metu fechtavausi savo poste. Imperatorius priėjo prie mūsų ir pamatė arklį, užtvėrusį jam kelią. Jis paklausė manęs, ar tik neketiname to arklio suvalgyti. Atsakiau, kad mes taip ir padarysime. Jis linksmai nusijuokė ir tarė mums:

– Turėkite kantrybės! Po keturių dienų būsime Maskvoje ir jūs galėsite pasigaminti patiekalų iš kur kas geresnių produktų, nors, beje, arkliena – visai neblogas maistas.

Ši imperatoriaus pranašystė išsipildė, po keturių dienų mes tikrai jau buvome Rusijos sostinėje.

Rytojaus dieną, rugsėjo 11-ąją, ir dar kelias dienas oras buvo puikus. 13 dieną apsinakvojome vietovėje, kur stovėjo didžiulis

---

[1] Vienas iš mano draugų, velitas, kapitonas Sabatjeras, vadovavo tiems pėstininkams.

vienuolynas ir kiti dailios konstrukcijos pastatai. Iš to, ką ten išvydome, buvo galima spręsti, kad esame prie pat didelės sostinės.

Kitą dieną, rugsėjo 14-ąją, mes pakirdome anksti rytą ir leidomės į kelionę; pagaliau atvykome prie upelio, kur rusai, norėdami apginti miestą, jau buvo pradėję statyti redutus. Netrukus įžengėme į tankų beržų ir eglių mišką ir ten radome labai platų kelią. Tai buvo kelias, kuriuo važiuodavo arba jodavo Rusijos caras. Vadinasi, iki Maskvos visai nebetoli.

Rytojaus dieną aš ir dar penkiolika žmonių atsidūrėme priešakiniame būryje. Po valandos žygio imperatoriaus gvardijos kolona sustojo pailsėti. Tuo metu aš pamačiau reguliariosios kariuomenės kareivį su parišta kairiąja ranka. Jis stovėjo atsirėmęs į savo šautuvą ir atrodė tarytum kažko laukiąs. Staiga atpažinau jaunuolį, kilusį iš Kondė; tai buvo vienas iš tų šaunių vyrukų, pas kuriuos lankiausi prie Vitebsko. Jis atėjo čia tikėdamasis susitikti su manimi. Priėjau prie jo ir ėmiau klausinėti, kaip sekasi jo bičiuliams.

– Labai gerai, – atsakė jis stuksendamas šautuvo buože į žemę. – Jie visi mirė, kaip sakoma, garbinga mirtimi mūšio lauke ir buvo palaidoti didžiajame redute. Juos pakirto kartečės, kai buvo duotas signalas pulti. Ak! Brangus seržante, – kalbėjo jis toliau, – aš niekada nepamiršiu to mūšio! Kokios skerdynės!

– O jūs, – paklausiau aš, – sakykite, kaip jūs laikotės?

Jis atsakė:

– Ak, deja! Esu sužeistas, kulka pataikė tarp alkūnės ir peties! Prisėskime trumpam ir pasikalbėkime apie vargšus mūsų draugus ir jaunąją ispanę, mūsų markitantę.

Ir štai ką jis man papasakojo:

– Nuo septintos valandos ryto mes išsivaikščiojome kas sau, nes mums vadovavęs generolas Kampanas buvo sužeistas. Tas, kuris atvyko pakeisti jo, irgi buvo sužeistas; kulka kliudė ir mūsų vadą. Tuomet atsirado ketvirtasis; jis atvyko iš gvardijos. Negaišdamas

laiko ėmėsi mums vadovauti ir davė signalą nedelsiant pradėti puolimą. Mūsiškį 61-ąjį pulką išskynė kartečės. Mano bičiuliai buvo nukauti, redutas paimtas, o generolas – sužeistas. Tai buvo generolas Anaberas. Per tas kautynes ir mane labai netikėtai kulka sužeidė į ranką. Po akimirkos, nebegalėdamas ištverti baisaus skausmo, aš nutariau eiti į lauko ligoninę, kad ten ištrauktų iš žaizdos giliai joje įstrigusią kulką. Nebuvau nužingsniavęs nė šimto žingsnių, kai sutikau jaunąją ispanę, mūsų markitantę. Ji buvo apsipylusi ašaromis; sužeistieji pranešė, kad beveik visi pulko būgnininkai nukauti arba sunkiai sužeisti. Florencija man pasakė skubanti pas būgnininkus, nes norinti jiems pagelbėti. Nekreipdamas dėmesio į tai, kad esu sunkiai sužeistas ir kenčiu baisų skausmą, pasisiūliau ją palydėti. Mes atsidūrėme tarp sužeistųjų; kai kurie iš jų vargais negalais dar įstengdavo atsistoti ir eiti patys, bet kur kas daugiau buvo tokių, kuriuos reikėjo nešti neštuvais.

Kai mes atvykome prie didžiojo reduto ir išvydome skerdynių lauką, Florencija nuskubėjo ten link, kur buvo girdėti aimanos ir šūksniai. Staiga ji pamatė ant žemės besimėtančius sudaužytus pulko būgnininkų būgnus. Ir ėmė rėkti tarytum kliedėdama: „Eik čion, bičiuli, paskubėk! Jie yra čia!“ Netrukus jau buvome ten, kur tysojo negyvėlių kūnai. Ant žemės mėtėsi įvairios kūno dalys, į gabalus kartečės sudraskyti kūnai. Florencija kaip išprotėjusi ėjo nuo vieno kareivio prie kito ir pasilenkusi šnibždėjo jiems švelnius žodžius. Bet nė vienas iš jų negirdėjo to, ką ji sakė. Ir vis dėlto būta tokių, kurie rodė vos pastebimus gyvybės ženklus. Tarp jų buvo ir būgnininkų metras, kurį Florencija vadindavo savo tėvu.

Ji kuo greičiausiai nuskubėjo prie jo, parklupo ant kelių, pakėlė sužeistojo galvą ir supylė į burną keletą lašų degtinės. Tuo metu rusai vėl ėmė atakuoti redutą. Prasidėjo susišaudymas, ėmė griaudėti kanonada. Staiga iš jaunosios ispanės lūpų pasigirdo skausmingas klyksmas. Pasirodo, jai į kairiąją ranką pataikė kulka ir,

sutraiškiusi nykštį, įstrigo į vyro, kurį ji buvo atskubėjusi gelbėti, petį. Moteris prarado sąmonę ir krito paslika ant žemės. Pamatęs, kokia bėda ištiko Florenciją, aš puoliau prie jos norėdamas pakelti ir nunešti ten, kur ji būtų buvusi saugi, tai yra ten, kur buvo jos daiktai, vežimas ir lauko ligoninė. Bet kadangi viena mano ranka buvo sužeista, neturėjau jėgų jos nešti. Laimė, prie mūsų atskubėjo netoliese buvęs kirasyras. Man nereikėjo nieko prašyti. Jis pats pasakė: „Greičiau! Paskubėkime, čia reikalai klostosi labai prastai!"

Prie pat mūsų pro šalį švilpė iš patrankų paleisti sviediniai. Kirasyras negrabiai pakėlė ispanę ir nusinešė ją kaip vaiką. Markitantė vis dar buvo be sąmonės. Po dešimties minučių kelionės mes atvykome prie nedidelio miško, kur buvo įsikūrusi gvardijos artilerijos karo lauko ligoninė. Čia Florencija pagaliau atgavo sąmonę.

Ponas Larėjus, imperatoriaus gydytojas, amputavo jai rankos pirštą, o man pašalino giliai žaizdoje įstrigusią kulką. Po šios operacijos aš jaučiuosi visai neblogai.

Štai ką man papasakojo jaunuolis iš Kondė – Diumonas, reguliariosios armijos 61-ojo pulko kapralas. Aš paprašiau, kad jis pažadėtų atvykti pasimatyti su manimi į Maskvą, jeigu atsitiktų taip, kad mes ten liktume ilgesniam laikui; bet mudu niekada taip ir nesusitikome, aš negavau apie jį jokių žinių.

Taigi tame atmintiname Maskvos (Borodino – *vert. past.*) mūšyje, kuris vyko 1812 metų rugsėjo 7 dieną, žuvo dvylika jaunuolių iš Kondė.

Tai mūsų žygio iš Portugalijos iki Maskvos pasakojimo santrauka.

BURGONĖ
imperatoriaus gvardijos eksgrenadierius,
Garbės legiono kavalierius

II

Maskvos gaisras

Rugsėjo 14 dieną, pirmą valandą po vidurdienio, kirtę didelę girią tolumoje išvydome aukštumą. Dar po pusvalandžio mes jau buvome prie tos aukštumos. Pirmieji, kurie atsidūrė aukščiausiame jos taške, rodė ženklus tiems, kurie žygiavo uodegoje, ir garsiai šaukė:

– Maskva! Maskva!

Ir iš tikrųjų miestas, kurį pamatėme, buvo labai didelis; čia tikėjomės pailsėti ir atsikratyti nuovargio, nes mes, imperatoriaus gvardijos kareiviai, be jokio ilgesnio atokvėpio buvome nužygiavę daugiau kaip du šimtus ljė.

Oras buvo puikus kaip vasarą; saulė atsispindėjo ant cerkvių kupolų, ant varpinių, ant paauksuotų rūmų stogų. Daugelio šalių sostinės, kurias jau buvau matęs, tai yra Paryžius, Berlynas, Varšuva, Viena ir Madridas, nepadarė man ypatingo įspūdžio, bet šį kartą patyriau visai kitokius jausmus: aš, kaip ir visi kiti, pajutome kažką panašaus į magišką trauką.

Tomis akimirkomis, kai žvelgėme į šį nuostabų miestą, pamiršome viską: kančias, mus tykančius pavojus, nuovargį, netektis; jautėme džiugesį, kad pagaliau galėsime įžygiuoti į Maskvą, apsigyventi

geriausiuose kariuomenės žiemos būstuose ir pasiekti kitokio pobūdžio pergalių, nes toks iš tikrųjų yra prancūzo kareivio charakteris: po mūšio – meilė, o po meilės – mūšis.

Kol mūsų visų mintys sukosi apie šį miestą, atėjo įsakymas apsirengti paradine uniforma.

Dar tą pačią dieną aš atsidūriau priešakinėse pozicijose drauge su penkiolika kareivių. Man buvo įsakyta saugoti į nelaisvę per Maskvos mūšį paimtus karininkus; keletas iš jų mokėjo prancūzų kalbą. Tarp jų buvo ir graikų dvasininkas, greičiausiai, kariuomenės pulko kapelionas; jis irgi kuo puikiausiai kalbėjo prancūziškai, bet buvo liūdnokas ir labiau pasinėręs į savo mintis nei kiti jo likimo draugai. Aš ir mano bičiuliai pastebėjome, kad paimtieji į nelaisvę, artėdami prie kalvos, kur buvome įsikūrę, daug kartų žemai lenkiasi ir žegnojasi. Aš priėjau prie kunigo ir paklausiau, ką reiškia tokie jų veiksmai.

– Pone, – atsakė jis, – kalnas, ant kurio esame, vadinasi *Poklonaja gora* ir visi Maskvos gyventojai, žvelgdami į jį iš šventojo miesto, privalo nusilenkti ir persižegnoti!

Netrukus nusileidome nuo to kalno ir po penkiolikos minučių žygiavimo atsidūrėme prie miesto vartų.

Imperatorius jau buvo čia su savo štabo karininkais. Mes sustojome. Tuo metu aš pastebėjau, kad kairėje pusėje prie Maskvos plyti didžiulės kapinės. Po kiek laiko maršalas Diurokas grįžo iš miesto ir pristatė imperatoriui keletą maskviečių, kurie kalbėjo prancūziškai. Imperatorius uždavė jiems labai daug klausimų; paskui maršalas pranešė jo didenybei, kad Kremliuje yra labai daug ginkluotų žmonių, kad didžioji jų dalis – iš kalėjimų išėję piktadariai ir kad jie ėmė šaudyti į Miurato raitininkus, kurie buvo priešakinėse armijos linijose. Viską atidžiai apsvarsčius buvo nuspręsta neskubėti atidaryti vartų.

– Visi tie niekšai, – pasakė maršalas, – girti ir nepaklus sveikam protui.

– Jeigu taip, vartai bus atverti griaudint pabūklams, – atsakė imperatorius, – ir tegul persekioja visus, kuriuos ten rasime!

Karalius Miuratas, paklusdamas įsakymui, apsiėmė atlikti šį darbą: po dviejų šūvių iš pabūklų visi už vartų buvę padugnės pasklido po miestą. Taigi karalius Miuratas galėjo tęsti savo veiksmus prie pat priešakinės Rusijos armijos linijos.

Griaudint visiems gvardijos būgnams šen bei ten pasigirsdavo komanda: *Rikiuotis!* Tai buvo signalas žygiuoti į miestą. Laikrodžiai išmušė trečią valandą dienos; mūsų būriai žygiavo kolonomis skambant muzikai. Priešakinė linija, kurioje žygiavau ir aš, buvo sudaryta iš trisdešimties žmonių; mums vadovavo ponas Seraris, mūsų pulko leitenantas.

Vos tik įkėlėme koją į Maskvos priemiestį, susidūrėme su didžiuliu būriu vargetų, kurie sekė mums iš paskos iki pat Kremliaus; visų jų veidai buvo baisūs, jie buvo apsiginklavę šautuvais, ietimis ir šakėmis. O kai atsidūrėme ant tilto, skiriančio priemiesčius nuo miesto centro, kažkas išlindo iš po jo ir pasuko mūsų link. Vyriškis vilkėjo labai keistais drabužiais: kareiviška miline, pasiūta iš avikailio, liemenį buvo susijuosęs odiniu diržu, ilgi pilkos spalvos plaukai krito jam iki pat pečių, balta vešli barzda siekė diržą. Buvo ginkluotas trinagėmis šakėmis ir panėšėjo į Neptūną, ką tik išlipusį iš vandens. Taip apsiginklavęs narsuolis drąsiai priėjo prie vyresniojo būgnininko ir iš jo veido buvo galima spręsti, kad būtent jam ketina smogti pirmąjį smūgį; matydamas, kaip puikiai šis apsirengęs, kokiais galionais pasipuošęs, barzdočius tikriausiai palaikė būgnininką generolu. Ketindamas smūgiuoti, jis užsimojo trišake, bet, laimė, vyresniajam būgnininkui pavyko išvengti smūgio. Jis išplėšė užpuolikui iš rankų pavojingą ginklą, sugriebė jį už pečių ir iš visų jėgų spyrė koja į pasturgalį. Vargšelis nuskriejo nuo tilto žemyn į vandenį, iš kur tik prieš keletą akimirkų buvo išniręs, bet daugiau niekada nebegrįš atgalios; jį pagavo srovė ir ėmė nešti tolyn; iš pradžių

dar buvo galima retkarčiais jį įžiūrėti, bet netrukus jis dingo visiems iš akių.

Paskui pasirodė kiti, jie ėmė šaudyti į mus. Tarp jų buvo net tokių, kurie savo šautuvus buvo užtaisę akmenimis. Kadangi jie nesužeidė nė vieno mūsų kareivio, nesiėmėme labai griežtų priemonių, paprasčiausiai išplėšdavome jiems iš rankų ginklus ir sudaužydavome juos, o jų pačių atsikratydavome stipriai šautuvo buože trinktelėdami per strėnas. Didžioji dalis tų ginklų buvo iš Kremliuje esančio ginklų arsenalo. Juos užtaisydavo akmenimis ir, kad būtų geriau nusitaikyti, statydavo ant stovo. Mes padarėme išvadą, kad tie vargetos norėjo nužudyti karaliaus Miurato štabo karininką.

Perėję tiltą toliau žygiavome didele gražia gatve. Mus labai nustebino tai, kad gatvėje nebuvo jokių žmonių, netgi damų, kurios visada taip mėgdavo klausytis mūsų grojamos *Mes nugalėsime!* Taip ir nesupratome, kodėl reikia kelti triukšmą, jeigu mūsų niekas nesiklauso. Mes priėjome prie išvados, kad gyventojai tikriausiai nedrįsta išeiti į lauką, todėl stebi mūsų eiseną pro savo būstų langus, uždengtus žaliuzėmis. Šen bei ten buvo matyti keletas tarnų, vilkinčių livrėjomis, ir keli rusų kareiviai.

Po beveik valandos žygio priėjome prie pirmosios Kremliaus užtvaros. Staiga pasukome į kairę ir atsidūrėme dar gražesnėje ir platesnėje nei toji, kuria žygiavome, gatvėje. Ji vedė tiesiai į Vyriausybės aikštę. Tą akimirką, kai kolona sustojo, mes išvydome pro pirmojo aukšto langą į mus žiūrinčias tris damas.

Kai atsidūriau ant šaligatvio, viena iš tų damų ištiesė man ilgais šiaudais aplipusios, juodos kaip anglis duonos gabalą. Aš padėkojau ir savo ruožtu daviau jai didelę riekę baltos duonos – ją mūsų pulkui kepdavo motušė Diubua. Damos, paėmusios duoną, veidą išmušė raudonis, o aš ėmiau juoktis; paskui nežinia kodėl ji prisilietė man prie rankos, bet aš, nebekreipdamas į ją dėmesio, kartu su visais traukiau savo keliu.

Pagaliau mes atvykome į Vyriausybės aikštę ir sustojome priešais miesto gubernatoriaus Rostopčino, kuris buvo priėmęs sprendimą padegti Maskvą, rūmus. Paskui mums buvo pranešta, kad pulkas apsistos čia ir kad niekas, nors ir koks svarbus būtų pretekstas, nepasišalintų iš aikštės. Nepaisant draudimo, jau po valandos aikštė buvo nuklota visa kuo, ko tik širdis geidė: įvairiausių rūšių vynais, likeriais, konservuotais vaisiais, cukraus gabaliukais; buvo ir šiek tiek miltų, tik duonos niekas neatsinešė. Mes užeidavome į aikštėje esančius namus norėdami paprašyti atsigerti arba pavalgyti, bet, kadangi nerasdavome ten jokių žmonių, turėdavome patys apsitarnauti. Štai kodėl jautėmės taip puikiai.

Mes įkūrėme savo postą prie rūmų centrinių durų; dešinėje buvo didžiulis kambarys, jame tilpo visi sargybą einantys kareiviai ir keletas į nelaisvę paimtų rusų karininkų, kuriuos atsivedėme iš gatvės tikėdamiesi, kad jie padės, jeigu mums prireiktų pagalbos. Vos tik įžengę į Maskvą buvome gavę įsakymą paleisti visus belaisvius.

Didžiulių vyriausybės rūmų konstrukcija buvo europietiška. Įėjus pro centrines duris gilumoje aukštyn vedė dveji platūs ir dailūs laiptai. Jie buvo pastatyti dešinėje ir kilo iki antrojo aukšto, kur buvo didelė svetainė. Jos viduryje stovėjo didžiulis ovalo formos stalas, o ant gilumoje esančios sienos kabojo labai didelio formato paveikslas. Tame paveiksle buvo pavaizduotas ant arklio raitas Rusijos imperatorius Aleksandras. Už tų rūmų buvo labai erdvus kiemas, apsuptas pastatų, skirtų tarnams.

Praėjus valandai po mūsų atvykimo kilo gaisras: dešinėje mes pastebėjome tirštą dūmų debesį, paskui liepsnos liežuvius, nors niekas iš mūsų nežinojo, kur yra gaisro židinys. Vėliau paaiškėjo, kad ugnis siautėja pirklių kvartale, turguje. Mums buvo pasakyta: „Tikriausiai gaisrą sukėlė armijos marodieriai, vaikštinėjantys po krautuvėles ir ieškantys jose maisto produktų“.

Daugybė asmenų, kurie nedalyvavo šioje kampanijoje, teigė, kad būtent gaisras padarė didžiausią žalą kariuomenei. O aš,

kaip, beje, ir daugelis mano pažįstamų, buvau priešingos nuomonės. Rusai būtų pasielgę kur kas protingiau, jeigu nebūtų padegę miesto. Jiems tereikėjo atsigabenti pakankamai maisto produktų ir už dešimties ljė apjuosti žiedu visą teritoriją; tai padaryti nebūtų buvę sunku, nes didelė jos dalis – negyvenama. Po kokių dviejų savaičių jie, esant reikalui, būtų galėję išvykti iš tos teritorijos. Kad ir kaip ten būtų, po gaisro dar liko pakankamai daug būstų armijai apgyvendinti, o net ir tuo atveju, jeigu, kaip tikėtasi, būtų sudegęs visas miestas, būtų likę daugybė sveikų rūsių.

Septintą valandą ugnis jau siautėjo už miesto gubernatoriaus rūmų. Tuojau pat į postą atskubėjo pulko vadas. Jis davė įsakymą nedelsiant išvykti penkiolikai patrulių; tarp jų buvau ir aš. Drauge su mumis išvyko ir ponas Seraris, kuriam buvo įsakyta mums vadovauti. Žygiavome ten link, kur liepsnojo ugnis, bet nespėjome nueiti nė trijų šimtų žingsnių, kai dešinėje netikėtai mus pasitiko šūviai. Sutelkėme visą savo dėmesį, nes iš pradžių pamanėme, kad tai girtų armijos kareivių darbas. Bet už penkiasdešimties žingsnių iš aklagatvio vėl nugriaudėjo į mus nukreipti šūviai.

Tą akimirką šalia manęs pasigirdo riksmas; tai reiškė, kad į vieną iš mūsų pataikė kulka. Netrukus paaiškėjo, kad kulka kliudė kareiviui šlaunį, bet žaizda nebuvo pavojinga ir sužeistasis galėjo eiti. Buvo nuspręsta tuojau pat grįžti į pulką; vos tik mes spėjome apsisukti, iš tos vietos, kur buvo šauta pirmą kartą, driokstelėjo dar du šūviai, priversdami mus pakeisti savo sprendimą. Paskui viskas vyko maždaug taip: mes nuėjome prie namo, iš kurio, kaip manėme, buvo šaudoma; prisiartinę prie durų išlaužėme jas ir pamatėme viduje stovinčius devynis stambius šelmius, ginkluotus ietimis ir šautuvais. Jie norėjo sutrukdyti mums įeiti į vidų.

Kova persikėlė į kiemą: jėgos nebuvo lygios, nes mūsų buvo devyniolika, o jų tik devyni. Manėme, kad jų gali būti kur kas daugiau, todėl nieko nelaukdami pargriovėme ant žemės tris tuos, kurie pirmieji pasitaikė mums po ranka. Vienas iš jų smogė

kapralui, bet ietis nuslydo odiniais drabužiais ir jo nesužeidė; kapralas išlupo ietį priešininkui iš rankų, nors šis buvo labai stiprus vyras. Kapralas tai padarė viena ranka, mat kitoje laikė šautuvą; paskui jis bloškė užpuoliką rūsio durų link. Tuo metu rusas po dviejų smūgių durtuvu krito sužeistas ant žemės. Kardu ginkluotas karininkas smogė per riešą kitam priešininkui tikėdamasis, kad šis paleis iš rankų ietį, bet, kadangi jis ir toliau elgėsi grėsmingai, paleido jam į šoną kulką, tai yra nusiuntė anapilin.

Tuo metu aš ir dar penki vyrai laikėme sučiupę keturis priešininkus, nes kitus tris išgelbėjo tai, kad jie atsidūrė priešais sieną ir negalėjo panaudoti savo iečių; vos tik jiems pajudėjus mes būtume pervėrę durklais krūtines, į kurias jau buvome nusitaikę. Jie daužė į jas kumščiais demonstruodami mums, kokie yra narsūs. Teisybę pasakius, tie nelaimėliai buvo girti; įkaušę nuo degtinės, kurios buvo išmaukę labai daug, jie elgėsi kaip patrakėliai. Nusprendėme kuo greičiau viską baigti.

Paskui nuskubėjome į namą; eidami per kambarius aptikome du vyrus, kurie čia slėpėsi norėdami išsigelbėti. Mes puolėme prie ginklų ir spėjome paimti juos greičiau nei tie vyriškiai susigaudė, kas vyksta. Jiems neliko nieko kita, kaip tik šokti iš balkono.

Kadangi mes aptikome tik du žmones, o šautuvai buvo trys, ėmėme ieškoti trečiojo ir radome jį palindusį po lova. Jis nieko mūsų neprašė, tik visą laiką šaukė: „Bože! Bože!“, tai yra: „Dieve! Dieve!“ Mes nepadarėme jam nieko bloga, nusprendėme pasiimti su savimi, kad tarnautų mums kaip vedlys. Šis vyriškis, kaip ir visi kiti, atrodė baisiai ir kėlė pasišlykštėjimą. Kaip ir anie vyrai, jis vilkėjo avikailio kailiniais, juosmenį buvo susijuosęs odiniu diržu. Mes išėjome iš namo. Atsidūrę gatvėje pamatėme ir tuos du nusikaltėlius, kurie ką tik buvo iššokę pro langą: vienas iš jų buvo negyvas, mat šokdamas trenkėsi galva į grindinį, o kitam buvo lūžusios abi kojos.

Mes palikome juos ten gulėti, o patys nusprendėme grįžti į Vyriausybės aikštę. Bet kaip nustebome pamatę, kad to padaryti

neįmanoma dėl to, ką buvo padariusi ugnis: dešinėje ir kairėje siautėjo liepsna, prasiskverbti pro ją tikrai nebuvo galima; stipriai pučiant vėjui jau ėmė liepsnoti namų stogai. Nusprendėme eiti kita kryptimi, ten link, kur mus antrą kartą pasitiko šūviai; deja, belaisvis, kuris savo išvaizda labiau priminė lokį, o ne žmogų, nesuprato, ko iš jo norime.

Paėjęs du šimtus žingsnių į priekį dešinėje išvydome gatvę; bet prieš sukdami į ją nutarėme patenkinti savo smalsumą ir užeiti į namo, kuris iš išorės atrodė labai gražus, vidų. Šautuvo buože išlaužę duris pirma vidun pasiuntėme mūsų belaisvį, o patys sekėme jam iš paskos; vos tik ėmėmės šių atsargumo priemonių, pasigirdo pavojaus riksmas ir mes pamatėme keletą vyrų su degančiais deglais rankose. Perėję didelį kiemą priešais save išvydome nuostabius rūmus. Prieš sueidami vidun mes nusiuntėme prie pirmųjų durų du vyrus, kad jie išžvalgytų teritoriją ir praneštų apie galimą pavojų. Paskui užsidegėme žvakes, kurias buvome pasiėmę, ir įėjome į vidų. Per visą savo gyvenimą aš niekada nebuvau matęs tokiais puikiais ir prabangiais baldais apstatyto būsto. Ant jo kambario sienų kabojo daugybė flamandų ir italų mokyklų tapytojų sukurtų paveikslų.

Čia buvo visokiausių prabangių daiktų, bet mūsų dėmesį labiausiai traukė didžiulė dėžė, prikrauta gražiausių ginklų. Aš nugvelbiau porą pistoletų su rankenomis, kurių įmovos buvo nusagstytos perlais ir kitais brangiaisiais akmenimis; taip pat pasiėmiau prietaisą (mėgintuvėlį), kuriuo matuojamas parako stiprumas.

Apie valandą mes vaikštinėjome po erdvius ir prabangius kambarius – viskas čia mums buvo nauja ir neįprasta. Staiga pasigirdo baisus trenksmas. Triukšmas, kaip tada atrodė, sklido iš aikštės, esančios žemiau tos vietos, kur buvome. Trenksmas buvo toks stiprus, kad pamanėme manyti, jog atsidūrėme po rūmų griuvėsiais. Mes atsargiai ir greitai nulipome žemyn ir tik tada pasigedome dviejų vyrų, kuriuos buvome pasiuntę į žvalgybą. Ilgai jų

ieškojome ir pagaliau radome gatvėje. Jie mums pasakė, esą tuo metu, kai nugriaudėjo sprogimas, skubėję kuo greičiau gelbėtis, nes manę, kad mes esame palaidoti po griuvėsiais. Tik išėję iš pastato išsiaiškinome priežastį, dėl kurios buvome priversti išgyventi tokį siaubą. Pasirodo, didžiojoje valgomojo svetainėje nuo lubų nukrito plafonas ir didžiulis krištolo šviestuvas sudužo į daugybę gabalėlių; duženos pataikė į didžiulį prikaistuvį, kuriame specialiai buvo sudėta sprogstamoji medžiaga. Pasirodo, rusai buvo įsitikinę, kad siekiant mus sunaikinti tinka bet kokios priemonės.

Kol mes dar buvome tame būste ir sutrikę nieko nesuprasdami svarstėme, kas čia atsitiko, išgirdome šaukiant: *Gaisras!* Šaukė tie du žvalgai, kurie pastebėjo, kad dega rūmai. Iš tikrųjų visur tvyrojo tiršti vienur juodi, kitur rusvi dūmai, netrukus pastatas jau skendėjo liepsnose. Po penkiolikos minučių toliu dengtas stogas ėmė lydytis ir įgriuvo keldamas siaubingą triukšmą; po juo buvo palaidota trys ketvirtadaliai statinio.

Padarę daugybę lankstų pagaliau atsidūrėme plačioje ir ilgoje gatvėje. Dešinėje ir kairėje jos pusėje stovėjo nuostabūs rūmai. Mes būtinai turėjome nusigauti į tą vietą, iš kur buvome išėję, bet kalinys, kuris turėjo tarnauti kaip vedlys, niekuo negalėjo mums padėti. Naudos iš jo buvo tik tiek, kad jis padėjo nešti sužeistąjį, kuris nebepajėgė eiti pats. Traukdami į priekį mes matėme daug vyrų su ilgomis barzdomis, paniurusiais veidais, o jų rankose žėruojantys nuodėguliai kėlė dar didesnį siaubą. Kad ir kokie būtų jų ketinimai, nekreipėme į juos dėmesio.

Mes susitikome ne vieną gvardijos šaulį, sakiusį mums, jog patys rusai padegė miestą ir kad žmonėms, kuriuos buvome susitikę kelyje, ir buvo pavesta atlikti tą misiją. Netrukus iš tikrųjų savo akimis išvydome, kaip trys vargetos padegė graikų šventyklą. Du padegėjai, pamatę mus, metė deglus ir kuo skubiausiai išsinešdino; trečiasis, atvirkščiai, nekreipdamas į nieką dėmesio, stengėsi kuo tinkamiau viską atlikti; jo neišgąsdino net smūgis

šautuvo buože per pakaušį, atvirkščiai, jis mums tik įrodė, koks yra užsispyręs.

Netrukus susidūrėme su šaulių patruliu, kuris, kaip ir mes, buvo pasiklydęs. Jam vadovavęs seržantas man papasakojo, kad jis ir jo kareiviai matė du kalinius, padeginėjančius namus, be to, jis susidūrė dar su vienu, kuriam kardu buvo nukirsta per riešą dešinioji ranka; šis lyg niekur nieko pakėlė nukritusį deglą kairiąja ranka ir toliau tęsė pradėtą darbą. Mūsiškiai buvo priversti jį nušauti.

Paėjėję šiek tiek tolėliau išgirdome riksmą; kažkokios moterys prancūzų kalba šaukėsi pagalbos. Nuskubėjome į namą, iš kurio sklido šūksniai, nes manėme, kad tai mūsų armijos markitantės, kurias pagrobė rusai. Įžengę į vidų išvydome šen bei ten besimėtančius įvairiausių fasonų kostiumus, kurie mums pasirodė esą labai prašmatnūs; ten buvo dvi damos susitaršiusiais plaukais. Šalia jų stovėjo gal dvylikos, o gal keturiolikos metų berniukas; moterys ėmė maldauti, kad apgintume jas nuo rusų policininkų, kurie nori padegti namą ir neduoda joms laiko išsinešti daiktus. O juk jų namuose esama drabužių, kuriais vilkėjo Cezaris, yra šalmas, kurį buvo užsidėjęs Brutas, taip pat Žanos d'Ark šarvai. Mums buvo paaiškinta, kad šios damos yra prancūzės, Komedijos teatro artistės, o jų vyrai per prievartą buvo išgabenti drauge su rusais. Mes jas patikinome, kad bent artimiausiu metu namas nebus padegtas; paskui suėmėme visus keturis rusų policininkus ir nutarėme nusivesti juos į savo pulką, kuris tebebuvo Vyriausybės aikštėje. Po gausybės įspūdžių, kuriuos patyrėme, pagaliau antrą valandą nakties atsidūrėme savo pulke, į kurį atėjome iš priešingos pusės, nei buvome išvykę. Pulko vadas, sužinojęs, kad mes grįžome, atėjo ketindamas išsakyti savo nepasitenkinimą ir liepė mums suskaičiuoti, kiek laiko praėjo, kol mūsų nebuvo, tai yra nuo vakar dienos septintos valandos vakaro. Bet kai vadas pamatė mūsų belaisvius ir sužeistąjį, kai išgirdo iš mūsų lūpų, kokių pavojų mums pavyko išvengti nuo tada, kai išvykome iš

savo pulko, jis pareiškė, kad džiaugiasi mus matydamas, nes labai dėl mūsų nerimavo.

Kai užmesdavai akį į aikštę, kur stovėjo pulko bivakas, galėjai pamanyti, kad čia susirinko į krūvą žmonės iš visų pasaulio kraštų, nes kareiviai vilkėjo kalmukų, kinų, kazokų, totorių, persų, turkų tautiniais drabužiais, o kiti kareiviai buvo apsisiautę prabangiais kailiniais. Tarp jų buvo vienas, vilkėjęs rūmų dvariškio drabužiais; prie šono jis buvo prisisegęs špagą, kurios plieninį efesą puošė briliantai ir deimantai. Be to, aikštėje buvo daug gardžiausio maisto, įvairiausių rūšių vynų, likerio, šiek tiek šviežios mėsos, gausybė kumpių ir didelių žuvų, truputis miltų, tik duonos nebuvo.

Rugsėjo 15-ąją, kitą dieną po to, kai grįžome, mūsų pulkas devintą valandą ryto iš Vyriausybės aikštės išvyko prie Kremliaus, kur buvo įsikūręs imperatorius. Kadangi dar nebuvo pasibaigusi mano budėjimo para, aš ir dar penkiolika žmonių patraukėme į gubernatoriaus rūmus.

Mačiau, kaip apie dešimtą valandą raitas atjojo generolas; man regis, tai buvo generolas Pernetis[1]. Šalia jo arklio bėgo jaunas vyriškis. Jis buvo apsisiautęs avikailiu, o raudonos spalvos vilnonius marškinius susijuosęs diržu. Generolas paklausė manęs, ar aš esu posto viršininkas ir, gavęs teigiamą atsakymą, pareiškė: „Puiku! Jūs turite nužudyti šį vyriškį durtuvo smūgiu; aš užklupau jį su deglu rankoje bandantį padegti rūmus, kuriuose buvau įsikūręs!“

Išklausęs šių žodžių įsakiau keturiems kareiviams įvykdyti generolo įsakymą. Bet prancūzų kareiviai nebuvo geri tokių egzekucijų, kurios reikalaudavo šaltakraujiškumo, vykdytojai: jie smūgiavo taip silpnai, kad net apsiausto nepradūrė. Be jokios abejonės, slapta mes vylėmės, kad tas jaunuolis liks gyvas (beje, jis visai nebuvo panašus į kalinį), bet generolas, įpratęs, kad visi

[1] Generolas Pernetis vadovavo imperatoriškosios gvardijos kanonieriams.

jo įsakymai būtų griežtai vykdomi, pareiškė, kad neišvyks tol, kol pats savo akimis nepamatys, kaip tas nelaimingasis guli ant šono pakirstas iš šautuvo paleistos kulkos. Po egzekucijos mes palikome jaunuolį tysoti aikštėje.

Netrukus atvyko dar vienas vyriškis, Maskvos gyventojas, kilęs iš Prancūzijos, Paryžiaus, jo žodžiais tariant, pirčių įmonės savininkas. Jis atėjo prašyti mūsų, kad jį apgintume, nes, kaip sakė, norima padegti jo turtą. Liepiau keturiems kareiviams eiti drauge su juo, bet jie netrukus grįžo ir pranešė, kad nuvyko pernelyg vėlai. Pasirodo, toji didžiulė įmonė jau skendėjo liepsnose.

Praėjus porai valandų po nelaimingo jaunuolio egzekucijos posto kareiviai atskubėjo man pranešti, kad į aikštę atėjo moteris ir kad ji pripuolusi sukniubo prie nelaimingo jaunuolio lavono. Panorau ją pamatyti; ji visaip bandė mums paaiškinti, kad tas jaunuolis yra jos vyras ar giminaitis. Atsisėdusi ant žemės, ji pasidėjo negyvėlio galvą sau ant kelių, prisilietė ranka jam prie veido, keletą kartų pabučiavo, tačiau nepraliejo nė ašaros. Nebegalėdamas toliau stebėti scenos, į kurią žiūrint man krauju pasruvo širdis, paprašiau moters eiti kartu su manimi į postą; padaviau jai stiklinę, sklidiną likerio, kurį ji su džiaugsmu išgėrė, paskui ištiesiau antrą, trečią, daviau jai gerti tiek, kiek tik ji norėjo. Moteris paprašė leidimo likti čia dar tris dienas ir laukti, kol mirusysis prisikels; moteris, kaip ir kiti Rusijos tamsuoliai, manė, kad po trijų dienų jis sugrįš gyvas. Paskui ji užmigo ant kanapos.

Penktą valandą mūsų kompanija sugrįžo į aikštę. Ten vėl buvo įkurtas nedidelis sargybos postas, taigi aš, nors ir nebuvau pailsėjęs, turėjau čia tęsti tarnybą dar visą parą. Kiti pulko žmonės ir dalis gvardijos kareivių gesino ugnį, kuri jau degė Kremliaus prieigose; atrodė, kad trumpam ji nuslopsta, bet paskui vėl imdavo siautėti su dar didesne jėga.

Nuo to laiko, kai kuopa grįžo į aikštę, kapitonas išsiuntė patrulius eiti sargybą įvairiuose miesto kvartaluose. Vienas patrulis

buvo išsiųstas į pirčių rajoną, bet jis labai greitai sugrįžo. Kapralas mums papasakojo, kad tą akimirką, kai jis ten nuvyko, pasigirdo siaubingas trenksmas – įgriuvo pirties stogas, o kibirkštys, kurias iš vakarų pučiantis vėjas nešė į visas puses, vėl įsiplieskė ir sukėlė aplinkui naujus gaisrus.

Visą vakarą ir dalį nakties mūsų patruliai gabeno į postą rusų kareivius, kuriuos susitiko įvairiuose miesto kvartaluose. Iš patalpų išeiti į gatvę juos privertė ugnis. Tarp atvestųjų buvo ir du karininkai: vienas iš jų tarnavo armijoje, kitas – policijoje. Pirmasis nesipriešino, kai iš jo buvo paimtas kardas, tik paklausė, kodėl nusegėm auksinį medalį, kabojusį jam ant krūtinės; užtat antrasis, jaunas žmogus, kuris, be kardo, dar turėjo diržą su šoviniais, nesileido nuginkluojamas. Labai taisyklinga prancūzų kalba pasakė mums, kad yra policininkas. Jis buvo teisus, nes gynė savo teisę, bet mes paprašėme, kad būtų gerbiamos ne tik jo, bet ir mūsų teisės.

Vidurnaktį ugnis įsisiautėjo Kremliaus apylinkėse; vargais negalais mums pavyko ją užgesinti. Bet rugsėjo 16 dieną, trečią valandą nakties, ji įsiplieskė dar stipriau ir nesiliovė liepsnojusi.

Naktį iš 15-osios į 16-ąją pajutau didžiulį norą su dviem savo draugais, kaip ir aš, puskarininkiais, aplėkti miestą ir apžiūrėti Kremlių, apie kurį buvau prisiklausęs tiek daug kalbų. Leidomės į kelionę. Mums nereikėjo žibintų keliui pasišviesti, bet, kadangi ketinome užsukti į senjorų maskviečių gyvenamuosius namus ir rūsius, kiekvieną iš mūsų lydėjo kareivis. Jie visi buvo pasiėmę su savimi žvakių.

Mano draugai šiek tiek žinojo kelią, bet kadangi kiekvieną akimirką vaizdas keitėsi, atsidūrę tarp griuvėsių mes gana greitai iš jo išklydome. Šiek tiek paėjėję kur akys veda, keliu, kur neliepsnojo ugnis, mes labai apsidžiaugėme susitikę žydą; jis rovėsi barzdą ir plaukus žiūrėdamas, kaip dega sinagoga, šventovė, kurios rabinu buvo. Tas žydas mokėjo vokiečių kalbą, tad išsipasakojo mums visas savo bėdas, sakė, kad jis ir kiti jo religiją išpažįstantys

žmonės buvo suėję į šventovę – norėjo išgelbėti tai, kas joje buvo brangiausia, bet, deja, to padaryti jiems nepavyko, taigi dabar viskas visam laikui prarasta. Mes bandėme paguosti tą Izraelio sūnų, paskui paėmėme jį už rankos ir paprašėme palydėti į Kremlių.

Aš negalėjau tverti iš juoko, kai jis, tokios negandos ištiktas, paklausė mūsų, ar nenorėtume nieko nusipirkti ar išmainyti. Be jokios abejonės, šį klausimą jis uždavė tik todėl, kad anksčiau buvo įpratęs to klausti; buvo visiškai aišku, kad jokia komercija šiame mieste kol kas neįmanoma.

Eidami per įvairiausius kvartalus, kurių didžioji dalis skendėjo liepsnose, matėme daug gražių gaisro dar nesuniokotų gatvių. Paskui mes atvykome į aikštę, esančią ant nedidelės kalvos, netoli Maskvos upės. Žydas parodė mums Kremliaus bokštus, kurie, nušviesti liepsnos, buvo matyti taip gerai kaip vidurdienį; trumpam likome šiame kvartale, net panorome užsukti į rūsį, iš kurio ką tik išėjo keli gvardijos ulonai. Tame rūsyje mes aptikome ir pasiėmėme vyno, cukraus, daug konservuotų vaisių; visas tas gėrybes sukrovėme žydui ir jis nešė jas mūsų prižiūrimas. Įdienojo, kai mes atvykome prie pirmojo Kremliaus užtvaro; įžengėme pro vartus, pastatytus iš pilkos spalvos akmenų. Ten buvo nedidelė varpinė (joje kabojo varpas), pastatyta švento Nikolajaus garbei; jo statula stovėjo apatinėje vartų nišoje, kairėje pusėje nuo įėjimo. Šią apie dešimties pėdų aukščio šventojo statulą garbino visi rusai, netgi kaliniai, mat šventas Nikolajus buvo Rusijos globėjas.

Kai mes atsidūrėme anapus vartų, pasukome į dešinę, į ilgą gatvę; ten mūsų tykojo daug pavojų, nes ugnis buvo spėjusi įsisukti į daugybę pastatų, kur buvo įsikūrusios mūsų gvardijos markitantės. Pagaliau atsidūrėme priešais aukštą didelio bokšto sieną. Žvelgiant iš toli visur buvo matyti virš bokštų plevėsuojančios didžiulės paauksuotos vėliavos. Įžengę pro didžiules duris atsidūrėme aikštėje, prieš pat rūmus. Imperatorius čia atvyko vakar, o rugsėjo 14-osios ir 15-osios naktį leido priemiestyje.

Ten mes susitikome su draugais iš 1-ojo šaulių pulko. Jie jau buvo čia įsikūrę ir pasiūlė mums kartu su jais papusryčiauti. Mes valgėme geros mėsos, kurios jau labai seniai nebuvome ragavę; gėrėme puikaus vyno. Žydas, kuris pritapo prie mūsų ir visur mus lydėjo, prisivertė, nors ir bjaurėdamasis, valgyti kartu su mumis ir net paragauti šiek tiek kumpio. Įdomu tai, kad šauliai neseniai buvo grįžę iš Monetų rūmų. Jie parsinešė iš ten daug aukso, taigi pažadėjo žydui padaryti su juo mainus; tie aukso luitai buvo plytos dydžio ir formos: šauliai tokių plytų Monetų rūmuose rado labai daug.

Artėjo vidurdienis, o mes vis dar sėdėjome aplink stalą su savo draugais, nugaromis atsirėmę į šovinių dėžes. Jų buvo visuose priešais rūmus esančio arsenalo kampuose. Staiga pasigirdo šūksnis:

– Prie ginklo!

Pasirodo, ugnis įsisuko ir į Kremlių. Po akimirkos įkaitę nuodėguliai ėmė kristi į kiemą, kur buvo įsikūrusi mūsų gvardijos artilerija su šovinių dėžėmis; greta stovėjo dėžės su pakulomis, kurias atsitraukdami paliko rusai; dalis jų jau buvo apimta liepsnos. Ėmėme būgštauti, kad sprogimai, jeigu tik jie prasidės, gali sutrukdyti imperatoriui saugiai išeiti iš Kremliaus.

Tuo metu mes atsisveikinome su savo draugais ir išvykome susijungti su savo pulku. Vedlys, kuriam trumpai nusakėme, kur yra vieta, į kurią turime eiti, patarė mums pasirinkti trumpiausią kelią. Deja, ten prasiskverbti nebuvo įmanoma, nes liepsna siautėjo labai įnirtingai. Jis patarė mums neskubėti ir palaukti, kol kelias bus laisvas, nes kaip tik dabar degė beveik visa teritorija aplinkui Kremlių. Smarkus vėjas po kurio laiko ėmė pūsti dar smarkiau, ant mūsų ėmė kristi degančios medžio šakos, taigi buvome priversti ieškoti prieglaudos požemiuose, kuriuose ir be mūsų jau buvo labai daug žmonių. Požemyje išbuvome gana ilgą laiką, o kai išėjome, susitikome gvardijos pulko kareivius, žygiuojančius į Piterskoje rūmų prieigas, ten, kur jau buvo įsikūręs

imperatorius. Prie Kremliaus liko tik vienas, pirmasis, 2-ojo šaulių pulko batalionas. Jis saugojo rūmus nuo gaisro, nes rugsėjo 18 dienos rytą į juos sugrįžo imperatorius. Pamiršau pasakyti, kad princas Nevšatelis, norėdamas apsisaugoti nuo gaisro, siautėjusio aplink Kremlių, su vienu iš savo kareivių buvo užlipęs ant plokščio rūmų stogo. Jų vos nenunešė vėjo gūsis.

Vėjas nesiliovė pūtęs, ugnis tebesiautėjo, bet kelias buvo laisvas, taigi imperatorius nutarė išeiti iš rūmų. Mes išžygiavome iš karto po to, kai išvyko imperatorius, ir netrukus atsidūrėme ant Maskvos upės kranto. Ėjome ilga krantine ir išvydome gatvę, mažiau apimtą liepsnos, užtat kita buvo visiškai sunaikinta ugnies. Toje gatvėje, kuria neseniai vyko imperatorius, griuvėsiais virto beveik visi namai ir tai trumpam sukliudė liepsnai skverbtis toliau.

Pagaliau mes atsidūrėme kvartale, kuris jau buvo pavirtęs pelenais. Mūsų žydas atpažino tą gatvę ir mes patraukėme ja į Vyriausybės aikštę; patyrėme daug sunkumų, kol pagaliau pasiekėme savo tikslą.

Keliavome nauja kryptimi, Kremlius liko mums iš kairės. Kol žygiavome, vėjas nešė į akis karštus pelenus, buvo sunku įžiūrėti kelią; gatvėmis brovėmės be didelių nuotykių. Mūsų pėdos degė, nes buvome priversti eiti per skardos lakštus, per įkaitusius pelenus, klote nuklojusius visas gatves.

Greitai perbėgome didžiulį plotą, nes staiga dešinėje išvydome atvirą vietovę; tai buvo žydų kvartalas. Maži vien tik iš medžio pastatyti nameliai buvo sudegę iki pat pamatų. Tai pamatęs, mūsų vedlys siaubingai sušuko ir be sąmonės griuvo ant žemės. Mes kuo skubiausiai stvėrėme jo nešulį, ištraukėme iš jo likerio butelį ir supylėme vargšeliui į gerklę keletą lašų; paskui šiek tiek šliūkštelėjome ir ant veido. Po akimirkos mūsų vedlys pramerkė akis. Paklausėme, kodėl jis staiga nualpo. Mums buvo paaiškinta, kad namą, kuriame gyveno, prarijo liepsnos ir kad jo šeima, be jokios abejonės, atsidūrė pavojuje. Tai sakydamas, vargšelis vėl

prarado sąmonę, ir mums neliko nieko kita, kaip tik palikti jį čia gulėti nepaisant to, kad nežinojome, ką darysime be vedlio atsidūrę tokiame klaidžiame labirinte. Ir vis dėlto galutinai apsisprendę mes paėmėme nešulį, užkėlėme jį ant nugaros vienam iš mūsų kareivių ir patraukėme į priekį; bet po akimirkos buvome priversti sustoti, nes vėl reikėjo įveikti kelyje pasitaikiusias kliūtis.

Atstumas, kurį turėjome nueiti tam, kad atsidurtume kitoje gatvėje, buvo maždaug trys šimtai žingsnių: kirsti šios vietovės nesiryžome, nes mus galėjo apžilpinti karšti pelenai. Kol tarėmės, vienas iš mano draugų pasiūlė tą atstumą bėgte nubėgti; aš buvau tos nuomonės, kad dar reikia šiek tiek palaukti; kiti man pritarė, bet tas, kuris pasiūlė bėgti, matydamas, kad mes tokie neryžtingi, nelaukė, kol baigsime svarstymą, ir iš visų plaučių sušuko:

– Kas mane myli, tegul daro taip, kaip darau aš!

Ir jis visu greičiu nuskuodė į priekį; paskui jį pasileido dar du mūsų kareiviai, o aš likau su tuo, kuris tempė ant nugaros nešulį; tame nešulyje buvo trys buteliai vyno, penki buteliai likerio ir keletas konservuotų vaisių stiklainių.

Vos tik jie nubėgo apie trisdešimt žingsnių, išvydome tokį vaizdą: pirmasis iš smarkuolių gulėjo išsitiesęs visu ūgiu ant žemės. Tas, kuris bėgo iš paskos, pripuolė prie savo draugo ir pakėlė jį. Kiti du stovėjo prisidengę rankomis veidus, taip mėgindami apsisaugoti nuo akis žilpinančių pelenų. Pirmasis jau nieko nebematė, nes atsidūrė dulkių sūkuryje. Negalėdamas nieko įžiūrėti, jis baisiai šaukė ir plūdosi bjauriausiais žodžiais. Kiti du buvo priversti jam padėti, bet žinojo, kad negali jo vesti nei į priekį, nei atgal, ten, kur buvau aš ir kareivis su nešuliu. Aš irgi negalėjau rizikuoti ir skubėti jiems į pagalbą, nes tai būtų kėlę man labai didelį pavojų. Buvo aišku, kad reikės laukti daugiau kaip valandą, kol galėsime iki jų nusigauti. Visą tą laiką, kol mano kelionės draugai buvo tarytum apakę ir negalėjo pakelti akių aukštyn, aš laikiau suvilgęs nosinę vynu: taigi mudu,

tai yra aš ir tas, kuris liko su manimi, per tą laiką spėjome ištuštinti visą butelį.

Kai pagaliau suėjome į krūvą, įsitikinome, kad saugiai žygiuoti į priekį mums tikrai nepavyks. Jau buvome nusprendę pasukti atgalios, bet staiga kažkuriam iš mūsų šovė į galvą mintis pasiimti po didelį tolio gabalą ir juo prisidengti galvas ir šonus iš tos pusės, iš kurios pučia vėjas, plyksi liepsna ar skrieja vėjo nešami pelenai; taip ir padarėme. Dabar tolis tarnavo mums kaip skydas; prisitvirtinome jį prie kairiojo peties ir tvirtai laikėme abiem rankomis, taigi mūsų galvos ir kairieji šonai tikrai buvo apsaugoti. Pagaliau leidomės į kelionę. Mūsų tykojo daugybė pavojų, ne kartą buvome priversti keisti kryptį. Nužygiavę nemažai kelio atsidūrėme kitoje gatvėje, ten sutikome daug žydų ir keletą kinų šeimų, saugančių mantą, kurią jiems šiaip taip pavyko išgelbėti nuo gaisro. Atrodo, jie labai nustebo mus išvydę: be jokios abejonės, jie nebuvo matę prancūzų šiame kvartale.

Mes kreipėmės į vieną iš žydų duodami suprasti, kad jis privalo palydėti mus į Vyriausybės aikštę. Tėvas kartu su sūnum vedė mus ugnies labirintais, bet, kadangi gatvės buvo atkirstos liepsnojančių namų ir kitų degančių statinių, buvome priversti daryti didelius lankstus ir patyrėme daug kitų sunkumų ieškodami išeities iš susiklosčiusios situacijos. Daugybę kartų ilsėjomės, kol galų gale vienuoliktą valandą atvykome į tą vietą, iš kur vakar buvome išėję.

Nuo to laiko, kai įžygiavome į Maskvą, aš, galima sakyti, neturėjau jokio poilsio; kuo greičiausiai išsitiesiau ant dailių kailių (jų mūsų kareiviai atsinešė galybę) ir kietai miegojau iki septintos valandos ryto.

Kuopa dar nebuvo sukilusi, o tuo metu visi pulkai, taip pat ir šaulių, Jaunoji gvardija, vadovaujama maršalo Mortjė, kuris buvo paskirtas miesto administratoriumi, trisdešimt šešias valandas gesino gaisrą, nes vos tik užgesinus vienoje vietoje jis įsiplieksdavo kitoje.

Kad ir kaip ten būtų, vis dėlto pavyko išsaugoti gana daug pastatų, kuriuose buvo galima įsikurti, bet tai padaryti nebuvo taip paprasta, nes Rostopčinas išgabeno iš miesto visus vandens siurblius. Keletą jų pavyko rasti, bet jie nebetiko gaisrui gesinti.

Rugsėjo 16 dieną buvo duotas įsakymas sušaudyti visus tuos, kurie padeginėja namus. Šis įsakymas nedelsiant buvo pradėtas vykdyti. Šiek tiek toliau nuo Vyriausybės aikštės buvo kita nedidelė aikštė, kurioje buvo nušauti ir pakarti ant medžių šakų keli padegėjai: ši vieta nuo seno buvo vadinama *Pakaruoklių aikšte.*

Tą dieną, kai mes įžygiavome į Maskvą, imperatorius įsakė maršalui Mortjė uždrausti kareiviams jame plėšikauti. Šis įsakymas buvo perduotas visiems pulkams, bet, kadangi rusai padegė miestą, nebuvo jokių galimybių sulaikyti kareivius nuo tokių veiksmų: kiekvienas pasiimdavo ne tik tai, ko jam tuo metu labiausiai reikėdavo, bet ir tai, be ko tikrai būtų galėjęs nesunkiai apsieiti.

Rugsėjo 17 dienos naktį kapitonas įsakė man ir dešimčiai kardais ginkluotų aprūpinimo tarnybos būrio kareivių leistis į žygį ieškoti maisto. Dvidešimt žmonių jis išsiuntė kita kryptimi, nes plėšikauti ir dalyvauti stumdynėse[1] dabar jau nebebuvo, kaip iš pradžių, draudžiama, tik buvo patariama kiek įmanoma laikytis tvarkos. Štai kodėl ir dar viena, trečioji, grupė žmonių leidosi į nakties žygį.

Mes išėjome į didelę gatvę, vedančią iš aikštės, kur buvome apsistoję. Nors ugnis čia buvo įsisukusi du kartus, viskas atrodė gana pakenčiamai. Daug aukštą laipsnį turinčių karininkų, taip pat ir armijos eilinių, čia susirado gyvenamąją vietą. Mes ėjome per aikštes, nuklotas tolio (juo būdavo dengiami stogai), lakštais. Dieną pakilęs vėjas jau buvo išsklaidęs pelenus.

Atvykome į kvartalą, kuris tebebuvo išsaugojęs pirmykštį vaizdą: ten radome keletą vežimų, tik arklių niekur nebuvo matyti. Čia viešpatavo tyla. Apžiūrėjome vežimus, bet jie buvo tušti.

---

[1] Mūsų kareiviai stumdynėmis vadino Maskvos mugę.

Vos tik leidomės į kelią, mums už nugarų pasigirdo siaubingas šauksmas. Paskui kažkas suriko dar du kartus iš dviejų skirtingų vietų. Pasitarę nusprendėme užsukti į tuos namus, iš kurių sklido šūksniai: aš su penkiais palydovais į vieną, kapralas su penkiais kitais vyrais – į kitą. Užsidegėme žibintus, kuriuos nešėmės, ir su kardais rankose pasukome tų namų link.

Namo, į kurį norėjau patekti aš, durys buvo apkaltos storos geležies lakštais. Jos buvo uždarytos; nenorėdami laužti durų ir taip sukelti didelį triukšmą, šiek tiek delsėme. Paskui, pamatę, kad namo rūsio durys praviros, įsakėme dviem žmonėms nusileisti į rūsį. Ten jie aptiko dangtį, kurį nukėlus buvo galima patekti į namą. Jie taip ir padarė, taigi jiems gana lengvai pavyko atidaryti mums duris. Įėję į vidų pamatėme, kad atsidūrėme bakalėjos krautuvėje: iš ten nebuvo paimtas nė vienas daiktas, tik prekybos salėje būta šiek tiek netvarkos. Ant stalo buvo palikta keptos mėsos; ant dėžės gulėjo didelių monetų prikimšti maišai; kas žino, kodėl jie čia liko: gal žmonės patys nenorėjo jų išsinešti, o gal tie, kas juos susikrovė, neturėjo galimybių to padaryti.

Išnaršę visą namą mes jau ketinome pasiimti maisto produktų, nes čia radome miltų, sviesto, didelį kiekį cukraus, kavos, taip pat didelę statinę, kurioje sluoksniais, perdengti avižų šiaudais, buvo sudėti kiaušiniai. Kol rinkomės produktus nesvarstydami, kaip mes už juos atsilyginsime, mat buvome įsitikinę, kad galime naudotis viskuo, kas buvo šeimininkų palikta likimo valiai ir ką bet kurią akimirką galėjo sunaikinti liepsna, kapralas, kuris su savo žmonėmis buvo kitame name, pranešė man, kad pateko į vežimų dirbtuves, kuriose stovi trisdešimt nedidelių elegantiškų vežimaičių, kuriuos rusai vadina *družki*. Jis taip pat man pasakė, kad viename iš ten esančių kambarių yra daug rusų kareivių ir kad jie visi guli išsitiesę ant nendrinių demblių. Pamatę prancūzus jie labai nustebo, sukryžiavo rankas ant krūtinių ir parklupę ant kelių ėmė lankstytis kakta siekdami žemę – taip

prašė pasigailėti. Pamatę, kad jie sužeisti, mes atskubėjome į pagalbą, davėme atsigerti vandens; patys jau nebegalėjo apsitarnauti, nes jų žaizdos buvo rimtos; kita vertus, mes buvome ramūs, nes dėl tos pačios priežasties jie niekuo negali mums pakenkti.

Aš paliepiau vežikui išrinkti mums du nedidelius dailius ir labai patogius vežimaičius, sukrauti į juos visus produktus, kuriuos radome krautuvėje, ir nugabenti ten, kur jam įsakysime. Apžiūrėjau sužeistuosius: tarp jų buvo penki gvardijos kanonieriai; jų kojos buvo sužeistos. Iš viso ten gulėjo septyniolika vyrų, tarp jų ir kilusių iš Azijos; juos nesunkiai buvo galima atpažinti iš to, kaip jie sveikindavosi.

Kai mes jau stovėjome gatvėje šalia vežimų, staiga pamačiau tris žmones. Vienas iš jų buvo ginkluotas ietimi, kitas – kardu, o trečiasis – degančiu fakelu. Jis jau ketino mesti fakelą ir padegti bakalėjos krautuvę, nekreipdamas dėmesio į tai, kad jos viduje yra žmonių. Tas vyras buvo labai įsikarščiavęs ir nuoširdžiai tikėjo, kad daro gerą darbą. Juos išvydę mes garsiai sušukome tikėdamiesi išgąsdinti tuos tris niekšus, bet, didelei mūsų nuostabai, toks poelgis jų nė truputėlio nesutrikdė; jie kuo ramiausiai žvelgė į mus ir, kadangi buvo apsiginklavę tik ietimis, stovėjo išdidžia poza pasiruošę gintis, jeigu juos pultume. Pakliuvome į keblią padėtį, nes buvome ginkluoti tik kardais. Laimė, kapralas atsinešė du užtaisytus pistoletus; juos buvo radęs kambaryje, kuriame gulėjo sužeistieji; vieną pistoletą jis padavė man, o kitą pasiliko sau ketindamas stoti į kovą su tuo, kuris buvo ginkluotas ietimi. Bet aš trumpam sustabdžiau jį, nes nenorėjau, kad kiltų triukšmas; nuogąstavau, kad gali įvykti didelės grumtynės.

Tai matydamas, tarp mūsų buvęs bretonas čiupo už nedidelio vežimo grąžulo ir, padaręs sukinį, atsidūrė prie pat priešininko. Šis, nieko nežinodamas apie tokį kovos būdą, staiga pajuto, kad abi jo rankos sužeistos. Krisdamas klaikiai sušuko, bet įniršęs bretonas nedavė laiko atsipeikėti – antrą kartą stipriai kirto,

tik šį sykį į galvą. Net iš patrankos paleistas sviedinys nebūtų geriau atlikęs savo darbo. Lygiai taip jis būtų pasielgęs ir su kitais dviem, bet mes spėjome jam sutrukdyti. Antrasis, tas, kuris turėjo deglą, nė už ką nenorėjo paleisti jo iš rankų. Bandydamas išsigelbėti, su liepsnojančiu šiaudiniu deglu puolė į namo, kuriame buvo bakalėjos parduotuvė, vidų. Jį nusivijo du mūsų žmonės. Kad ateitų į protą, pakako dviejų smūgiu kardu. Trečiasis pasidavė nesipriešindamas – pats leidosi įkinkomas į įvairiausių daiktų prikrautą vežimą. Taip pat buvo pasielgta ir su antruoju padegėju, kuris galų gale buvo sučiuptas gatvėje.

Mes buvome pasiruošę išvykti. Abu vežimai buvo prikrauti gėrybių, kurias radome bakalėjos krautuvėje. Į pirmąjį vežimą įkinkėme abu rusus ir, kad būtų dar sunkesnis, įritinome į jį pilną kiaušinių statinę. Kad mūsų belaisviai nebandytų pabėgti, ėmėmės visų atsargumo priemonių: per pusiaują stipriai surišome juos virve užmegzdami dvigubą mazgą; antrą vežimą tempė keturi mūsiškiai – jie tikėjosi, kad netrukus surasime, kas juos pakeis.

Bet tą akimirką, kai jau ketinome išvykti, išvydome liepsną name, kur buvo įsikūrusios vežimų dirbtuvės. Mintis, kad ten esantys nelaimingieji gali žūti baisiose kančiose, privertė mus sustoti ir suteikti jiems pagalbą. Nedelsdami nė akimirkos, mes nuskubėjome vidun, palikdami tris žmones saugoti vežimus. Paskui išnešėme sužeistuosius iš pastato į kiemą. Tai viskas, ką galėjome padaryti jų labui. Atlikę šį humanišką veiksmą išskubėjome atgalios, nes būgštavome, kad mums gali sukliudyti liepsna, kurią matėme įsiplieskiant čia vienur, čia kitur, taip pat ir toje pusėje, kur turėjome grįžti.

Bet vos tik nukeliavome dvidešimt penkis žingsnius, ėmė siaubingai šaukti vargšai sužeistieji, kuriuos, norėdami gelbėti nuo gaisro, buvome išnešę iš namo. Mes sustojome, o kapralas su keturiais vyrais nuėjo pas sužeistuosius. Pasirodo, užsidegė šiaudai; jų kieme buvo prikreikta labai daug, o ypač daug ten,

kur gulėjo nelaimingieji. Mūsų kareiviai padarė viską, kas tik buvo įmanoma taip susiklosčius aplinkybėms. Jie iš visų jėgų stengėsi, kad žmonės būtų apsaugoti nuo gaisro ir nesudegtų. Pagaliau jie sugrįžo ir prisijungė prie mūsų, nors žinojo, kad tiems žmonėms nepavyks išlikti gyviems.

Mes tęsėme kelionę ir, būgštaudami, kad galime vėl patekti į gaisrą, kardais raginome paskubėti pirmąjį mūsų kinkinį. Ir vis dėlto mums nepavyko išvengti gaisro, nes, atsidūrę Vyriausybės aikštėje, pamatėme, kad didžioji gatvė, kurioje buvo apsigyvenę aukštieji karininkai ir kariuomenės eiliniai, skendi liepsnose. Ugnis čia liepsnojo jau trečią kartą. Ir šis kartas buvo paskutinis. Mums žūtbūt reikėjo ten pakliūti. Geriau įsižiūrėję pamatėme, kad ugnis toje gatvėje dega tam tikrais intervalais, taigi, jeigu suksimės greitai, gal ir įstengsime įveikti kliūtis toje teritorijoje, kurią liepsna jau buvo spėjusi suniokoti. Deja, dauguma pastatų jau buvo virtę griuvėsiais; o sveiki išlikę statiniai, prie kurių atsidūrėme, kėlė didžiulį pavojų, nes bet kurią akimirką galėjo griūti ir paskandinti mus liepsnose. Kad ir kaip ten būtų, negalėjome ilgai čia užtrukti, nes kai kurie namai, kurie mums atvykus į šią gatvę dar buvo sveiki, dabar jau pleškėjo laižomi liepsnos liežuvių.

Gaisras siautėjo ne tik mums už nugarų ar priešais mus, jis liepsnojo ir dešinėje, ir kairėje: tai buvo didžiulis ugnies skliautas, po kuriuo turėjome eiti. Nutarėme praleisti į priekį vežimus; pirmasis turėjo važiuoti tas, į kurį buvo įkinkyti rusai, taigi sudavus keletą kartų kardu, jie trūktelėjo vežimą į priekį. Antrasis vežimas, kurį traukė mūsų kareiviai, irgi pajudėjo pirmyn; ragindami vieni kitus, abu vežimai sėkmingai važiavo aplenkdami jų kelyje pasitaikančias kliūtis. Tai matydami, mes dar dažniau sukirsdavome rusams per pečius, o jie, bijodami, kad gali susilaukti didesnės bausmės nei šioji, kiek tik įstengdami veržėsi į priekį ir nepaliovė šaukti:

– *Houra!*[1]

Paskui pasileido visu greičiu nekreipdami dėmesio į karštį ir didžiulius pavojus, kurie jų tykojo, mat gatvėje mėtėsi labai daug įvairiausių baldų. Vos tik antrasis vežimas įveikė distanciją, mes nuskubėjome ristele jam iš paskos. Mums prieš akis atsivėrė kryžkelė ir keturios plačios bei ilgos gatvės, skendinčios liepsnose. Ir nors retkarčiais stipriai palydavo, lietus ugnies nepajėgė užgesinti, nes čia buvo daug statinių. Gatvės skendėjo liepsnose, aplinkui riogsojo griuvėsiai.

Reikėjo kaip galima greičiau nusigauti į tą vietą, kur buvo apsistojęs mūsų pulkas, bet mes labai susikrimtome pamatę, kad čia praeiti neįmanoma ir kad turėsime laukti, kol visa gatvė sudegs ir virs pelenais. Tik tada kelias bus laisvas. Reikėjo grįžti atgalios tuo pačiu keliu, kuriuo buvome atėję. Šį kartą rusai, būgštaudami, kad vėl gali gauti pylos, neprieštaraudami nuskubėjo pirmi, bet, vos tik jie spėjo įveikti pusę atstumo, o mes jau ketinome leistis tuo pavojingu keliu, staiga pasigirdo siaubingas triukšmas: ant vežimo traškėdama nukrito deganti sija ir skardinio stogo lakštas. Per vieną akimirką buvo sunaikinta viskas: po nuolaužomis atsidūrė ir vežimo traukikai, ir visi maisto produktai, kurių mums buvo labai gaila, ypač kiaušinių.

Neįmanoma net aprašyti, kokia kritiška buvo situacija, į kurią pakliuvome. Mus užblokavo ugnis ir nebuvo jokių galimybių iš čia pasitraukti. Laimė, toje vietoje, kur buvo keturių gatvių sankryža, buvo galima susirasti prieglaudą nuo ugnies ir ten laukti, kol gaisras viską pavers pelenais ir mes galėsime dingti iš čia.

Kol laukėme tinkamos akimirkos, kad galėtume ten nubėgti, besižvalgydami pamatėme, jog vienos gatvės kampe stovi italų konditerio krautuvėlė. Kadangi ketinome dar ilgai kepti karštyje, pagalvojome, kad būtų visai neblogai išgelbėti iš gaisro keletą puikių daiktų, kurių, kaip buvome įsitikinę, toje krautuvėlėje

---

[1] *Houra* reiškia: *Pirmyn!*

esama. Priėję pamatėme, kad durys uždarytos. Vienas antro aukšto langas buvo praviras; mums pavyko rasti kopėčias, bet jos buvo per trumpos; pastatėme kopėčias ant statinės, kurią radome prie namo. Dabar tomis kopėčiomis kareiviai galėjo užlipti ir pro antrojo aukšto langą patekti į vidų.

Dalis namo jau buvo apimta liepsnos. Kareiviai atidarė duris. Mes labai nustebome ir nudžiugome pamatę, kad visi daiktai tebėra savo vietose. Čia radome įvairiausių rūšių konservuotų vaisių, daug butelių likerio, nemažai cukraus, bet labiausiai mus nudžiugino tai, kad aptikome tris didelius maišus miltų. Didžiausias siurprizas mums buvo indas su garstyčiomis, atkeliavęs čia iš Paryžiaus, Sen Andrė Dezar gatvės.

Skubėjome ištuštinti bakalėjos krautuvėlę laukdami tos akimirkos, kada galėsime parsinešti viską, ką čia buvome radę, į savo kuopą.

Visą tą laiką lijo lietus, mes slėpėmės nuo jo prisidengę durimis. Pasistatę iš jų priedangą net keturias valandas laukėme, kol kelias bus laisvas.

Visą tą laiką valgėme sklindžius su uogiene, o kai jau galėjome eiti, ant pečių susikrovėme viską, ką tik buvo galima nešti. Išlikusį sveiką vežimą ir maišus su miltais mes palikome saugoti penkiems vyrams, nutarę, kad sugrįšime čia vėliau, pasitelkdami į pagalbą daugiau žmonių.

Dabar vežimas mums negalėjo pasitarnauti, nes gatvės viduryje mėtėsi daugybė sulaužytų ir apdegusių baldų, pianinų, krištolo šviestuvų ir kitokių dar taip neseniai buvusių labai prabangių daiktų.

Pagaliau, kirtę Pakaruoklių aikštę, dešimtą valandą ryto mes atvykome į savo kuopą, iš kurios vakar taip pat buvome iškeliavę dešimtą valandą ryto. Negaišdami laiko išsiuntėme dešimt žmonių į tą vietą, kur buvome palikę vežimą su produktais. Po valandos visi grįžo su nešuliais ant pečių; negana to, įveikę visas kliūtis, kurios pasitaikė kelyje, jie atitempė dar ir vežimą, kurį

buvome ten palikę. Kareiviai mums papasakojo, kad, tuštindami aikštę, kurioje sudegė vežimas, rado suanglėjusius rusų lavonus.

Dar tą pačią dieną, rugsėjo 18-ąją, mes sutvarkėme aikštę ir išskubėjome ieškoti būsto, kuriame galėtume įsikurti, gerokai toliau už pirmos Kremliaus užtvaros, gražioje gatvėje, kurios didžiajai daliai pavyko išvengti gaisro. Mūsų kuopai buvo paskirta kavinė, vienoje iš jos salių stovėjo du biliardo stalai; puskarininkiai įsikūrė antrajame aukšte namo, kuriame anksčiau gyveno bojarinai. Kad būtų daugiau vietos, biliardo stalai buvo išardyti; keletas kareivių iš jų gelumbės pasisiūdino apsiaustus su gobtuvais.

Šio pastato rūsiuose mes suradome nemažai vyno, Jamaikos romo, o kitame dideliame rūsyje aptikome daug statinių su labai geros kokybės alumi; tos statinės buvo sustatytos ant ledo, kad alus visą vasarą būtų šviežias. Bojarino rūsyje buvo penkiolika didelių dėžių Šampanės vyno muso ir įvairiausių rūšių Ispanijos vyno.

Tą pačią dieną mūsų kareiviai apsilankė didelėje cukraus krautuvėje, taigi dabar turėjome viską, ko reikia punčui pasigaminti. Visą tą laiką, kol buvome Maskvoje, mes kasdien pramogavome ir kuo puikiausiai leidome ten laiką. Kiekvieną vakarą tris ar keturis kartus į didžiulę sidabrinę vazą, kurią rusų bojarinas pamiršo išsinešti iš savo namų (beje, į ją tilpdavo apie šešis butelius), mes pripildavome sklidiną kokio nors svaigiojo gėrimo. Ten buvo ir kolekcija dailių pypkių, kurias rūkydavome traukdami į plaučius labai gerą tabaką.

Rugsėjo 19 dieną Kremliuje, priešais centrinius rūmus, įvyko karinis imperatoriaus gvardijos paradas. Tos pačios dienos vakarą aš buvau atsakingas už dalies specialiosios paskirties būrio, sudaryto iš šaulių, grenadierių ir lenkų ulonų eskadrono, iš viso dviejų šimtų žmonių, veiksmus; mes gavome užduotį saugoti nuo gaisro imperatorienės Vasaros rūmus, esančius Maskvos pakraštyje. Šiam specialiosios paskirties būriui vadovavo generolas, man regis, generolas Kelermanas.

Į paskirtą vietą mes išvykome aštuntą valandą vakaro; kai atvykome, laikrodžiai jau rodė pusę dešimtos. Pastatas, kurį ten pamatėme, buvo įspūdingas, man priminė Tiuilri rūmus. Jis buvo pastatytas iš medžio ir padengtas marmuro imitacija, tačiau atrodė tarytum tikrai būtų iš marmuro. Prie to statinio tuojau pat buvo pastatyta sargyba, o prie centrinio rūmų fasado įrengtas didelis postas, kuriame visą laiką budėjo didžiulis sargybinių būrys. Kad būtų garantuotas visiškas saugumas, dar atvyko patrulių būrys. Aš su keliais savo draugais nutariau apžiūrėti rūmų vidų, būtent apžiūrėti, nes nieko liesti ten nebuvo galima.

Taigi atsirado gera proga susipažinti su šiuo didžiuliu statiniu, kuris buvo apstatytas pačiais brangiausiais ir prašmatniausiais Azijoje ir Europoje gaminamais baldais. Buvo matyti, kad siekiant visus apstulbinti, išleista labai daug pinigų, tačiau visam tam grožiui sunaikinti būtų pakakę mažiau nei valandos. Praėjus vos penkiolikai minučių visi buvo sukelti ant kojų, nes namas ėmė liepsnoti nepaisant to, kad buvo imtasi visų atsargumo priemonių. Ugnies atšvaitai buvo matyti čia vienur, čia kitur, čia dešinėje, čia kairėje... Liepsna skverbėsi pro visų rūmų aukštų langus.

Generolas įsakė armijos ugniagesiams gesinti ugnį ir neleisti jai išsiplėsti, bet to padaryti nebebuvo įmanoma: mes neturėjome nei siurblių, nei vandens. Po akimirkos pamatėme, kaip dideliais rūmų laiptais ramiai lipa keliolika vyrų, kai kurie iš jų – su dar degančiais deglais rankose; nuskubėjome prie jų ir suėmėme juos. Tai buvo rūmų padegėjai, iš viso dvidešimt vienas žmogus. Paskui buvo suimta dar vienuolika žmonių, tačiau nebuvo jokių įrodymų, kad būtent jie galėjo būti šio naujo gaisro kaltininkai; kad ir kaip ten būtų, daugiau kaip pusė jų panėšėjo į kalinius.

Viskas, ką mes dar galėjome padaryti, tai išgelbėti porą paveikslų ir keletą kitų brangių daiktų, tarp kurių, pavyzdžiui, buvo aksomo apsiaustas su šermuonėlių pamušalu; daugybę daiktų, ne mažiau brangių nei šie, mes, deja, buvome priversti palikti.

Rūmai ėmė degti maždaug prieš pusvalandį, smarkus vėjas padėjo ugniai įsiliepsnoti. Praėjo dar dešimt minučių ir mums vargais negalais pavyko užgesinti pagrindinį ugnies židinį. Daug vyrų buvo sužeista, nes visu smarkumu žemyn krito degantys medžio gabalai, kuriuos stiprus vėjas blaškė keldamas siaubingą triukšmą. Iš šio pragaro mums pavyko išeiti tik antrą valandą nakties; daugiau kaip pusė ljė čia skendėjo liepsnose – prabangus ir įspūdingas kvartalas buvo pastatytas iš medžio.

Leidomės į kelią ir pasukome Kremliaus link; mes vedėmės ir trisdešimt du suimtuosius. Kadangi buvau įpareigotas visą šią naktį vadovauti policijos sargybai, buvau atsakingas ir už ariergardo, ir už kalinių eskorto veiksmus. Mums buvo įsakyta nudurti durtuvais visus, kurie bandytų bėgti arba atsisakytų mums paklusti.

Tarp tų nelaimingųjų buvo maždaug trečdalis kalinių. Jų veidai atrodė labai niūrus ir grėsmingi; kiti buvo viduriniosios klasės buržua arba rusų policininkai, juos nesunku buvo atpažinti iš uniformos.

Kol mes ėjome, tarp kalinių pastebėjau keistai apsirengusį vyriškį. Jis vilkėjo žaliu apsiaustu su gobtuvu ir verkė kaip vaikas, kas žingsnis taisyklinga prancūzų kalba kartodamas:

– O Dieve! Per gaisrą aš praradau savo žmoną ir sūnų!

Mačiau, kad jis labiau sielvartauja dėl savo sūnaus, o ne todėl, kad prarado žmoną. Paklausiau jo, kas jis toks. Jis man atsakė, kad yra šveicaras iš Ciuricho apylinkių, kad gyvena Maskvoje nuo septyniolikos metų ir dėsto vokiečių bei prancūzų kalbas. Tai pasakęs, vėl pravirko iš širdgėlos ir visą laiką kartojo:

– Vargšas mano sūnus! Vargšas mano sūnus!..

Man buvo labai gaila to nelaimingo žmogaus, ėmiau jį guosti sakydamas, kad dar suras savo žmoną ir sūnų, ir, kadangi žinojau, jog jis pasmerktas mirti drauge su kitais, nusprendžiau pabandyti jį išgelbėti. Šalia jo ėjo du stipriai už rankų susikibę vyrai – vienas jaunas, o kitas brandaus amžiaus; paklausiau šveicaro, kas jie tokie;

jis man atsakė, kad tai tėvas ir sūnus, kad abu jie – drabužių siuvėjai.

– Bet šis tėvas, – pridūrė šveicaras, – daug laimingesnis už mane, jo neatskyrė nuo sūnaus, taigi jiedu galės mirti kartu!

Jis žinojo, kokia baigtis jų visų laukia, nes gerai mokėjo prancūzų kalbą ir girdėjo, koks įsakymas mums buvo duotas.

Tuo metu, kai mudu kalbėjomės, pastebėjau, kad staiga jo žvilgsnis nustojo bėgiojęs, tačiau akys tebebuvo paklaikusios; aš paklausiau vargšelio, kas atsitiko, bet jis nieko man neatsakė. Po akimirkos jam iš krūtinės išsiveržė gilus atodūsis, jis vėl pravirko ir pro ašaras pasakė man, kad žiūri į tą vietą, kur anksčiau stovėjo jo namas. Sakė atpažinęs jį iš didelės krosnies ir kamino, kuris dar tebestovėjo. Eidamas namo, jis visada matydavo jį labai aiškiai ne tik tada, kai būdavo netoliese, bet ir iš toliau.

Nuo šios akimirkos kolonos vadovas, kuris žygiavo priešais specialiosios paskirties lenkų ulonų būrį, sustojo nežinodamas, kur sukti, nes siaura gatvė buvo labai užgriozdinta įvairiausiais daiktais ir griuvėsiais. Aš pasinaudojau šia proga ir patenkinau nelaimingo šveicaro troškimą – tarp jo namo pelenų paieškoti sūnaus ir žmonos palaikų. Pasisiūliau jį palydėti; mes nuėjome į tą vietą, kur anksčiau stovėjo namas. Atidžiai apsidairę nepastebėjome nieko, kas galėtų patvirtinti nelaimingojo įtarimus, ir aš jau ketinau sakyti, kad jo sūnui ir žmonai, be jokios abejonės, pavyko išsigelbėti, kai staiga prie rūsio durų išvydau kažkokį didelį, beformį, juodos spalvos susitraukusį daiktą. Norėdamas apžiūrėti, priėjau arčiau; pašalinau nuo tako viską, kas galėjo man sutrukdyti; netrukus įsitikinau, kad tai lavonas, bet nebuvo įmanoma išsiaiškinti, kieno – vyro ar moters. Tam nebuvo laiko, nes vyriškis, kurį labiau nei mane domino ši situacija ir kuris stovėjo šalia manęs tarytum suakmenėjęs, siaubingai sušuko ir krito ant grindinio. Padedamas netoliese stovėjusio kareivio, aš šiaip taip pastačiau jį ant kojų. Atsipeikėjęs, tačiau vis dar apimtas baisios

nevilties, vyriškis nuskubėjo apžiūrėti namo teritorijos. Staiga jis vėl ėmė raudoti ir pro ašaras ištarė savo sūnaus vardą, paskui staiga šoko į rūsį ir aš išgirdau, kaip jis žlegtelėjo visu svoriu.

Neketinau šokti jam įkandin. Skubėjau grįžti į specialiosios paskirties būrį ir buvau labai nusiminęs dėl to, kas mano akyse ką tik įvyko. Vienas iš draugų paklausė, ką aš padariau žmogui, kuris kalbėjo prancūziškai. Papasakojau jam tragišką sceną, kurios liudytojas buvau, ir, kadangi netrukus vėl sustojome, pasiūliau jam drauge su manimi nueiti į tą vietą, kur viskas įvyko. Netrukus mes atsidūrėme prie rūsio durų; iš apačios sklido dejonės. Draugas pasiūlė lipti į rūsį ir padėti nelaimės ištiktam žmogui, bet aš, manydamas, kad traukdami jį iš ten tik padidintume kančias ir paspartintume jo mirtį, juolab kad visi suimtieji vis tiek bus sušaudyti, atsakiau bičiuliui, kad būtų didelė kvailystė taip pasielgti.

Staiga, dideliam mano džiaugsmui, pasigirdo šūksnis:

– Prie ginklo!

Tai buvo ženklas, kad netrukus vėl leisimės į žygį. Žinodami, kad dar turime šiek tiek laiko, kol pajudės į priekį pirmieji kairėje pusėje stovintys kareiviai, mes trumpam stabtelėjome. Kai jau norėjome eiti, staiga išgirdome kažkieno žingsnius; aš atsisukau. Ir kaip apstulbau išvydęs nelaimingąjį su kailiniais rankose. Jis atrodė kaip šmėkla. Pasakė, kad nori suvynioti į jį mirusį savo sūnų ir žmoną, kurios lavoną ką tik rado rūsyje. Patariau jam grįžti į rūsį ir slėptis ten tol, kol mes išvyksime, – tada jis niekieno netrukdomas galės atlikti varginančią pareigą; nežinau, ar suprato mano žodžius, bet mes palikome jį stovintį ir nuėjome kartu su kitais.

Prie Kremliaus atvykome penktą valandą ryto; nuvedėme belaisvius į saugią vietą. Bet prieš tai aš nutariau pasirūpinti dviem siuvėjais, tėvu ir sūnumi. Buvau įsitikinęs, kad jie bus mums labai naudingi, kol leisime laiką Maskvoje.

Rugsėjo 20 dieną gaisras šiek tiek aprimo; už tvarką aikštėje buvo atsakingi maršalas Mortjė, miesto administratorius, ir generolas

Milo, sėkmingai organizavęs policijos darbą. Pastarasis subūrė visus Maskvoje gyvenančius ir besislapstančius italus, vokiečius bei prancūzus ir taip išsigelbėjusius nuo griežtų Rostopčino, kuris prieš mums atvykstant visiems miesto gyventojams buvo davęs įsakymą išvykti iš miesto, potvarkių.

Vidurdienį, žvelgdamas pro mūsų būsto langą, mačiau, kaip buvo sušaudytas kalinys; jis atsisakė klauptis ant kelių. Belaisvis narsiai pasitiko mirtį ranka mušdamasis į krūtinę ir, regis, visai nebijojo to, kuris taikėsi į jį norėdamas nužudyti. Po kelių valandų visus suimtuosius, kuriuos čion atsivedėme, ištiko tokia pat lemtis.

Likusi dienos dalis buvo palyginti rami, tiksliau pasakius, ramu buvo iki septintos valandos vakaro, nes septintą valandą adjutantas majoras Deletras pasikvietė mane ir liepė keliauti į vieną vietą, kurią sakė nurodysiąs. Jo žodžiais tariant, aš turėsiąs išvaduoti tris kalinius, kurie bus patikėti mano globai; padėkojau už pasitikėjimą ir tuojau pat išvykau į tą vietą, kuri man buvo nurodyta; kiti puskarininkiai jau anksčiau buvo spėję ten pribūti. Viską gerai apsvarstęs ėmiau vykdyti užduotį – išgelbėti tris kalinius, mat nuoširdžiai tikėjau, kad jie dori žmonės.

Koridorius, į kurį patekau per didelę siaurą galeriją, vedė į kitą pastato korpusą; ši statinio dalis buvo sudegusi, čia nebuvo nė gyvos dvasios. Kitos dalies dar nebuvau išžvalgęs, taigi neliko nieko kita, kaip tik patenkinti savo smalsumą, taigi aš, linksmai nusiteikęs, patraukiau per galeriją. Šiek tiek paėjėjęs išgirdau triukšmą. Jis sklido iš kambario, kurio durys buvo uždarytos. Įdėmiai pasiklausęs išgirdau kažką kalbant kalba, kurios nesupratau. Norėdamas išsiaiškinti, kas vyksta už tų durų, garsiai pasibeldžiau. Jokio atsako taip ir nesulaukiau, ten viešpatavo mirtina tyla. Pažvelgęs pro rakto skylutę pamačiau ant kanapos gulintį vyriškį ir dvi stovinčias moteris, kurios, iš visko sprendžiant, tildė tą vyrą. Aš mokėjau keletą lenkų kalbos žodžių, o toji kalba labai panaši į rusų kalbą, taigi pasibeldžiau antrą kartą ir lenkiškai paprašiau vandens. Ir

vėl niekas man neatsakė. Dar kartą paprašęs iš visų jėgų spyriau koja į duris ir jos pagaliau atsidarė.

Įėjau į vidų. Mane pamačiusios, abi moterys išskubėjo į kitą kambarį. Įžengęs uždariau duris. Ant kanapos gulintis vyras net nesujudėjo. Iš baisaus ir atšiauraus veido atpažinau kalinį. Jis buvo apsirengęs labai keistais drabužiais, vilkėjo avikailio apsiaustą su gobtuvu, liemenį buvo susijuosęs odiniu diržu. Prie šono turėjo ietį ir du deglus, prie diržo buvo prisisegęs keletą pistoletų. Nusprendžiau juos pasiimti. Imdamas didelį deglą, kuris buvo mano rankos storumo, netyčia stuktelėjau gulinčiajam per šoną ir jis atmerkė akis. Išvydęs mane, vyriškis greitai pašoko ant kojų, matyt, ketindamas pulti, bet susvyravęs griuvo ir išsitiesė visu ūgiu ant grindų. Atstačiau vieną iš pistoletų, kurį ką tik buvau iš jo paėmęs; vyriškis dėbsojo į mane, lyg būtų apkvaišęs, paskui bandė atsikelti, bet, to padaryti neįstengdamas, vėl susmuko ant grindų. Galų gale jam šiaip taip pavyko atsistoti. Matydamas, kad tas žmogus girtas, paėmiau jį už rankos ir išvedžiau iš kambario. Šiaip taip nuvairavau jį į galerijos, kuri skyrė kambarius, galą. Mes atsidūrėme prie pat laiptų, kurie buvo statūs kaip kopėčios. Kai paleidau vyriškiui ranką, jis nusirito laiptais žemyn kaip statinė ir sustojo prie policijos sargybinių posto, įsikūrusio apačioje, durų. Sargybiniai nutempė jį į specialų kambarį ketindami ten uždaryti. Paskui viskas nutilo.

Po šio nuotykio grįžau į kambarį, kur neseniai buvau susidūręs su kaliniu, tyliai uždariau duris ir ėmiau laukti. Matydamas, kad man negresia joks pavojus, atidariau antrojo kambario duris ir pamačiau ten dvi ant kanapos sėdinčias dulsinėjas, kurios visai nenustebo mane išvydusios; jos ėmė kalbėti abi vienu metu ir aš niekaip negalėjau suprasti, ką nori pasakyti. Paklausiau, ar turi ko nors užkąsti. Supratusios, ko iš jų noriu, atnešė agurkų, svogūnų, didelį sūdytos žuvies gabalą, šiek tiek sviesto; užteko visko, tik duonos pasigedau. Po akimirkos jaunesnioji moteris atnešė butelį,

kurį pristatė kaip *Kosalki*; paragavęs gurkšnelį atpažinau Dancigo kadaginę ir jau po pusvalandžio butelis buvo tuščias. Nieko čia keista, nes abi maskvietės gėrė kur kas daugiau negu aš. Kurį laiką dar pabuvau su moterimis; jos pasisakė man, kad yra seserys; paskui sugrįžau į savo kambarį.

Ten radau kuopos puskarininkį, kuris buvo atvykęs pasimatyti su manimi ir jau senokai manęs laukė. Paklausė, iš kur pargrįžau; išklausęs mano istoriją, nebesistebėjo, kodėl manęs čia nerado, bet, atrodo, nudžiugo ir pareiškė, kad būtų visai neblogai, jeigu kas nors sutiktų ir jam išskalbti marškinius; damos maskvietės, sužinojusios, kad mums reikalinga skalbėja, pasakė, jog joms būtų didelė garbė skalbti marškinius prancūzams kareiviams ir bent taip jiems pagelbėti. Dešimtą valandą, kai visi aplinkui jau miegojo, grįžo puskarininkis su vyresniuoju seržantu. Mūsų gražuolės, sužinojusios, ko iš jų norime, ėmė šiek tiek nerimauti ir paklausė, kur jas vesimės. Nusiraminusios, damos paprašė, kad jas lydėčiau būtent aš, taigi buvau priverstas eiti drauge su jomis iki mūsų būsto. Jos sekė iš paskos labai palankiai nusiteikusios ir visą kelią krizeno. Radę laisvą kambarį įkurdinome jame abi moteris ir dar tą pačią dieną apstatėme jį baldais. Sunešėme joms viską, ką buvome radę gražaus ir elegantiško kilmingų maskviečių damų apartamentuose, taigi iš pažiūros grubios tarnaitės kada tik panorėjusios galėdavo tapti šauniomis baronienėmis, skalbiančiomis ir adančiomis mūsų marškinius.

Kitos dienos rytą, rugsėjo 21-ąją, išgirdau šūvius; pamaniau, kad čia šaudo kaliniai ir policininkai, kurie padeginėjo Pamestinukų ligoninę ir tą pastatą, kuriame buvo gydomi mūsų sužeistieji; po akimirkos atskubėjęs majoras pasakė man, kad esu laisvas. Grįždamas į savo būstą, pamačiau plušančius du siuvėjus – tuos pačius, kuriuos išgelbėjau. Jie iš gelumbės, dengusios biliardo stalus, kurie stovėjo didžiojoje kavinės salėje ir kuriuos buvo išardę mūsų kareiviai norėdami turėti daugiau vietos, siuvo dideles

apykakles. Nuėjau į kambarį, kuriame buvo uždarytos mūsų moterys; jos buvo užsiėmusios skalbimu, bet tikrai negalėčiau tvirtinti, kad būtų dariusios tai labai gerai. Nieko keista, mat jos vilkėjo šilkinėmis baronienių sukniomis! Reikėjo daug kantrybės, bet nebuvo kuo jų pakeisti. Likusi dienos dalis buvo skirta būstui tvarkyti ir pasirūpinti maisto produktais, nes mes ketinome ilgam apsistoti šiame mieste. Sandėlyje pastatėme septynias dideles dėžes Šampanės vyno muso, daug ispaniškojo vyno porto; sandėlyje buvo ir septyni šimtai butelių Jamaikos romo, daugiau kaip šimtas didelių cukraus gabalų, tai yra visko, ko galėtų prireikti šešiems puskarininkiams, dviem moterims ir virėjui.

Mėsos ant mūsų stalo pasitaikydavo labai retai; šį vakarą vyrai atsivarė karvę; nežinau, kur jie ją rado, tik buvo visiškai aišku, kad tokie dalykai draudžiami. Ryžomės ją nušauti tik sulaukę nakties, kai niekas nematė, kas čia vyksta.

Teisybė, esame turėję kumpių, kuriuos buvome radę didžiulėje parduotuvėje; buvo čia ir gana daug sūdytos žuvies, keli maišai miltų, dvi didelės statinės lajaus, kurį vartodavome vietoj sviesto, nes jo neturėjome; štai kokiais maisto produktais buvome apsirūpinę tam atvejui, jeigu mums vis dėlto tektų žiemą praleisti Maskvoje.

Vakare gavome įsakymą atlikti antrą patikrinimą; jis turėjo prasidėti dešimtą valandą; po patikrinimo paaiškėjo, kad nėra aštuoniolikos žmonių. Kiti vyrai ramiai miegojo biliardo salėje; jie gulėjo išsitiesę ant brangių kiaunės, sabalo, liūto, lapės ir meškos kailių; kai kurie iš jų galvas buvo apsivynioję prabangaus kašmyro turbanais ir labiau panėšėjo į sultonus, o ne į gvardijos grenadierius: jiems trūko tik hurijų*.

Aš pasistengiau, kad patikrinimas vyktų iki vienuoliktos valandos, nes taip norėjau pridengti tuos, kurie taip ir nesuspėjo

* Hurijos – Korane – amžinai jaunos rojaus mergaitės.

laiku sugrįžti. Netrukus jie įžengė pro duris palinkę nuo nešulių. Jie atsinešė ne tik įvairiausių puikių produktų, bet ir sidabrinių plokščių su piešiniais. Visi turėjo po sidabrinį plytos didumo luitą, kailių, Indijos skarų, aukso ir sidabro siūlais austų šilko rietimų. Vyrai paprašė mano leidimo nueiti parsinešti vyno ir konservuotų vaisių, kuriuos buvo palikę rūsyje. Daviau leidimą išeiti dviem kareiviams, juos lydėjo kapralas. Labai smagu žinoti, kad nuo visų objektų, kurie nesudegė per gaisrą, mes, puskarininkiai, visuomet gaudavome savo dalį, kuri mažų mažiausiai sudarydavo dvidešimt procentų.

Rugsėjo 22 diena buvo skirta poilsiui: produktams parsigabenti, padainuoti, parūkyti, papokštauti, išgerti ar pasivaikščioti. Aš nusprendžiau apsilankyti pas italą, graviūrų prekeivį, kuris gyveno tame pačiame kvartale kaip ir mes, per gaisrą išlikusiame name.

Rugsėjo 23-iosios rytą kavinės kieme ėmė šaudyti kažkoks kalinys. Tą dieną mums buvo įsakyta pasiruošti, nes rytojaus rytą turi įvykti imperatoriaus gvardijos paradas.

24-ąją, aštuntą valandą ryto, nužygiavome prie Kremliaus. Kai ten nuvykome, daugumas kariuomenės pulkų jau stovėjo išsirikiavę; tą dieną ne vienam iš mūsų buvo suteikti aukštesni laipsniai, mes buvome apdovanoti ordinais. Visi šio iškilmingo parado dalyviai susilaukė vienokio ar kitokio įvertinimo už savo nuopelnus tėvynei, nes jie ne vieną kartą garbingai liejo kraują mūšio lauke.

Pasinaudojęs proga išsamiai susipažinau su pačiais įdomiausiais Kremliaus objektais. Kol vyko paradas, aplankiau Švento Michailo cerkvę, kurioje buvo laidojami Rusijos imperatoriai. Šioje cerkvėje pačiomis pirmosiomis mūsų atvykimo dienomis, tikėdamiesi rasti didelį lobį, kuris, kaip sakė žmonės, ten buvo paslėptas, 1-osios šaulių armijos kareiviai, saugoję Kremlių, įsigavo į cerkvės vidų ir ten aptiko didelį laidojimo rūsį, bet, užuot radę brangenybių, išvydo akmeninius aksomu uždengtus karstus; ten buvo ir sidabro plokščių su užrašais. Jie susidūrė ir su

būreliu miestiečių, kurie čia slapstėsi manydami, kad rado itin saugią vietelę pasislėpti; tarp jų buvo ir jaunų gražių merginų iš Maskvos aukštuomenės šeimų, jos ėjo iš proto dėl aukštųjų armijos karininkų. Tos merginos, kaip ir kiti, kentė šaltį, badą ir skurdą.

Eidamas iš Švento Michailo cerkvės rūsių, pamačiau nuostabų varpą, kurį labai atidžiai apžiūrėjau. Jis buvo devyniolikos pėdų aukščio. Didžioji varpo dalis buvo po žeme, tikriausiai jis įsmego todėl, kad buvo labai sunkus. Per gaisrą sudegė bokštas, kuriame kabojo varpas, išliko tik jo pamatai. Išliko sveikas ir perpus skilęs medžio gabalas, prie kurio tas varpas buvo pritvirtintas.

Netoli nuo čia, priešais centrinį rūmų įėjimą, buvo įsikūręs arsenalas, o prie įėjimo stovėjo dvi milžiniškos patrankos; šiek tiek tolėliau, dešinėje, buvo matyti katedra su devyniais bokštais ir varpinėmis, dengtomis paauksuotu variu. Aukštai virš bokštų visų dėmesį traukė didžiulis Ivano kryžius – jis nustelbė viską aplinkui; tas kryžius buvo trisdešimties pėdų aukščio, pagamintas iš medžio, padengto paauksuoto sidabro plokštelėmis. Paauksuoti bokštai švytėjo visose aikštės pusėse.

Po kelių dienų tarnybos būrio žmonės, dailidės ir kiti gavo įsakymą paruošti viską taip, kad tą varpą būtų galima išgabenti kaip trofėjų į Paryžių. Kai varpą atrišo, jis vos neužmušė ir nenusitempė su savimi visų vyrų, kurie laikė jį už grandinių. Jis buvo kaip tas erelis, kuris skraido virš aukštųjų Kremliaus bokštų.

Paradas buvo baigtas tik vidurdienį; mes išėjome pro apgadintus vartus, ten, kur puikavosi švento Nikolajaus statula, apie kurią jums jau pasakojau šiek tiek anksčiau. Ten išvydome daug vergiškai nusiteikusių rusų, kurie čia plūdo su įvairiausiais prašymais. Jie lankstėsi ir žegnojosi priešais šventą Nikolajų; be jokios abejonės, prašė užtarimo.

Rugsėjo 25 dieną aš su būriu draugų leidausi į žygį per miesto griuvėsius. Mes keliavome per kvartalus, kurių iki šiolei dar nebuvome matę. Kas žingsnį tarp visokiausių nuolaužų susidurdavome su

rusų valstiečiais, apskretusiomis atgrasiomis moterimis, žydais, ieškančiais rūsiuose, į kuriuos pavykdavo įsigauti, žmonių, besislapstančių čia nuo gaisro. Jie tuose rūsiuose rasdavo ne tik vyno, cukraus, bet ir kašmyro skarų, nuostabių Sibiro kailių, šilko, išsiuvinėto aukso ir sidabro siūlais, rietimų, sidabrinių indų ir kitų prabangių daiktų. Susidūrėme su žydais, jų žmonomis bei vaikais, kurie pateikdavo mūsų kareiviams įvairių pasiūlymų, kad gautų iš jų keletą monetų, kurias, beje, dažnai iš jų atimdavo įžūlesni kolegos.

Tos pačios dienos vakare ugnis įsiplieskė graikų šventykloje, esančioje priešais pat mūsų būstą, netoli rūmų, kur buvo įsikūręs maršalas Mortjė. Mūsų kareiviai tegalėjo pasiūlyti moralinę pagalbą, nes jokių tinkamų priemonių ugniai gesinti ten nebuvo. Ši šventykla, kurios visi įėjimai buvo tinkamai uždaryti ir iš kurios nebuvo dingęs joks daiktas, netrukus virto pelenais. Šis įvykis buvo apverktinas dar ir todėl, kad čia prieglobstį buvo radę daug nelaimingųjų. Jie visi glaudėsi šventykloje su menka manta, kurią jiems pavyko išgelbėti. Po šio siaubingo įvykio dar keletą dienų toje vietoje buvo laikomos mišios už žuvusiuosius.

Rugsėjo 26 dieną ėjau sargybą imperatoriaus transporto pulke, kuris buvo įsikūręs ratinėje, esančioje miesto pakraštyje, priešais didžiules kareivines, kurioms gaisras nebuvo padaręs didelių nuostolių. Čia buvo įsikūrusi pirmojo armijos korpuso dalis. Norint nuvykti ten iš mano posto reikėjo eiti per griuvėsiais užverstą vietovę, kairiuoju Maskvos upės krantu. Šen ir ten buvo matyti cerkvių frontonai; kitos cerkvės per didįjį gaisrą buvo virtusios pelenais. Dešiniajame Maskvos krante buvo matyti keletas nuošaliau stovinčių puikių namų, kurių dalis jau buvo sudegusi.

Netoli tos vietos, kur buvo įrengtas mano postas, stovėjo per gaisrą išlikęs namas; smalsumo genamas nuėjau jo apžiūrėti. Atsitiktinai ten sutikau vyriškį, labai gerai kalbantį prancūzų kalba. Jis pasakė, kad yra kilęs iš Strasbūro ir kad likimas taip lėmė, kad jis atsidūrė Maskvoje keliom dienom anksčiau nei mes. Jis

man papasakojo, kad yra Reino ir Šampanės muso vyno pirklys ir, kad taip nesėkmingai susiklosčius aplinkybėms, prarado daugiau kaip milijoną frankų, nes vyno statinės, kurias čion atsigabeno ketindamas sėkmingai prekiauti vynu, sudegė per gaisrą. Teisybė, jo vyno ir mes nemažai išgėrėme ir dar sukaupėme atsargų, kad turėtume ką gerti ateityje. Vyriškis neturėjo jokio maisto, net duonos kriaukšlio. Pasiūliau jam eiti drauge su manim ir pasivaišinti ryžių sriuba. Jis padėkojo už pakvietimą ir mielai sutiko užsukti į svečius.

Laukiant, kol bus sudaryta taikos sutartis, imperatorius įsakė visiems tinkamai įsikurti Maskvoje, nes niekas tiksliai nežinojo, kiek dar laiko gali tekti praleisti šiame mieste. Pirmiausia buvo pradėtos tvarkyti ligoninės sužeistiems kareiviams. Jose galėjo gydytis ne tik mūsiškiai, bet ir rusai.

Buvo pradėta telkti į vieną vietą visus, kiek tik įmanoma, maisto produktus, kurie buvo rasti įvairiose miesto vietose. Kelios šventyklos, kurioms pavyko išvengti gaisro, vėl atvėrė visiems duris, jose ir vėl vykdavo šventos apeigos. Toje pačioje gatvėje, kur buvome įsikūrę, šiek tiek tolėliau nuo mūsų būsto, stovėjo katalikų bažnyčia. Joje mišias laikydavo iš Prancūzijos emigravęs kunigas. Toji bažnyčia buvo pavadinta švento Liudviko vardu. Savo veiklą atnaujino ir teatras. Mano draugai buvo įsitikinę, kad ten vaidinamos komedijos, kuriose pagrindinius vaidmenis atlieka prancūzų ir italų artistai. Kas žino, kaip viskas buvo iš tikrųjų, bet vienas dalykas nekėlė abejonių: jiems mokėjo algas už šešis mėnesius, kad priverstų rusus patikėti, jog Maskvoje mes ketiname apsistoti visai žiemai.

Rugsėjo 27-ąją, kai prisistačiau į imperatoriaus transporto pulką eiti sargybos, buvau maloniai nustebintas, mat radau ten du savo kraštiečius, atvykusius pasimatyti su manimi. Vienas iš jų buvo Flamenas, kilęs iš Peruvelzo, gvardijos dragūnas, kitas – Melė, to paties pulko dragūnas; pastarasis buvo kilęs iš Kondė.

Dieną leidome puikiai, nes visi buvome labai smagiai nusiteikę. Mes aplankėme mūsų dragūnus, kartu su jais papietavome, o vakarą praleidome pas mus.

Mūsų kareiviai, daugybę kartų susiruošę grobti, niekada negrįždavo tuščiomis. Be kitų daiktų, jie parsinešė ir daugybę įvairiausių tautybių vyrų bei moterų kostiumų, taip pat ir prancūzų kostiumų iš Liudviko XVI laikų. Visi tie drabužiai buvo labai prašmatnūs. Štai kodėl pavakarieniavę nutarėme surengti puotą ir atvykti į ją apsirengę tais kostiumais, kuriuos įsigijome. Pamiršau pasakyti, kad vos tik atvykęs Flamenas pranešė naujieną, kuri mus labai nuliūdino. Baisi nelaimė ištiko papulkininkį Marto, vadovavusį dragūnų pulkui, kuriame tarnavo Flamenas ir Melė. Būdamas žvalgyboje Maskvos apylinkėse likus dviem dienoms iki 25-osios jis pakliuvo į pasalą ir buvo mirtinai sužeistas. Sužeisti buvo ir kapitonas bei adjutantas majoras, kurie kovėsi iki galo, praradę bet kokią viltį. Jie abu buvo paimti į nelaisvę. Rytojaus dieną papulkininkis dar įstengė paklausti, kaip viskas baigėsi, bet dar po dienos gavome žinią, kad jis mirė.

Grįžau į mūsų puotą, kuri buvo tikra karnavalo puota, nes mes visi buvome persirengę.

Moteris ruses nutarėme aprengti tokiais drabužiais, kad jos atrodytų kaip prancūzų damos, tikriau pasakius, kaip markizės. Mudu su Flamenu sutikome padėti joms patarimais. Du siuvėjai rusai tapo kinais, aš – rusų bojarinu, Flamenas – markizu. Visų kostiumai buvo skirtingi, nes motušė Diubua, mūsų markitantė, turėjo brangią vienos rusų damos tautinių drabužių kolekciją. Kadangi markizėms tinkamų perukų neturėjome, mūsų kuopos perukų dirbėjas padarė moterims specialias šukuosenas. Lūpų dažams buvo naudojamas lajus, pudrą pakeitė miltai; pagaliau visi buvo kuo geriausiai apsirengę ir pasipuošę, taigi atėjo metas šokiams. Pamiršau pasakyti, kad visą tą laiką gurkšnojome punčą, kurį pagamino senas dragūnas Melė. Mūsų markizėms ir

markitantėms labai patiko šis gėrimas, jos gerokai apsvaigo, bet nesiliovė gurkšnojusios iš didelių taurių.

Vyresnysis seržantas grojo fleita, jam į taktą būgnu pritarė mūsų kuopos būgnininkas. Jis ėmė groti šios dainos melodiją:

Mes prasiveršime pro jų flangus,
Tralialia, tralialia
Tirli tirli oi lylia.

Vos tik užgrojo muzika, motušė Diubua žengė į priekį su kuopos kaptenarmu*, o markizės, kurioms mūsų muzika pasirodė kaip laukinė, leidosi šokti lyg būtų buvusios totorės. Išskėtusios į šonus rankas, greitu žingsniu judėjo čia į dešinę, čia į kairę. Jos čia pritūpdavo, čia vėl pašokdavo ant kojų, bet netrukus ir vėl skriedavo ratu. Reikia pasakyti, kad tos moteriškės buvo velnių prisiėdusios. Jos nebūtų atrodžiusios mums tokios neįprastos, jeigu būtų vilkėjusios kostiumais, kuriuos dėvi rusės, bet matyti it padūkusias šokinėjančias prancūzes, kurios paprastai yra itin orios, buvo labai keista. Toks reginys mums visiems sukėlė daug juoko. Netrukus juoką nustelbė fleitos garsai; mūsų būgnininkas ir vėl ėmė būgnyti, markizės ėmė šokti dar uoliau, paskui, netekusios jėgų, jos išsitiesė ant grindų. Pakėlėme jas ir paplojome joms katučių, o paskui gėrėme ir šokome iki keturių valandų ryto.

Motušė Diubua, puiki markitantė, vilkėjusi drabužiais, pasiūtais iš šilko, siuvinėto auksu ir sidabru, išėjo niekam nieko nepasakiusi. Tuo metu policijos sargybos seržantas, matydamas, kad ankstų rytą gatvėje viena atsidūrė dama užsienietė, tikėdamasis turėti gerą laimikį, priėjo prie jos ir mėgino paimti už parankės, kad galėtų palydėti damą į jos kambarį. Nuo dviejų punčo butelių įsismarkavusi motušė Diubua skėlė seržantui antausį ir tas pargriuvo ant žemės. Griūdamas dar spėjo sušukti:

---

* Kaptenarmas – pareigūnas, atsakingas už ginklų, amunicijos, aprangos, įrankių ir ginklų apskaitą ir saugojimą.

– Sargyba, čion!

Sargybiniai čiupo ginklus, o kadangi mes dar nebuvome atsigulę, nusprendėme eiti pasižiūrėti, kas ten vyksta. Seržantas buvo toks įsiutęs, kad mums reikėjo padėti labai daug pastangų, kad jis galų gale suprastų, jog buvo neteisus sustabdydamas tokią moterį kaip motušė Diubua.

Rugsėjo 28 ir 29 dienos buvo skirtos maisto produktų paieškai; dieną mes traukdavome apsižvalgyti, o naktį, kai nebebūdavo jokios konkurencijos, eidavome parsinešti viso to, ką dieną būdavome sumedžioję.

Rugsėjo 30-ąją priešais mūsų būstą vyko karinė apžiūra. Kai ji baigėsi, inspektorius paprašė pulko vado, kad šis leistų jam apžiūrėti mūsų būstą. Pulko vadas, lydimas kapitono ir šią savaitę einančio sargybą seržanto, taip pat adjutantas majoras Rustanas, kuris gerai žinojo, kur mes įsikūrę, ėjo priekyje vesdamas į kambarį, kuriame gyveno kuopos kariai. Prieš apžiūrą pulko vadas paklausė:

– O kaip sekasi puskarininkiams?

– Labai gerai, – atsakė adjutantas majoras Rustanas.

Ir jis atidarė mūsų ir šalia mūsų esančio kambario duris[1]. Nelaimei, iš to kambario, kuriame buvo apsigyvenusios abi dulsinėjos, durų mes nebuvome ištraukę rakto, nors paprastai laikydavome jį spintoje. Jis atrakino duris ir nustebo išvydęs, kad čia tiek daug vietos. Apsidairęs pamatė mūsų paukštytes. Nieko nesakęs pulko vadas uždarė duris, o raktą įsidėjo į kišenę.

Kai išėjome į gatvę ir jau tolokai buvome nužingsniavę, priėjęs prie manęs ištiesė man tą raktą ir nusijuokė.

– O! – pasakė jis. – Jūs uždarėte į narvą du žvėrelius ir, būdamas egoistas, slepiate juos nuo savo draugų! Bet, po galais, ką čia veikia tos nenaudėlės ir kur jūs jas sužvejojote?

---

[1] Mes pragręždavome būsto, kuriame įsikurdavo mūsų kuopos kareiviai, duris, kad galėtume bendrauti vieni su kitais.

Tuomet aš jam papasakojau, kada ir kokiomis aplinkybėmis radau šias moteriškes ir kad pakviečiau jas patarnauti – skalbti mūsų marškinius. Išklausęs mano pasiaiškinimo pulko vadas, kreipdamasis į vyresnįjį seržantą ir į mane, tarė:

– Jūs turėsite perleisti kelioms dienoms tas moteris man, kad jos išskalbtų ir mano marškinius, nes jie baisiausiai užjuodę. Tikiuosi, neatsisakysite pagelbėti geram savo draugui.

Jis išsivedė mūsų skalbėjas dar tą patį vakarą. Gali būti ir taip, kad jos išskalbė visų karininkų marškinius, nes ten išbuvo savaitę.

Spalio 1 dieną mūsų pulko specialiosios paskirties būriui buvo įsakyta keliauti keletą ljė už Maskvos ir apsirūpinti pašaru, kurio neva būta iš medžio pastatytoje pilyje. Deja, pašaro ten radome labai nedaug. Visas mūsų laimikis buvo tik vienas šieno prikrautas vežimas. Grįždami atgalios susidūrėme su rusų raitininkais, kurie čia priartėdavo prie mūsų, čia nutoldavo, tačiau rimtai pulti nebandė. Teisybę pasakius, keliavome ramiai, leisdami jiems suprasti, kad puldami mus nieko nepeš, nes jėgų santykis buvo toks, kad užpuolikai būtų patyrę kur kas daugiau nuostolių negu mes. Jie ilgai sekė mums iš paskos ir pasitraukė tik tada, kai iki Maskvos buvo likę ketvirtis ljė kelio.

Spalio 2-ąją mums buvo pranešta, kad imperatorius davė įsakymą apginkluoti Kremlių; visuose sienos, kuri juosė Kremliaus teritoriją, bokštuose buvo pastatyta trisdešimt pabūklų ir įvairių kalibrų haubicų.

Spalio 3 dieną visų gvardijos pulkų inžinerinės tarnybos būriai gavo įsakymą sukasti žemę ir išvežti iš ten visas sprogstamąsias medžiagas, kurias pionierių būrio kareiviai buvo palikę prie senųjų Kremliaus sienų.

Spalio 4-ąją aš lydėjau inžinerinės tarnybos būrio kareivius. Rytojaus dieną pionierių būrio vadas pulkininkas žuvo prie pat manęs: jam ant galvos nukrito plyta sprogus minai, prie kurios jis buvo priėjęs.

Tą dieną prie bažnyčios mačiau daug lavonų be kojų ir rankų; tikriausiai jas nuėdė vilkai arba valkataujantys šunys, kurių po miestą slampinėjo didžiuliai būriai.

Laisvomis nuo tarnybos dienomis mes leidome laiką gerdami vyną, rūkydami ir juokaudami, šnekučiuodamiesi apie Prancūziją, apie atstumą, kuris atskyrė mus nuo tėvynės, apie tai, kad gali atsitikti ir taip, jog būsime priversti atitolti nuo jos dar toliau. Kai ateidavo vakaras, mes pasikviesdavome į savo draugiją dvi savo belaisves maskvietes, tikriau, dvi markizes, mat taip ėmėme jas tituluoti po anos atmintinos puotos, kai gėrėme punčą ir Jamaikos romą.

Likusias mūsų buvimo šiame mieste dienas vyko apžiūros ir paradai iki to laiko, kai atvykęs kurjeris pranešė imperatoriui, kad rusai nutraukė paliaubas ir nelaukai ėmė atakuoti Miurato kavaleriją tuo metu, kai jis nesitikėjo, kad jie galėtų griebtis tokių veiksmų.

Pasibaigus paradui buvo duotas įsakymas nieko nelaukiant kaip galima greičiau visai armijai išvykti iš Maskvos. Vakare mūsų pulkas, susipažinęs su minėtu įsakymu, ėmė ruoštis rytdienos išvykai.

Prieš išvykdami pasikvietėme abi moteris maskvietes ir siuvėjus, kuriuos buvome išgelbėję; pasakėme jiems, kad atiduodame jų žinion visą laimikį, kurio nepajėgsime išsigabenti; tai išgirdę, jie puolė ant kelių, daugybę kartų lenkėsi dėkodami iki žemės ir bučiavo mums kojas: dar niekada jie nebuvo matę tokių turtų, kokius ką tik įgijo.

III

Pasitraukimas. Mano kuprinės peržiūra. Imperatoriui iškilo pavojus. Iš Možaisko į Slavkovą

Spalio 18 dienos vakarą, kaip ir ankstesnes dienas, mes leidome puskarininkių draugijoje kaip pašos išsitiesę ant šermuonėlių, kiaunių, sabalų, liūtų, lokių ir kitų ne mažiau puikių žvėrių kailių rūkydami nuostabaus Indijos tabako prikimštas pypkes ir iš didelės vidury stovinčios sidabrinės vazos, kurią paliko rusų bojarinas, gurkšnodami punčą bei Jamaikos romą su jame ištirpintu didžiuliu gabalu cukraus; tuo metu, kai mes kalbėjomės apie Prancūziją, į kurią po tiek metų sugrįšime kaip nugalėtojai, aptarinėjome, kaip atsisveikinsime ir pažadėsime laikytis duotų pažadų mongolams, kinams ir indams, didžiojoje svetainėje, kurioje miegojo mūsų kuopos kareiviai, išgirdome didžiulį triukšmą. Tą akimirką pro mūsų kambario duris įžengė šią savaitę budėjęs kaptenarmas ir pranešė, kad gautas įsakymas ruoštis išvykimui iš Maskvos.

Rytojaus dieną, spalio 19-ąją, į miestą suplūdo labai daug žydų ir valstiečių; pirmieji turėjo tikslą supirkti iš mūsų kareivių tai, ko šie nepajėgė išsigabenti, antrieji – surinkti viską, ką buvome išmetę į gatves. Mums buvo pranešta, kad maršalas Mortjė

su dešimčia tūkstančių kareivių lieka Kremliuje ir gins jį, jeigu iškiltų tokia būtinybė.

Po vidurdienio jau buvome pasiruošę leistis į žygį, prieš tai kiek tik tilpo prikrovę maisto produktų į mūsų markitantės motušės Diubua vežimą. Ten nunešėme ir didžiąją sidabrinę vazą, iš kurios gerdavome punčą. Netrukus atėjo naktis. Mes atsidūrėme gausybės vežimų, kuriuose sėdėjo įvairiausių tautybių žmonės, apsuptyje. Vežimai buvo išsirikiavę trimis ar keturiomis eilėmis daugiau kaip ljė atstumu. Čia galėjai išgirsti kalbant prancūzų, ispanų, italų, portugalų ir kitomis kalbomis, mus lydėjo ne tik rusų valstiečiai, bet ir daugybė žydų. Tie žmonės vilkėjo įvairiausiais kostiumais, kalbėjo įvairiomis kalbomis; markitantai, jų žmonos ir vaikai verkė, atsidūrę tokioje baisioje sumaištyje. Keleto iš jų vežimai jau buvo sulūžę; aplinkui visi garsiai šaukė ir keikėsi, ir tas siaubingas nesiliaujantis triukšmas labai mus išvargino. Su skaudama širdimi lenkėme šį milžinišką mūsų armijos konvojų. Jau važiavome Kalugos keliu; netrukus pasistatėme miške bivaką, o kadangi naktis buvo trumpa, tai ir mūsų poilsis nebuvo ilgas.

Vos tik išaušo diena, mes vėl leidomės į kelionę. Nebuvome nuvažiavę nė ljė, kai pasivijome didžiulį konvojų, kuris mus buvo aplenkęs tuo metu, kai ilsėjomės. Deja, didžioji dalis vežimų jau buvo sulūžę, kai kurie iš jų apskritai nebegalėjo važiuoti, nes ratai grimzdo giliai į smėlį. Šen bei ten buvo girdėti prancūziškai šaukiant, kažin kas keikėsi vokiškai, kažkas italų kalba šaukėsi Dievo, o ispanų ir portugalų – Švenčiausiosios Mergelės Marijos.

Kai aplenkėme šią gurguolę, buvome priversti sustoti ir palaukti kairėje kolonos pusėje traukusių vežimų. Pasinaudojęs šiomis aplinkybėmis nutariau susitvarkyti savo kuprinę, kuri man atrodė per sunki, ir atsisakyti kai kurių daiktų, kad ji taptų lengvesnė. Kuprinė iš tikrųjų buvo labai prigrūsta: joje buvo keletas svarų cukraus, ryžių, šiek tiek džiūvėsių, pusė butelio likerio, iš šilko pasiūtas kiniškas moters kostiumas, auksu ir sidabru siuvinėtas

audinio gabalas, įvairiausių fantastiškų daiktų, pagamintų iš aukso ir sidabro, tarp jų – švento Jono kryžiaus[1] gabalas, tiksliau pasakius, jį dengusio sidabru ir auksu puošto apdangalo gabalas; jį man davė specialiosios tarnybos būrio kareivis, kuris buvo gavęs užduotį kartu su kitu stogdengiu ir dailide išvalyti dėmes.

Kuprinėje, be ką tik išvardytų daiktų, dar buvo mano paradinė uniforma, jojimo apsiaustas su gobtuvu (šis drabužis buvo riešuto spalvos, su žaliu aksomo pamušalu ir, kadangi aš nežinojau, kaip jis dėvimas, įsivaizdavau, kad jį nešiojantysis turėtų būti daugiau kaip šešių pėdų aukščio), keli pėdos ilgio ir aštuonių colių aukščio iš sidabro kalti paveikslai: viename iš šių paveikslų buvo vaizduojamas Pario teismas ant Idos kalno, kitame – Neptūnas vežime iš kriauklių, kurį traukė jūros arkliukai. Tai buvo tobulai atlikti darbai. Be to, turėjau daug medalionų ir rusų caro spjaudyklę, papuoštą briliantais. Visi šie daiktai buvo skirti dovanoms, juos radau namų, sudegusių per gaisrą, rūsiuose.

Taigi, kaip matote, mano kuprinė tikrai nebuvo lengva, o kad taptų lengvesnė, aš išėmiau iš jos baltas apatines kelnes, mat buvau apdairus ir maniau, kad greitu laiku man jų tikrai neprireiks. Kas dėl manęs, tai aš vilkėjau marškinius, šilkinę geltonos spalvos liemenę, sudygsniuotą ir pamuštą vata, kurią buvau pasisiuvęs iš moteriško apatinio sijono, mano didelė dviguba apykaklė buvo pasiūta iš šermuonėlių kailiukų, prie šono buvau pasikabinęs medžioklinį krepšį, ant ilgo sidabrinio galiono kabojo daug kitų daiktų, tarp kurių buvo iš aukso bei sidabro pagaminta Kristaus statulėlė ir nedidelė kinų porceliano vazelė... Du paskutinieji daiktai per stebuklą išvengė katastrofos; kai juos įsigijau, nutariau saugoti kaip relikvijas. Mano kuprinėje dar buvo amunicijos: ginklų ir šovininė su šešiasdešimčia šovinių; turiu pridurti, kad buvau sveikas, linksmas, geranoriškai nusiteikęs, tikėjausi,

[1] Pamiršau pasakyti, kad didžiulio Švento Jono kryžiaus centre buvo pritvirtintas nedidelis, pėdos dydžio, aukso gabalėlis.

kad ateityje dar bus progų atiduoti pagarbą damoms mongolėms, kinėms ir indėnėms[1]. Tikiuosi, kad iš šio portreto susidarėte nuomonę apie imperatoriaus armijos seržantą velitą*.

Vos tik spėjau peržiūrėti savo laimikį, netoliese driokstelėjo keletas šūvių. Mums neliko nieko kita, kaip tik čiupti ginklus ir atsakyti tuo pačiu. Po pusvalandžio jau buvome toje vietoje, kur konvojų, lydimą gvardijos specialiosios paskirties būrio raudonųjų ulonų, užpuolė ir ėmė atakuoti partizanai.

Per šį susišaudymą buvo nukauta daug ulonų, nemažai rusų, krito keletas arklių. Netoli vežimo ant žemės aukštielninka gulėjo graži moteris. Iš išgąsčio jai sustojo širdis. Mes tęsėme kelionę pakankamai geru keliu. Vakare sustojome ir miške įsirengėme bivaką. Juose ir praleidome naktį.

Rytojaus dieną, spalio 21-ąją, pakirdome ankstų rytą ir nedelsdami leidomės į kelionę. Vidurdienį susidūrėme su reguliariosios kariuomenės kazokais, kuriuos atbaidėme paleidę į juos keletą sviedinių iš patrankos. Didelę dienos dalį keliavome laukais, paskui sustojome pievoje, prie upelio kranto, ir čia praleidome dar vieną naktį.

Spalio 22 dieną lijo lietus. Mūsų tempas buvo labai lėtas ir tik vakare vargais negalais įsikūrėme netoli miško. Naktį išgirdome stiprų sprogimą; tikriausiai jis nugriaudėjo Kremliuje, kurį esant reikalui buvo liepta išsprogdinti maršalui Mortjė. Tam į Kremliaus rūsius buvo sukrauta labai daug parako. Maršalas iškeliavo iš Maskvos praėjus trims dienoms nuo mūsų išvykimo, tai yra spalio 22-ąją. Jis pasitraukė su dviem tūkstančiais žmonių – dviem Jaunosios gvardijos pulkais. Prie mūsų prisijungė po kelių dienų kelyje į Možaiską. Per likusią dienos dalį sukorėme kur kas mažiau kelio nei kitomis dienomis.

---

[1] Dėl blokados armijoje kilo triukšmas, kad mes trauksime į Mongoliją ir Kiniją užkariauti anglų valdų.

* V e l i t a s – šaulių pėstininkų korpuso karys Pirmosios imperijos laikais (Romos imperijos laikais – lengvasis pėstininkas).

Spalio 24-ąją mes jau buvome netoli Kalugos. Dar tą pačią dieną Italijos armija, vadovaujama princo Eugenijaus, taip pat kiti korpusai, kuriems vadovavo generolas Korbino, kovėsi Malojaroslavece su rusų armija, norėjusia užkirsti mums kelią ir sutrukdyti žygį. Į kruviną kovą stojo šeši tūkstančiai mūsiškių ir septyniasdešimt tūkstančių rusų kareivių. Šiame mūšyje galvas padėjo aštuoni tūkstančiai rusų kareivių ir trys tūkstančiai mūsiškių. Buvo nukauta arba sužeista labai daug aukštųjų mūsų karininkų, tarp jų ir generolas Delzonas, kuriam kulka pataikė tiesiai į kaktą. Jam į pagalbą atskubėjo jo brolis pulko vadas. Deja, jį pakirto antroji iš priešo šautuvo paleista kulka. Abu broliai žuvo vietoje.

Spalio 25 dienos rytą aš ėjau sargybą iki vėlyvo vakaro prie nedidelio nuošalaus namo, kuriame buvo įsikūręs imperatorius ir kuriame jis ketino praleisti naktį; medžių viršūnėse tarsi pro rūką nušvito saulė – taip dažnai atsitinka spalio mėnesį. Staiga nieko neįspėjęs imperatorius šoko ant arklio ir išjojo lydimas kelių karininkų ordonansų. Vos tik jie iššuoliavo, mūsų ausis pasiekė baisus triukšmas. Iš pradžių dingojosi, kad girdime šūksnius: „Tegyvuoja imperatorius!“, bet geriau įsiklausę aiškiai išgirdome šaukiant: „Prie ginklų!“ Triukšmą sukėlė lyg iš po žemių išdygę daugiau kaip šeši tūkstančiai kazokų, kuriems vadovavo Platovas. Prisidengdamas tirštu rūku ir įdubomis, jis atšuoliavo čion, kad iš visų plaučių sušuktų: „Ura!“ Gvardijos karinės apsaugos tarnybos eskadronai kuo greičiausiai puolė į lygumą. Mes sekėme jiems pavymui ir, kad greičiau įveiktume atstumą, leidomės tiesiai per daubas. Netrukus jau stovėjome priešais tuos įsiutusius žvėris, kurie kaukė tarytum vilkai. Pamažu jie ėmė trauktis. Mūsų eskadronai pasivijo juos ir atėmė viską, ką tie su savimi turėjo: bagažą, šovinius. Užpuolikai patyrė labai daug nuostolių.

Kai atsidūrėme lygumoje, išvydome imperatorių, apsuptą kazokų; šalia jo spietėsi generolai ir karininkai ordonansai. Tą akimirką, kai jiems į pagalbą atskubėjo mūsų eskadronai, daugumas

karininkų, kad apsigintų patys ir apgintų imperatorių, kurį jie supo, buvo pasirengę kautis kardais su kazokais. Vienas iš karininkų ordonansų prieš nušaudamas kazoką ir sužeisdamas keletą kitų, per tą siaubingą sumaištį pametė savo kepurę ir paleido iš rankų kardą. Beginklis, jis puolė prie kazoko, nusitaikė ietimi ir sviedė tiesiai į jį; taip jam pavyko apsiginti ir išgelbėti savo gyvybę.

Vargšas grenadierius puolė į priešų būrį ir ėmė kapoti kardu čia į dešinę, čia į kairę[1]. Visi, buvę netoli to grenadieriaus, ėmė bėgti.

Vėliau sužinojau, kad jaunuolis pasveiko ir sėkmingai sugrįžo į Prancūziją rogėmis.

Grenadierius velitas Monforas iš Valansjeno turėjo gerą progą pasižymėti: per šį susidūrimą jis nušovė ir į aną pasaulį pasiuntė daugiausia kazokų.

Šiek tiek laiko mes dar išbuvome šioje pozicijoje, o vėliau leidomės į žygį, palikdami Kalugą kairėje. Labai prastu tiltu persikėlėme per nešvarią upę stačiais krantais ir patraukėme Možaisko link.

Spalio 26-ąją įveikėme dar vieną nedidelį etapą, o 27-ąją žygiavome be jokios pertraukos iki pat vakaro. Nakvoti įsikūrėme netoli Možaisko; šią naktį pirmą kartą pašalo.

Spalio 28 dieną mes leidomės į kelionę anksti rytą, o įdienojus persikėlėme per nedidelį upelį. Atsidūrėme garsaus mūšio lauke, dar nuklotame negyvėliais ir skeveldromis. Iš žemės kyšojo kojos, rankos ir galvos; beveik visi tie lavonai buvo rusų, nes saviškius, kiek tik įmanoma, mes buvome palaidoję. Bet, kaip visada, kai darbas atliekamas paskubomis, ir šį kartą nesiliaujantys lietūs buvo atidengę dalį kapaviečių. Sunku įsivaizduoti liūdnesnį reginį nei šie negyvėliai, kurie jau buvo praradę žmogiškąjį pavidalą; nuo to laiko, kai čia vyko mūšis, praėjo penkiasdešimt dvi dienos.

Bivaką nutarėme įsirengti šiek tiek vėliau, o dabar nueiti prie didžiojo reduto, kur buvo nušautas ir palaidotas generolas

---

[1] To karininko vardas buvo Lolteras.

Kolenkūras. Nors sustojome pailsėti ir turėjome kur prisiglausti, naktį miegojome labai prastai. Iš visokiausių nuolaužų, šovinių dėžių, patrankų lafetų susikūrėme laužą; turėjome sunkumų ir dėl vandens, nes nedideliame sekliame upelyje, kuris vinguriavo šalia lauko, plūduriavo apipuvę lavonai; norint parsinešti tinkamo gerti vandens reikėjo keliauti daugiau kaip ketvirtį ljė. Kai įsikūrėme, aš su vienu iš savo bičiulių[1] nuėjome apžiūrėti mūšio lauko; mes nusigavome iki daubos, iki tos vietos, kur mūšio išvakarėse karalius Miuratas išskleidė savo palapines.

Tą dieną pasklido žinia, kad mūšio lauke buvo rastas gyvas prancūzas grenadierius: jis buvo be abiejų kojų, pastogę jam atstojo arklio skeletas; vargšelis mito arkliena, o troškulį malšino upelio, kuriame plūduriavo lavonai, vandeniu. Daug kas sakė, kad jį reikia gelbėti; iš pradžių ir aš pritariau tokiai nuomonei, bet vėliau šio sumanymo buvo atsisakyta. Šios dienos vakare ne vienas, kuris jau buvo spėjęs suvalgyti visas savo maisto atsargas, ėmė jausti alkį. Iki šiolei kaskart, kai būdavo verdama sriuba, kiekvienas iš mūsų turėdavome duoti dalį savo miltų, bet kai paaiškėjo, kad ir jų nebeliko, po vieną valgėme tai, ką dar turėjome. Dažniausiai tai būdavo sriuba ir arkliena, kurios atsargų buvo pasiruošta prieš keletą dienų, kai visi valgydavome draugėje.

Rytojaus dieną nuvykome prie vienuolyno, kuriame buvo gydomi per didįjį mūšį sužeisti mūsų kareiviai. Jų čia buvo labai daug. Imperatorius davė įsakymą vežti juos visuose vežimuose, neišskiriant nė jo paties, bet markitantai, kurių vežimuose buvo daugiausia nelaimingųjų, išmesdavo juos lauk be jokio ypatingo preteksto, mat dėjo visas pastangas išsaugoti Maskvoje prisigrobtą laimikį, kurio su kaupu buvo prisikrovę į savo vežimus. Mes apsistojome miške netoli Gžatsko, čia įsikūrė ir imperatorius. Tą naktį pirmą kartą iškrito sniegas.

---

[1] Tas draugas – seržantas Granžjė.

Rytojaus dieną, spalio 30-ąją, mūsų laukė sunki kelionė. Daugumas vežimų, kurie buvo prikrauti laimikio, vos vilkosi, nemažai jų jau buvo sulūžę, iš kitų, bijant, kad irgi gali sulūžti, ir norint sumažinti svorį, žmonės ėmė mėtyti nereikalingus daiktus. Tą dieną aš buvau ariergarde ir, kadangi keliavau kolonos uodegoje, mačiau, kokia baisi netvarka dedasi gurguolėje. Kelias buvo nuklotas įvairiausiais daiktais: paveikslais, sietynais, knygomis. Beveik valandą rinkau nuo žemės įvairiausius veikalus, kuriuos, greitosiomis perbėgęs akimis, vėl išmesdavau, kad ir kiti galėtų pavartyti.

Tai buvo Voltero, Žano Žako Ruso leidiniai, Bufono *Tikroji istorija.* Pastaroji knyga buvo pagaminta iš tymo, jos kraštai buvo paauksuoti.

Tą dieną man nusišypsojo laimė įsigyti lokeną, nes mūsų kuopos kareiviai ėjo prie sulūžusių vežimų, prikrautų kailių, pasirinkti kai ko ir sau. Tą dieną mūsų markitantė neteko ekipažo su maisto produktais ir didžiule sidabrine vaza, iš kurios dar taip neseniai gerdavome punčą.

Spalio 30 dieną atvykome į Viazmą. Šį miestą mūsų kareiviai buvo praminę *Šnapso miestu,* nes žygiuodami į Maskvą jame aptiko labai daug degtinės. Imperatorius nutarė čia pailsėti, o mūsų pulkas traukė į priekį.

Pamiršau pasakyti, kad prieš atvykstant į Viazmą buvome sustoję pailsėti ir įsikūrėme dešinėje kelio dalyje, prie eglių miško. Ten aš susitikau seną savo pažįstamą – gvardijos šaulių seržantą[1]. Tuo metu, kai jį pamačiau, jis ant ugnies virė katiliuke ryžius, kurių pasiūlė ir man. Kartu su juo buvo ir pulko markitantė, vengrė. Jos vežime, kurį traukė du arkliai, buvo maisto produktų, kailių ir sidabro. Su jais praleidau visą poilsiui skirtą laiką, tai yra daugiau kaip valandą. Vienas karininkas portugalas priėjo prie mūsų pasišildyti. Paklausiau, iš kokio jis pulko; atsakė man, kad jų pulkas išsibarstė ir kad jis keliauja su specialiosios paskirties būriu, varančiu

---

[1] Seržantą Ginarą; jis buvo kilęs iš Kondė.

septynis ar aštuonis šimtus rusų belaisvių, kurie, neturėdami jokio maisto, valgo vieni kitus, tai yra jeigu vienas iš jų numiršta, sukapoja lavoną į gabalus, paskui pasidalija ir minta žmogiena. Kad patikėčiau, jog jis sako tiesą, portugalas pasiūlė man nueiti į jų eskortą ir pačiam tuo įsitikinti; aš atsisakiau. Visa tai vyko už šimto žingsnių nuo tos vietos, kur buvome apsistoję; po kelių dienų sužinojome, kad belaisviai buvo priversti išmesti likučius, kurie nebetiko maistui.

Šaulys seržantas, apie kurį ką tik jums papasakojau, ir jo markitantė, pasiekė Vilnių ir ten buvo paimti į nelaisvę.

Lapkričio 1 dieną, kaip ir praėjusią naktį, nakvojome prie miško, netoli kelio. Jau daug dienų vienintelis mūsų maistas buvo arkliena. Tas truputis produktų, kuriuos buvome pasiėmę Maskvoje, seniai buvo suvalgyti, ir tik tada patyrėme, kas yra tikrieji nepritekliai. Mūsų vargai prasidėjo kartu su šalčiu, kurio poveikį, deja, jutome itin stipriai. Kai dėl manęs, tai aš dar turėjau šiek tiek ryžių, kuriuos pavyko išsaugoti kraštutiniam atvejui, nes nuojauta kuždėjo, kad mūsų dar laukia kur kas baisesnis badmetis nei tas, kurį patiriame dabar.

Tą dieną aš dar buvau ariergarde kartu su kitais puskarininkiais. Labai daug kareivių atsiliko nuo gurguolės norėdami pailsėti ir pasišildyti prie laužų, kuriuos išvykdami palikdavome neužgesintus. Keliaudamas dešinėje pusėje mačiau daugybę vyrų iš įvairių pulkų, keletas jų buvo gvardiečiai; jie visi sėdėjo aplinkui didelį laužą ir šildėsi. Adjutantas majoras pasiuntė mane pas juos paliepti prisijungti prie mūsų. Prisiartinęs prie jų atpažinau Flameną – dragūną velitą. Radau jį kardo galu lupantį odą nuo didelio gabalo arklienos, kurios gabalėlį pasiūlė ir man; aš paraginau jį sekti paskui mūsų koloną. Jis man atsakė, kad šiek tiek pailsėjęs leisis į kelią, kad yra labai nelaimingas, nes priverstas keliauti pėsčiomis avėdamas auliniais jojiko batais. Vakar, kaudamasis su kazokais, iš kurių tris jam pavyko nušauti, jis prarado

savo arklį. Tas, vedamas už pavadžio, staiga šoko į šalį ir nušuoliavo laukais. Laimė, kareivis, kuris tuo metu atėjo su manimi, buvo mano pavaldinys. Jis išsitraukė iš savo kuprinės batų porą ir padavė juos man, kad įteikčiau vargšui Flamenui. Pasakiau jam „iki pasimatymo" tikėdamasis dar kada nors su juo susitikti; po dviejų dienų sužinojau, kad Flamenas buvo nušautas prie miško tuo metu, kai drauge su kitais nuo gurguolės atsilikusiais kareiviais ėjo prie laužo pasišildyti ir pailsėti.

Lapkričio 2-ąją, prieš atvykstant į Slavkovą, mes išvydome daugybę blokhausų*, arba karinių stočių. Tai buvo didžiulis sustiprintas barakas, kuriame buvo įsikūrę įvairių pulkų kareiviai ir sužeistieji. Tie, kurie dar nebuvo labai įsisirgę ir galėjo patys eiti, prisijungė prie mūsų, kai kuriems iš jų buvo surasta vietos vežimuose; visi sunkesni ligoniai buvo palikti tikintis priešo gailestingumo. Kartu su jais liko ir gydytojų, galinčių pasirūpinti sužeistaisiais.

---

* B l o k h a u s a s – gynybinis pastatas, pritaikytas šaudyti iš patrankų į visas puses.

Ant Nemuno kranto birželio 13 d. *Ch. W. Faber du Faur*

Wurttembergo princo stovykla prie Vilniaus birželio 28 d.
Ch. W. Faber du Faur

Pino divizijos žygis liepos 16 d. *A. Adamo litogr.*

Kliastisto mūšis liepos 19 d. *P. fon Hesso piеš.*

Persikėlimas per Nemuną liepos 30 d. *A. Adamo litogr.*

Krasno mūšis rugpjūčio 2 d. *P. fon Hesso pieš.*

Smolensko mūšis rugpjūčio 5 d. *P. fon Hesso pieš.*

Bivakas prie Krasno rugpjūčio 4 d., *Ch. W. Faber du Faur litogr.*

Valutino mūšis, rugpjūčio 7 d.
Ch. W. Faber du Faur litogr.

Smolenskas rugpjūčio 18 d.
P. Lacrois litografija pagal A. Adamo pieš.

Prie Smolensko gynybinės sienos rugpjūčio 18 d. 17 val.
Ch. W. Faber du Faur litogr.

Priešais Smolensko gynybinę sieną rugpjūčio 18 d. 20 val.
Ch. W. Faber du Faur litogr.

Pakeliui į Viazmą rugpjūčio 20 d.
P. Lacrois litografija pagal A. Adamo pieš.

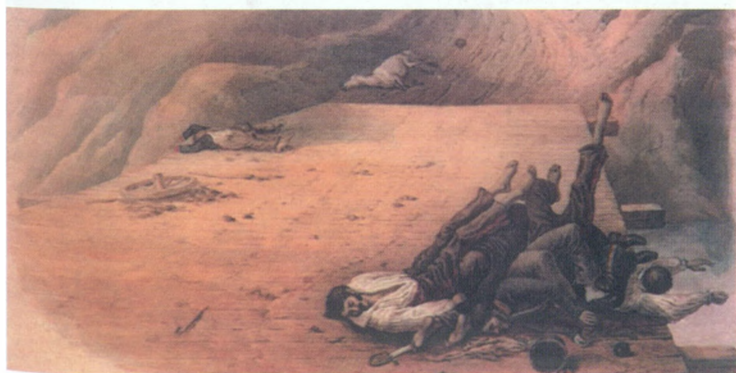
Borodino mūšis. *F. Rubo pieš.*

Kova dėl Bagrationo flešės. *Ch. W. Faber du Faur litogr.*

Napoleonas ant Borodino aukštumos rugpjūčio 26 d. *V. Vereščiagino pieš.*

Tiltas per Kolochos upę po Borodino mūšio. *Ch. W. Faber du Faur litogr.*

Prancūzų puolimas prieš Rajevskio pulką *A. Adamo pieš.*

Maskva, rugsėjo 12 d. *Ch. W. Faber du Faur litogr.*

Pagrindiniame Maskvos–Možaisko kelyje rugsėjo 21 d.
Ch. W. Faber du Faur litogr.

Kremlius liepsnose. *V. Vereščiagino pieš.*

Tarutino mušis, spalio 6 d. *P. fon Hesso pieš.*

Malo-Jaroslaveco mūšis spalio12 d. *P. fon Hesso pieš.*

Viazmos mūšis spalio 22 d. *P. fon Hesso pieš.*

Maskvos–Kalugos kelyje prie Bekasovo spalio 23 d. *Ch. W. Faber du Faur litogr.*

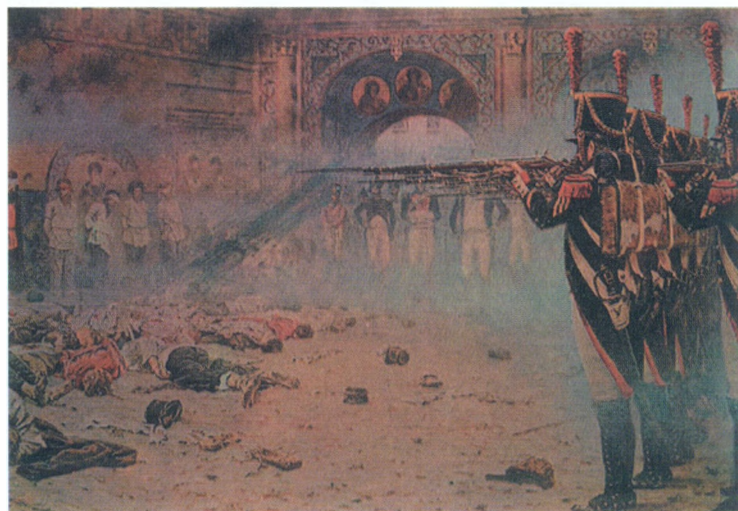

Kelyje netoli Solovjovo spalio 27 d. *Ch. W. Faber du Faur litogr.*

Krasno mūšis lapkričio 5 d. *P. fon Hesso pieš.*

Napoleonas ir maršalas Lauristonas. *V. Vereščiagino pieš.*

Žudynės Kremliuje. *V. Vereščiagino pieš.*

Kelyje netoli Pnevos lapkričio 8 d. *Ch. W. Faber du Faur litogr.*

Bivakas Smolenske lapkričio 13 d. *Ch. W. Faber du Faur litogr.*

Losmino mūšis lapkričio 6 d. *P. fon Hesso pieš.*

Berezinos perkėla 1812 m. lapkričio 28 d. *Ch. W. Faber du Faur litogr.*

Napoleonas su žiemos apranga
V. Vereščiagino pieš.

„Su ginklais rankose – sušaudyti!“ *V. Vereščiagino pieš.*

Napoleonas palieka mūšio lauką. *J.Wormso litogr.*

Atsitraukianti prancūzų kariuomenė Vilniaus Rotušės aikštėje
V. Adamo ir L. P. Bišebua, pagal J. Damelį, litogr.

IV

Dorogobužas. Parazitai. Markitantė. Badas

Lapkričio 3 dieną sustojome pailsėti Slavkove; dešinėje pusėje pastebėjome rusus. Tą dieną prie mūsų prisijungė kiti gvardijos pulkai, kurie ilsėjosi užnugaryje.

Lapkričio 4-ąją mes žygiavome itin greitai, nes skubėjome patekti į Dorogobužą – *Kopūstų miestą*; šį pavadinimą Dorogobužui davėme todėl, kad traukdami į Maskvą čia radome labai daug kopūstų. Šiame mieste rugpjūčio 25 dieną imperatorius buvo įsakęs suskaičiuoti, kiek šūvių iš viso buvo iššauta iš patrankų ir šautuvų per didįjį mūšį. Laikrodžiai rodė septintą valandą vakaro, o iki miesto dar buvo likusios apie dvi ljė; kilo dvejonių, ar mums apskritai pavyks šiandien iki jo nusigauti, nes prisnigo daug sniego ir mums buvo labai sunku keliauti. Buvome šiek tiek išklydę iš kelio, o kai prie mūsų prisijungė kareiviai iš užnugario, po dviejų valandų sunkaus nakties žygio pagaliau atsidūrėme toje vietoje, kur anksčiau stovėjo Dorogobužas, o dabar tebuvo matyti tik keletas namų, nes visi statiniai, kaip ir kituose miestuose, buvo sudegę iki pat pamatų.

Vienuoliktą valandą baigėme statyti bivaką ir iš namų nuolaužų, kurias ten pavyko rasti, susikūrėme laužą, prie kurio buvo

galima pasišildyti. Viskas krito iš rankų, buvome tokie pavargę, kad net nebeturėjome jėgų pasigauti arklio ir pasigaminti arklienos maistui. Mums buvo būtinas poilsis. Vienas kareivis atnešė man nendrinį demblį, kad galėčiau ant jo atsigulti. Pasitiesiau prie ugnies, atsiguliau, pasidėjau galvą ant kuprinės, pasukau kojas į laužo pusę ir taip įsikūręs užmigau.

Buvo praėjusi kokia valanda, kai aš ramiai ilsėjausi, tik staiga pajutau visame kūne siaubingą dilgsėjimą. Mašinaliai prisiliečiau ranka prie savo krūtinės, paskui apsičiupinėjau kitas kūno dalis. Mane apėmė siaubas, kai pamačiau, kad esu klote nuklotas vabzdžių parazitų! Pašokau ant kojų ir labai greitai (tam prireikė mažiau kaip dviejų minučių) nusivilkau visus drabužius. Įmečiau į laužą marškinius ir kelnes, kuriomis ką tik buvau vilkėjęs. Kibirkščiuodama spragsėjo laužo liepsna, ant mano kūno krito didelės snaigės. Negalėdamas tverti iš šalčio, apsivilkau viską, ką turėjau su savimi! Paskui išsidžiovinau virš ugnies visus savo drabužius – marškinius ir kelnes – jie vieninteliai buvo likę iš mano garderobo. Labai nusiminęs, rydamas ašaras, atsisėdau ant savo kuprinės, parėmiau galvą rankomis, nustūmiau į šalį demblį, ant kurio ką tik buvau miegojęs, ir pasiklojau lokeną. Taip praleidau likusią nakties dalį. Tie, kurie vėliau atsigulė toje vietoje, kur aš buvau miegojęs, ramiai išmiegojo iki pat ryto, matyt, aš sugaudžiau visus parazitus.

Kitą dieną, lapkričio 5-ąją, mes iškeliavome ankstų rytą. Prieš išvykstant visiems gvardijos pulkams buvo išdalytos rankinės malimo girnos kviečiams susimalti; deja, malti nebebuvo ko, o kai paaiškėjo, kad tos girnos yra labai sunkios, jų atsikratėme per dvidešimt keturias valandas. Ši diena buvo labai liūdna, nes dalis ligonių ir sužeistųjų pasijuto visiškai išsekę; iki šiolei jie dėjo nežmoniškas pastangas, vildamiesi kaip nors nusigauti į Smolenską, kur tikėjosi rasti maisto produktų ir laikiną buveinę.

Vakare sustojome prie didelio miško. Mums buvo duotas įsakymas čia įsikurti ir pernakvoti. Netrukus markitantė, ponia

Diubua, mūsų pulko barzdaskučio žmona, pasijuto nesveikuojanti. Tuo metu, kai smarkiai snigo, o šaltis spaudė iki dvidešimties laipsnių, ji pagimdė stambų berniuką. Šis įvykis galėjo turėti liūdnų padarinių tai moteriškei. Turiu pasakyti, kad taip susiklosčius aplinkybėms, mūsų pulko vadas Bodelis dėjo daug pastangų, kad pagelbėtų gimdyvei. Jis net atidavė motušei Diubua savo apsiaustą. Mūsų markitantė viską narsiai ištvėrė. Pulko daktaras savo ruožtu darė viską, ko tik reikėjo, ir netausojo jėgų; galų gale viskas baigėsi laimingai. Tą naktį mūsų medžiotojai nušovė lokį, kuris labai greitai buvo suvalgytas.

Praleidę sunkią naktį, nes lauke buvo labai šalta, rytą mes ir vėl iškeliavome. Pulko vadas paskolino motušei Diubua savo arklį. Ji laikė glėbyje į avikailį suvyniotą naujagimį. Pati buvo apsivilkusi net dviem naktį mirusių mūsų pulko kareivių milinėmis.

Tądien, lapkričio 6-ąją, visur tvyrojo rūkas, nieko nebuvo galima įžiūrėti, be to, spaudė daugiau kaip dvidešimties laipsnių šaltukas. Lūpos sulipo, šnervės apšarmojo; atrodė, kad mes žengiame per didžiulį ledyną. Visą dieną pūtė smarkus vėjas, sniegas krito dideliais kąsniais, viskas skendėjo baltoje migloje; buvo matyti tik virš mūsų galvų kybantis dangus ir tie, kurie keliavo priešais mus.

Kai atsidūrėme netoli *Netikusio kaimo*[1], išvydome imperatoriaus link greitai šuoliuojantį raitelį. Vėliau sužinojome, kad tai buvo generolas. Jis atnešė žinią apie Malė sąmokslą, kuris buvo surengtas Paryžiuje.

Vieta, kur įsikūrėme, buvo prie pat miško. Mes dar negalėjome leistis į kelionę, nes kelias buvo siauras, o keliaujančiųjų, kaip žinote, buvo labai daug. Aš su savo draugais stovėjome prie kelio ir, kad sušiltume, trypčiojome vietoje, krutinome pėdas – taip bandėme gelbėtis nuo šalčio. Prie šios nelaimės prisidėjo dar viena: mus ėmė kamuoti baisus alkis. Staiga užuodžiau šiltos

[1] Tas kaimas – Michailovka.

duonos kvapą. Atsigręžęs išvydau nepažįstamą vyriškį, vilkintį husaro striuke su karakulio apsiuvu ir kailiniais, iš po kurių sklido duonos kvapas, taip maloniai kutenantis man nosį. Aš garsiai kreipiausi į jį sakydamas:

– Pone, jūs turite duonos, gal galėtumėte man jos parduoti?

Išklausęs mano prašymą jis jau norėjo pasitraukti į šalį, bet aš čiupau jį už rankos. Matydamas, kad jam niekaip nepavyks atsikratyti manęs, jis išsitraukė iš po striukės dar šiltą duonos kriaukšlį, kurį godžiai stvėriau kita ranka. Paskui išsitraukiau iš kišenės penkių frankų monetą ir ištiesiau jam norėdamas sumokėti už maistą. Vos tik duona atsidūrė mano rankose, netoliese stovėję draugai puolė prie manęs kaip pašėlę ir išplėšė ją man iš rankų. Viskas įvyko taip žaibiškai, kad aš nespėjau net šūktelėti; tik po kurio laiko pamačiau, kad mano rankoje telikęs mažytis gabalėlis duonos, kurį buvau kietai sugniaužęs dešiniąja ranka.

Kol vyko ši scena, duonos turėjęs armijos chirurgas majoras kažkur dingo. Ir gerai padarė, nes kareiviai būtų sudraskę jį į gabalus ir atėmę visas jo maisto atsargas. Pasirodo, majoras vienas iš pirmųjų atėjo į kaimelį, apie kurį neseniai kalbėjau, ir jam nusišypsojo laimė rasti ten miltų, iš kurių išsikepė duonos.

Per paskutinį pusvalandį, kai mes buvome šiose pozicijose, vyrai pasijuto visiškai išsekę ir krito netekę jėgų ant šaltos žemės. Kiti suklupo tuomet, kai visa kolona pajudėjo į priekį. Buvo visiškai aišku, kad gerokai išretėjusios mūsų gretos ėmė retėti dar labiau ir kad mums vargu ar pavyks bent artimiausiu laiku tikėtis ko nors geresnio. Kai po kurio laiko kolona trumpam sustojo, apsidairius paaiškėjo, kad labai daug arklių liko be savo šeimininkų. Netekę jėgų jie gulėjo ant žemės. Tokiais atvejais jų kraują nuleisdavome į katiliukus, nudirdavome jiems odą, o mėsą suvalgydavome. Bet dažnai atsitikdavo ir taip, kad ant laužo kepančios mėsos mes nebespėdavome suvalgyti, nes staiga gaudavome įsakymą kuo skubiau išvykti, arba tais atvejais, kai paaiškėdavo, kad prie mūsų artinasi

rusai. Kai iškildavo tokių neįveikiamų kliūčių ir kai reikėdavo skubiai leistis į kelionę, kareiviai nešdavo katilą su mėsgaliais, semdavo rankomis maistą ir eidami kimšdavo jį į burnas; jų veidai būdavo ištepljoti krauju.

Dažnai kareiviai nespėdavo sukapoti arklių į gabalus, todėl pasislėpdavo ir praleisdavo gurguolę į priekį, tačiau vėliau taip išsekdavo, kad nebeturėdavo jėgų pasivyti savo pulko draugus. Jiems terūpėjo mėsa, prie kurios puldavo kaip rajūnai; vėliau juos užklupdavo priešai ir nušaudavo, arba jie mirdavo, nes neištverdavo baisaus šalčio.

Tą dieną žygiavome trumpiau nei vakar, nes, kai sustojome, dar buvo diena. Mes įsikūrėme toje vietoje, kur kadaise buvo kaimas, o dabar riogsojo griuvėsių krūva, nes viskas buvo sudegę. Aukštesnieji karininkai bivaką įsirengė tarp išlikusių pamatų, taip tikėdamiesi apsisaugoti nuo stipraus vėjo ir ramiai praleisti naktį. Mes jautėme ne tik skausmą, didžiulį nuovargį, bet ir alkį, tokį stiprų, kad vos galėjome tverti. Tie, kuriems pavyko išsaugoti šiek tiek maisto, tai yra ryžių ar kitokių kruopų, užkandę atsigulė miegoti. Draugai dabar žvelgė vienas į kitą su nepasitikėjimu, net patys geriausi bičiuliai tapo nepatikimi. Turiu prisipažinti, kad ir aš patyriau nedėkingumo jausmą bendraudamas su savo draugais.

Tai įvyko tą dieną, kai aš, kaip ir mano draugai, kenčiau baisų alkį, be to, tąkart mane užpuolė parazitai. Mes neturėjome jokio maisto, net gabalėlio arklienos, todėl pasitarę nusprendėme nueiti pas mūsų kuopos vyrus, kurie buvo atsilikę nuo gurguolės ir, kaip žinojome, kapojo į gabalus kritusio arklio mėsą. Baisiausiai peralkęs aš patyriau tokias kančias, kokių neįmanoma aprašyti. Priėjau prie geriausio savo draugo seržanto Pumono, kuris stovėjo prie laužo dairydamasis, ar niekas neateina. Prišokau prie jo, uždėjau jam ant peties drebančią ranką ir pasakiau:

– Mano drauge, jeigu aš sutikčiau miške žmogų, turintį duonos, pusę jos jis turėtų atiduoti man. – O paskui pridūriau: – Ne, aš jį nušaučiau, kad man atitektų viskas!

Tai pasakęs, dideliais žingsniais patraukiau miško link, tarytum eičiau pasitikti žmogaus su duona. Taip kulniavau ketvirtį valandos, paskui pasukau į kairę, ten link, kur buvo įsikūręs mūsų bivakas. Palaukėje, kairėje, prie pat miško, išvydau vyriškį, sėdintį prie laužo. Stabtelėjau norėdamas atidžiau į jį įsižiūrėti ir pamačiau, kad jis ant laužo katiliuke kažką verda. Panardino peilį į viralą ir, dideliam mano nustebimui, ištraukė iš jo bulvę; šiek tiek spūstelėjęs įmetė ją atgal į katiliuką, nes bulvė dar nebuvo išvirusi.

Jau ketinau pasipustyti padus ir pulti į priekį, bet, būgštaudamas, kad pastebėjęs mane jis gali pabėgti, grįžau į mišką ir, padaręs nedidelį lankstą, prislinkau ir atsidūriau už keleto žingsnių nuo vyriškio, kuris dar nebuvo manęs pastebėjęs. Kai jis atsisuko, aš jau stovėjau prie pat laužo, ant kurio garuodamas virė katiliukas, ir, neduodamas jam laiko atsitokėti, kreipiausi į jį tokiais žodžiais:

– Drauguži, jūs turite bulvių, galėtumėte mane jomis pavaišinti arba parduoti, o jeigu ne, aš pagrobsiu iš jūsų katiliuką su visu jo turiniu!

– Toks mano pareiškimas jį nustebino ir išgąsdino, nes artėjau prie katiliuko nusitaikęs kardu į tai, kas buvo jo viduje. Vyriškis pasakė, kad tai ne jo bulvės, kad jis jas verda lenkų generolui, kuris įsikūrė netoliese. Jis viso labo tėra to generolo tarnas; jam įsakyta įsikurti prie laužo ir prižiūrėti rytojaus dienai generolui gaminamą viralą.

Nieko jam neatsakęs, nepasiūlęs susimokėti sidabru, pasilenkiau prie katiliuko – norėjau išsigriebti iš jo bulvių, bet tarnas pasakė, kad jos dar neišvirusios ir pasiūlė man pačiam tuo įsitikinti; aš, nekreipdamas į tarną jokio dėmesio, išsitraukiau iš katiliuko bulvę ir net nesukramtęs prarijau.

Jis, ramiai stebėjęs šią sceną, pasakė man:

– Dabar pats įsitikinote, kad bulvės tikrai nevalgomos. Siūlau trumpam prigulti, pailsėti, o per tą laiką jos kaip reikiant išvirs. Turėkite kantrybės. Aš tikrai jų jums duosiu.

Šį kartą paklausiau tarno patarimo; atsiguliau prie nedidelio krūmo, šalia laužo, kad neišleisčiau iš akių, kas čia vyksta. Praėjus penkioms ar šešioms minutėms, nors man atrodė, kad laikas slenka labai lėtai, jis atsistojo, metė žvilgsnį čia į kairę, čia į dešinę, paėmė katiliuką ir pasileido į priekį, bet netoli tenubėgo, nes aš greitai pašokau ant kojų, pasivijau jį ir pareiškiau, kad tuo atveju, jeigu jis nepasidalys bulvių perpus su manim, atimsiu iš jo visas. Jis dar kartą pakartojo, kad šis viralas skirtas ne jam, o generolui.

– Man visai nesvarbu, kam jis skirtas, lygiai tą patį sakyčiau ir tuo atveju, jeigu žinočiau, kad jis skirtas pačiam imperatoriui, – nutaisęs griežtą miną atsakiau aš. – Dabar jis bus mano, nes aš mirštu iš bado!

– Matydamas, kad neatsikratys manęs niekaip kitaip, kaip tik duodamas bulvių, vyriškis kiek pasvarstęs pasakė sutinkąs duoti man septynias. Paėmiau bulves, atidaviau jam penkiolika frankų ir jau ketinau drožti savo keliu, bet jis pasišaukė mane ir davė dar dvi bulves; jos dar nebuvo išvirusios, bet aš, nebekreipdamas į tai dėmesio, vieną iš jų suvalgiau, o kitas susidėjau į savo kuprinę. Valgydamas bulves su nedideliu gabalėliu arklienos, galėjau išgyventi pernelyg nebadaudamas net tris dienas.

Keliavau galvodamas apie bulves ir staiga pamačiau, kad išklydau iš kelio; kol svarsčiau, kur link sukti, išgirdau šaukiant ir baisiausiai keikiantis; pasirodo, ten kaip pasiutę šunys kovėsi penki vyriškiai; kiek tolėliau ant žemės gulėjo arklio koja, dėl kurios jie ir kibo vienas kitam į atlapus. Vienas iš besipešančiųjų pamatė mane ir atėjo pasipasakoti, kaip viskas buvo. Jis norėjo paprašyti mano pagalbos. Pasirodo, jis ir jo bičiulis, du nuo gurguolės atsilikę kareiviai, kartu su kitais kareiviais pamiškėje nušovė arklį. Kai jiedu, gavę savo dalį, traukė į bivaką, juos užpuolė trys kito pulko vyrai ir norėjo viską iš jų atimti. Jeigu aš sutiksiąs jiems padėti apsiginti nuo užpuolikų, jie duosią man trečiąją dalį laimikio. Kadangi turėjau bulvių, nusprendžiau nesivelti į muštynes ir

atsakiau kareiviui, kad labai skubu ir negaliu gaišti laiko. Jie nesiliovė maldavę jiems pagelbėti, todėl pažadėjau atsiųsti jiems į pagalbą kitus vyrus. Paskui patraukiau savo keliu.

Šiek tiek paėjėjęs sutikau du mūsų pulko kareivius ir apsakiau jiems viską, ką buvau matęs ir girdėjęs; jiedu nuskubėjo į tą vietą, kur dėl laimikio pešėsi penki vyrai. Rytojaus dieną sužinojau, kad jie toje vietoje rado žmogų, negyvai užtvatintą eglės šaka, kuri, raudona nuo kraujo, gulėjo prie negyvėlio šono. Pasirodo, trys užpuolikai, nutaikę tinkamą progą, kai vienas iš nešusiųjų arklieną pasitraukė, tai yra kai šnekėjosi su manimi, puolė likusį vieną kareivį ir nužudė jį.

Kai atvykau į savo pulką, mano draugai ėmė klausinėti, kur buvau ir ką mačiau. Aš jiems nieko nepasakojau. Paskui įsikūriau prie laužo, tai yra atsiguliau į sniego lovą. Šiaudų mes neturėjome, taigi pasitiesiau lokeną, pasidėjau galvą ant dvilinkos apykaklės ir užsiklojau šermuonėlių kailiu. Taip pasiruošiau nakčiai, bet prieš užmigdamas suvalgiau vieną bulvę. Pakišęs galvą po kailiu, bijodamas net krustelėti, kad mano draugai nepastebėtų, jog aš kažką valgau, ranka pasisėmiau saują sniego ir sušlamščiau savo skanėstą. Užmigau apsiglėbęs rankomis kuprinę, kurioje buvo mano maistas. Naktį daugybę kartų, kai tik pabusdavau, degiau noru įkišti ranką į kuprinę ir suskaičiuoti ten esančias bulves. Aš nepasidalijau laimikiu su savo bičiuliais, kurie mirė iš bado, ketindamas tai padaryti rytojaus dieną. Tokio baisaus egoizmo iki šiolei nebuvau patyręs, smerkiau save ir niekada sau šito neatleidau.

Būgnininkai dar nebuvo davę signalo keltis, bet aš jau sėdėjau atmerkęs akis. Atrodo, diena ir vėl bus baisi, nes tokią ją pranašavo šalti vėjo gūsiai. Praplėšęs skylę lokenoje, iškišau pro ją galvą, o man ant krūtinės kadaravo lokio galva; lokena uždengė kuprinę ir nugarą, ji buvo tokia didelė, kad užklojo žemę aplinkui mane. Tuo metu būgnininkas ėmė mušti signalą keltis, paskui visus ėmė žadinti grenadierius, ir mes dar tamsoje leidomės į

žygį. Per tą laiką, kol čia buvome, mūsų bivake mirė kur kas daugiau nei anksčiau žmonių, buvo labai daug išsekusių kareivių. Kiek tolėliau laukė dar baisesni dalykai: mes turėjome lipti per anksčiau prieš mus žygiavusiųjų lavonus, kurie gulėjo ant kelio ir trukdė mums eiti. Bet, žinoma, dar liūdnesnį vaizdą išvydo tie, kurie keliavo mums iš paskos. Jie išgyveno siaubą ir nepriteklius tų, kurie ėjo priešakyje. Priešpaskutiniai mūsų armijos gurguolėje keliavo Nėjaus ir Davu vadovaujamų korpusų kariai, jiems pavymui traukė Italijos armija, vadovaujama princo Eugenijaus. Kai trumpam sustojome pailsėti, motušė Diubua, mūsų markitantė, pasinaudojusi proga jau norėjo pamaitinti krūtimi savo naujagimį, bet staiga skausmingai sušuko: jos kūdikis buvo miręs ir jau spėjęs sustingti. Visi, kurie buvo netoli vargšės moteriškės, ėmė ją guosti, sakė, kad taip bus geriau ir jai, ir jos vaikeliui, nes nebereikės kentėti nežmoniškų kančių, paskui, nekreipdami dėmesio į aimanas, išplėšė kūdikį jai iš glėbio. Mūsų pulko pionierius drauge su kūdikio tėvu nunešė jį už keleto žingsnių nuo kelio. Pionierius iškapojo kirviu sniege duobę; kol šis plušėjo, tėvas parklupęs ant kelių spaudė glėbyje savo vaiką. Kai duobė buvo iškasta, nelaimingasis pabučiavo kūdikį ir paguldė lavonėlį į jam skirtą kapelį; teliko užversti jį sniegu.

Nukeliavę nemažą kelio gabalą ilgesniam poilsiui apsistojome prie miško. Toje vietoje nakvojo didžiuma artilerijos ir kavalerijos dalinių kareivių. Ten liko daug kritusių ir į gabalus sukapotų arklių, buvo ir gyvų, dar stovinčių ant kojų; jie buvo taip sustirę iš šalčio, kad nušauti net nesujudėdavo, o tie, kurie buvo nušauti arba padvėsė iš nuovargio naktį, buvo sustingę į ledą, jų net nebuvo galima sukapoti. Pastebėjau, kad per šį pragaištingą žygį, kai mums tekdavo keliauti paskui raitininkus ir artileristus, rytojaus dieną turėdavome užtrukti ilgiau arba net nakvoti dar vieną naktį, nes maisto tais kartais turėdavome į valias.

Kol mano pulkas ilsėjosi ir kaip kas išmano ieškojosi maisto, aš, būdamas egoistas, nutariau nesipainioti kitiems po kojų ir

keliauti į mišką, kur manęs niekas nematys. Ten ketinau suvalgyti vieną iš bulvių, kurių dar turėjau savo kuprinėje. Bet kaip apstulbau ir nusivyliau, kai bandžiau atsikąsti kąsnelį! Atrodė, kad kandu ledą! Labai norėjau valgyti, todėl pabandžiau dar kartą: mano dantys slydo bulve, niekaip negalėjau jos atsikąsti. Tai buvo atlygis už tai, kad tą dieną, kai gavau bulvių, nepasidalijau jomis su savo bičiuliais. Grįžau pas juos sugniaužęs rankoje bulvę, susikruvinęs lūpas.

Draugai paklausė manęs, kur buvau. Užuot atsakęs parodžiau jiems bulvę, kurią tebelaikiau rankoje, taip pat ir kitas, kurios gulėjo mano kuprinėje; vos tik pamatė bulves, jos akimirksniu buvo išgrobstytos. Išbadėję mano bičiuliai irgi bandė atsikąsti, bet, kaip ir aš, to padaryti negalėjo. Jie nuskuodė prie degančio laužo norėdami atitirpinti bulves; jos tirpo virš liepsnos kaip ledas. Tuo metu vyrai ėmė klausinėti, kur gavau tas bulves. Mostelėjau ranka į mišką, jie tekini pasileido ten link. Po keliolikos minučių grįžo ir labai nusiminę pasakė, kad nieko panašaus į bulves ten neaptikę. Man pasisekė kur kas geriau nei jiems. Vyrai virė katiliuke kraujinę sriubą, taigi ir aš gavau savo dalį. Godžiai pripuoliau prie katiliuko, šį kartą manęs nereikėjo raginti. Draugiškas mano gestas padarė draugams didelį įspūdį, jie ir toliau buvo įsitikinę, kad bulves aš tikrai radau miške. Taip ir neprisipažinau, kaip viskas buvo iš tikrųjų.

Valandą pailsėjusi kolona patraukė per mišką. Tam tikrais intervalais miškas praretėdavo ir tose vietose išvysdavome keletą namų, kuriuose gyveno žydai. Keletas šių būstų buvo tokie dideli kaip mūsų kluonai, ir pastatyti jie buvo panašiai, skirtumas tik toks, kad visi tie statiniai buvo iš medžio, net stogai mediniai. Jų šonuose buvo įtaisytos didžiulės durys, pro kurias būtų galėjęs įvažiuoti arkliais kinkytas vežimas. Namai buvo išsidėstę kas trys ljė mūsų kelyje, bet dabar daugelio tų statinių apskritai nebeliko, nes jie sudegė po pirmojo mūsų apsilankymo.

V

Nelaimingas atsitikimas. Šeimos drama. Maršalas Mortjė. Dvidešimt septyni laipsniai šalčio. Atvykimas į Smolenską. Plėšikų landynė

Kai mes atvykome į miško proskyną ir priartėjome prie Goros, nedidelio kaimelio iš keleto namų, aš pamačiau neblogą pastatą, kuris tikrai būtų tikęs apsigyventi. Kuopos seržantui MateTui, kilusiam iš Elzaso, pasakiau, kad tame name galėtume gerai praleisti naktį, juolab kad turime šansų pirmieji ten atsidurti ir kiekvienas užsiimti sau vietą. Mes paspartinome tempą, bet, kai atvykome, deja, ten jau radome daug aukštesniųjų karininkų, kareivių, arklių. Iš viso ten buvo daugiau kaip aštuoni šimtai žmonių, taigi mums vietos nebeliko.

Kol blaškėmės puldinėdami čia į dešinę, čia į kairę, dar neprarasdami vilties kur nors įsisprausti, pribuvo imperatoriaus pulkas. Mums neliko nieko kita, kaip tik apsispręsti miegoti po arklių, kurie buvo pririšti prie durų, pilvais. Daugybę kartų statydami bivakus mes nugriaudavome medinius pastatus, kad turėtume medienoms laužams užsikurti, prie kurių galėdavome pasišildyti, ir iš kelių lentų susiręsti laikiną pastogę; taip pat

mums praversdavo ir šiaudai, kurių būdavo perdengimuose. Ten paprastai rasdavome daug sausos ir sakingos eglių medienos.

Šiaudai mums labai praversdavo; juos pasikreikdavome ant grindų ar ant žemės, pasidarydavome šiltą guolį, susikurdavome nedidelį lauželį, ant kurio galėdavome išsivirti arklienos. Keletas kareivių, rizikuodami savo gyvybe, užsikeberiodavo ant stogo ir imdavo plėšti šiaudus, o paskui greitai nusileisdavo žemyn, kad jų nekliudytų kulka.

Buvo vienuolikta valanda nakties. Dalis čia esančių nelaimingųjų jau miegojo; kiti sėdėjo prie laužo šildydamiesi rankas ir kojas. Staiga pasigirdo baisus triukšmas: pašokusi liepsna plykstelėjo kluono viduje, persimetė į lauką šalia kluono, prie kurio durų gulėjo mūsų pulko kareiviai. Durys buvo atidarytos, arkliai, išsigandę liepsnos pliūpsnių, dusdami nuo dūmų veržėsi pro jas į lauką, stojosi piestu, užstodami kelią žmonėms, kurie, nors dėjo daug pastangų, niekaip negalėjo pro juos prasibrauti. Tuomet jie puolė prie kitų durų, bet toje pusėje liepsna siautėjo dar labiau, dūmai ritosi kamuoliais.

Kilo baisus sąmyšis; gulintieji toje kluono pusėje, kurios liepsna dar nebuvo spėjusi užgriebti, metėsi prie tų durų, už kurių lauke gulėjome mes, taigi negalėjo jų atidaryti. Durys buvo užremtos storu medžio rąstu; mažiau kaip po dviejų minučių viskas jau skendėjo liepsnose; ugnis, pirmiausia įsisukusi į šiaudus, ant kurių miegojo žmonės, greitai persimetė į virš jų galvų esančią išdžiūvusią medieną; keletas vyrų, kurie, kaip ir mes, gulėjo prie pat durų, norėjo jas atidaryti, bet visos jų pastangos buvo bevaisės, nes jos buvo užsklęstos iš vidaus. Mes tapome liudytojais paveikslo, kurio neįmanoma apsakyti žodžiais. Aplinkui buvo girdėti vien duslūs baisūs šauksmai; siaubingai rėkė nelaimingieji, deginami liepsnos. Žmonės lipo vienas ant kito mėgindami kaip nors keberiotis iki stogo ir ten rasti landą, bet, kadangi naktis buvo vėjuota, visur skraidė kibirkštys, įsiplieksdavo vis

nauji ugnies židiniai. Degė viskas: drabužiai, plaukai, įsisiautėjusi liepsna plaikstėsi pučiant stipriam vėjui.

Visi siaubingai klykė, ugnies nebebuvo galima sustabdyti, ji skverbėsi visur, kur tik rasdavo bent menkiausią plyšelį; nelaimingieji konvulsyviai dar bandė grumtis su mirtimi: užvirė tikras pragaras.

Prie tų durų, kur buvo įsikūrę mūsų pulko vyrai, bandė gelbėtis septyni žmonės. Jie lindo pro skylę sienoje – buvo išmušę joje lentą. Pirmasis laisvėje atsidūrė mūsų pulko karininkas. Jo rankos buvo apdegusios, drabužiai suplėšyti; kiti šeši atrodė dar baisiau, bet jie, šiaip ar taip, dar turėjo vilčių išgyventi. Daug kareivių nusirito žemyn nuo stogo; pusiau apdegę, jie maldavo draugų, kad jie pribaigtų juos paleidę kulką iš šautuvo. Tie, kurie bandė lįsti iš kluono lauk pro skylę, kur ką tik pavyko išsigelbėti septyniems žmonėms, apimti panikos grūdosi trokšdami dūmuose, stumdėsi, lipo vieni kitiems per galvas; jie sudegė, daugiau nė vienam nepavyko išsigelbėti.

Įsiplieskus šiam pragaištingam gaisrui įvairių korpusų kareiviai, kurie buvo įsirengę bivaką aplinkui kluoną ir mirė iš šalčio, atskubėjo į gaisro vietą, bet ne todėl, kad suteiktų pagalbą nelaimingiesiems, nes buvo visiškai aišku, kad tai daryti per vėlu, o todėl, kad tikėjosi rasti sau vietos prie milžiniško laužo, pasišildyti, išsikepti arklienos gabalą, pasmeigtą ant durklo ar kardo. Stebint iš šalies atrodė, kad tai Dievo bausmė, nes visi kalbėjo, kad tie, kurie buvo įsikūrę tame kluone, buvo patys turtingiausi armijos žmonės, Maskvoje radę ir išsigabenę daugiausia deimantų, aukso ir sidabro. Visi, čia atskubėjusieji, nors buvo suvargę ir nusilpę, prisišliejo prie stipresniųjų ir, kepdami kepsnius, nutaikę progą apžiūrėdavo sudegusius lavonus, tikėdamiesi rasti ką nors, kas galėtų kompensuoti patirtas kančias. Kai kurie taip kalbėjo: „Būtų buvę visai kitaip, jeigu mums būtų buvę leista nuplėšti kluono stogą, tuomet galbūt daug kam būtų pavykę išsigelbėti“. Atsirado ir tokių, kurie, tiesdami rankas virš ugnies, degant jų bendražygių

kūnams, sakė: „Kokia puiki liepsna!“ Ir buvo matyti, kad jie dreba ne iš šalčio, o iš malonumo.

Išaušo nauja diena, mes keliavome tylėdami, nes šalo dar stipriau nei vakar; šalikelėje matėme daug lavonų ir mirštančiųjų; visų mintys sukosi apie tai, ką patyrėme. Prie mūsų prisijungė du reguliariosios armijos kareiviai, kiekvienas iš jų turėjo po gabalą į ledą sušalusios arklienos. Jie mums papasakojo, kad buvo susitikę su užsieniečiais kareiviais (kroatais), kurie kovėsi mūsų armijos gretose. Tie kareiviai išsitraukė iš krūvos klojime apsvilusį kareivį, sukapojo jį ir suvalgė. Manau, kad per šią lemtingą kampaniją tokių nutikimų būta ir daugiau, nors pats savo akimis to nesu matęs. Nemanau, kad tie visiškai išsekę su mirtimi kovojantys kareiviai būtų sakę mums netiesą. Tokiomis akimirkomis vargu ar meluojama. Aš daug apie tai galvojau ir priėjau prie išvados, kad, jeigu būčiau neturėjęs jokio maisto, net arklienos kąsnio, tikriausiai būčiau ryžęsis valgyti žmogieną. Reikia patirti visą siaubą, kurį turi iškentėti bado iškamuotas žmogus, kad galėtum suvokti tokį apsisprendimą. Į tokią padėtį pakliuvęs žmogus galėtų suvalgyti net patį velnią, jeigu tik jis būtų valgomas.

Kai išvykome iš Maskvos, kasdien gvardijos kolonos pabaigoje matydavome važiuojant dailų rusų vežimą, kurį traukė keturi arkliai; po dešimties dienų jų liko tik du; gali būti, kad arkliai buvo nušauti, pavogti ir suvalgyti, arba jie krito išsekę iš bado. Tame vežime važiavo apyjaunė dama, panėšinti į našlę, su dviem vaikais, mergaitėmis: viena penkiolikos, kita – septyniolikos metų. Ši Maskvoje gyvenusi, kaip mums sakė, prancūzų šeima paprašė vyresniojo gvardijos karininko leidimo prisijungti prie gurguolės, kad galėtų kartu su mumis vykti į Prancūziją.

Galbūt karininkas turėjo tikslą vesti tą damą, nes jis jau buvo senyvo amžiaus; kad ir kaip ten būtų, ši nelaiminga įdomi šeimyna turėjo kęsti, kaip ir mes, siaubingą šaltį, patirti visą skurdaus būvio baisumą ir visa tai išgyventi galbūt dar sunkiau, nei išgyvenome mes.

Jau temo, kai mes atvykome į tą vietą, kur mūsų pulkas ketino nakvoti; prasidėjo didysis armijos kraustymasis; po dviejų dienų buvo nesunku įsitikinti, kad pulko kareivių sumažėjo trečdaliu ir kad dalis žmonių buvo visiškai išsekę; jie ėjo iš paskos vos vilkdami kojas, mūsų pulko ekipažai irgi atsidūrė ariergarde; tarp jų aš pamačiau ir tos nelaimingos šeimynos, apie kurią ką tik pasakojau, vežimą. Kareiviai pasuko iš miško pagrindinio kelio link; karietą lydėjo keletas pionierių ir vyresnysis karininkas, kuris atrodė labai susisielojęs; įsukę į kelią, jie sustojo pailsėti toje vietoje, kur buvau sustojęs ir aš; išgirdau, kaip kažkas dejuoja iš skausmo. Vyresnysis karininkas atidarė vežimo dureles, įlipo į vidų ir šiek tiek laiko kalbėjosi su ten esančiais žmonėmis, paskui pasišaukė abu pionierius, stovėjusius priešais vežimą. Jie išnešė iš vežimo vieną iš mergaičių. Toji buvo negyva. Mergaitė buvo apsivilkusi pilko šilko suknele, įsisupusi į kailinius, papuoštus šermuonėlių kailiukais. Ji, nors ir mirusi, atrodė itin graži, tik buvo labai sudžiūvusi. Žvelgdami į šią tragišką sceną, mes labai susijaudinome; matydamas, kaip verkia karininkas, aš irgi nesusilaikiau: mano skruostais ėmė ristis ašaros.

Tą akimirką, kai pionieriai išnešė merginą ir paguldė ją ant šovinių dėžės, aš nukreipiau žvilgsnį į vežimo vidų: motina ir duktė sėdėjo sukniubusios viena kitos glėbyje. Atrodė, kad jos apalpusios; tos pačios dienos vakare abi išleido paskutinį kvapą. Visos trys moterys buvo palaidotos vienoje duobėje, kurią iškasė pionieriai, netoli Valutino. Baigdamas šį pasakojimą, noriu tik pridurti, kad pulko vadas, kaltindamas save dėl šios nelaimės ir baisiausiai graužd amasis dėl to, kas atsitiko, tegalvojo apie greitą mirtį ir ieškojo progos būti pakirstas kulkos per kautynes prie Krasno ir kitur. Praėjus kelioms dienoms po mūsų atvykimo į Elbingeną, sausio mėnesį, jis mirė iš sielvarto.

Šiandien, tai yra lapkričio 8 dieną, oras buvo baisus, mes labai vėlai atvykome į nakvynės vietą. Rytoj mūsų laukė kelionė į Smolenską.

Turėjome viltį rasti ten maisto produktų ir laikiną saugią buveinę, todėl daugelis, nebekreipdami dėmesio į baisų šaltį, sutelkę visas jėgas, lipo lauk iš vežimų, nes bijojo šią naktį mirti nuo išsekimo.

Vykstant į tą vietą, kur ketinome pasistatyti bivaką, reikėjo kirsti gilią stačiais krantais daubą. Keletas gvardijos artileristų sustojo prie tos daubos kranto su dviem patrankomis nesiryždami leistis žemyn. Ir arkliai, ir žmonės vos stovėjo ant kojų – buvo visiškai išsekę. Juos lydėjo Prūsijos karaliaus gvardijos kanonieriai, jie, kaip ir mes, dalyvavo šioje kampanijoje; į mūsų artileristų gretas tie žmonės buvo atsiųsti kaip Prūsijos šaukiamųjų naujokų kontingentas. Jie turėjo patys čia įsirengti bivaką ir susikurti laužus ten, kur norėdavo, o rytojaus dieną keliauti toliau. Mūsų, taip pat ir šaulių pulkas įsikūrė dešinėje kelio pusėje, Valutino aukštumoje. Šių metų rugpjūčio 19 dieną šioje vietovėje vyko didelis mūšis, kuriame buvo nušautas šaunus generolas Gudenas.

Aš vadovavau maršalo Mortjė sargybiniams; jie apsigyveno klojime be stogo. Visi kaip kas galėjo stengėsi apsisaugoti nuo šalčio ir sniego.

Mūsų pulko vadas ir adjutantas majoras įsikūrė toje pačioje vietoje. Jie atsinešė keletą medgalių ir sukūrė maršalui laužą, prie kurio galėjome pasišildyti mes visi. Vos tik spėjome susitvarkyti ir pradėjome kepti arklieną, pamatėme kažkokį nepažįstamą žmogų, apsirišusį galvą nosine, apsivyniojusį rankas skudurais; jo drabužiai buvo apdegę. Eidamas mūsų link, jis garsiai šaukė:

– O! Mano pulko vade! Koks esu nelaimingas! Kaip aš kenčiu!

Pulko vadas atsisuko ir paklausė, kas jis toks, iš kur atkeliavo ir kas jam atsitiko.

– Mano pulko vade, – atsakė jis, – aš viską praradau, sudegė visas mano turtas!

Pulko vadas, atpažinęs tą žmogų, pasakė:

– Juo blogiau jums, taigi nelieka nieko kita, kaip tik likti savo pulke; praėjo daug laiko, kol jūsų čia nebuvo. Ką jūs veikėte,

jūs, kuris turėjote parodyti pavyzdį ir mirti kartu su visais savo poste? Ar supratote mane, pone?

Bet vargšelis, iš visko sprendžiant, nesuvokė, ką turi galvoje pulko vadas. Tai nebuvo pati tinkamiausia akimirka skaityti moralus. Pasirodo, šis vyriškis ir buvo tas karininkas, kurį mums pavyko išgelbėti nuo mirties tą dieną, kai degė kluonas. Jis buvo iš tų, kurie turėjo su savimi daug vertingų daiktų ir aukso, prisigrobto Maskvoje. Dabar viską prarado: dingo jo arklys ir piniginė. Maršalas, pulko vadas ir visi, kurie čia buvome, ėmėme kalbėti apie baisią nelaimę, ištikusią mus kluone. Mes prisiminėme aukštesniuosius karininkus ir jų tarnus, kurie anądien žuvo liepsnose ir, kadangi aš viską buvau matęs savo akimis, vyrai klausinėjo manęs įvairiausių detalių, nes karininkas, kuriam pavyko išsigelbėti, negalėjo ištarti nė žodžio; jis buvo pernelyg susijaudinęs.

Buvo devynios valandos vakaro, tamsu nors į akį durk. Pamažu kareiviai, šiame bivake įsikūręs nelaimingos mūsų armijos likutis, ėmė snūduriuoti prie laužo; jų miegą blaškė nepakenčiamas šaltis, skausmas, nuovargis ir alkio jausmas; mintys sukosi apie rytojaus dieną, apie tai, kad mes atsidursime Smolenske, kur, kaip manėme, pagaliau baigsis mūsų vargai, nes tame mieste rasime maisto produktų ir galėsime ramiai leisti laiką laikinoje kareivių gyvenvietėje.

Baigiau valgyti varganą savo patiekalą, susidedantį iš nedidelio gabalėlio arklio kepenų ir sniego vietoj gėrimo; arklį buvo nušovę mūsų šauliai. Maršalas taip pat suvalgė šiek tiek mėsos, kurios jam buvo išviręs tarnas, bet jis užsikąsdavo džiūvėsio gabalėliu ir burną sudrėkindavo degtinės gurkšneliu; kaip matote, Prancūzijos maršalo maistas nebuvo labai gardus, bet tai buvo ne taip jau blogai taip nepalankiai susiklosčius aplinkybėms.

Pavalgęs maršalas nuėjo prie vyriškio, kuris stovėjo prie kluono pasirėmęs ant savo šautuvo vamzdžio, ir paklausė, kodėl jis čia rymo. Kareivis atsakė einąs sargybą. „Ką jūs saugote? – paklausė

maršalas. – Mūsų ramybę gali sutrikdyti nebent šaltis, o nemalonumų galime patirti tik dėl skurdo, kurį esame priversti kęsti! Eikite prie laužo ir užsiimkite vietą prie ugnelės".

Paskui paprašė tarno atnešti jam ką nors pasidėti po galva; tarnas atnešė maršalui lagaminą, suvyniotą į apsiaustą, šis atsigulė ir netrukus užmigo.

Kai aš, sekdamas maršalo pavyzdžiu, irgi išsitiesiau ant savo lokenos ir ėmiau snausti, iš miego mus pažadino baisus triukšmas. Pasirodo, pakilo stiprus šiaurės vėjas. Triukšmingai švilpdamas, jis lenkė medžių šakas, bloškė į veidus sniegą. Lauke buvo dvidešimt septyni laipsniai šalčio, žmonės negalėjo likti toje vietoje, kur ką tik buvo sumigę. Pasigirdo šūksniai, raginantys bėgti į lygumą, ten, kur degė laužai, ir ieškoti užuoglaudos nuo baisaus vėjo. Deja, žmonės, pakliuvę į sniego sūkurį, nebegalėjo žengti nė žingsnio, o tie, kurie, sukaupę paskutines jėgas, dar yrėsi į priekį, netrukus krito pasliki ant sniego ir daugiau nebepakilo. Taip žuvo daug šimtų kareivių, tūkstančiai kitų mirė net nepajudėję iš savo vietos, nes jau nebesitikėjo rasti ką nors geresnio. Mums pasisekė, nes buvome įsikūrę toje kluono pusėje, kur buvo užuovėja; daugybė žmonių, kurie bandė ieškoti išsigelbėjimo ir bėgo mūsų link, išvengė mirties.

Galėčiau daug pasakoti apie kilnius poelgius, kurių tikrai buvo tą pragaištingą naktį, arba apie siaubingus pragariškus nutikimus, kurių tą naktį irgi netrūko.

Princas Emilis Hesenas Kaselis irgi kovėsi mūsų armijos gretose su savo šaukiamojo amžiaus naujokais, kurių korpusas buvo suformuotas Prancūzijoje. Nedidelį jo armijos korpusą sudarė keli pėstininkų ir kavaleristų pulkai. Jis, kaip ir mes, buvo įsikūręs kairėje kelio pusėje su dar išlikusiais nelaimingais kareiviais, penkiais ar šešiais šimtais žmonių, tarp kurių buvo apie šimtas penkiasdešimt dragūnų, dabar priverstų keliauti pėsčiomis, nes jų arkliai buvo arba kritę, arba nušauti ir suvalgyti. Tie šaunūs

kareiviai, kentę šaltį ir nenorėję praleisti nakties lauke, pasiaukojo, kad išgelbėtų jaunąjį princą, mano galva, apie dvidešimties metų jaunuolį. Jie visi sustojo apie jį ratu ir taip apgynė nuo vėtros ir šalčio. Apsivilkę duksliais baltais apsiaustais jie praleido visą naktį stovėdami vienas priešais kitą; rytojaus rytą paaiškėjo, kad labai daug jų mirę ir užpustyti sniego, po kuriuo per visą tą laiką jau buvo palaidota daugiau kaip dešimt tūkstančių kūnų.

Dieną, kai turėjome šiek tiek laiko prieš leisdamiesi į kelionę, mudu su maršalu nutarėme nueiti pasižvalgyti prie daubos, kur vakar artileristai statė savo bivaką. Siaubingas vaizdas atsivėrė mums prieš akis: žmonės, arkliai, viskas buvo užversta sniegu; po juo atsidūrė ir tie, kurie sėdėjo prie laužo, ir arkliai, tempiantys pabūklus, kurių dar nebuvo spėta iškinkyti. Jie visi atvyko prieš pat prasidedant audrai; tuo metu atrodė, kad šaltis ir vėjas šiek tiek aprimo ir kad gamta, matyt, pavargo ir trumpam nurimo panorusi atsikvėpti prieš vėl pradėdama mus atakuoti.

Visi, kas dar šiek tiek kvėpavo, bandė stotis ir eiti. Kairėje ir dešinėje kelio pusėje svirduliavo leisgyviai žmonės; jie lindo iš po sniegu užverstų eglės šakų, kuriomis dar taip neseniai buvo prisidengę, kapanojosi sniege; kiti atėjo iš toliau, iš miško, kuriame buvo pasislėpę; sunkiai vilkdami kojas, jie vargais negalais atsikapstė iki kelio. Laukdami jų, mes trumpam stabtelėjome. Žvelgdamas į šį liūdną paveikslą, aš kalbėjau su savo draugais apie šios nakties negandas ir neįtikėtinai didelį žuvusiųjų skaičių. Norom nenorom mūsų visų akys krypo į tą nelaimių žemę. Vienur kitur dar buvo matyti stovinčių ar jau sugriuvusių šautuvų piramidės, tik nebuvo kam tų ginklų paimti. Visi tie, kuriems pavyko atsikapstyti su savo pulko vėliavomis, prisijungė prie mūsų ir leidosi į kelią.

Pagaliau sutelkę visus, kuriuos tik buvo galima sutelkti, mes ir vėl leidomės į kelią. Mūsų pulkas atsidūrė ariergarde, bet po visų siaubų, kuriuos buvome išgyvenę, mūsų nebebaugino daugybės

nebepajėgiančių eiti žmonių vaizdas. Visi, kas tik galėjome, imdavome juos už parankių norėdami pagelbėti ir iš visų jėgų stengėmės, kad jie žūtbūt pasiektų Smolenską. Prieš patenkant į šį miestą reikėjo kirsti nedidelį mišką; čia pasivijome jungtines artileristų pajėgas. Jų arkliai buvo labai išvargę; mes atsisakėme toliau gabenti patrankų lafetus, šovinių dėžes, jų vieton susėdo sergantys ir mirštantys iš šalčio kareiviai. Aš žinojau, kad mano vaikystės draugas, kilęs iš tos pačios vietovės kaip ir aš, vardu Fikas, prieš dvi dienas irgi buvo tempiamas arklio. Norėdamas gauti daugiau žinių apie jį, aš kreipiausi į gvardijos, kurioje jis tarnavo, šaulius, ir man buvo atsakyta, kad mano draugas mirė kelionės metu, kratantis per duobėtą kelią.

Aš žingsniavau siauru takeliu, į kairę nuo kelio, miško link. Ėjau šalia draugo, to paties kaip ir aš pulko seržanto. Staiga pamatėme skersai takelio gulintį gvardijos artileristą. Prie kelią mums užtvėrusio nelaimingojo pasilenkęs stovėjo kitas artileristas; jis bandė nuvilkti gulinčiajam drabužius; mums pasirodė, kad tas vyriškis dar gyvas, nes kartkartėmis vis pakeldavo aukštyn rankas ir imdavo daužyti sugniaužtais kumščiais į žemę.

Mano draugas, apstulbęs ne mažiau nei aš, nieko nesakydamas priėjo prie to išgamos ir trenkė iš visų jėgų šautuvo buože jam per nugarą. Šis, nesitikėjęs tokio veiksmo, staiga atsisuko. Neleisdami jam nė prasižioti, mes ėmėme priekaištauti dėl tokio barbariško elgesio. Jis nė kiek nesutrikęs atsakė, kad, nors kareivis dar gyvas, vis tiek aišku, kad netrukus iškeliaus anapilin, nes paklius po šiuo keliu traukiančios artilerijos pulkų patrankų ratais; be to, jis esąs jo draugas ir neprieštarauja, kad būtų nurengtas.

Aš, kaip pastebėjote, labai dažnai pasakoju apie nelaimingus kareivius, kuriuos pražudė pinigai; užuot pagelbėję nelaimingiesiems, tie, kurie likdavo prie merdinčiųjų, dažnai elgdavosi taip, kaip pasielgė artileristas, apie kurį ką tik jums papasakojau.

Aš neturiu tikslo aprašyti visų per tą kampaniją vykusių siaubingų scenų, bet jaučiu pareigą papasakoti jums tai, ką regėjau savo akimis. Neįsivaizduoju, kodėl turėčiau tai nutylėti, atvirkščiai, manau, kad viską, kas taip stipriai sukrėtė mane, aš privalau aprašyti. Taip pat turiu pasakyti, kad per šią pražūtingą kampaniją būta gėdingų poelgių, bet būta ir tokių, kurie, kaip jau esu sakęs, daro mums garbę. Aš pats esu matęs, kaip daugybę dienų kareiviai nešė ant pečių sužeistą karininką.

Kai pagaliau išėjome iš miško, mes sutikome apie šimtą gerai apsirūpinusių ulonų. Jie visi vilkėjo naujais drabužiais. Pasirodo, tie ulonai atvyko iš Smolensko, kuriame išbuvo visą tą laiką, kol vyko mūsų kampanija, o dabar buvo atsiųsti, kad prisijungtų prie mūsų pulkų, esančių ariergarde; juos ištiko šokas, kai jie pamatė, kokie mes suvargę ir nelaimingi, o mus apstulbino tai, kad jiems viskas klostosi taip gerai. Mūsiškiai kareiviai bėgo prie ulonų kaip elgetos, klausinėjo, ar tie neturi gabalėlio duonos ar džiūvėsio, o tų, kurie maisto turėjo, prašė sušelpti išalkusį kareivį.

Kai mes išėjome iš miško, sustojome trumpam pailsėti: reikėjo laukti tų, kurie vedė sergančiuosius. Buvo labai skaudu žvelgti į tuos automatais pavirtusius žmones, nes jų klausos jau nebepasiekdavo mūsų paguodos žodžiai ir linkėjimai neprarasti vilties netrukus gauti maisto produktų ir pastogę; vos vilkdami kojas jie ėjo tol, kol juos vesdavo; kai sustodavo vedliai, sustodavo ir jie. Po sunkios ir labai varginančios kelionės, kuri truko apie valandą, vakare mes – krintantys iš nuovargio, išsekę, mirštantys iš bado – pasiekėme savo kelionės tikslą. Priėję lemtingojo Boristeno krantus persikėlėme į kitą upės pusę ir netrukus atsidūrėme prie išsvajotojo miesto sienų.

Daugybė įvairių korpusų, visokiausių tautybių kareivių, kurie sudarė mūsų kariuomenę, gana ilgai turėjo laukti prie vartų ir tvirtovės sienų, kad pagaliau juos įleistų į miestą. Iškilo pavojus, kad visi šie išbadėję žmonės, dažnai niekieno nevadovaujami, atpratę

klausyti įsakymų, užplūs visas parduotuves ieškodami maisto produktų, kuriuos bus labai sunku išsidalyti po lygiai. Tam procesui būtinai turi kas nors vadovauti, nes buvo aišku, kad reikės dėti labai daug pastangų, kad tvarka būtų išsaugota. Tarp kareivių buvo šimtų šimtai leisgyvių vyrų.

Ir mes, ir kiti gvardijos korpusai, kiek įmanoma stengėmės paisyti tvarkos ir ėmėmės visų atsargumo priemonių, kad į miestą patektų visi sergantieji ir sužeistieji. Paskui vartai buvo atidaryti ir visi plūstelėjo pro juos į vidų. Didžioji dalis kareivių netvarkingai pasklido į visas puses: jie skubėjo ieškotis pastogės, kur galėtų ramiai praleisti naktį ir skaniai po ilgos pertraukos pavalgyti.

Norint laikytis tvarkos, būtina, kad pavieniams žmonėms kas nors vadovautų. Nuo šio momento visi stipresnieji ėmė jungtis į pulkus, žmones, kuriais labiausiai pasitikėjo, paskyrė vadais, nes buvo daug tokių atvejų, kai ankstesni pulkai jau nebeegzistavo.

Mes, imperatoriaus gvardijos kareiviai, irgi įžengėme į miestą, nors ir labai kentėdami, nes, visiškai nusilpę iš nuovargio po sunkaus kopimo stačiais ledu padengtais Boristeno upės krantais, ne vienas kritome ant žemės netekę jėgų ir tik draugų padedami vėl šiaip taip atsistodavome, o tuos, kurie to padaryti jau nebepajėgė, nešdavome ant pečių ar vilkome už parankių.

Pagaliau atsidūrėme priemiestyje, kurį apšaudėme rugpjūčio 15 dieną. Jis beveik visas buvo sudegęs. Mes užsiėmėme čia pozicijas ir įsikūrėme kaip kas norėjome namuose, kurių ugnis dar nebuvo spėjusi sunaikinti. Pirmiausia, vos tik įkėlę koją į Smolenską, įkurdinome sergančiuosius ir sužeistuosius, kuriems pavyko ištverti žygį tik sutelkus visas jėgas ir narsą; jie apsigyveno mediniame barake, prie pat įėjimo į miestą. Tie sergantys ir baisius skausmus kenčiantys žmonės nenorėjo laukti, kol mes mieste ieškosime geresnių būstų. Tarp mano draugų buvo vienas leisgyvis kareivis, kurį šiaip taip atgabenome į Smolenską vildamiesi rasti čia ligoninę, kurioje jis gautų tinkamą priežiūrą, be to, tikėjomės,

kad, neblogai įsikūrę šiame mieste ir jo priemiesčiuose, laimingai sulauksime pavasario, tačiau iš tikrųjų viskas susiklostė kitaip.

Didelė miesto dalis buvo sudegusi ir virtusi griuvėsiais, vargu ar kadaise buvusį miestą dabar galėtume vadinti miestu. Kur tik akys užmatė, visur stūksojo iš akmenų sumūrytos sienos, nes mediniai statiniai, kurie sudarė didžiąją miesto dalį, buvo sudegę per gaisrą; dabar miestas panėšėjo į skeletą.

Nežinodami, kaip toliau klostysis mūsų reikalai, mes vis dėlto nesėdėjome sudėję rankų. Ieškodami būsto, buvome atsidūrę tokiuose rajonuose, kurių visi mediniai namai buvo sudegę, radome ir sniegu užverstų rūsių. Tarp mūsų buvo tokių, kurie užsukdavo į juos jau apsisprendę daugiau niekada iš ten nebeišeiti. Taip iškeliavo anapilin ne vienas nelaimingasis, taip ne vienas iškeliaus rytoj, nes išauš dar viena diena, o jie neturės nieko: nei tinkamo būsto, nei drabužių ar kokių nors kitų būtinų dalykų. Tie žmonės buvo labai nusilpę ir nebeįstengė kabintis į gyvenimą. Likę gyvi išsidalydavo menką mirusiojo turtą, bet netrukus, praėjus vos kelioms valandoms, ir patys visiškai išsekę krisdavo negyvi.

Praėjus valandai po mūsų atvykimo išsidalijome šiek tiek miltų ir truputį džiūvėsių: tai buvo viskas, ką mums pavyko gauti ir pačiu artimiausiu laiku vargu ar buvo galima tikėtis rasti ką nors geresnio. Vieni katiliukuose virė košę, kiti kepė ant pelenų galetas ir pusžales godžiai kimšo į burnas; baisus godulys, kurio mes negalėjome nuslopinti, buvo pražūtingas, nes daugelis iš mūsų buvo sunkūs nusikamavę ligoniai. Aš, turiu prisipažinti, sriubos nebuvau valgęs nuo lapkričio 1 dienos ir buvau laimingas, kad nepatyriau didelių sveikatos sutrikimų srėbdamas tirštą kaip dumblas ruginių miltų su virta arkliena buzą; negaliu skųstis, mano skrandis virškino pakankamai gerai.

Nuo tos akimirkos, kai atvykome, daug mūsų pulko kareivių, kurie sirgo ir kurie, padėję labai daug pastangų, iš paskutiniųjų atsikapstė ten, kur buvo galima įsikurti, buvo apgyvendinti

geriausiuose lūšnynų vietose nepaisant to, kad žinojome, jog daugelis iš jų vis tiek ilgai netrauks.

Šiek tiek pailsėjęs, nors spaudė baisus šaltis ir snigo dideliais kąsniais, susiruošiau ieškoti vieno iš savo draugų. Tuo žmogumi aš labai pasitikėjau, mudu visuomet pagelbėdavome vienas kitam. Mano draugo vardas buvo Granžjė[1]. Pažinojome vienas kitą ir bendravome jau septyneri metai. Mūsų keliai trumpam išsiskyrė prie Viazmos, kai jis buvo paskirtas į specialios paskirties būrį, turėjusį nugabenti šovinių dėžes maršalui Besjerui. Man buvo pranešta, kad jis prieš dvi dienas atvyko į Smolenską ir įsikūrė viename iš jo priemiesčių. Labai apsidžiaugiau, kad netrukus galėsiu su juo pasimatyti, vyliausi, kad jis turės maisto produktų, kurių, kaip maniau, buvo pasirūpinęs dar iki mums atvykstant, ir pasidalys su manimi būstu, kurio iki šiolei dar nebuvau susiradęs.

Pasiėmęs ginklus ir kuprinę, niekam nieko nepasakęs, patraukiau tuo pačiu keliu, kuriuo neseniai įžygiavome į miestą. Daugybę kartų kritau ir vėl stodavausi kopdamas stačiu ir slidžiu šlaitu, kurį taip sunkiai buvome įveikę. Pagaliau atsidūriau prie miesto vartų, pro kuriuos dar taip neseniai buvome įžengę į Smolenską.

Stabtelėjau trumpam norėdamas sužinoti, kaip jaučiasi žmonės, kuriuos palikome poste prie vartų; daugiausia tai buvo iš Badeno kilę kareiviai, kurių dalis sudarė įgulą. Ir kaip aš buvau nustebęs, kai prie įėjimo į baraką pamačiau kareivį, kurį buvome čia palikę kartu su kitais ligoniais tol, kol surasime jiems geresnį būstą. Jis buvo pusnuogis – vilkėjo vien kelnėmis.

Badeniečiai man pasakė, kad pulko kareiviai buvo išvykę ieškoti savo draugų ir rado juos plikus nuogus. Jie traukė keliu palei pylimą su dviem dar pajėgiančiais eiti ligoniais tikėdamiesi, kad ras geresnį kelią.

Kol čia buvau, atėjo daug nelaimingų kareivių iš įvairių pulkų. Vos vilkdami kojas jie keliavo pasiramsčiuodami šautuvų

[1] Jis – to paties kaip ir aš pulko seržantas velitas, šaulys grenadierius.

buožėmis. Kiti, kurie dar buvo likę aname Boristeno krante, netekę vilties išgyventi, gulėjo ant sniego raudodami, šaukdami nesavais balsais ir maldaudami suteikti jiems pagalbą. Bet vokiečiai, kurie ten buvo, nesuprato arba nenorėdavo suprasti, ko jie nori. Laimė, vienas jaunas karininkas, posto vadas, mokėjo prancūzų kalbą. Aš, kreipdamasis į jo žmogiškuosius jausmus, prašiau suteikti pagalbą žmonėms, esantiems kitame upės krante. Vadas man atsakė, kad nuo tos dienos, kai mes atvykome, nebeliko daugiau kaip pusės posto žmonių, kad jų gvardijos korpusas perpildytas sužeistais ir sergančiais kareiviais, be to, jiems trūksta patalpų, kur būtų galima bent pakenčiamai įsikurti.

Kad ir kaip ten būtų, po primygtinio mano prašymo jis išsiuntė dar tris žmones, kurie netrukus grįžo su senu gvardijos šauliu. Jie parsinešė jį ant rankų. Kareiviai mums pranešė, kad aname upės krante yra daug žmonių, kuriuos reikėtų čion atsigabenti. Kadangi jie to padaryti negalėję, tai palikę nelaiminguosius prie didelio laužo laukti, kol kas nors ateis jų ieškoti. Senasis šaulys man pasiguodė, kad nebeturi kojų pirštų, nes juos visus nušalo per nežmoniškus šalčius. Kojų pėdas jis buvo apsivyniojęs avikailiu. Jo barzda, žandenos ir ūsai buvo apšarmoję. Mes nuvedėme jį prie ugnies ir ten pasodinome. Žmogelis ėmė koneveikti Rusijos imperatorių Aleksandrą, Rusiją ir gerąjį Dievulį. Paskui paprašė, kad duočiau jam degtinės. Atsakiau, kad aš jos neturiu; tada žmogelis nutilo ir nuo tos akimirkos daugiau nebepravėrė burnos. Bet ir be žodžių buvo aišku, ką jis galvoja. Jo išvaizda bylote bylojo: „Jeigu taip, tai nelieka nieko kita, kaip tik mirti!“

Jaunas vokiečių karininkas, negalėdamas matyti, kokias kančias kenčia senasis karys, atsistojo ir iš savo apsiausto kišenės išsitraukė degtinės butelį. Paskui padavė jį seniui. Šaulys pasakė:

– Dėkoju, jūs išgelbėjote man gyvybę. Jeigu atsitiktų taip, kad gelbstint jus reikėtų paaukoti savąją, aš nedvejočiau nė akimirkos! Taip sakau jums aš, senosios imperatoriaus gvardijos raitelių pulko šaulys, laikinai tapęs pėstininku. Jau trys dienos, kai aš netekau

savo arklio, nes, nenorėdamas kad vargšas gyvulys ilgai kamuotųsi, nušoviau jį kulka nusitaikęs į galvą. Buvau labai išalkęs, todėl atsipjoviau šlaunies gabalėlį ir suvalgiau.

Tai sakydamas, išsitraukė iš savo kuprinės, kuri kabojo jam ant nugaros, arklienos ir padavė gabalą karininkui pavaišinusiam jį degtine. Kitą mėsos gabalą ištiesė man. Karininkas davė jam dar vieną butelį, nes kitokios pagalbos suteikti negalėjo. Senasis šaulys net nežinojo, kaip galėtų jam atsidėkoti už tokį palankumą. Jis tik kartojo, kad, jei reikės, paaukos savo gyvybę jį gelbėdamas, o paskui pridūrė:

– Geri žmonės neturi žūti! – Bet tuojau pat pasitaisė: – Deja, per tris paskutiniąsias dienas jau žuvo tūkstančiai tokių žmonių. Reikia tikėtis, kad mūsų kančios netrukus baigsis, kad mes įsikursime laikinuose būstuose iki pavasario ir dar turėsime galimybę atsirevanšuoti!

Vargšas senukas, kuriam du ar trys gurkšniai degtinės atrišo liežuvį, nė nenumanė, kad iki mūsų kančių pabaigos dar labai toli!

Buvo vienuolika valandų, greitai sutems ir vargu ar aš galėjau tikėtis, kad man pavyks susirasti savo bičiulį Granžjė. Posto karininkas nupasakojo, kur yra įsikūręs maršalas Besjeras, bet aš, gal todėl, kad turėjau per mažai informacijos, o gal todėl, kad kažką buvau praleidęs pro ausis, užuot pasirinkęs teisingą kryptį, pasukau ne tuo keliu: dešinėje driekėsi pylimas, apačioje tekėjo Boristenas; kairėje pusėje plytėjo didžiulis laukas, kuriuo vingiavo gatvė. Visi kadaise joje stovėję namai dabar buvo virtę griuvėsiais: sudegę per gaisrą ar sugriauti per susišaudymą. Nors žemę jau gaubė sutemos, šen ir ten ant sniego buvo matyti namų nuolaužos.

Kelias, kuriuo ėjau, buvo labai prastas. Nedaug tenužingsniavęs pajutau baisų nuovargį ir jau ėmiau gailėtis, kad taip rizikavau iškeliaudamas vienut vienas. Nusprendžiau apsisukti ir grįžti tuo pačiu keliu, kuriuo ėjau, atgalios ir tik rytojaus dieną leistis ieškoti Granžjė, bet staiga pasisukęs išgirdau kažkieno žingsnius

ir pamačiau už kelių žingsnių keliu traukiantį badenietį kareivį; ant pečių jis nešėsi nedidelę statinaitę, kurioje, kaip maniau, turėjo būti degtinė. Aš pašaukiau jį, bet jis nieko man neatsakė; ėmiau sekti iš paskos. Jis paspartino žingsnį, aš irgi ėmiau žingsniuoti greičiau. Jis ėmė leistis stačiu šlaitu žemyn; norėjau sekti jo pavyzdžiu, bet paslydau ir nuriedėjau į apačią. Staiga visu ūgiu atsitrenkiau į kažkokio rūsio duris, nuo mano svorio jos atsidarė. Pajutau skausmą dešiniajame petyje, jis buvo sužeistas. Atsidūriau rūsio viduje anksčiau nei badenietis.

Nespėjau atsipeikėti, nesupratau, kur taip netikėtai atsidūriau, kai staiga pasigirdo šūksniai įvairiausiomis kalbomis. Aplinkui laužą ant šiaudų gulėjo koks tuzinas žmonių: prancūzų, vokiečių, italų. Vėliau supratau, kad tai plėšikų ir vagių gauja, kuri paprastai traukdavo keliu prieš kariuomenę. Jie pirmieji įsibraudavo į namus, juos apiplėšdavo, o vėliau įsikurdavo kur nors atkampiose vietose. Naktį, kai pavargę ir įsikūrę kareiviai sumigdavo, jie išlįsdavo iš savo slėptuvių, bastydavosi aplink stovyklavietę, vikriai sukdamiesi pagrobdavo mūsų arklius ir karininkų kuprines. Dar neišaušus rytui, kai iki mūsų kolonos išvykimo likdavo keletas valandų, jie jau traukdavo į priekį. Ir taip kiekvieną dieną. Tokių gaujų tomis dienomis buvo daug. Jos susikūrė pačiomis pirmosiomis mūsų kelionės dienomis arba per didžiuosius šalčius ir nuolatos grobstė mūsų atsargas. Tos gaujos ėmė plėstis ir sklisti.

Aš dar buvau neatsipeikėjęs po tokio staigaus kritimo, kai kažkoks rūsio gilumoje buvęs žmogus atsistojo ir užsidegė šiaudų gniūžtę, kad galėtų geriau apžiūrėti mane. Vyriškio žvilgsnis slydo mano kostiumu, lokena, kuria buvau prisidengęs pečius. Jam rūpėjo išsiaiškinti, kokiame pulke aš tarnauju. Išvydęs ant mano kitelio imperatoriaus ženklą, pašaipiai sušuko:

– Ak! Ak! Vadinasi, jūs tarnaujate imperatoriaus gvardijoje? Marš prie durų!

Kiti jam iš paskos ėmė šaukti:

– Prie durų! Prie durų!

Suglumęs, apkurtintas baisių jų šūksnių, aš atsistojau norėdamas pasiaiškinti, kad rūsyje atsidūriau dėl savo neapdairumo, netyčia ir kad jie leistų man čia pabūti iki ryto. Patikinau juos, kad paskui nedrumsiu jiems ramybės ir trauksiu savais keliais. Bet vyriškis, kuris pakilo pirmasis ir kuris, kaip man pasirodė, yra jų vadas, išdidžiai išsitraukė espadoną*, užsimojo juo ir pakartojo, ką jau buvo sakęs:

– Marš prie durų!

Visi choru jam pritarė:

– Prie durų!

Vokietis žengė prie manęs, matyt, norėdamas jėga išstumti lauk, bet aš nieko nelaukdamas iš visos jėgos trenkiau jam į krūtinę. Tas krito visu ūgiu ant savo bendrininko, kuris gulėjo išsitiesęs ant šiaudų ir padėjęs ranką ant mano kardo efeso, nes aš, riedėdamas čion, buvau paleidęs iš rankų savo ginklą. Vyriškis su kalaviju apsivertė kūliaversčias, nes aš spėjau laiku pakišti jam koją. Paskui išdidžiai pasakiau, kad nedera karštakošiui vokiečiui kelti rankos prieš prancūzą.

Matydamas, kad žmogus su kalaviju neprieštarauja mano žodžiams, pareiškiau, jog esu nusprendęs iš rūsio išeiti tik dieną, nes man tas pats, ar būti nušautam, ar mirtinai sušalti lauke. Viena iš dviejų tame rūsyje buvusių moterų norėjo palaikyti mano pusę, bet jai buvo įsakyta nutilti, o įsakymas buvo palydėtas itin riebiais keiksmažodžiais; gaujos vadas atsitokėjęs vėl paragino mane kuo greičiau nešdintis iš jų buveinės ir drožti miegoti į savo pulką; atšoviau jam, kad geriau tegul nė nebando kelti prieš mane rankos, nes tai jam geruoju tikrai nesibaigs. Paklausiau jo, kodėl nesutinka, kad naktį praleisčiau kartu su jais. Jis atsakė, kad ne aš, o jis čia priima sprendimus, kad neketina duoti man

* E s p a d o n a s – ilgas sunkus kalavijas, kuriuo kertama abiem rankomis.

ataskaitos, nes jis yra tikrasis šeimininkas ir neleis man nakvoti rūsyje. Jie turį kitų planų – ketiną traukti į miestą ir padaryti tvarką ekipažo vežimuose, kuriuose visada galima rasti neblogą laimikį. Paprašiau leisti likti bent trumpam, sušilti ir išsidžiovinti apavą. Dievagojausi, kad paskui nesiginčydamas išeisiu. Niekas nereagavo į mano prašymą, todėl dar kartą jį pakartojau; tuomet vyriškis su kalaviju pasakė, kad jis neprieštarauja ir leidžia man pasilikti pusvalandžiui. Vienam iš gaujos žmonių jis paliepė prižiūrėti, kad jo įsakymas būtų vykdomas.

Žinodamas, kad neturiu labai daug laiko, iš karto paklausiau, ar jie neturi maisto produktų ir šiek tiek degtinės. Vyriškis, išklausęs mano prašymo, tarė:

– Jeigu ir turėtume, pasilaikytume sau!

Iš jų kalbos supratau, kad statinę, kurią nešė badenietis, jis pagrobė iš savo pulko, kuriame atsidūrė mums žengiant į miestą, markitantės. Įdėmiau pasiklausęs jų šnekos supratau, kad tas tariamas įgulos kareivis yra šios gaujos narys ir kad pabėgo iš savo pulko tik tam, kad galėtų prisigrobti atsargų.

Kai man buvo paliepta išeiti, pamačiau, kad jie kažką paslaptingai ėmė kuždėti vienas kitam. Paskui paklausė, ar aš turiu auksinių penkių frankų monetų. Jeigu taip, tai aš galįs nusipirkti už juos degtinės.

– Ne, – atsakiau, – auksinių neturiu, bet aš turiu pinigų, už kuriuos galėčiau jos nusipirkti.

Netoli stovėjusi moteris, kuri iš pradžių bandė mane apginti, pasilenkė kažko ieškodama ant žemės prie durų. Prislinkusi prie manęs ji labai tyliai, kad niekas negirdėtų, sušnibždėjo:

– Kuo greičiau eikite iš čia, gelbėkitės, nes tie vyrai, patikėkite manimi, nori jus nušauti. Aš pakliuvau į šią gaują prie Viazmos ir nežinau, kaip galėčiau pabėgti. Kuo greičiau dinkite, o rytoj rytą, maldauju, ateikite ir išgelbėkite mane!

Aš jos paklausiau, kas yra toji kita čia esanti moteris; ji man atsakė, kad toji moteris – žydė. Norėjau užduoti jai dar keletą klausimų, bet iš rūsio gilumos pasigirdo balsas, liepiantis jai užsičiaupti. Dar paklausė, ką ji man šnibždėjusi. Moteriškė atsakė, kad nurodžiusi, kur galėčiau įsigyti degtinės, jei tik jos užsimanyčiau, kad nukreipusi pas žydą, kuris liko prie Naujojo tilto.

– Nutilk, patarška! – sušuko tas, kuris klausė.

Ji pasitraukė į rūsio kampą ir daugiau nebepratarė nė žodžio.

Išklausęs moteriškės patarimo, aš galutinai įsitikinau, kad atsidūriau plėšikų landynėje. Nutariau nieko nelaukdamas dingti iš čia. Atsikėliau ir vaizduodamas, kad ieškau vietos, kur galėčiau išsitiesti ir pailsinti kojas, prislinkau prie durų, atidariau jas ir išėjau į lauką. Tuo metu pasigirdo balsas, sakantis, kad galiu pasilikti visai nakčiai, permiegoti čia, o rytą išeiti. Nieko nesakydamas susiradau ginklą, kuris gulėjo prie durų. Įdėmiai apsižvalgiau ieškodamas išėjimo iš tos įdubos, kurioje buvo plėšikų landynė. Deja, jo taip ir neaptikau; nebežinodamas, ko griebtis, nes likti tokioje pozicijoje ilgiau nebebuvo galima, grįžau prie rūsio durų, garsiai pasibeldžiau ir paklausiau kelio. Išėjęs badenietis pasiteiravo, kodėl taip skubu ir dar kartą pasiūlė pernakvoti kartu su jais. Atsakiau, kad aš apsisprendžiau ir tikrai neliksiu čia iki ryto. Dar kartą paprašiau parodyti man kelią, kuriuo galėčiau nueiti iki priemiesčio. Jis davė ženklą sekti jam iš paskos. Mudu ėjome išilgai namų, pavirtusių griuvėsiais, paskui priėjome laiptus. Jis ėmė lipti jais aukštyn. Kopiau paskui jį, kol atsidūrėme prie pylimo. Mano palydovas, norėdamas suklaidinti mane, suko ratu. Šiek tiek paėjėję pagaliau išėjome į kelią, kuris vedė miesto link. Kad ir kaip ten būtų, aš buvau tvirtai apsisprendęs grįžti čion rytą su keletu vyrų, kad galėčiau išgelbėti moteriškę, kuri maldavo mano pagalbos, be to, mane sudomino ir daugybė piniginių, kurias pastebėjau suverstas to prakeikto rūsio gilumoje.

VI

Nerami naktis. Aš susirandu savo draugus. Išvykimas iš Smolensko. Būtinas patikslinimas. Krasno mūšis. Dragūnas Melė

Mano palydovas dingo taip staiga, kad aš nespėjau pamatyti, kur jis išgaravo. Likau vienas, visiškai sutrikęs, ir nežinojau, kur turėčiau sukti. Dabar labiau nei kada nors anksčiau gailėjausi, kad pasielgiau taip neapdairiai ir neįspėjęs savo pulko draugų leidausi į tokį pavojingą žygį. Kad ir kaip ten būtų, turėjau suimti save į rankas ir bandyti gelbėtis iš tokios nemalonios situacijos. Toje vietoje, kur kritau, sniege turėjo likti šliūžė, todėl apsidairiau ieškodamas savo pėdsakų. Paskui prisiminiau, kad dešinėje pusėje buvo pylimas. Susiorientavęs ėmiau žingsniuoti į priekį ir po kelių minučių atsidūriau toje vietoje, kur susitikau su badeniečiu. Norėdamas galutinai įsitikinti, ar nesuklydau, šautuvo buože pragremžiau sniege dvi gilias duobutes ir pamačiau, kad tikrai atsidūriau ankstesniame kelyje.

Tikriausiai jau buvo vidurnaktis; rūsyje buvau praleidęs gerą valandą, per tą laiką šaltis dar labiau sustiprėjo.

Kairėje pusėje pamačiau degant laužą, bet nesiryžau pasukti į tą pusę, nes būgštavau, kad tamsoje galiu pargriūti ir įstrigti kokioje nors sniego įduboje. Jausdamas siaubingą nuovargį ėjau nuleidęs galvą, įdėmiai žiūrėdamas, kur statau kojas. Netrukus pastebėjau, kad kelias leidžiasi žemyn ir dar šiek tiek paėjėjęs išvydau patrankos lafetą. Buvo visiškai aišku, kad man reikia sukti prie pylimo. Jei nusileisiu dar žemiau, vargu ar man pavyks rasti tinkamą kryptį, nes žemę jau gaubė sutemos, todėl nutariau atsisėsti ant lafeto ir šiek tiek pailsėti, be to, reikėjo susiorientuoti, į kurią pusę turėčiau pasukti.

Mano situacija buvo labai kebli, sėdėjau suspaudęs rankoje ginklą, susiėmęs už galvos. Nedaug trūko, kad būčiau užmigęs čia visiems laikams. Staiga išgirdau ausiai neįprastus garsus ir atsistojau. Mano mintys sukosi apie galimą pavojų, akimirksniu išlakstė visi miegai. Įtempiau klausą ir ėmiau įdėmiai klausytis. Žvalgiausi bandydamas nustatyti, iš kur sklinda garsai, tačiau nieko taip ir neišgirdau. Paskui pagalvojau, kad tai Dievo balsas – perspėjimas gelbstint mano gyvybę. Sutelkęs drąsą leidausi apgraibomis į kelią per tirštas sutemas, jos neišsisklaidė visą tą laiką, kol žingsniavau.

Pagaliau nebenorėdamas rizikuoti nusilaužti ranką, išvengęs visų manęs tykojusių pavojų, nutariau šiek tiek pailsėti, kad atgaučiau kvapą prieš kopdamas į priešais mane esantį šlaitą. Tuo metu ir vėl pasigirdo ankstesnis triukšmas, aš pakėliau galvą ir apsidairiau. Harmoningi garsai, kuriuos girdėjau, priminė žemų tonų vargonų garsus. Jie aidėjo kažkur tolumoje, o aš, šią nakties valandą būdamas vienas tokioje atkampioje vietovėje, patyriau tokius jausmus, kokių neįmanoma apsakyti žodžiais. Paspartinęs žingsnį nuskubėjau keliu ten link, iš kur sklido muzika. Netrukus išėjau iš daubos. Palypėjęs dar šiek tiek paėjau į priekį ir sustojau; dabar laiko turėjau į valias! Pargriuvau prie pylimo, daugiau kaip už penkiasdešimties žingsnių nuo aukštumos, ant Boristeno kranto, labai laimingas, nes išvydau tolumoje šviečiančio mūsų bivako laužo šviesą.

Dar neatsitokėjęs po neseniai patirto pavojaus, žengiau keletą žingsnių atbulas ir ėmiau įdėmiai klausytis, tačiau nieko nebeišgirdau. Ilgai nedelsdamas leidausi į kelią – pasukau į kairę ir po kelių akimirkų pamačiau išmintą taką. Į priekį slinkau lėtai ir labai atsargiai, pakėlęs galvą, įtempęs klausą, tačiau jokie garsai nebesutrikdė mano ramybės. Dabar galutinai įsitikinau, kad tai buvo sudirgusios mano vaizduotės padarinys, nes šioje niūrioje vietoje, kur mes buvome įsikūrę ir kur gyveno tik keliolika vietinių gyventojų, vargu ar galėjo skambėti muzika, juolab tokią vėlyvą valandą.

Paniręs į savo mintis artėjau prie saviškių, tik staiga dešiniąja nuo šalčio sustirusia koja atsitrenkiau į kažkokį kietą daiktą. Garsiai šūktelėjęs iš skausmo, visu ūgiu išsitiesiau ant lavono, veidu beveik liesdamasis jam prie veido. Vargais negalais man pavyko atsistoti. Nors buvo labai tamsu, atpažinau dragūną, jis tebebuvo su šalmu ant galvos, su ant kaklo užsegtu dirželiu, vilkėjo apsiaustu, kurį tikriausiai visai neseniai buvo apsivilkęs.

Mano riksmą išgirdo dešinėje pusėje stovintis vyriškis. Jis šūktelėjo eidamas artyn ir pasakė, kad jau seniai čia manęs laukia. Nustebęs ir patenkintas, kad pagaliau nebesu vienas, pasukau į tą pusę, iš kur nuskambėjo balsas. Priėjęs arčiau aš atpažinau jį. Garsiai sušukau:

– Čia tu, Belokai?[1]

– Taip! – atsakė jis, dar labiau nei aš nustebęs, kad mudu susitikome tokį vėlų metą tokioje liūdnoje vietoje nežinodami, ką kiekvienas čia veikiame.

Jis trumpai man papasakojo, kad jų kuopos kapralas išėjo paraginti savo tarnybos būrio vyrus, kad tie atsivestų sergančiuosius, kuriuos buvo palikę prie miesto vartų. Jis ir keletas kareivių, nešusių arba padėjusių eiti sunkiai sergantiems ligoniams, keliavo palei pylimą, kad nereikėtų kopti ledo šlaitu. Bet atėję iki šios vietos vyrai pasijuto labai pavargę, be to, jie nebeturėjo jėgų nešti savo

[1] Belokas, kaip ir aš, – seržantas velitas, vienas iš mano draugų.

draugų, taigi paguldė juos ant žemės. Vienas iš jų nuėjo į priekį tikėdamasis atsivesti čion daugiau žmonių, galėsiančių pagelbėti nebegalintiems paeiti kareiviams. Kiti du irgi nutarė eiti ieškoti pagalbos, taigi mano draugas liko čia vienas. Tuos žmones mes iš tolo matėme eidami į bivaką, vėliau vieną iš jų aš radau nebegyvą.

Pasakiau Belokui, kur buvau dingęs; papasakojau apie nuotykį, kurį patyriau rūsyje, bet varžiausi pasakoti apie muziką, kurią tariausi girdėjęs, nes jis tikriausiai būtų pamanęs, kad man pasimaišė protas. Belokas paprašė, kad pasilikčiau šalia jo; aš sutikau. Po akimirkos paklausė manęs, kodėl aš taip garsiai suklikau. Aš jam papasakojau, kaip visu ūgiu nukritau ant dragūno ir kaip veidu prigludau jam prie veido. Išklausęs mano pasakojimą jis paklausė:

– Vargšeli mano drauge, tu tikriausiai labai išsigandai?

– Ne, – atsakiau aš, – bet, turiu prisipažinti, jaučiausi tikrai nekaip!

– Kaip gerai, – atsakė jis, – kad tu taip pasijutai ir garsiai sušukai, nes aš atpažinau tavo balsą ir turėjau galimybę pamatyti tave.

Taip šnekučiuodamiesi mes vaikštinėjome pirmyn atgal laukdami, kol ateis kareiviai ir nusineš ligonius, kurie gulėjo ant avikailių užsidengę galvas apsiaustais. Jie nerodė jokių gyvybės ženklų.

– Bijau, – pasakė Belokas, – kad mums nepavyks jų išgelbėti!

Kartkartėmis pasigirsdavo nerišli kalba ar dejonė, bet buvo sunku suprasti, ką nori pasakyti tie merdėjantys žmonės.

Staiga nelaimingųjų gargaliavimą nustelbė vėl pasigirdusi muzika, tik šį kartą ji skambėjo kur kas arčiau nei anksčiau. Pasakiau Belokui, kad aš jau kelis kartus girdėjau skambant šiuos harmoningus garsus, jis prisipažino irgi juos girdėjęs, tik niekaip nesupratęs, iš kur jie sklinda. Manęs, kad tai pragaro triukšmas, kurį kelia nenustygstantys vietoje žmonės. Paskui priėjęs prie pat

manęs sušnibždėjo, kad jis manąs, jog du žmonės, mirštantys mums prie kojų, irgi girdi muziką:

– Brangus mano drauge, tai, ką mes girdime, labiau panėši į mirties muziką! – Paskui pridūrė: – Tokia yra Dievo valia! Kokia kančia mirti. Pasižiūrėk į šiuos nelaiminguosius!

Ir jis parodė į du ant sniego gulinčius vyrus. Aš nieko jam neatsakiau, bet mintyse pritariau jo teiginiams.

Jis daugiau nepratarė nė žodžio ir kurį laiką mes klausėmės tylėdami. Retkarčiais tylą sudrumsdavo mirštančiojo dejonės. Paskui vėl įsivyraudavo mirtina tyla. Mano draugas tarė:

– Man atrodo, kad muzikos garsai sklinda iš kažkur aukštai.

Tuomet vėl suklusome. Atrodė, kad garsai sklinda mums virš galvų. Staiga triukšmas liovėsi; vėl viskas aplinkui nuščiuvo. Po kelių akimirkų pasigirdo gaili dejonė: pasirodo, žmogus, kurį mes saugojome, išleido paskutinį kvapą.

Netrukus netoliese išgirdome kažkieno žingsnius; į pagalbą atskubėjo kapralas su aštuoniais kareiviais. Jie buvo pasirengę gabenti abu mirštančiuosius, bet, kadangi liko tik vienas, bandė gelbėti bent jį. Jie uždengė mirusįjį kailiu, pakėlė išsekusį dar kvėpuojantį kareivį ir negaišdami laiko išvyko.

Buvo pirma valanda nakties; šaltis šiek tiek sumažėjo, vėjas trumpam kiek aprimo, bet aš buvau toks pavargęs, kad iš pradžių atrodė, jog vargu ar galėsiu žengti bent žingsnį. Sutelkęs visas jėgas vis dėlto leidausi į kelią, tačiau miegas taip pjovė, kad net keletą kartų Belokas, matydamas, kad baigiu užsnūsti, stabdė mane, kad nepargriūčiau.

Jis davė man nurodymą būtinai surasti Granžjė, nes šios kuopos žmonės, lydintys vienintelį maršalui likusį furgoną, buvo matę jo draugus. Furgonas stovėjo prie namo, kuriame buvo apsigyvenęs maršalas, durų. Kai jau ketinome traukti ten link, kur buvo mano pulkas, pamačiau laidotuvių procesiją ir nutariau pasukti nauju keliu. Turėjau viltį, kad mano klajonės netrukus pasibaigs.

Susimąstęs palengva kėblinau į priekį, ausyse nesiliovė skambėjusi įkyri visą laiką mane persekiojanti muzika. Staiga sustojau, pakėliau galvą ir įtempiau klausą norėdamas įdėmiau pasiklausyti. Tolumoje pamačiau šviesą. Nusprendžiau pasukti į tą pusę, kur buvo šviesiausia, tačiau kelias leidosi žemyn ir šviesa dingo. Neskubėdamas vis dėlto traukiau į priekį. Netrukus pamačiau, kad atsidūriau prie mūrinės sienos. Jau buvau beketinąs apsisukti ir grįžti tuo keliu, kuriuo ką tik buvau ėjęs, bet prieš tai žengiau keletą žingsnių į dešinę, į kairę ir staiga atsidūriau gatvėje. Mane supo namai, daug jų jau buvo pavirtę griuvėsiais.

Susimąstęs žingsniavau dideliais žingsniais lydimas muzikos garsų. Gatvės gale pamačiau ryškiai apšviestą pastatą. Būtent iš jo sklido visą laiką mane persekiojusi muzika. Pasukau to statinio link ir, padaręs keletą posūkių, atsidūriau prie nedidelio mūrinio namo. Geriau įsižiūrėjęs įsitikinau, kad tai bažnyčia.

Nenorėdamas gaišti laiko ir vargintis, nutariau lipti per sieną, bet nežinojau, kokio ji aukščio, tad nutariau išmatuoti. Pakėliau aukštyn savo šautuvą. Siena buvo ne aukštesnė kaip trijų ar keturių pėdų aukščio, todėl drąsiai užsiropščiau ir nušokau kitoje pusėje. Pataikęs ant kažkokio daikto suklupau; laimė, nesusižeidžiau. Pašokęs ant kojų paėjėjau klūpčiodamas dar keletą žingsnių į priekį. Kelias buvo nelygus, todėl slampinau pasiramsčiuodamas savo šautuvu. Greitai įsitikinau, kad žengiu per lavonus, kurie gulėjo po mano kojomis užversti sniegu. Jų šiame žemės plote buvo labai daug, gal net keletas šimtų. Nors ėjau pasiramsčiuodamas, kojos pynėsi tarp negyvėlių rankų ir kojų, nes lavonai buvo suversti vieni ant kitų labai netvarkingai. Liūdna muzika nesiliovė skambėjusi. Dabar man tikrai atrodė, kad girdžiu niūrų laidotuvių maršą. Prisiminiau savo bičiulio Beloko pasakytus žodžius; mane išmušė šaltas prakaitas, nebesuvokiau, nei ką darau, nei ką matau. Atsidūręs už bažnyčios viškų, įsitvėriau į atramą, kad nepargriūčiau.

Šiek tiek atsitokėjęs, nebegalėdamas pakęsti pragariško mane persekiojančio triukšmo, pamažu slinkau remdamasis į mūrinę sieną. Pagaliau priėjau duris. Jos buvo pravertos, pro jas laukan veržėsi tiršti dūmai. Įėjęs į vidų pamačiau kažkokius žmones, kurie man pasirodė kaip šešėliai, nes skendėjo dūmuose. Tie žmonės giedojo skambant vargonams. Staiga plykstelėjo liepsna, dūmai šiek tiek prasisklaidė ir aš jau galėjau matyti, kur atsidūriau ir tarp kokių žmonių pakliuvau. Vienas iš giedotojų prišoko artyn ir, įdėmiai pasižiūrėjęs man į veidą, sušuko:

– O, tai mūsų seržantas!

Jis atpažino mane iš lokenos, kuria buvau apsisiautęs, aš irgi atpažinau čia esančius žmones: tarp jų buvo ir mano kuopos kareivių. Jie buvo labai nustebę, kad aš taip netikėtai čia atsiradau. Apipyliau savo draugus klausimais, o kai vienas iš jų priėjo prie manęs su sidabrine vaza rankose, pamačiau, kad ji sklidina degtinės. Tik dabar supratau, kodėl visi čia esantieji tokie linksmi. Buvo aišku, kad jie čia susirinko palėbauti!

Vienas iš jų, pats blaiviausias, papasakojo man, kad jie, ieškodami tinkamos vietelės įsikurti, visu būriu keliavo iš vieno namo į kitą. Iš pradžių buvo apsistoję rūsyje, paskui išėjo pasiieškoti geresnio būsto. Apžiūrėję keletą namų jie pamatė iš rūsio išeinančius du vyrus. Tie vyrai pėdino pasišviesdami žibintu. Mūsiškiai atpažino žydus. Pasitarę nusprendė, kad būtų ne pro šalį apsirūpinti maisto produktais, mat jų atsargos jau buvo išsekusios. Naktį kareiviai nutarė praleisti šioje bažnyčioje. Užėję į rūsį rado jame degtinės statinaitę, maišą ryžių ir šiek tiek džiūvėsių, dešimt apsiaustų, papuoštų kailiu, ir kepurių, kurios priklausė rabinui. Su tais drabužiais jie atrodė labai neįprastai. Ten buvo daug muzikos instrumentų, stovėjo ir vargonai. Dabar supratau, iš kur sklido muzikos garsai, kurie buvo taip suintrigavę mane.

Kareiviai davė šiek tiek ryžių, nedidelį gabalėlį džiūvėsio ir rabino kepuraitę, papuoštą nuostabiu juodosios lapės kailiuku.

Ryžius labai atsargiai įsidėjau į kuprinę. Kepurę užsimaukšlinau ant galvos ir, norėdamas pailsėti, priešais ugnį pasitiesiau lentą, ant kurios ketinau atsigulti. Vos tik spėjau padėti galvą ant savo kuprinės, toje pusėje, kur buvo durys, išgirdau kažką juokiantis ir keikiantis. Neliko nieko kita, kaip tik nueiti pasižiūrėti, kas ten darosi. Paaiškėjo, kad į bažnyčią įžengė šeši vyrai, atvažiavę čion vežimu, kurį traukė visiškai išsekęs arklys. Tuo vežimu jie atvežė iš įvairių vietų surinktus lavonus. Sukrovė juos prie bažnyčios šalia tų, per kuriuos ir aš taip neseniai žirgliojau. Žemę buvo sukaustęs pašalas, iškasti duobę ir palaidoti mirusiuosius kol kas nebuvo jokių galimybių. Tie vyrai buvo pasipiktinę, sakė, kad jeigu reikalai taip klostysis ir toliau, nebebus kur dėti lavonų, nes beveik visos bažnyčios dabar tapo ligoninėmis. Jos perpildytos dar turinčių viltį pasveikti ligonių, todėl gabenti mirusiųjų nebėra kur; papasakojo mums, kad jau keletą dienų be jokio poilsio dirba šį kraupų darbą ir kad nuo tos akimirkos, kai didžiosios armijos kolonos vadas įsakė jiems ieškoti lavonų, nebeįstengia sutalpinti į vežimą visų tų, kuriuos randa nebegyvus. Išklausęs jų kalbos ir skundų, nuėjau miegoti. Sanitarai paklausė, ar galėtų kartu su mumis permiegoti šioje bažnyčioje, nes tik išaušus rytui planavo prisijungti prie savo pulko kareivių. Niekas neprieštaravo. Nukinkę arklį visi šeši vyrai suėjo į vidų.

Kai pagaliau viskas aplinkui nutilo, aš pasinėriau į miegą; dažnai pabusdavau pajutęs kūne dilgsėjimą – mane kandžiojo parazitai. Nuo tos dienos, kai jais užsikrėčiau, dar nebuvau patyręs tokio didelio nepatogumo kaip šiandien; tai buvo nepakenčiama, dar gerai, kad gryname ore jie nesikandžiodavo. Nors patalpoje, kurioje nakvojau, buvo šalta, parazitai tiesiog pašėlo – matyt, jie buvo nusiteikę gyvą mane suėsti.

Dar nebuvo išaušęs rytas, kai mane pažadino nelaimingo muzikanto šauksmas. Lipdamas laiptais, vedančiais ten, kur buvo vargonai, jis paslydo, nukrito ir susilaužė ranką. Pasirodo, vienas

iš muzikantų antrajame aukšte buvo pasiklojęs guolį. Tie, kurie leido naktį apačioje, tuo metu buvo nuėję pasišildyti prie ugnies. Išgirdę bildesį pamanė, kad pats velnias atidunda laiptais.

Kai pakirdau, beveik visi kareiviai kepė mėsą, užsmeigę jos gabalus ant savo kardų geležčių. Laukdamas, kol išvirs sriuba, ėmiau klausinėti, iš kur jie gavo mėsos ir gal jos dar yra likę. Vyrai man atsakė, kad jie kepa arklio, kurį iškinkė iš vežimo, mėsą. To arklio šeimininkų jau nebėra tarp gyvųjų. Apsidžiaugiau, kad bent šiandien nereikės badauti.

Po valandos, kai daugiau nei ketvirtis arklienos jau buvo suvalgyta, sanitaras subarė draugus, kurie mus užsipuolė grasindami apskųsti ligoninės direktoriui. Mes, nekreipdami į juos dėmesio, rijome mėsą.

Tie sanitarai, kurie nebuvo šios kampanijos dalyviai ir nepatyrė tokių nepriteklių kaip mes, net nežinojo, kad jau daug dienų mintame arkliena, kai tik mums pavyksta jos vienokiais ar kitokiais būdais gauti.

Septintą valandą susiruošiau išeiti, nes būtinai turėjau grįžti į savo pulką. Su manimi apsisprendė eiti dar keturiolika žmonių, kurie norėjo prisijungti prie mūsų. Vėliau mes vėl išsivirėme skanios ryžių sriubos, valgėme arklienos. Paskui jie sukilo eiti, užsimetė ant nugaros savo kelionmaišius. Vienas iš jų nešėsi didelius žydų kailinius. Kai išėjome iš bažnyčios lauk, prie durų pamatėme būrį žmonių. Pasišildyti į bažnyčią jau traukė nauji atvykėliai, kurie, prastai praleidę naktį, ieškojo vietos tikėdamiesi įsikurti geriau. Badas tykojo visose pakampėse. Eidami žmonės nekreipė jokio dėmesio į jiems po kojų gulinčius lavonus – lipo per juos kaip per rąstus.

Kai leidomės į kelią, aš pasiūliau savo bendrakeleiviams pakeliui užsukti į rūsį. Jie pritarė mano siūlymui. Mes nesunkiai radome kelią, nes turėjome vedlį, dragūną, už kurio užkliuvęs aš parvirtau. Jeigu prisimenate, radome jį gulintį ant žemės, apsiklojusį apsiaustu ir kailiniais. Pagaliau priėjome patrankos lafetą, tą vietą,

kur buvau palikęs žymes sniege. Šlaitu greitai nusileidome į apačią. Rūsio durys buvo uždarytos. Garsiai pasibeldėme, bet niekas mūsų neįsileido. Išlaužėme duris ir tuomet paaiškėjo, kad visi paukšteliai jau išskridę iš savo lizdo. Ten radome tik vieną vyriškį. Jis buvo toks girtas, kad negalėjo apversti liežuvio. Atpažinau vokietį, su kuriuo buvau susidūręs vakar. Jis vilkėjo duksliais avikailio kailiniais su gobtuvu. Vienas iš čia atėjusių muzikantų priėjo prie jo ir pastatė ant kojų, nors vokietis iš visų jėgų bandė priešintis. Tame rūsyje mes radome labai daug piniginių ir lagaminą; per naktį viskas buvo pavogta, buvo pagrobtos net statinės, kurias buvo atsinešę badeniečiai kareiviai. Tose statinėse buvo laikoma kadaginė.

Prieš keliaudamas į savo stovyklą, aš įvertinau susidariusią situaciją ir labai nustebau, kai įsitikinau, kad, nors keliavau beveik visą naktį, niekur toli nenuėjau; pasirodo, visą tą laiką tik sukau ratus aplinkui bažnyčią.

Mes pasukome į stovyklą. Traukdamas keliu susitikau kareivius ir mes visi prisijungėme prie jų. Netrukus tolumoje pamačiau savo pulko puskarininkį Granžjė. Aš jo ieškojau ir apsidžiaugiau iš balto kelionmaišio atpažinęs, kad tai jis. Apkabinau draugą. Jis iš pradžių buvo apstulbęs, net nepažino manęs, nes buvau labai pasikeitęs. Pasirodo, ir jis ieškojo manęs. Granžjė pasakė man, kad vakar, kai iki mūsų atvykimo buvo likęs pusvalandis, jis visų klausinėjo, gal kas turi žinių apie mane, bet niekas nežinojo, kur aš esu. Paskui Granžjė pasakė, kad, jeigu aš turiu kantrybės, gal galėčiau palaukti jo, nes jis nori nusivesti mane į savo būstą ir pavaišinti skania sriuba. Vėliau, jeigu norėsiu, galėsiu prigulti ant šiaudų. Viską aptarę nusprendėme pirmiausia užsukti pas mano draugus. Jis nusekė paskui mane į stovyklą, kur buvau apsistojęs su devyniolika žmonių.

Granžjė davė ženklą, kad prieičiau prie jo; jis ištraukė iš savo kelionmaišio virtos jautienos gabalą ir padavė sakydamas, kad išsaugojo jį būtent man. Mano bičiulis turėjo ir kareiviškos duonos.

Jautienos nebuvau valgęs jau dvidešimt tris dienas, todėl dabar nesikuklindamas ją ryte prarijau. Paskui Granžjė ėmė klausinėti naujienų, nes buvo susirūpinęs, ar rimtai nesergu, mat tokių žinių buvo gavęs, kai pradėjo manęs ieškoti; aš papasakojau jam visas smulkmenas apie tai, kaip mes įžengėme pro miesto vartus. Pasirodo, Granžjė atsiskyrė nuo savo draugų ir, nežinodamas, kur apsistojo jo pulko žmonės, ilgai ieškojo jų miesto prieigose. Labai daug kareivių, ne tik jis vienas, ypač negaluojančių, neįstengiančių kopti ledo šlaitu, atsiliko nuo savo pulko žmonių ir buvo priversti likti badeniečių poste ar kur nors miesto apylinkėse.

Pailsėję mes nuvykome pas dragūnus; šį kartą radome juos pusnuogius; vargšeliai nebeturėjo net juostų, kuriose slėpdavo savo pinigus. Aš parodžiau jam rūsį, prie jo durų gulėjo daug negyvėlių. Badeniečių poste šią naktį mirė keturi gvardijos kareiviai. Poste budėjęs karininkas neleido jų nurengti. Jis pasakė mums, kad netrukus atgabens dar du gvardijos kareivius; panorome juos pamatyti. Pirmasis buvo šaulys, antrasis, apsivyniojęs veidą didele nosine, buvo iš mūsų pulko. Granžjė, nurišęs jam nuo veido nosinę, aiktelėjo iš nuostabos – atpažino tą žmogų. Mes bandėme jam pagelbėti. Nusegėme kardą ir šovininę, atsegėme apykaklę ir suvertėme į gerklę keletą gurkšnių degtinės. Jis atmerkė akis, bet žvelgė nieko nematančiu žvilgsniu ir po kelių minučių išleido paskutinį kvapą ant mano rankų. Prasegėme jo kuprinę; joje radome laikrodį, daug įvairiausių niekniekių, kuriuos, pasak Granžjė, jis, matyt, ketino atiduoti savo šeimos nariams kaip suvenyrus. Greičiausiai taip ir būtų padaręs, jeigu jį būtų lydėjusi laimė ir jeigu jis sėkmingai būtų sugrįžęs į Prancūziją. Nelaimingasis buvo kilęs iš to paties krašto kaip ir Granžjė. Paguldę ant žemės šaulį mes susimąstėme apie liūdną savo dalią. Ir ką galėjome dabar daryti?

Mes nuskubėjome pas šaulius. Prieš išvykdami norėjome paprašyti, kad jie pasirūpintų savo pulko kareiviu, kuriam padėti jau nebegalėjome. Seržantas tuoju pat išsiuntė ten keturis kareivius.

Grįžome į mano pulką ir ten praleidome likusią dienos dalį šildydamiesi ir šnekučiuodamiesi. Tądien kareiviai nušovė daug arklių, mes sukapojome jų mėsą ir draugiškai pasidalijome; turėjome šiek tiek ruginių miltų ir šiaudais aplipusių kruopų.

Rytojaus dieną, ketvirtą valandą nakties, išgabenome savo ginklus už ketvirčio ljė nuo miesto, kur, nors spaudė baisus šaltis, kovinė parengtis truko iki pat ryto. Kitą dieną situacija nepasikeitė, nes rusai nesiliove manevravę kairėje pusėje.

Praėjo jau trys dienos, kai atvykome į Smolenską, o mes nežinojome, kaip bus nuspręsta pasielgti: ar liksime šioje pozicijoje, ar greitu laiku atsitrauksime. Visi kalbėjo, kad likti čia neįmanoma. Savaime suprantama, nėra kas veikti mieste, kur nėra tinkamų apsistoti namų, nėra maisto produktų, kurie padėtų mums atgauti jėgas. Ketvirtą dieną, kai mes iš kovos lauko jau buvome pasiruošę grįžti į savo bivaką, aš pamačiau reguliariosios armijos karininką, gulintį prie laužo; šalia jo tysojo dar keletas kareivių. Keletą akimirkų mes įdėmiai žiūrėjome bandydami atpažinti vienas kitą. Buvome labai pasikeitę: vilkėjome skarmalais, mano veidas buvo neatpažįstamai apšepęs. Kai priėjau, vyriškis atsistojo, žengė prie manęs ir paklausė:

– Ar aš neapsirikau?

– Ne, – atsakiau.

Mes puolėme vienas kitam į glėbį daugiau netardami nė žodžio.

Tai buvo Boljo[1], mano bičiulis dar nuo tų laikų, kai kariavome Fontenblo. Mes buvome siaubingai pasikeitę, atrodėme labai suvargę! Nebuvau matęs jo nuo tada, kai vyko mūšis prie Vagramo ir jis kartu su kitais gvardijos velitais išvyko pakeisti fronte žuvusio karininko. Paklausiau, kur dabar yra jo pulkas. Užuot atsakęs, jis parodė man ten link, kur stovėjo šautuvų piramidė. Jų buvo

[1] Boljo – ponios Vast brolis iš Valansjeno, mano kraštietis, Kondė notaras. Kai 1814 metais grįžau iš nelaisvės, ši dama man pranešė, kad nelaimingas jos brolis buvo nušautas Dresdene.

likę tik trisdešimt trys. Iš karininkų teliko jis ir chirurgas majoras; kiti žuvo mūšio lauke, daugiau kaip pusė mirė nuo bado ir šalčio. Dar kiti dingo be žinios.

Boljo tapo kapitonu; jis man pasakė, kad gavo įsakymą prisijungti prie gvardijos pulko. Dar šiek tiek laiko praleidau kartu su juo, bet, kadangi jis nebeturėjo maisto produktų, mes draugiškai pasidalijome ryžius, kurių man buvo davę bažnyčioje sutikti žmonės tą naktį, kai atvykome į miestą. Pasidalyti maisto produktais, kurie dabar įgijo aukso vertę, su žmogumi, kenčiančiu alkį, tomis sunkiomis dienomis buvo didelis draugiškumo gestas.

14 dienos rytą imperatorius išvyko kartu su grenadierių ir šaulių pulkais; mes, būdami ariergarde, sekėme jiems pavymui į priekį praleisdami princo Eugenijaus, Davusto ir Nėjaus pulkus. Išeidami iš miesto kirtome Šventąjį kalną. Šiek tiek tolėliau buvo gilus stačiais krantais griovys[1]; kai mūsų pulko kareiviai pagaliau sustojo ir ėmė laukti, kol mus pasivys tuo metu per griovį besikeliantys artileristai, aš nuėjau ieškoti Granžjė. Kito savo draugo paprašiau, kad šis nelauktų manęs ir trauktų į priekį, nes lauke buvo labai šalta ir mažai judant buvo galima beregint sustingti į ragą. Tuo metu pamatėme tris vyrus, stovinčius prie kritusio arklio; du iš jų vos laikėsi ant kojų, siūbavo į šonus ir buvo aišku, kad jie visiškai girti. Trečiasis, vokietis, gulėjo užvirtęs ant arklio. Mirštantis iš bado nelaimingasis, negalėdamas atsipjauti mėsos, dairėsi, kur būtų galima suleisti dantis gyvuliui į šoną. Atrodė, kad jis netrukus išleis paskutinį kvapą – toks buvo išalkęs ir sušalęs. Kitų dviejų husarų burnos ir rankos buvo ištepliotos krauju; mes norėjome juos pakalbinti, tačiau jokio atsakymo nesulaukėme. Jie žiūrėjo į mus kraupiai juokdamiesi. Laikydamiesi už rankų, atsisėdo šalia mirštančiojo, atrodė, kad netrukus užmigs ir daugiau niekada nebeprabus.

---

[1] Netoli Koruitnios, nedidelio kaimelis.

Mes ėjome kelkraščiu, dešinėje traukė kolona. Laukdami savo pulko draugų, sustojome prie neseniai apleisto laužo. Ten pamatėme husarą, mano nuomone, iš aštuntojo pulko. Jis čia stojosi, čia vėl krito ant žemės – iš visų jėgų kovojo su mirtimi. Mes nuskubėjome prie jo norėdami jam pagelbėti. Padarėme viską, ką galėjome, bet vargšelis nebeatsigavo – sukniubo ant žemės ir daugiau nebeatsikėlė. Visą laiką turėjome būti labai susikaupę, nes vos ne kas keli žingsniai buvome priversti žirglioti per lavonus ir mirštančiuosius.

Kaip visada įveikę daugybę kliūčių, nuskubėjome dešiniuoju kelkraščiu. Norėjome pasivyti gurguolę. Apsidairęs aš pamačiau po medžiu prie nedidelio laužo sėdintį kareivį. Katiliuke jis tirpdė sniegą, mat norėjo išsivirti arklio širdį, kurią jam pavyko išplėšti gyvuliui iš krūtinės. Jis pasiūlė mums mėsos. Paskui įsmeigė arkliui į pilvą savo durtuvą, pragremžė jame skylę ir pro ją ištraukė viską, kas tik tiko sriubai virti. Kadangi mes turėjome ryžių ir kitokių kruopų, pasiūlėme jam suversti jas į katiliuką ir išvirti viralą, kurį visi drauge ir suvalgysime. Jis su džiaugsmu priėmė šį mūsų pasiūlymą. Išsivirėme ryžių, kitų kruopų su šiaudais, įmetėme cukraus gabaliuką, kurį Granžjė buvo radęs savo kelionmaišyje, nes druskos neturėjome. Berti parako į viralą šį kartą nenorėjome. Kol sriuba virė, mes pasismeigėme ant savo kardų delikatesus – kepenis ir inkstus – ir ėmėme kepti juos ant laužo. Nelaukdami, kol ryžiai suminkštės, pusiau virtus kimšome į burną, skubėdami srėbėme putrą. Paskui nuskubėjome paskui savo pulko draugus, kurie jau buvo tolokai nužingsniavę. Tą dieną imperatorius nakvojo nedideliame kaime , o mes netoli tos vietovės, miške.

Rytojaus dieną pakirdome labai anksti ir tuojau pat leidomės į kelią turėdami tikslą pasiekti Krasną, bet prieš atvykstant į šį miestą priekyje žygiavusius imperatoriaus armijos pulkus sustabdė dvidešimt septynių tūkstančių rusų kariuomenė. Jie užtvėrė mums kelią ir mes buvome priversti pergrupuoti savo jėgas. Pirmieji

besiartinančius rusus pamatę žmonės perdavė šią žinią pirmiesiems gvardijos pulkams, ir didžioji dalis kareivių, kurie nesutriko ir buvo sveikesni už kitus, susivienijo ir ryžtingai prasiveržė, bet buvo ir tokių, labiau išsiblaškiusių ir pavargusių, kurie atsidūrė rusų apsuptyje.

Gvardijos grenadieriai ir šauliai suformavo kolonas. Didžiulė jų masė ryžtingai ėmė skverbtis į rusų gretas ir išsklaidė jas. Pagaliau kelias buvo laisvas. Tuomet rusai užėmė poziciją kairėje pusėje, aukštumoje, ir paleido keletą sviedinių iš patrankų. Mes buvome avangarde, kai išgirdome šūvius. Paspartinome žingsnį ir atvykome kaip tik tuo metu, kai buvo paleistos kelios salvės į šaulius. Nugriaudėjus pirmiesiems šūviams rusai, matyt, apsisprendę pasitraukti, išnyko už kalvų ir mes vėl galėjome keliauti toliau. Taip susiklosčius aplinkybėms, tyla dabar spengte spengė ausyse, norėjosi išgirsti kieno nors balsą, su kuo nors pasišnekėti.

Tuo metu, kai buvo pastebėta rusų kariuomenė, pirmieji gvardijos pulkai susijungė ir apsupo imperatorių, kad sutrukdytų priešo kareiviams staiga pulti. Netikėtai pasigirdo melodija: *Visur gerai, bet geriausia ten, kur tavo šeima.* Imperatorius nutraukė dainuojančiuosius ir įsakė dainuoti: *Atiduokim pagarbą Imperijai!*

Būta ir tokio atsitikimo. Princas Nevšatelis, anuomet karo ministras, matydamas, kad imperatorius delsia duoti įsakymą išvykti, nors matyti, kad armija gerokai pakrikusi ir sunerimusi, nenorėdamas, kad tokia padėtis ilgiau tęstųsi, pasikvietė keletą muzikantų ir įsakė jiems eiti po namo, kuriame buvo įsikūręs imperatorius, balkonu ir sugroti motyvą: *Atiduokim pagarbą Imperijai!* Nors muzikantai buvo labai pavargę ir išalkę, jie įvykdė princo Nevšatelio įsakymą.

Netrukus imperatorius įsakė visiems pasiruošti rytdienos išvykimui. Buvo nutarta iškeliauti anksti rytą. Visi nustebo dešinėje kolonos pusėje matydami iškilmingai išsirikiavusius muzikantus su instrumentais rankose, nes seniai tokio vaizdo niekas

iš mūsų nebuvo regėjęs. Sugrubusiomis rankomis jie laikė savo instrumentus. Gerai dar, kad, būdami Smolenske, turėjo daugiau progų pasišildyti prie laužo ir atsikvėpti.

Praėjus dviem valandoms po susidūrimo su rusais imperatorius atvyko į Krasną. Jį lydėjo pirmieji gvardijos pulkai, pulkas, kuriame aš tarnavau, ir šaulių pulkas. Mes pasistatėme bivaką miesto prieigose. Kai atvykome, man buvo pavesta vadovauti penkiolikos žmonių būriui. Gavome užduotį saugoti generolą Rogė, kuris buvo įsikūręs Krasne, prastame name šiaudais dengtu stogu. Savo postą įrengiau arklidėje. Trys žmonės liko budėti lauke prie laužo, kurį užsidegėme tuojau pat, kai tik atvykome.

Visą laiką, kol buvome Krasne ir jo apylinkėse, didžiulė rusų armija, apie devyniasdešimt tūkstančių kareivių, laikė mus apsuptyje. Jie mus be perstojo puldinėjo ir iš kairės, ir iš dešinės. Imperatorius nusprendė daryti viską, kad jiems nepavyktų galutinai išvesti mūsų iš rikiuotės. Nors buvome nelaimingi, suvargę, nors mirėme iš bado ir šalčio, buvo keletas dalykų, kurie padėjo mums išsigelbėti. Turiu galvoje prancūzų kareivių orumą ir narsą. Imperatorius, kurį išvargino nuolatiniai rusų puldinėjimai, nebegalėdamas ilgiau kęsti tų laukinių barbarų išpuolių, davė įsakymą žūtbūt atsikratyti jų.

Pirmosios mūsų atvykimo dienos vakare generolas Rogė įsakė pradėti puolimą naktį. Į kovą turėjo stoti dalis gvardijos pulkų, šauliai, grenadieriai, pėstininkai ir žvalgai: vienuoliktą valandą vakaro keletas specialiosios paskirties būrių išsiaiškino, kaip ir kur išsidėsčiusi priešo kariuomenė, atidžiai išžvalgė jų pozicijas. Paaiškėjo, kad rusai savo pajėgas sutelkę dviejuose kaimuose ir jų apylinkėse, ten įkūrę savo stovyklas, dar daugiau, tiksliai sužinojo, kurioje vietoje dega pagrindiniai jų laužai. Visai tikėtina, kad ir jie nesijaučia esą saugūs, nori išvengti mūsų atakų, bet, šiaip ar taip, yra pasiruošę bet kurią akimirką stoti į kovą.

Buvo pirma valanda nakties, kai pas mane atėjęs generolas pasakė:

– Seržante, palikite čia kapralą ir dar keturis vyrus, kad jie saugotų mano būstą ir juose esančius daiktus; jums ir jūsų pulko draugams netrukus teks gerokai paplušėti!

Atvirai prisipažinau jam, kad toks įsakymas neteikia man jokio džiaugsmo; žinoma, tai nereiškia, kad aš kratausi atsakomybės ir bandau išvengti kovos; aš tik noriu pasakyti, kad esu labai pavargęs, bet dabar visiškai aišku, kad neturėsiu jokios galimybės bent kiek atsigauti.

Kai atvykau į mūšio lauką, kareiviai ruošėsi kautynėms: tvarkė savo ginklus, užėmė jiems skirtas pozicijas; daugelis kalbėjo, kad viliasi pagaliau sulaukti savo kančių pabaigos, nes jau nebeturi jėgų toliau taip gyvalioti.

Buvo dvi valandos dienos, kai prasidėjo didžiosios kautynės; mes visi išsirikiavome trimis kolonomis: į pirmą gretą stojo šauliai ir grenadieriai, tarp kurių buvau ir aš, centre išsirikiavo šauliai, žvalgai užėmė pozicijas kairėje ir dešinėje. Šaltis spaudė nė kiek ne mažiau nei ankstesnėmis dienomis. Žygiavimas šį kartą pareikalavo iš mūsų labai daug jėgų, mes ėjome iki kelių klimpdami į purų sniegą. Po pusės valandos mums šiaip taip pavyko pralaužti rusų armijos gretas ir įsiskverbti toli į priekį. Visi pasiruošėme ginklus. Didžioji pėstininkų linija buvo mums iš kairės, maždaug už aštuoniasdešimties žingsnių; rusai atidengė į mus mirtį sėjančią ugnį. Dešinėje pusėje, maždaug už tokio pat atstumo kaip ir pėstininkai, buvo išsidėsčiusi galinga rusų kavalerija. Kavaleristai vilkėjo baltais drabužiais, jie buvo su juodais šarvais; kurstydami vienas kitą staugė kaip vilkai, tačiau atakuoti kol kas nesiryžo. Tai nesutrukdė mums žygiuoti į priekį, nes, nepaisant to, kad prasidėjo susišaudymas ir jos pakirsti kulkų mums po kojų ėmė kristi nukautieji, atakavome ir veržėmės tolyn į rusų kovos lauką atstatę durtuvus. Skerdynės buvo siaubingos.

Toliau buvę kareiviai turėjo laiko pasiruošti ginklus ir pakeisti pirmose gretose kovojančius karius. Paskui prasidėjo kitas kovos

etapas, nes mes nukreipėme ugnį į jų gretas ir nusitaikėme į abu kaimus, kur, kaip jau sakiau, buvo įsikūrę rusų kareiviai. Netrukus viskas aplinkui skendėjo dūmuose ir ugnyje. Dešinėje ir kairėje pusėje esančios kolonos pralenkė mus ir įsiveržė toli į priešo linijas, tuo tarpu mūsų kolona skverbėsi viduriu.

Pamiršau pasakyti, kad tuo metu, kai atakavome, priešakinė mūsų kolonos dalis privertė rusus bėgti ir visiškai išmušė juos iš vėžių. Ant sniego parkritę gulėjo šimtai rusų – žuvusių arba sunkiai sužeistų. Mes lenkėme juos dusdami nuo dūmų, kliūdami už tų, kurie vargais negalais dar įstengdavo atsistoti ir bandė eiti. Jie irgi šaudė iš savo ginklų. Mes, norėdami išvengti mirties, buvome priversti išsirikiuoti puslankiu. Rusų kareivių nelaimei, jie nepastebėjo, kaip iš ariergardo atvyko pastiprinimas – batalionas. Jie staiga atsidūrė tarp dviejų ugnių; viskas vyko žaibiškai, tetruko mažiau kaip penkias minutes.

Klasta, kurios dažnai šiame kare griebdavosi rusai, šį kartą nedavė lauktų rezultatų.

Pirmasis iš tų, kurie žygiavo kartu su manimi vienoje kolonoje, per mūšį krito nelaimingasis Belokas. Dar tada, kai buvome Smolenske, jis pats išpranašavo savo mirtį. Priešo kulka pataikė jam tiesiai į galvą ir jis žuvo iš karto. Belokas bičiuliavosi su visais, kurie jį pažinojo, ir, nors mes visi buvome labai skirtingi, neatsirado nė vieno, kuris nebūtų sielojęsis dėl to puikaus žmogaus žūties.

Mes kirtome rusų pozicijas ir ėmėme atakuoti jų kaimą, paskui privertėme juos dalį artilerijos paskandinti ežere. Didžiulis būrys rusų pėstininkų bandė ieškoti išsigelbėjimo namuose, nors daugybė jų jau skendėjo liepsnose. Mes įnirtingai kovėmės akis į akį, nė per žingsnį neatsitraukdami vieni nuo kitų. Tai buvo kruvinos skerdynės. Nuo šios akimirkos kiekvienas kovojome individualiai, patys priimdavome sprendimus, kaip pulti ir kaip apsiginti. Aš atsidūriau prie mūsų pulko vado, seniausio Prancūzijos pulko vado, kuris mūsų gretose buvo dar nuo Egipto kampanijos.

Jam pagelbėjo pionierius, visada, kai reikėdavo, ištiesdavęs vadui pagalbos ranką. Šalia jo kovėsi adjutantas majoras Rustanas; mes atsidūrėme netoli rusų sodybos – tokių daug buvo matyti aplinkui; čia atsitraukusius rusus užblokavo mūsų pulko kareiviai. Nebeturėdami kur dingti, jie visi grūdosi dideliame kieme, prie užtvaro, kuris tarnavo jiems kaip eskalada.

Per šias uždaroje kiemo erdvėje vykstančias kautynes aš atkreipiau dėmesį į rusų karininką, kuris jojo raitas ant balto arklio, mojavo kardu ir baksnojo jo smaigaliu tuos kareivius, kurie, nebežinodami kito būdo gelbėtis, taikėsi šokti per barjerą ir kuo greičiau gelbėti savo kailį. Galų gale, matyt, jis ir pats apsisprendė pasekti tų kareivių pavyzdžiu, bet tą akimirką, kai, paraginęs savo arklį, šoko per barjerą, į vargšą gyvulį pataikė kulka ir jis visu svoriu krito ant žemės prispausdamas karininką. Nuo šios akimirkos užvirė dar aršesnis mūšis. Nutvieksti aplinkui siautėjančios liepsnos atšvaitų mes įnirtingai kovojome negailėdami jėgų. Tai buvo siaubingos skerdynės. Susimaišė viskas: klimpdami sniege rusai kovėsi akis į akį su prancūzais, prancūzai atkakliai puolė rusus, užvirė žūtbūtinis mūšis.

Aš jau ketinau bėgti prie rusų karininko, kuris gulėjo prispaustas arklio ir maldavo dviejų kareivių kuo greičiau jam pagelbėti, nes dar nebuvo praradęs vilties, kad jam pavyks peršokti barjerą, bet rusas kareivis prišoko per du žingsnius nuo manęs ir, gerai nusitaikęs, paspaudė savo šautuvo gaiduką. Kokia laimė, šautuvas neiššovė, nes jeigu šūvis būtų nugriaudėjęs, tikriausiai manęs nebebūtų tarp gyvųjų. Aš pasitraukiau keletą žingsnių atatupstas nuo savo priešo, kuris per sumaištį, matyt, nesuprato, kas vyksta, ir, manydamas, kad aš sunkiai sužeistas, ramiai užsitaisė ginklą. Adjutantas majoras Rustanas, kuris stovėjo šalia pulko vado ir matė, koks pavojus gresia, atskubėjo prie manęs ir, paėmęs už rankų, paklausė:

– Mano vargšeli Burgone, ar jūs sužeistas?

– Ne, – atsakiau aš.

– Tuomet nedelskite!

Atrodė, kad jis skaito mano mintis.

Būgštaudamas, kad mano šautuvas gali neiššauti (taip dažnai atsitikdavo, nes jam kenkė drėgmė), aš pasileidau tekinas prie užpuoliko aukštai virš galvos iškėlęs rankose savo durtuvą. Jam dar nebaigus užtaisyti ginklo žaibiškai apsisprendžiau, ko dabar turėčiau griebtis. Paleidau kulką pirmas, mano priešininkas nespėjo net atsitokėti. Šį kartą šautuvas iššovė. Jis iš karto neparkrito, nors buvo sunkiai sužeistas – mano kulka pataikė į jį. Nelaimėlis svirduliuodamas traukėsi atbulas, sutrikęs stebeilijo į mane tvirtai spausdamas rankoje ginklą, paskui griuvo ant karininko, kuris gulėjo prie barjero prispaustas arklio. Netoliese buvęs adjutantas majoras smeigė jam kardu į šoną ir taip pagreitino jo žūtį. Aš tuo metu nuskubėjau prie pulko vado, kuris vos laikėsi ant kojų iš nuovargio ir jau nebeįstengė vadovauti savo pulko kareiviams; tuo metu šalia jo kovėsi tik pionierius. Paskui pribėgo ir adjutantas majoras su kruvinu kardu rankoje. Jis pasakė mums, kad, norėdamas kuo greičiau baigti tą reikalą ir skubėti į pagalbą pulko vadui, nusprendė pribaigti užpuoliką kardu. Tuo metu pionierius, kuris prilaikė pulko vadą, garsiai sušuko. Pasirodo, jam į krūtinę pataikė kulka. Pulko vadas, pamatęs tai, paklausė:

– Pionieriau, ar jūs sužeistas?

– Taip, pulko vade, – atsakė pionierius ir, paėmęs jį už rankos, pridėjo ją prie žaizdos. Ten žiojėjo skylė. – Čia, mano vade.

– Reikia išimti iš žaizdos kulką, – tarė pulko vadas.

Pionierius atsakė, kad jis dar turi jėgų jį prilaikyti ir kad yra pasirengęs, jeigu reikės, mirti kartu su savo vadu arba šalia jo.

– Kas bus, kai pagaliau viskas baigsis? – susirūpinęs paklausė adjutantas majoras. – Bet dabar ne laikas apie tai galvoti, reikia kuo greičiau baigti pradėtą darbą. Mes ir patys nežinome, kur atsidūrėme, vargu ar kas nors mus atpažintų, jeigu čia žūtume.

Ir iš tikrųjų mes visiškai nesiorientavome, kur buvome nublokšti. Kaip jau sakiau, orientuotis buvo sunku dar ir todėl, kad aplinkui viskas skendėjo dūmuose ir liepsnoje. Mūsų pulko kareiviai buvo išsibarstę kas sau: vieni kovėsi paskirai, kiti visu būriu.

Po penkių minučių pionierius susirietė iš skausmo. Sodyboje buvę rusai, kuriuos mums pavyko užspeisti į kampą, matydami, kad viskas aplinkui dega, norėjo kuo greičiau sprukti iš čia. Sužeistas puskarininkis švilpiant kulkoms prasiveržė į mūšio centrą. Adjutantas majoras įsakė man užgesinti ugnį. Kai tą įsakymą pakartojau savo pulko vyrams, vienas iš jų, sužeistas, tarė man:

– Užgesinti ugnį? Tegul ją gesina tie, kurie gali. Aš esu sunkiai sužeistas ir tikriausiai netrukus išleisiu paskutinį kvapą. Be to, visi mano šoviniai jau pasibaigė!

Kulka kliudė vargšeliui šlaunį, jis sėdėjo ant sniego, kuris raudonavo nuo kraujo, ir prašinėjo visų, buvusių netoliese, duoti jam šovinių. Adjutantas majoras, matydamas, kad niekas neklauso jo įsakymų, atskubėjo pas pulko vadą. Tas pakartojo įsakymą, bet mūsų kareiviai, kurie desperatiškai kovėsi su rusais, ir vėl neišgirdo įsakymo. Rusai, matydami, kad nebėra jokios vilties išsigelbėti, apsižiūrėję, kad baigiasi šaudmenys, bandė išsiveržti iš pastato, kuriame buvo užsidarę ir kepė iš karščio, bet mūsų kareiviai užtvėrė jiems kelią ir neleido išeiti. Po kiek laiko, nebegalėdami tverti karščio, jie pabandė dar kartą prasiveržti, bet, nors dėjo labai daug pastangų, prasibrauti į kiemą pavyko tik keliems vyrams. Tuo metu liepsna šoko aukštyn, užgriebdama naujus plotus, ir keturiasdešimt rusų, buvusių name, žuvo ugnyje. Likimas šį kartą buvo palankus tik keletui laimingųjų.

Po šios baisios scenos mes surinkome savo sužeistuosius ir suguldėme juos prie mūsų pulko vado. Neliko nieko kita, kaip tik laukti kitos dienos ryto. Tuo metu mūsų ausis pasiekė baisus triukšmas – ginklų žvangėjimas. Jis sklido iš tos pusės, kur tebevyko kautynės, šiek tiek toléliau nuo tos vietos, kur buvome

mes. Buvo girdėti sužeistųjų šūksniai ir mirštančiųjų dejonės. Nėra nieko kraupiau, kaip kautynės naktį. Tokiu paros laiku visus apninka itin niūrios mintys.

Nesitraukėme iš šios pozicijos iki pat ryto. Kai išaušo diena, apsižvalgę aplinkui galėjome įvertinti mūšio padarinius. Visas kautynių laukas buvo sėte nusėtas mirusiaisiais ir sužeistaisiais. Tarp jų atpažinau tą, kuris norėjo nužudyti mane. Nors ir labai sunkiai sužeistas, jis dar buvo gyvas; kulka buvo pataikiusi į šoną, be to, jo kūne žiojėjo atvira žaizda – adjutantas majoras, kirtęs kardu, tikrai buvo taiklus. Aš nutempiau vargšelį truputį į šoną, nes jis gulėjo prie pat balto rusų karininko arklio, kuris bet kurią akimirką galėjo prispausti sužeistąjį.

Iš namų, kuriuose trumpam įsikūrėme, negalėjai spręsti, koks čia kaimas, nes visur, kur tik pažvelgdavai, matydavai vien lavonus. Dalis jų buvo pusiau apdegę. Mūsų bataliono vadas, ponas Gijė, neseniai sužeistas į šlaunį, mirė prieš keletą valandų. Pėstininkai ir šauliai neteko dar dagiau kareivių negu mes. Auštant aš sutikau kapitoną Debonezą, kilusį iš to paties krašto kaip ir aš. Jis vadovavo gvardijos šaulių pulkui. Jis man papasakojo, kad prarado trečdalį savo pulko karių, tarp jų jaunesnįjį leitenantą velitą ir vyresnįjį seržantą, kuris krito mūšyje vienas iš pirmųjų.

Po šio kruvino mūšio rusai pasitraukė iš užimamų pozicijų, tačiau pernelyg toli nenutolo, tuo tarpu mes mūšio lauke praleidome visą dieną ir naktį iš šešioliktosios į septynioliktąją. Visą tą laiką vyko jėgų pergrupavimas. Mes neturėjome kada atsikvėpti, nes bet kurią akimirką galėjome išgirsti įsakymą griebtis ginklų; visą laiką turėjome būti budrūs, nebuvo jokios galimybės nei pailsėti, nei ramiai pasišildyti prie ugnelės.

Po šių baisių grumtynių, kai visi puskarininkiai suėjome į būrį, visi atrodėme siaubingai pavargę. Vis dėlto paskutinioji naktis pareikalavo iš mūsų itin daug jėgų. Adjutantas majoras Deletras, labai pikto būdo, nuožmus žmogus, iš pradžių nesikišęs į

mūsų pokalbį, staiga sumanė įsiterpti ir, keistas dalykas, labai susigraudinęs ėmė kalbėti apie tragišką Beloko žūtį.

– Vargšas Belokas! – pasakė jis, – aš labai apgailestauju, kad jam teko tiek daug iškentėti!

Paskui pasilenkė man prie ausies ir liūdnu balsu, kad visi girdėtų, pasakė:

– Kokia baisi mirtis!

Sprendžiant iš žodžių ir išvaizdos jis gailėjosi, kad buvo toks atšiaurus su savo kovos draugais, kuriems duodavo įsakymus, ypač su mumis, puskarininkiais; mūsų pulke buvo tokių, kurie tikrai nebūtų liūdėję, jeigu jį būtų kliudžiusi kulka; ne veltui šį žmogų visi vadino Pjeru Nuožmiuoju.

17 dienos rytą, vos tik išaušo diena, buvo duotas įsakymas pasiimti savo ginklus, išsirikiuoti kolonomis ir išžygiuoti. Mums buvo įsakyta užimti poziciją netoli kelio, kitoje mūšio lauko, iš kurio pasitraukėme, pusėje.

Vos tik ten atsidūrėme, priešais save, ant mišku apaugusios kalvos, išvydome rusų armijos pulkus. Mes tuojau pat išsirikiavome eilėmis atsigręžę į juos veidu. Dabar stovėjome atsukę nugaras į griovį, kairėje pusėje kirtusį kelią. Toji įduba galėjo pasitarnauti mums kaip nebloga slėptuvė tuo atveju, jeigu priešas staiga atidengtų ugnį. Dešinėje pusėje, per kulkos trajektorijos atstumą nuo kaimo, buvo išsirikiavę šauliai. Priešais mus, už dviejų šimtų penkiasdešimties žingsnių, savo poziciją buvo užėmęs Jaunosios gvardijos pulkas ir pirmasis šaulių pulkas. Jiems vadovavo pulko vadas Luronas. Šiek tiek tolėliau, dešinėje pusėje, stovėjo senieji grenadieriai ir šauliai, tiksliau pasakius, imperatoriaus armijos likutis, raitininkai ir artileristai, kurie nedalyvavo neseniai vykusiame mūšyje. Visiems vadovavo imperatorius, kuris šį kartą ėjo pėsčias. Priėjęs prie sodybos, kaip didžiojo parado dienomis, patraukė į didžiulio mūšio lauko vidurį ir atsistojo atsisukęs veidu į priešo bateriją.

Tuo metu, kai mes užėmėme pozicijas prie kelio krašto, pasiruošę atakuoti, kai tik bus duota komanda, aš atsidūriau šalia savo draugų Granžjė ir Lebudo. Už mūsų ant arklio raitas sėdėjo adjutantas majoras Deletras ir, kai rusai pamatė mus, jų artileristai paleido pirmąją salvę. Pirmasis krito adjutantas majoras Deletras: sviedinio skeveldra nukirto jam abi kojas iki pat kelių; jis nugriuvo nespėjęs net šūktelėti, jokia dejonė neišsiveržė jam iš lūpų. Prie dešinės savo rankos jis buvo prisirišęs dešinį pavadį, todėl virsdamas stipriai trūktelėjo arklį. Deletras krito mums po kojų skersai kelio, kuriuo ėjome. Viskas įvyko labai greitai, todėl mes buvome priversti žirglioti per jį.

Aš pasilenkiau prie adjutanto majoro ir pamačiau, kad jo akys plačiai atmerktos, jis konvulsyviai kaukšėjo dantimis. Atpažinęs mane, pašaukė vardu. Paklausiau, gal nori ką nors man pasakyti. Aukštu balsu, kad girdėtų visi, kurie buvo netoliese, jis pasakė:

– Bičiuliai, maldauju, išimkite mano pistoletą iš balnadėklio ir šaukite man į smilkinį!

Tačiau nė vienas iš mūsų nesutiko suteikti jam tokią paslaugą. Aplinkui akimirką viešpatavo mirtina tyla. Paskui visi susikaupę patraukė į priekį. Nespėjome nueiti nė penkių žingsnių, kai nugriaudėjo antroji salvė. Krito dar trys kareiviai, paskui kuriuos mes žygiavome. Sviedinys, kaip ir adjutantui majorui Deletrui, nutraukė jiems kojas.

Auštant pamatėme, kad rusai užima pozicijas priešais mus, dešinėje pusėje ir už mūsų. Iš to, kaip išdėstė savo artileriją, buvo galima spręsti, kad ketina mus apsupti. Kai sviedinio skeveldra pataikė į adjutantą majorą, prie mūsų atvyko pats imperatorius, bet mes tęsėme savo veiksmus. Mūšis prasidėjo.

Priešo artileristai leido salves vieną po kitos, kaskart, iššovus patrankai, mūsų gretos praretėdavo. Mes irgi buvome nusiteikę kuo greičiau smogti atsakomąjį smūgį. Iš mūsų patrankų paleisti sviediniai irgi buvo taiklūs, mums pavyko pramušti gilų koridorių.

Ir jie, ir mes netekome daug puikių kareivių. Mūsų kariai oriai pasitikdavo mirtį. Aršus mūšis vyko iki antros valandos.

Per šias kautynes rusai dalį savo kariuomenės pasiuntė užimti poziciją už kelio, vedančio į Krasną, taigi jie užkirto mums kelią, kuriuo būtume galėję atsitraukti, jeigu to būtų reikėję. Imperatoriui pavyko juos sustabdyti pasiuntus ten Senosios gvardijos batalioną.

Priešo artilerija šaudė be pertraukos, mūsų jėgos pamažu seko, buvo nukauta labai daug kareivių. Kairėje už mūsų pastebėjome maršalo Davu armijos likučius. Juos tarytum debesis buvo apsupę kazokai. Nenorėdamas rizikuoti jis kol kas nedavė komandos imtis kokių nors veiksmų ir taip galutinai išretinti ir šiaip menkas savo pajėgas. Tarp jų pamačiau markitantės vežimą, kuriame sėdėjo maršalo Davu žmona ir vaikai. Tuo metu iš patrankos paleistas sviedinys pataikė į vežimą, pasigirdo klaikūs moters ir jos vaikų šūksniai, bet mes nežinojome, kuo viskas baigėsi: ar jie buvo nukauti, ar sužeisti.

Kai Davu korpuso kareiviai dingo iš akių, gvardijos grenadieriai olandai buvo priversti pasitraukti iš savo pozicijų, nes rusai nesiliovė apšaudę mūsų savo artilerija. Dabar mūsų situacija buvo labai prasta. Vienas iš mūsų armijos pulkų, negaliu prisiminti koks, buvo mestas į pirmas pozicijas, bet netrukus jo kariai turėjo pasitraukti. Kitas, pirmasis, pėstininkų pulkas, buvęs priešais mus, patraukė ten link, kur buvo išsidėsčiusi priešo baterija, tačiau netrukus didžiulis būrys kirasyrų, tie patys, su kuriais mes turėjome reikalų naktį iš 15-osios į 16-ąją ir kurie tąkart nesiryžo atakuoti mūsų, atskubėjo turėdami tikslą užkirsti jiems kelią. Jie pasitraukė šiek tiek į kairę nuo tos vietos, kur buvo baterija, atsisuko veidu į mūsų pulką ir išsirikiavo karė. Vos tik jie baigė tai daryti, juos ketino atakuoti raitininkai, bet staiga nugriaudėjo salvė ir, pakirsti sviedinių skeveldrų, krito nemažai kareivių. Tie, kurie liko, pamažu atsitraukė iš užimamų pozicijų. Paskui prasidėjo dar viena ataka. Priešais į karė išsirikiavusius kirasyrus sustojo

pėstininkai ir raitininkai. Jie atakavo trečią kartą, paleido į darbą kartečes, ir pulkas buvo sutriuškintas. Paskui įsiskverbė tarp karė išsirikiavusių kareivių ir dabar ėmė iš peties darbuotis kardais. Nelaimingi kareiviai, daugumas iš jų labai jauni, nušalusiomis kojomis ir rankomis, nebeturėjo jėgų pasipriešinti ir beveik visi žuvo mūšio lauke su ginklu rankose.

Ši scena vyko netoli mūsų, bet mes negalėjome skubėti jiems į pagalbą. Išliko tik vienuolika žmonių, kiti buvo nukauti, sunkiai sužeisti ar paimti į nelaisvę. Pastarieji buvo nuvesti į nedidelį mišką. Tarp jų buvo sužeistas mūsų pulko vadas[1] ir nemažai kitų karininkų.

Aš pamiršau pasakyti, kad tuo metu, kai mes pradėjome atakuoti, pulko vadas įsakė:

– Vėliavnešiai ir vedliai – į priekines linijas!

Aš vadovavau dešiniajam mūsų pulko sparnui, bet negalėjau pasitraukti iš savo posto. Likau stovėti savo pozicijoje iškėlęs aukštyn šautuvo vamzdį – buvau labai geras taikinys.

Tuo metu, kai rusų artilerija retinte retino mūsų kareivių gretas, vargu ar toks įsakymas dabar buvo pats svarbiausias.

Daugiausia rūpesčių, kaip visada, mums kėlė siaubingas šaltis, bet, regis, rusų, kurių taikiniu tapome, ši problema nevargino.

Buvo antra valanda dienos. Suskaičiavus nuostolius paaiškėjo, kad mes netekome trečdalio savo kareivių, šaulių nuostoliai buvo dar didesni. Jie buvo arčiau miesto, šis mūšis jiems buvo pragaištingas. Po pusvalandžio imperatorius atsitraukė su pirmaisiais gvardijos pulkais į pagrindinį kelią. Mūšio lauke likome tik mes, keletas įvairių korpusų būrių. Priešo armiją sudarė apie penkiasdešimt tūkstančių kareivių. Tuo metu maršalas Mortjė davė įsakymą atsitraukti. Mes pamažu traukėmės iš užimamų pozicijų, o rusų artileristai tebenaikino mus kartečėmis. Traukdamiesi

[1] Pulko vadas Luronas.

mes vedėmės tuos savo draugus, kurie, nors sunkiai sužeisti, dar įstengė stovėti ant kojų.

Mes nuliūdę traukėmės iš to siaubingo mūšio lauko, lydimi paklaikusių žvilgsnių ten pasiliekančių sunkiai sužeistų mūsų karių, nes, kad ir kaip norėjome, nebegalėjome jiems pagelbėti. Jie liko amžiams gulėti mirties lauke apsupti priešų. Ten liko ypač daug pirmojo šaulių pulko kareivių. Netekę kojų, jie kabinosi į žemę ir, sutelkę paskutines savo jėgas, dar bandė šliaužti į priekį. Sniegas aplinkui buvo raudonas nuo kraujo.

Traukėme per lauką, kur kovėsi šauliai. Jų pulkai buvo užėmę pozicijas mums iš dešinės. Antrasis batalionas, kuriame buvau ir aš, suformavo ariergardą. Daug mano kovos draugų, siaubingai suluošintų kartečių, gulėjo parkritę ant sniego ir laukė mirties. Jie buvo siaubingai suluošinti kartečių. Tarp jų buvo ir jaunas puskarininkis, vardu Kaponas. Jis buvo kilęs iš Bopomo, iš tų vietų, kur buvo ir mano gimtinė.

Perėję lauką, kuriame kovėsi šauliai, netoli miesto, kairėje pusėje, už dešimties žingsnių nuo kelio, priešais pirmąjį namą, mes pamatėme patrankas, kurios atidengė ugnį į besiartinančius rusus. Prie jų stovėjo keturi žmonės – artileristai ir šauliai; tiek jų tebuvo likę iš brigados, kuriai vadovavo generolas Longšampas; jis kovėsi imperatoriaus gvardijos gretose; Longšampas irgi buvo kartu su tais kariais ir buvo pasiryžęs, jeigu reikės, kautis kartu su jais iki pabaigos.

Pamatęs mūsų pulko vadą, pasitiko jį išskėstomis rankomis; jiedu nuoširdžiai apsikabino kaip du ilgą laiką nesimatę vyrai, kurie, kas žino, galbūt regi vienas kitą paskutinį kartą. Generolas žvelgė į mūsų vadą ašarų pilnomis akimis. Rodydamas į dvi patrankas ir į šalia jo stovinčius kareivius, jis pasakė:

– Žiūrėk, bičiuli! Štai viskas, kas man liko!

Šie du vyrai susidraugavo Egipto kampanijos metu.

Šį tokį mums sunkų mūšį laimėjo Kutuzovo vadovaujama rusų kariuomenė. Ji nugalėjo prancūzus, kurie, deja, nebuvo pripratę

kovoti tokiomis ekstremaliomis sąlygomis. Nors priešinomės sutelkę visas savo jėgas, susidūrėme su neįveikiamomis kliūtimis. Kad ir kaip ten būtų, mes buvome priversti trauktis švilpiant kulkoms ir sviediniams.

Antrasis šio mūšio didvyris buvo anglų generolas Vilsonas, tiksliau pasakius, didvyriai buvome mes visi. Vadovaudamas keliems tūkstančiams žmonių, jis kovėsi drauge su mumis prieš visą rusų armiją, kurią sudarė apie devyniasdešimt tūkstančių žmonių.

Generolas Longšampas, teturėdamas keletą kareivių, buvo priverstas palikti savo patrankas mūšio lauke, nes beveik visi jų arkliai buvo nušauti.

Kai tik mūsų kareiviai įžengė į Krasną, rusai sukrovė savo patrankas į roges ir pirmi patraukė į miestą. Pasistatę jas prie miesto prieigų, paleido salvę ir taip iš karto kliudė tris mūsų žmones.

Krasną kirto didžiulė dauba, kurią mes turėjome pereiti. Kai tik atvykome, mūsų dėmesį iš karto patraukė jaučių kaimenė, išdvėsusi nuo bado ir baisaus šalčio. Raguočiai buvo sušalę į ledą; kad ir kaip stengėsi, mūsų pionieriai niekaip negalėjo sukapoti jų kirviu. Žvelgiant iš toliau buvo matyti tik iš sniego kyšančios jų galvos atmerktomis akimis. Galėjai pamanyti, kad jaučiai dar gyvi. Jų kūnai buvo padengti storu sniego sluoksniu. Vargšus gyvulius pražudė baisūs šalčiai ir pašarų stygius.

Visi šio vargano miesto namai, taip pat ir didžiulis vienuolynas, kurį radome, buvo grūste prigrūsti sunkiai sužeistų kareivių. Supratę, kad nėra jokių galimybių išsivežti jų iš čia ir kad jiems ilgam, o gal ir visam laikui lemta likti Rusijoje, jie dejavo ne tik iš skausmo, bet ir iš nevilties. Aplinkui buvo girdėti siaubingi šūksniai, jų klausantis širdis plyšo pusiau. Mes buvome priversti palikti savo draugus negailestingiems laukiniams žmonėms, kurie nudirs kailius vargšams sužeistiesiems ir jiems visai nerūpės nei baisi jų padėtis, nei žaizdos.

Rusai kurį laiką dar sekė mums iš paskos, bet buvo pasyvūs; keletą kartų iššovė iš patrankos kairėje kelio pusėje, laimė, didelių

nuostolių mes nepatyrėme; kelias, kuriuo žygiavome, vingiavo tarp stačių uolų; sviediniai lėkė virš galvų, bet mūsų nekliudė; mus pridengė kavaleristai, kurie taip pat keliavo kairėje kelio pusėje ir neleido mūsų atakuoti.

Buvome nuėję ketvirtį lyė už miesto ir dabar galėjome šiek tiek lengviau atsikvėpti; žingsniavome liūdni ir susimąstę, visų mintys sukosi apie sunkią mūsų dalią ir nelaimingus draugus, kuriuos buvome priversti palikti; niekaip negalėjau pamiršti maldaujančių jų akių, nes jie, matyt, vis dar nebuvo praradę vilties, kad mes bandysime jiems pagelbėti; atsigręžę atgal matėme keletą sužeistųjų; jie buvo visiškai nuogi. Juos buvo išrengę rusai. Mes labai norėjome jiems padėti, paguosti juos, kuo nors pridengti.

Vakare imperatorius atvyko į Ledo kaimą, kur buvo daug medinių namų. Mūsų pulkas įrengė bivaką šiek tiek toliau nuo to kaimo. Eidamas į kaimą, kuriame nakvojo imperatorius, sustojau prie apleisto barako, mat pamačiau ten degantį laužą. Buvau sušalęs, todėl nutariau pasišildyti. Labai nudžiugau, kai ten pamačiau savo kraštietį seržantą Ginarą ir vengrę markitantę. Ji pavaišino mane gardžia kruopų sriuba ir gabalėliu arklienos. Užkandęs atgavau jėgas, nes buvau labai nusilpęs. Teisybę pasakius, buvau labai išalkęs, nes jau dvi dienas nieko nebuvau burnoje turėjęs. Ginaras man papasakojo, kad jų pulkas per mūšį patyrė labai daug nuostolių, kad jų gretos gerokai išretėjo, bet, žinoma, negalima net lyginti su tuo, ką mes patyrėme naktį iš 15-osios į 16-ąją ir tą lemtingą dieną, atnešusią mums tiek daug kančių ir skaudžių išgyvenimų. Jis prisipažino paskutiniuoju metu dažnai mane prisimindavęs, todėl yra laimingas, kad mato gyvą ir sveiką. Paklausė manęs, gal aš turįs naujienų apie kapitoną Debonezą, bet aš, deja, nežinojau, kaip susiklostė šio žmogaus likimas. Paskutinį kartą jį buvau matęs 16 dienos rytą. Dar šiek tiek pasikalbėję mes širdingai atsisveikinome, nes aš skubėju prisijungti prie savo pulko, kuris jau buvo įsikūręs netoli kelio. Žinojau,

kad mūsų laukia sunki naktis, nes visą laiką dideliais kąsniais drėbė sniegas. Buvome sušlapę nuo galvos iki kojų. Įsismarkavęs vėjas nešė sniegą. Bet visa tai buvo niekai palyginti su tuo, kas įvyko vėliau.

Šią kraupią naktį pasišildyti prie mūsų laužo susirinko daug šaulių. Aš ėjau nuo vieno prie kito klausinėdamas naujienų apie savo draugus. Labiausiai mane domino dviejų mano kraštiečių, kaip ir aš, velitų, likimai. Turiu galvoje Aleksandrą Legraną iš Valansjeno ir Laportą iš Kaselio prie Lilio. Pastarasis buvo nukautas kartečės.

Buvo vidurnaktis, kai mūsų bivako sargybinis pranešė man, kad jis pamatė mūsų link traukiantį kažkokį jaunuolį. Su dviem ginkluotais vyrais nuskubėjau jo pasitikti. Jaunuolis ėjo labai sparčiu žingsniu. Kai priartėjo, atpažinau jį. Tai buvo gvardijos dragūnas. Pasirodo, norėdamas įsigyti produktų sau ir pašaro savo arkliui, naktį jis slapčia nusigavo į rusų stovyklą. Kad jo nepažintų, apsivilko tą dieną nušauto rusų kirasyro šarvus, užsidėjo šalmą. Taip persirengęs, drąsiai keliavo per priešo stovyklą ir sukaupė nemažai atsargų: šiaudų arkliui, sau šiek tiek miltų. Sargybinį, saugojusį visas šias gėrybes, jis buvo priverstas sužeisti kardu, paskui atsikratė dar vieno kalinius saugojusio sargybinio. Šio šaunaus dragūno vardas buvo Melė. Jis kaip ir aš buvo kilęs iš Kondė. Dragūnas praleido su mumis visą naktį. Jis man pasakė, kad leidosi į tokį rizikingą žygį ne tiek dėl savo reikmių, kiek todėl, kad labai norėjo pasirūpinti vargšu savo arkliu, kurį švelniai vadino Kariūnu. Sakė norėjęs parūpinti gyvuliui pašaro.

– Jeigu aš pagelbėsiu savo arkliui, man atsilygindamas jis gelbės mane, kai reikės, – tvirtino jis.

Po to, kai išžygiavome iš Smolensko, jis jau antrą kartą ryžosi keliauti į rusų stovyklą. Pirmą kartą Melė parsinešė iš ten pakinktus arkliui.

Su savo arkliu dragūnas nesiskyrė per 1806–1807 metų kampaniją Prūsijoje, Lenkijoje, 1808 metais Ispanijoje, 1809 metais Vokietijoje, 1810–1811 Ispanijoje, 1812 metais Rusijoje, 1813 metais

Saksonijoje ir 1814 metais Prancūzijoje. Vargšas gyvulys buvo nušautas per Vaterlo mūšį, prieš tai dalyvavęs net dvylikoje pačių didžiausių mūšių, kuriems vadovavo imperatorius, ir daugiau kaip dvidešimtyje ne tokių didelių.

Per šią nelaimingą kampaniją buvau susitikęs su dragūnu keletą kartų. Sykį mačiau, kaip jis kirviu kapojo skylę lede vidury ežero, nes norėjo pagirdyti ištroškusį savo arklį.

Vieną ankstų rytą išvydau dragūną Melė prie didžiulio liepsnos apimto klojimo. Jis, rizikuodamas sudegti, ir vėl rūpinosi savo arkliu – norėdamas jį pašerti, pešė šiaudus iš degančio stogo. Juk negalėjo maitinti jo arkliena, kuri buvo tapusi pagrindiniu mūsų visų maistu. Vargšai gyvuliai, kaip ir mes, kentė ne tik siaubingą šaltį, bet ir badą. Jie graužždavo medžių žievę – taip gelbėjosi nuo pražūties.

Melė nebuvo vienintelis, nukeliavęs į rusų stovyklą apsirūpinti maisto produktais. Tokių kaip jis gudruolių buvo daug. Persirengę rusų valstiečių ar partizanų drabužiais jie keliaudavo per kaimus, esančius už ljė ar kelių ljė nuo kelio, kuriuo traukėme. Be to, mūsų gretose buvo įvairiausių tautybių ir amžiaus žmonių. Visi buvo prie to pripratę ir nebekreipdavo vieni į kitus jokio dėmesio.

Daugumas kareivių buvo labai suvargę, jie atsiskirdavo nuo pulko draugų ir leisdavosi, kur akys veda, tikėdamiesi rasti užuoglaudą nuo šalčio ar dubenį viralo. Pakeliui buvo daug apleistų kaimų – dažniausiai keli vargani barakai, pastatyti iš rąstų. Tokiuose namuose nuklydėliai nerasdavo nieko, nes valstiečiai nelaikydavo juose maisto atsargų. Jie patys mito vien juoda kaip anglis duona, supjaustyta pailgais lyg pirštas gabalais. Tą duoną kepdavo iš miežinių kruopų, ji būdavo labai kieta. Jų lūpos visą laiką buvo sutrūkinėjusios, suskilusios nuo šalčio. Per visą šią nelaimingą kampaniją nesu matęs, kad jų tvartuose būtų buvę karvių, avių ar kitų naminių gyvūnų. Neįsivaizduoju, kokį gyvenimą gyveno tie laukiniai žmonės. Tai buvo šėtono šalis, nes čia virė tikras pragaras.

VII

Atsitraukimas tęsiasi. Aš paimu moterį. Neviltis. Išleidžiu iš akių savo draugus. Dramatiškos scenos. Susitikimas su Pikaru

Lapkričio 18-ąją, kitą dieną po Krasno mūšio, ankstų rytą, išvykome iš stovyklos. Tą dieną mūsų žygis buvo varginantis ir liūdnas; atleido pašalą, kojos permirko, iki pat vakaro tvyrojo tirštas rūkas. Mūsų kareiviai dar žygiavo tvarkingai, tačiau buvo matyti, kad paskutiniųjų dienų kovos juos demoralizavo; vyrai, priversti palikti draugus, kurie tiesė į juos rankas, galvojo apie tai, kad toks pat likimas laukia ir jų.

Tą dieną buvau itin nuvargęs; mūsų būrio kareivis, vardu Labė, buvo labai prie manęs prisirišęs. Vakar jis pametė savo kuprinę ir, matydamas, kaip sunkiai einu, pasisiūlė panešti manąją. Kadangi pažinojau jį kaip šaunų vaikiną, kuprinę patikėjau, ir tai buvo tas pat, kas patikėti jam savo gyvybę, nes joje buvo daugiau kaip livras ryžių bei kruopų košės, kurios atsitiktinai buvau gavęs Smolenske ir saugojau sunkiausiam momentui, kuris, jaučiau, netrukus ateis, nes arklių maistui greitai jau nebebus. Tą dieną imperatorius su lazdele rankoje žygiavo pėsčias. Vakare pašalo vėl, buvo be galo slidu,

žmonės nuolat griūdavo, daugelis jų buvo sunkiai sužeisti. Aš ėjau paskui būrį neišleisdamas iš akių savo kuprinės nešiko ir jau ėmiau gailėtis, kad patikėjau ją tam vaikinui; netgi pagalvojau, kad vakare, kai apsistosime stovykloje, ją atsiimsiu. Pagaliau atėjo naktis, tokia tamsi, kad nors į akį durk. Aš nuolat šaukdavau:

– Labė! Labė!

Jis atsiliepdavo:

– Esu, seržante.

Tačiau, kai pašaukiau dar sykį, kažkoks kareivis pasakė, kad Labė buvo pargriuvęs ir, ko gero, eina gerokai atsilikęs dalinio gale. Daugiau nebesijaudinau, nes žinojau, kad netrukus ketinama sustoti ir užimti pozicijas. Iš tikrųjų sustojome ant kelio, kur mums buvo pranešta, kad čia teks praleisti naktį. Tuo metu buvo susirinkusi beveik visa armija, trūko tiktai maršalo Nėjaus armijos korpuso, kuris traukėsi mums iš paskos; kai kas netgi manė, kad jo išvis nebėra.

Tą liūdną naktį kiekvienas įsitaisė kaip galėjo; visas būrys puskarininkių, drauge su jais ir aš, įsikūrėme daržinėje, mat, patys to nežinodami, buvome kaimo pakraštyje. Daugelis pulko vyrų įėjo drauge su mumis, bet tie, kurie atkeliavo vėliau, matydami, kad vietos nebėra, padarė tai, kas daroma panašiais atvejais, – užlipo ant stogo; mes neprieštaravome. Netrukus kažkas pasakė, kad kiek toliau prie kelio stovi bažnyčia, graikų šventovė, kuri buvo paskirta mums, bet ją jau užėmė kitų pulkų kareiviai ir jie nieko nenori įsileisti į vidų.

Kai buvo pasakyta, kur yra bažnyčia, apie dvylika puskarininkių ir kapralų patraukėme jos link.

Tą bažnyčią suradome labai greitai, nes ji stovėjo prie pat kelio; kai pabandėme įeiti vidun, tie, kurie buvo ją užgrobę, pasipriešino. Ten buvo vokiečių, italų ir net keli prancūzai. Norėdami mus pagąsdinti, ėmė grūsti į šautuvus kamšalus; tai reiškė, kad mums užeiti draudžiama; mes atsakėme jiems tuo pačiu ir ėmėme forsuoti įėjimą. Jie truputį atsitraukė, kažkuris iš italų sušuko:

– Darykite kaip aš, užtaisykite savo ginklus!

– Mūsiškiai jau užtaisyti! – atkirto mūsų vyresnysis seržantas.

Buvo beįsižiebianti kruvina kova, bet staiga atėjo pastiprinimas – keli mūsų pulko vyrai. Matydami, kad nieko nelaimės, kad mes taip pat nelinkę pakęsti jų šalia, bažnyčios užgrobėjai nutarė pasitraukti ir įsikurti kur nors šalimais.

Jų nelaimei, naktį labai atšalo, pūtė stiprus vėjas, tirštai snigo. Kitą rytą, kai išėjome iš bažnyčios, kurioje nakvojome, netoliese šalikelėje pamatėme nelaimėlius, vijusius mus iš šventovės lauk. Daugelis jų, neatlaikę įtampos, tysojo priešais portalą negyvi. Kiti gulėjo tolėliau sniege, matyt, buvo darę daug žygių norėdami susirasti prieglobstį. Ėjome pro lavonus tylėdami. Kaip buvo liūdna matyti vaizdą, prie kurio iš dalies buvome prisidėję ir mes! Bet mūsų būsena buvo tokia, kad net tragiškiausiems dalykams darėmės abejingi; šaltakraujiškai ir be jokio jaudulio šnekėjomės tarpusavyje apie tai, kad po kelių dienų, ko gero, teks misti žmonių lavonais, nes kritusių arklių jau nebebuvo.

Po valandos kelio atvykome į Dubrovną, nedidelį miestelį, apgyventą iš dalies žydų; visi namai jame buvo mediniai. Čia nakčiai apsistojo imperatorius su savo grenadieriais bei gvardijos šauliais, taip pat dalis artilerijos. Visi buvo ginkluoti, sakė, kad naktį netikras aliarmas privertė juos būti nuolatinėje kovinėje parengtyje, kad atsitiko blogiausia, nes jie tikėjosi praleisti naktį šiltuose gyvenamuose namuose; tačiau likimas lėmė kitaip.

Perėję medinį miestelį pasukome Oršos link. Po valandos atsidūrėme prie griovio, kuriame tysojo labai daug nugaišusių arklių; nors trukdė nešuliai, šiaip taip kliūtį įveikėme. Pagaliau po vidurdienio atvykome į miestelį, kuriame buvo įsikūrę įvairių pulkų kareiviai; vyrai, atsilikę nuo savo pulkų, dabar bandė pasivyti didžiąją armiją, kuri buvo sulaikyta. Tai buvo žandarai ir keli lenkai. Pamatę, kokie mes suvargę, ir ypač išvydę pakrikai besivelkančius kareivius, vyrai susijaudino. Tvarkai palaikyti miestelyje buvo palikta

gvardiečių; tame miestelyje buvo miltų krautuvė, truputis degtinės, todėl visas tas gėrybes reikėjo kažkam skirstyti. Aptikome ir pontonų, daug patrankų su pakinktais, bet nepagalvoję valtis sudeginome, nes tam, kad arkliai galėtų traukti patrankas, jas būtų reikėję prie ko nors pritvirtinti. Tuomet dar nežinojome, kas mūsų laukia Berezinoje, ten pontonai būtų labai pravertę.

Iš trisdešimt penkių tūkstančių gvardiečių mūsų liko ne daugiau kaip septyni ar aštuoni tūkstančiai. Išlikę žygiavo gana tvarkingai, nors kai kurie vos vilkome kojas. Kaip buvau minėjęs, imperatorius ir dalis gvardijos apsistojo miestelyje, kiti gvardiečiai stovyklavo apylinkėse. Nors buvo manyta, kad maršalo Nėjaus armijos jau nebėra, naktį drauge su korpuso likučiais atvyko ir jis; iš septyniasdešimties tūkstančių kovotojų jam teliko du ar trys tūkstančiai. Tuomet sužinojome, kad imperatorius, matydamas, kad maršalas išsigelbėjo, be galo apsidžiaugė.

Visą 20 dieną ieškojau savo kuprinės nešiko, tačiau veltui. Kitą dieną, lapkričio 21-ąją, išvykome, man taip ir nepavyko rasti Labė; kažkas prasitarė, kad buvo jį sutikęs, tačiau aš jau buvau beprarandąs viltį atgauti savo turtą.

Visai netoli Oršos išgirdome šaudant patrankas; kuriam laikui stabtelėję pamatėme kelis kareivius, ištrūkusius iš kazokų nelaisvės. Vyrams įsiliejus į mūsų gretas patraukėme toliau. Tarp atvykėlių žvalgiausi nešiko ir savosios kupinės, bet, kaip ir pirma, teko nusivilti. Pernakvojome kaime, kuriame buvo tik pora namų ir daržinė, atstojusi paštą. Tas kaimas vadinosi Kokanovas.

Praleidę nykią naktį 22 dienos ankstų rytą vėl leidomės į kelionę; atleidus pašalą sunkiai klampojome patižusiu keliu. Prieš vidurdienį pasiekėme Tološiną, kuri nakvojo imperatorius; perėjus kaimą buvo įsakyta sustoti; visi armijos likučiai buvo surinkti į krūvą; įsitaisėme dešinėje kelio pusėje, mūsų kolona prisišliejo prie divizijos. Po kurio laiko Seraris, karininkas iš mūsų kompanijos, pasakė man, kad matė Labė, tą, kuris nešė mano kuprinę; matė,

kaip mano pagalbininkas skrudino ant laužo džiūvėsį; sakė liepęs jam prisijungti prie mūsų kompanijos. Labė pažadėjęs tuoj pat ateiti, tačiau atlėkęs būrys kazokų puolė kareivius ir, ko gero, jis buvo sučiuptas. Sudie, mano kuprine, sudie visa, kas joje buvo! O aš taip svajojau tą mažą trofėjų parsigabenti į Prancūziją! Kaip būčiau didžiavęsis: „Šitą daiktą parsinešiau iš Maskvos!"

Nepasitenkinęs tuo, ką pasakė Seraris, norėjau viską pamatyti savo akimis, todėl pasukau per kaimą atgalios; visur buvo pilna pakrikusių, niekam nepaklūstančių kareivių. Jų buvo daug net pačiame kaimo pakraštyje; jie buvo pasirengę atremti kazokus, jeigu tie bandytų sugrįžti; kazokai traukė tolumoje su ką tik paimtais belaisviais, o kadangi mano pastangos rasti kuprinę buvo nesėkmingos, ji, vargšė, matyt, irgi buvo tenai.

Kai dairydamasis į šalis kiūtinau atgalios, kaimo viduryje pamačiau einant moterį, vilkinčią kareiviška miline. Ji atidžiai nužvelgė mane. Pasižiūrėjęs į moteriškę įdėmiau, pagalvojau, kad jau esu ją kažkur matęs. Kadangi buvau lengvai atpažįstamas iš lokio kailio, ji prabilo pirma, pasakė, kad mudu jau buvome susitikę Smolenske. Tuomet ir aš ją prisiminiau: tai buvo moteris iš rūsio. Ji pasakė, kad plėšikai, su kuriais jai teko išbūti prievarta dešimt dienų, buvo suimti Krasne dar prieš mums įžengiant į tą miestą. Už tai, kad nenorėjo skalbti jų marškinių, ji buvo primušta; išėjusi parsinešti vandens, pamatė ateinant rusus, bet jai pavyko išsigelbėti; plėšikai turėjo daug pinigų, ypač aukso ir brangenybių, dėl kurių buvo pasiryžę kautis iki paskutinio kraujo lašo; tačiau po truputį jie buvo išžudyti, sužeisti ir apvogti; pasak jos, ji išsigelbėjo tik tuomet, kai atvyko imperatoriaus gvardija.

Moteriškė taip pat pasakė, kad Smolenske po to, kai naktį juos palikau, trumpam dingę, plėšikai parsinešė lagaminus, tačiau iš baimės, kad aš galiu juos išduoti, nutarė netrukus pasitraukti, kad nebūtų įmanoma jų susekti. Išbuvę tenai dar keletą dienų, nežinodami, ką daryti su prisiplėštu grobiu, būgnininkas

ir badenietis surado žydą, pardavė jam daiktus, kurių negalėjo panešti, paskui, vieną dieną prieš mums atvykstant, dingo; tarp Smolensko ir Krasno jų triskart vos nepagavo, bet paskutinį sykį plėšikai susidūrė su kazokais; penkis jų išrengė, nušovė vien tik todėl, kad norėjo pasiimti jų drabužius; jų sumanymas buvo toks: persirengę kazokais galėsią plėšti besitraukiančius armijai iš paskos draugus, be to, jų neatpažinsią rusai. Jie jau turėjo šešis arklius, bet tą dieną, kai turėjo pradėti vaidinti savo vaidmenį, buvo sučiupti. Moteriškė pridūrė, kad po kazokų drabužiais jie vilkėjo prancūzų uniformas, taigi, priklausomai nuo aplinkybių, galėjo apsimesti tiek vienais, tiek kitais.

Paskui ji pasakė, kad, jei turiu kantrybės, galėtų papasakoti dar daugiau; kai paklausiau, su kuo ji leidusi laiką, atsakė, kad po to, kai nužudė vyrą, kitądien ji atsidūrusi pas tuos, su kuriais buvau ją matęs, kad vėliau keliavusi viena, bet, jeigu aš norįs paimti ją į savo globą, atsidėkodama ji manimi rūpintųsi, nes aš jai labai pasitarnaučiau. Iškart sutikau nesukdamas su galvos dėl to, kaip reaguos mano draugai, kai atvyksiu į pulką su moterim.

Beeinant ji paklausė, kur mano kuprinė; papasakojau istoriją, kaip ją praradau; pasakė, kad nesirūpinčiau, kad ji šį tą gero turinti. Iš tiesų ant peties moteriškė nešėsi kuprinę, o rankoje – pintą krepšį; pasakė galinti duoti man pasikeisti baltinius, tik reikia užeiti į kokį nors namą arba arklidę. Iškart su jos pasiūlymu sutikau, bet, kol ieškojome tinkamos vietos persivilkti, kažkas sušuko:

– Prie ginklų!

Pasigirdo signalas rinktis į kuopą. Pasakiau savo moteriai, kad eitų drauge. Kai buvome netoli pulko, pamačiau, kad visi jau su ginklais, todėl paprašiau savo pakeleivės, kad lauktų manęs prie kelio.

Kaime vyresnysis seržantas paklausė, ar turiu kokių naujienų iš Labė, ar atgavau savo kuprinę. Pasakiau, kad išmečiau tai iš galvos, kad, užuot suradęs kuprinę, sutikau moterį.

– Moterį! – sušuko jis. – Kam ji tau? Skalbti baltinius, kurių jau nebeturi?

– Ji duos man švarius!

– Ką gi, čia jau kas kita, – tarė jis. – O valgyti?

– Ji darys viską, ko tik jos paprašysiu.

Tuo metu buvo įsakyta sudaryti karė; sustojo grenadieriai, šauliai, Jaunosios gvardijos likučiai. Netrukus priėjo imperatorius, karalius Miuratas ir princas Eugenijus. Sustojęs karė viduryje, imperatorius pasakė trumpą kalbą grenadieriams ir šauliams; informavo, kad rusai laukia mūsų prie Berezinos. Jie prisiekė nepraleisti prie upės prieigų nė vieno iš mūsų. Tai pasakęs, imperatorius išsitraukė kardą ir garsiai sušuko:

– Prisiekime ir mes! Dėl Prancūzijos mes pasiryžę su ginklu rankoje žūti kovoje!

Kaipmat priesaika žūti buvo duota. Akimirksniu ant šautuvų vamzdžių ir kardų smaigalių pakilo į viršų kailinės kepurės, skrybėlės:

– Tegyvuoja imperatorius!

Mūsų vardu panašią kalbą išrėžė maršalas Mortjė; jo žodžiai irgi buvo sutikti su didžiausiu entuziazmu; tas pats buvo ir kituose pulkuose.

Turint galvoje apverktiną mūsų padėtį, per tas iškilmingas akimirkas mes netgi pamiršome savo vargus: jei tuomet netoliese būtų buvę rusų, netgi jei jų būtų šešis kartus daugiau, neabejoju, mes būtume juos sumušę. Stovėjome šitaip tol, kol pajudėjo į priekį dešinioji kolonos pusė.

Niekaip negalėjau išmesti iš galvos savo moters, kai mūsų pulkas pajudėjo, vis dirsčiojau į kelią, bet jos ten nebuvo. Ji, matyt, atsidūrė daugiatūkstantinėje princo Eugenijaus, maršalų Nėjaus ir Davu armijoje, išdrikusioje minioje, kurios tris ketvirtadalius sudarė ligoniai arba sužeistieji, demoralizuoti, viskam abejingi žmonės. Korpusai, žygiavę kiek tvarkingiau, dešinėje kelio pusėje sudarė

koloną, tvirčiau stovintys ant kojų kareiviai išsirikiavo po vėliavomis su aru.

Kaip tik tuo metu išvydau maršalą Lefevrą, nežinau, kaip atsidūriau šalia jo. Žingsniavo vienas, pėsčiomis, su lazda rankoje; eidamas kelio viduriu, jis garsiai su vokišku akcentu šūkavo:

– Draugai, ateikite čionai, burkitės! Geriau didelis batalionas negu pavieniai plėšikai ir niekšai!

Maršalas kreipėsi į tuos, kurie niekada neidavo drauge su savo korpusais, o žingsniuodavo gale arba priekyje, priklausomai nuo aplinkybių.

Dar kelis kartus bandžiau susirasti savo moterį, nes ji buvo pažadėjusi duoti man baltinius; verkiant reikėjo juos pasikeisti. Tačiau bergždžiai vargau: daugiau nemačiau jos, – dingo iš akių kaip ir manoji kuprinė.

Skindamasis kelią pro ūžiančią minią, gerokai aplenkiau pulką: ilsėjausi prie stovyklos laužo, nuo kurio neseniai buvo pakilę kiti.

Iki Krasno, nepaisant to, kad spaudė baisūs nepritekliai, buvau gana smagiai nusiteikęs; man atrodė, kad kuo daugiau pavojų ir bėdų, tuo šlovingiau ir garbingiau. Viską kantriai iškenčiau, o tai stebino mano draugus. Ypač po kruvinų Krasno įvykių, kai sužinojau, kad, be Beloko ir Kapono, kuriuos mačiau gulinčius ant sniego, žuvo dar du mano draugai: vieną užmušė, kitą mirtinai sužeidė. Staiga pro mane pralėkė rogės. Pavažiavusios kiek toliau, sustojo. Jose sėdėjusių vyriškių paklausiau, kas yra tas sužeistasis, kuris sėdi rogėse. Jie atsakė, kad tai jų pulko karininkas vargšas Legranas; papasakojo, kaip jį sužeidė: Laportas, jo draugas iš Kaselio prie Lilio, tarnavo karininku tame pačiame pulke kaip ir Legranas. Nors Krasne draugas sirgo, tačiau, sužinojęs, kad pulkas kaunasi, pasišovė jį pasivyti; bet vos tik stojo į pulko gretas, pabūklo sviedinys sutraiškė jam abi kojas. Legranas puolė bėgte prie Laporto, bet tuo metu kitas sviedinys kliudė jam dešiniąją koją.

Laportas liko gulėti negyvas kovos lauke, o jį, Legraną, nuvežė į miestą; įkėlė į palaikį kuinu pakinkytą rusų vežimą, kuris tą pačią dieną subyrėjo; jo laimei, kelyje riogsojo rogės, šalia kurių gulėjo pastipęs arklys; tos rogės dar tiko važiuoti, jei ne jos, Legranas būtų buvęs paliktas šalikelėje. Legraną lydėjo keturi jo pulko vyrai; šitaip keliavo jau šešias dienas. Atsisveikindamas paspaudžiau Legranui ranką ir palinkėjau laimingos kelionės; jis atsakė tikįs tik Dievo apvaizda ir jį lydinčių šauniųjų kareivių draugyste. Vienas kareivis paėmė į rankas vadeles, antras sušėrė arkliui, dar du kareiviai įsikibo stumti roges. Su dideliu vargu kinkinys pajudėjo iš vietos; žiūrėdamas įkandin, pagalvojau, kad toli tokiu ekipažu jis nenuvažiuos.

Nuo to laiko labai pasikeičiau: buvau nusiminęs, kartais apimdavo baisi nuojauta; galva degte degė, jaučiau, kad turiu karščio; nežinau, gal prie to prisidėjo nuovargis, mat po to, kai armijos likučiai pasivijo mus, buvome priversti išvykti anksti ryte, o sustodavome vėlai vakare, įveikę ne kažin kokio ilgumo kelią. Dienos buvo trumpos, vos aštuonias valandas šviesu, prieš keturias – jau naktis. Daug kareivių pasiklysdavo arba dingdavo vien dėl to, kad stovyklavietę pasiekdavo naktį, įvairių pulkų likučiai susimaišydavo. Bet kuriuo nakties metu buvo galima išgirsti silpnus balsus šaukiant:

– Ketvirtas pulkas!.. Pirmas pulkas!.. Trečias pulkas!.. Imperatoriaus gvardija!..

Gulintieji be jėgų ant grindų, tikėdamiesi atvykėlių pagalbos, stengdavosi atsiliepti:

– Čionai, drauge!

Nors tai buvo jau ne tas pulkas, kurio ieškojo, armijos korpusas išliko tas pats, nesvarbu, kad iš trisdešimties pulkų per dvi savaites jame viso labo liko tik keletas.

Kareiviai vieni kitų nepažinojo, net negalėjo pasakyti, kas kokiam pulkui priklauso. Buvo daug tokių, kurie po varginančio dienos žygio dar ieškojo savo pulko – klaidžiodavo pusę nakties.

Dažniausiai šitai nepavykdavo; taigi nežinantys išvykimo valandos, pernelyg vėlai užmigę kareiviai pabusdavo supami rusų. Kiek vyrų dėl to pakliuvo į nelaisvę, kiek jų žuvo!

Stovėjau pasirėmęs šautuvu prie laužo ir drebėjau. Prie ugnies tylėdami sėdėjo trys vyrai; jų žvilgsniai mašinaliai sekė traukiančius keliu kareivius, atrodė, kad jie net neketina niekur eiti, nes jų jėgos buvo išsekusios. Man nerimą kėlė tai, kad pulkas vis dar nesirodė; staiga pajutau, kaip kažkas timptelėjo mane už lokenos. Tai buvo Granžjė. Pamatęs mane priėjo pasakyti, kad metas eiti, nes pasirodė pulkas. Akys buvo labai pavargusios, žiūrėjau į jį, bet nieko nemačiau.

– O kur jūsų moteriškė? – paklausė jis.

– O kas tau sakė, kad turiu moterį?

– Vyresnysis seržantas. Kur ji?

– Neturiu supratimo, tik žinau, kad nešasi kuprinę su baltiniais, kurių man labai reikia. Jeigu ją pamatytum, pasakyk. Ji vilki pilka kareiviška miline, avikailio kepurė jai atstoja šukuoseną, mūvi juodais getrais, rankoje pintinė.

Granžjė, kaip vėliau prisipažino, pats pamanė tuomet, kad aš sergu arba kliedžiu; paėmęs už rankos, padėjo man atsikelti sakydamas:

– Eime, kitaip pulko nepasivysime.

Tačiau, aplenkę tūkstančius įvairiausių armijos dalinių, vos kojas pavelkančių kareivių, pasivijome pulko draugus. Nuojauta sakė, kad diena bus sunki.

Iš tikrųjų taip ir buvo: ėjome vietove, kurios pavadinimo dabar neprisimenu; kažkas pasakė, kad čia neva prieš daugelį dienų nakvoti buvo apsistojęs imperatorius. Kadangi jau buvo vėlu, daugybė įvairiausių kariuomenės dalinių kareivių liovėsi keliavę; kažkas pasakė, kad iki garsiosios stovyklavietės girioje, kur buvo numatyta apsistoti, dar reikėjo žygiuoti keletą ljė.

Kelias toje vietovėje platus, iš abiejų pusių augo didžiuliai beržai[1]. Tai buvo puikus kelias tiek ekipažams, tiek pėstiesiems; atėjus vakarui jo šalikelės pavirsdavo kritusių žirgų kapinynu. Kuo toliau juo eidavai, tuo daugiau matydavai jame subyrėjusių ekipažų, dvesiančių arklių, klumpančių iš nuovargio kinkinių, nebepaeinančių, besirengiančių nakvoti po medžiais žmonių; pasak jų, čia buvo to, ko kitur nerasi: malkų laužui susikurti (tam tiko sulūžę vežimai) ir arklienos, nes per gausybę arklių stipenų buvo neįmanoma žygiuoti toliau.

Jau ilgą laiką ėjau vienas šurmuliuojančioje minioje, svajojau pasiekti nakvynvietę, kad galėčiau pailsėti; šalo, aptirpęs sniegas ėmė trauktis ledu, kas žingsnis slysčiojau, svirdinėjau. Buvo aišku, kad patys didžiausi sunkumai laukia mūsų naktį.

Dvigubai stipriau papūtė šiaurės vėjas, pamečiau iš akių draugus; daugybė kitų pulkų kareivių, tokių pat vienišų kaip aš, sunkiai iš paskutinių jėgų stengėsi pasivyti koloną, nuo kurios, kaip ir aš, jau kuris laikas buvo atitrūkę. Vieni, tie, į kuriuos kreipdavausi, tylėdavo, nes atsakyti neturėjo jėgų, kiti krisdavo leisgyviai ir daugiau nuo žemės nepasikeldavo. Pagaliau likau vienas, vieninteliai mano kelionės draugai ir palydovai dabar buvo lavonai; medžiai abipus kelio išnyko. Ko gero, buvo septynios, pro drimbantį sniegą beveik nemačiau kelio, įsismarkavęs vėjas jau buvo užpustęs neseniai praėjusios kolonos pėdsakus.

Anksčiau visada nešiojau lokeną kailiu į viršų, dabar, matydamas, kokia baisi naktis laukia, stabtelėjau ir, kad būtų šilčiau, išverčiau kailį kita puse; lokena tą siaubingą naktį padėjo man apsiginti nuo šalčio, siekusio tuomet daugiau kaip dvidešimt du laipsnius; užsimetęs kailį ant dešiniojo peties, toje pusėje, iš kur pūtė šiaurės vėjas, įstengiau eiti kokią valandą, per tokį laiką, kaip buvau patyręs, galėdavau įveikti ne daugiau kaip ketvirtį lję;

---

[1] Šie medžiai Rusijoje buvo nepaprastai dideli.

kai pagautas sniego sūkurio imdavau sukiotis vietoje, aplinkui matydavau tik žmonių lavonus, arklių dvėsenas, sulūžusius vežimus, žodžiu, visa tai, pro ką tik ką buvau ėjęs; gūsiui nurimus apsižiūrėdavau, kad einu visai ne ta kryptimi, nori nenori kaskart tekdavo persiorientuoti.

Kartkartėmis aplink mėnulį nušvisdavo šiaurėje dažnai matoma aureolė; kol mėnulio netemdydavo juodi, siaubingu greičiu lekiantys debesys, galėdavau daug ką įžiūrėti; tolumoje išvydau juodą sieną, matyt, tai buvo tas pats miškas, kurį turėjome pasiekti prieš Bereziną; man atrodė, kad nuo tos vietos, kurioje esu, iki miško galėjo būti viena ljė.

Nelaimei, suėmė miegas, tokiomis aplinkybėmis kone nuolatinis mirties pranašas; kojos linko, jėgos išseko, kelis kartus netgi buvau sukniubęs, ir, jei ne šaltas sniegas, gal būčiau užmigęs visiems laikams; tai buvo mano išbandymas: įveiksiu miegą ar ne.

Vietovė, kurioje atsidūriau, buvo nuklota žmonių lavonais, arklių maitom; visa tai reikėjo peržengti, bet žirglioti jau nebeturėjau jėgų. Pargriuvęs galvodavau, kad mane sustabdė vienas iš tų ant sniego gulinčių nelaimėlių; buvo tekę girdėti, kad dažnai merdintys ant kelio žmonės, tikėdamiesi pagalbos, stengiasi užkabinti koja praeivį, bet yra buvę ir taip: pasilenkia žmogus padėti draugui, krinta ant jo ir daugiau nebeatsikelia.

Maždaug dešimt minučių ėjau nežinia kur tarsi girtas, nors kūnas buvo silpnas, kojos linko; maniau, kad jau išmušė paskutinė mano valanda; bet staiga, pamatęs kareivio, gulinčio ant žemės, kardą, susvyravau ir visu kūnu dribau ant žemės; atsitrenkęs smakru į jo šautuvo buožę, taip apdujau, kad atsistoti jau nebeįstengiau; baisiai skaudėjo dešinįjį petį, nes krisdamas atsitrenkiau į savo paties šautuvą; šiek tiek atsipeikėjęs atsiklaupiau, kad stodamasis turėčiau į ką atsiremti, pakėliau šautuvą, bet, pamatęs iš burnos tekant kraują, iš nevilties sušukau ir, drebėdamas nuo šalčio, taip pat ir iš baimės, atsistojau.

Mano šauksmą išgirdo netoliese, dešinėje šalikelės pusėje, tysojęs nelaimėlis; ausis pasiekė silpnas, gailus balsas, buvo aiškiai girdėti, kad žmogus prašo pagalbos, tokios pagalbos, kokios dabar reikėjo ir man pačiam! Pasakęs: „Sustokite, padėkite mums", nutilo. Kurį laiką stovėjau kaip įkastas, stengiausi įsiklausyti, akimis ieškojau žmogaus, prašančio pasigailėti. Bet vėl įsiviešpatavo tyla, pamaniau, jog apsirikau. Kad galutinai įsitikinčiau, ėmiau iš visų jėgų šaukti:

– Kur jūs?

– Kur jūs? – dukart atkartojo aidas.

Tada pats sau tariau: „Kokia bėda! Jei turėčiau nelaimės draugą, tikriausiai, vienas kitą padrąsindami, eitume per naktį". Vos tik taip pagalvojau, vėl pasigirdo tas pats balsas, tik dar liūdnesnis nei pirma.

– Prieikite prie mūsų! – prašė kažkas.

Tą pačią akimirką danguje pasirodęs mėnulis apšvietė du vyrukus, nuo kurių mane skyrė dešimt žingsnių; vienas iš jų gulėjo paslikas, kitas sėdėjo. Pasukau iš lėto jų link, bet prieiti arčiau trukdė prisnigtas pakelės griovys. Kreipiausi į tą, kuris sėdėjo; vyriškis ėmė it koks pamišėlis kvatoti sakydamas:

– Mano drauge, nepamiršk jo!

Ir vėl nusikvatojo. Buvo visiškai aišku, kad tai priešmirtinis juokas. Antras, kurį iš pradžių palaikiau numirėliu, dar buvo gyvas; šiek tiek pasukęs į mane galvą, pasakė man žodžius, kurių niekad neužmiršiu:

– Gelbėkite mano dėdę, gelbėkite. Aš mirštu!

Atpažinau jį. Tai buvo tas pats balsas, kuris prašė padėti; pasakiau jam kelis žodžius, nes dar buvo gyvas. Tačiau šis nieko neatsakė. Paskui pasisukau pirmojo pusėn, padrąsindamas paprašiau jo, kad atsistotų, pasiūliau eiti drauge su manim. Pažvelgė į mane, bet nieko neatsakė; pamačiau, kad jis vilki stora, pamušta kailiu kareiviška miline, iš kurios stengėsi išsivaduoti. Norėjau padėti jam

atsistoti, bet tai buvo neįmanoma. Imdamas jį už rankos, pamačiau aukščiausio rango karininko antpečius. Jis dar norėjo kažką man pasakyti, bet staiga griuvo ant šono veidu į sniegą. Buvau priverstas jį palikti, ilgiau būti šalia negalėjau, nes mane būtų ištikęs tųdviejų nelaimėlių likimas. Perbraukiau delnu pirmajam per veidą, jis buvo šaltas kaip ledas. Vyriškis buvo negyvas. Pakėliau krepšį, panašų į medžioklinį, tikėdamasis jame ką nors rasti. Viduje būta tik skudurų ir popierių. Viską pasiėmiau.

Išėjęs į kelią slinkau iš lėto įsiklausydamas, nes kartais atrodydavo, kad girdžiu kažką vaitojant. Viltis atrasti bent kokią stovyklavietę vertė mane žingsniuoti kiek įmanoma sparčiau. Priėjau tokią vietą, kur teko sustoti. Ant kelio tysojo daugybė pastipusių arklių, riogsojo sulūžę vežimai. Staiga panūdau eiti toliau, bet užkliuvau ir parkritau sėdomis ant arklio, užtvėrusio kelią, sprando. Aplink tysojo įvairių padalinių kareivių lavonai. Pamačiau kelis jaunus gvardiečius, juos buvo nesunku atpažinti iš kiverių; tuomet pagalvojau, kad daugelis tų vyrų mirė norėdami sukapoti maistui arklį, bet, kadangi buvo išsekę, sušalę, krito negyvi; taip būdavo kiekvieną dieną. Buvau vienut vienas baisiame kapinyne, kraupioje tyloje, į galvą lindo juodžiausios mintys: likimas atplėšė nuo draugų, tėvynės, tėvų; sulig ta mintim pravirkau kaip vaikas. Nuo pralietų ašarų šiek tiek palengvėjo, atgavau drąsą, kuri jau buvo mane apleidusi.

Prie arklio, ant kurio sėdėjau, galvos pamačiau kirvuką; tokius turėdavome kiekvienos kampanijos metu. Norėjau juo pasinaudoti, atsikirsti gabalą arklienos, bet nepavyko, nes maita buvo sušalusi; galėjau pasikapoti nebent malkų. Kapodamas gyvulį išeikvojau paskutines jėgas, klupau iš nuovargio, bet šiek tiek sušilau.

Keldamas iškritusį iš rankų kirvį, pastebėjau, kad buvau prisikapojęs kruvinų ledo gabalų, matyt, arklys buvo papjautas. Sukišau ledus į kuprinę, paskui kelis gabalus suvalgiau, šiek tiek atgavau jėgas ir patraukiau toliau keliu; Dievo saugomas, bijodamas užminti ant

lavono, ėjau čia į kairę, čia į dešinę; kelias buvo nuklotas negyvais kūnais, kaskart, kai mėnulį uždengdavo didelis debesis, stabtelėdavau, o mėnuliui pasirodžius vėl paspartindavau žingsnį miško link.

Kiek laiko paėjęs, pastebėjau netoliese dėžę. Iš pradžių pamaniau, kad tai dėžė sviediniams laikyti; priėjęs arčiau pamačiau Jaunosios gvardijos, kurią buvau kelis sykius sutikęs Krasne, lauko virtuvės vežimą; jame gulėjo du sužeisti gvardijos jėgeriai.

Į vežimą įkinkyti arkliai buvo negyvi, maitos suplėšytos į gabalus, aplink tysojo septyni pusnuogiai iki pusės apsnigti lavonai; tik vienas iš jų vilkėjo avikailių kailiniais. Priėjau pasižiūrėti iš arčiau, bet, manau, tai padariau tik todėl, kad kirbėjo mintis nurengti kailinius. Šiek tiek pasilenkęs išvydau moterį. Matyt, tuomet, kai buvo čia palikta, joje dar ruseno gyvybė, dėl to nelaimingoji buvo su drabužiais.

Mano padėtis buvo labai sunki, galvoje sukosi vienintelė mintis: išlikti gyvam; dėl to nesąmoningai bandžiau sutelkti visas savo jėgas – ieškojau atsikirsti kokį gabalą arklienos, bet pamiršau, kad neseniai tai darydamas iš nuovargio parkritau. Suėmęs kirvį abiem rankomis, pradėjau talžyti tarp vežimo ienų gulintį arklį, bet, kaip ir pirmą kartą, mano pastangos nuėjo perniek. Tada į galvą šovė mintis įkišti ranką į maitos vidų ir išplėšti širdį, kepenis ar ką kita; netrukus paaiškėjo, kad širdis sušalusi; bakstelėjau į ją dešinės dar nesugijusios rankos pirštu; 1813-ųjų kovą atvykus į Paryžių, ranka vis dar buvo neužgijusi.

Pagaliau, nepavykus atsiplėšti mėsos, kurią ketinau valgyti žalią, nutariau praleisti naktį dengtame vežime, kurio vidaus net neapžiūrėjau, nes rasti jame ką nors valgoma nesitikėjau. Priėjau prie mirusios moters norėdamas nuvilkti kailinius, tačiau niekaip negalėjau pajudinti jos iš vietos. Kad ir kaip ten būtų, vilties nepraradau. Po krepšio, o gal šautuvo diržu buvo matyti kruvinas kūnas; norint moterį nurengti, būtų reikėję apversti ant šono ir išvaduoti iš kilpos, kuri buvo kitoje pusėje. Paėmiau

abiem rankomis šautuvą, turėjusį atstoti keltuvą, ir pakišau jį po kūnu. Bet vos tik pradėjau darbą, iš vežimo pasigirdo širdį draskantis klyksmas. Pasisukau, tuomet pasigirdo dar vienas šauksmas.

– Mari! – šaukė kažkas.

– Mari, gerti, aš mirštu!

Apstulbau. Po minutės tas pats balsas prabilo vėl:

– Ak! Dieve mano!

Man šovė į galvą mintis, jog tai sužeistieji, kurie net nežino, kad juos paliko. Tačiau buvo ne visai taip. Užlipęs ant arklio, tysojusio tarp ienų, nugaros, atsirėmiau į vežimo kraštą ir paklausiau žmogaus, ko nori; tas vos girdimai atsakė:

– Gerti!

Staiga prisiminiau kruviną ledo gabalą kuprinėje, norėjau nulipti ir atnešti, bet gana ilgai švietusį mėnulį užtraukė juodas debesis; kol ieškojau į ką tvirtai įsispirti, koja nusprūdo ir aš užvirtau ant trijų vienoje krūvoje gulinčių lavonų. Kritau parietęs kojas, užsėdau vienam numirėliui ant pilvo, veidu atsitrenkiau jam į ranką. Jau visas mėnuo prie panašios draugijos buvaupripratęs, tačiau tąkart, gal dėl to, kad buvau vienut vienas, mane suėmė ne baimė, o tikras siaubas. Pasijutau nelyg košmare; kurį laiką buvau praradęs žadą ir protą, paskui pradėjau rėkti, sakytum kažkas būtų mane laikęs ir nenorėjęs paleisti. Nepaisant didžiulių pastangų, niekaip negalėjau atsistoti. Norėjau atsispirti rankomis, bet nejučia dešiniąja ranka atsirėmiau į veidą, nykštys įlindo lavonui į burną.

Tą akimirką vėl išlindo mėnulis, dėl to viską aplink gerai mačiau. Kūnu perbėgo drebulys; atsiplėšęs nuo atramos taško, pajutau, kad krintu vėl. Bet tada viskas pasikeitė. Jutau gėdą dėl savo silpnumo, mane apėmė ne baimė, o įniršis. Atsikėliau keikdamasis, kliūdamas rankomis ir kojomis už veidų, rankų, kojų ir dar nežinia už ko.

Žiūrėjau keikdamasis į dangų, sakytum mesdamas jam iššūkį. Pasiėmiau savo šautuvą, trenkiau jį į vežimą, gal net ir į tuos gulinčius man prie kojų šėtonus. Kiek nusiraminęs ir nutaręs praleisti

naktį vežime šalia sužeistųjų, išsitraukiau iš kuprinės gabalą kruvino ledo, paskui įlindau į vežimą; apgraibomis bandžiau užčiuopti tą, kuris prašė gerti; žmogus tyliai tebevaitojo; iš arti pamačiau, kad dešinioji jo koja nutraukta.

Paklausiau, iš kokio pulko, bet jis nieko neatsakė. Suradęs galvą, įspraudžiau jam į burną nedidelį gabalėlį sušalusio kraujo. Šalia gulėjęs vyras buvo šaltas kaip ledas. Norėjau išvilkti jį iš vežimo, įsitaisyti jo vietoje, sulaukti dienos ir iškeliauti su tais, kurie, kaip maniau, dar atvyks; tačiau, kad ir kaip stengiausi, niekaip negalėjau atsistoti. Neturėjau jėgų net pajudėti, vežimo šonai buvo pernelyg aukšti, be to, negalėjau atsikratyti lavono. Matydamas, kad pirmasis irgi neilgai trauks, užklojau jį dar ir mirusiojo miline. Kurį laiką sėdėjau jam ant kojų ieškodamas vežime naudingų daiktų. Nieko neradęs kreipiausi į pirmąjį, tačiau bergždžiai. Uždėjau ant veido ranką: jis buvo šaltas. Ledo gabalėlis, kurį buvau davęs, tebebuvo burnoje. Gyvybė jau buvo užgesusi, kančios pasibaigusios.

Užsibūti ilgiau negalėjau, nes būčiau žuvęs; prieš išvykdamas norėjau dar kartą pažvelgti į gulinčią ant žemės moterį; gal tai markitantė Mari, pagalvojau; ją gerai pažinojau, nes abu buvome kilę iš to paties krašto; vėl nušvitus mėnuliui apžiūrėjau moters kūną, veidą, bet tai buvo ne Mari.

Spausdamas tarsi medžiotojas prie dešiniojo šono šautuvą, nešinas dviem raudono marokeno ir pilkos drobės medžiokliniais krepšiais, kuriuos ką tik buvau radęs, ir kirviu, čiulpdamas gabalą suledėjusio kraujo, susikišęs rankas į kelnių kišenes, vėl patraukiau keliu. Buvo maždaug devynios valandos. Nustojo snigti, vėjas susilpnėjo, šaltis šiek tiek atlėgo. Ir vėl palengva žingsniavau miško link.

Po pusvalandžio mėnulis dingo tarsi užkerėtas. Baisiau ir būti negalėjo. Norėdamas susivokti, atsirėmiau į šautuvą ir, trypčiodamas vietoje, kad nesušalčiau, kelias minutes stovėjau, – laukiau, kada prašvis. Bergždžiai, nes taip ir neprašvito.

Tačiau pamažu akys su tamsa apsiprato, galėjau eiti toliau. Staiga suvokiau, kad traukiu ne tuo pačiu keliu; kad šiaurės vėjas nepūstų į mane, buvau pasisukęs į jį nugara. Jokių armijos likučių pėdsakų nebuvo matyti.

Kiek laiko ėjau kitu keliu, negaliu pasakyti, gal kokį pusvalandį; kai apsižiūrėjau, kad esu ant bedugnės krašto, buvo per vėlu; pasileidau apie keturiasdešimt pėdų žemyn. Tiesą sakant, šitą atstumą įveikiau keliais etapais, nes tris kartus buvau užkliuvęs už krūmų. Pagalvojęs, kad pats esu kaltas, užsimerkiau ir mintimis atsidaviau Dievo valiai. Apačioje atsitrenkiau į kažkokį apvalainą daiktą, pasigirdo duslus garsas.

Kurį laiką stovėjau nustėręs, bet, kadangi po visų nuotykių manęs jau niekas nebestebino, netrukus atsipeikėjau. Apsižiūrėjęs, kad pamečiau šautuvą, ketinau jo ieškoti. Bet paskui persigalvojau, nutariau sulaukti ryto.

Nieko nemačiau, išsitraukiau iš dėklo kardą ir, baksnodamas juo į žemę, pradėjau eiti į priekį. Tik tada pamačiau, į ką atsitrenkiau ir iš kur atsklido duslus garsas; tai buvo sviedinių dėžė ant ratų, kurią bandžiau apeiti. Priekyje riogsojo dviejų arklių griaučiai.

Ieškodamas tinkamos vietos likusiai nakties daliai praleisti, stabtelėjau, įtempiau ausis, apsižvalgiau ir staiga pajutau kojose šilumą. Palenkęs galvą pamačiau, kad stoviu dar teberusenančioje laužavietėje.

Tuoj pat atsiguliau ant žemės, įkišau į pelenus rankas norėdamas sušilti, užčiuopiau kelis angliukus ir atsargiai juos susirinkau. Paskui į juos papūčiau, nuo delnų į veidą pažiro kibirkštys. Bet iš ko sukurti laužą? Kur rasti malkų? Palikti žarijų negalėjau, nes jos galėjo išgelbėti man gyvybę, o jeigu eisiu ieškoti malkų, žarijos užges.

Bijodamas, kad taip neatsitiktų, atsiplėšiau nuo marškinių skiautę, suplėšiau ją į mažus gabaliukus ir uždegiau. Paskui, plodamas sau per šonus delnais, laimė, prisirankiojau netoliese smulkių malkelių ir kantriai, be didelio vargo jas įkūriau. Netrukus

įsidegė liepsna, bet malkas rinkau ir toliau; akimirksniu įsiliepsnojo laužas, kurio šviesoje mačiau daiktus, esančius už kelių žingsnių nuo manęs.

Iš pradžių dėžės apačioje pamačiau užrašą, didžiosiomis raidėmis buvo parašyta: IMPERATORIAUS GVARDIJA. Virš užrašo – aras. Aplink, kiek galėjau įžiūrėti, mėtėsi šalmai, kiveriai, kardai, šarvai, sulūžusios dėžės, tušti lagaminai, suvelti, purvini drabužiai, balnai ir daugybė kitokių daiktų. Vos tik apsidairiau aplinkui, supratau, kad kažkur visai netoli turėtų būti įsikūrusi kazokų stovykla; tuomet mane apėmė baimė, netgi nustojau kurstęs laužą. Tikriausiai, pagalvojau, šią vietovę bus užėmę rusai, nes, jeigu čia būtų prancūzų, būtų matyti didžiuliai laužai; mūsų kareiviams stigo maisto, užtat pasišildyti jie galėdavo iki valiai, nes malkų niekada netrūko! Nesupratau, kodėl tokioje vietoje kaip ši, užuovėjoje, nebuvo apsistota nakčiai. Jau nebežinojau, ar čionai pasilikti, ar eiti toliau.

Kol taip mąsčiau, laužas priblėso, bet malkų daugiau į jį nebemečiau. Kad ir kaip ten būtų, noras pasišildyti ir kelias valandas pailsėti buvo stipresnis už baimę. Pasirinkau, kiek galėjau, malkų, susikroviau jas šalia, kad nereikėtų toli vaikščioti, taigi dabar ramiai galėjau šildytis iki pat ryto. Pasiklojau po šonu kelis lentgalius, įsisupau į lokeną, atsirėmiau nugara į sviedinių dėžę ketindamas šitaip sulaukti ryto. Mesdamas į laužą malkas, pastebėjau jose arklio šonkaulį; jis buvo apgraužtas, tačiau ant jo dar buvo likę šiek tiek mėsos alkiui numalšinti; apsnigtas, aplipęs pelenais kaulas buvo tai, ko net negalėjau tikėtis. Išvakarėse buvau radęs pastipusią varną, kurią suvalgiau, ryte prieš išvykdamas nurijau kelis šaukštus avižų šiaudų ir ruginių grūdų putros, pagardintos paraku.

Vos tik mano mėsgalis sušilo, nekreipdamas dėmesio į aplipusius pelenus, kibau į jį dantimis. Valgydamas varganus savo pietus, nuolat žvilgčiojau į šalis norėdamas įsitikinti, kad aplinkui mane ramu.

Kol buvau duobėje, mano padėtis šiek tiek pagerėjo. Daugiau nevaikščiojau, duobė saugojo mane nuo vėjo ir šalčio, turėjau ugnies ir maisto. Bet buvau toks išvargęs, kad bevalgydamas užmigau; miegojau zuikio miegu, netgi jaučiau strėnose skausmą, tarsi mane kas būtų gerai išvanojęs. Kiek praleidau šitaip laiko, nežinau, bet, kai pabudau, jokių požymių, kad greitai išauš, nebuvo matyti. Rusijoje naktys labai ilgos.

Kai užmigau vėl, kojos atsidūrė pelenuose, o kai pabudau, jos buvo šiltos. Iš patirties žinojau, kad šiluma teikia poilsį, malšina skausmus. Nutariau sukurti kitą laužą; surinkęs aplinkui visas malkas, sulūžusius lagaminus ir visa, kas gali degti, sumečiau į sviedinių dėžę; tereikėjo įpūsti ugnį ir padegti.

Tačiau nusprendžiau šiek tiek luktelėti; pagalvojau, jog iki šiol kazokų patruliai manęs nepastebėjo tik todėl, kad mano laužėlis buvo nedidelis ir degė duobėje. Reikalai būtų klostęsi visai kitaip, jeigu būčiau uždegęs sviedinių dėžę.

Pamažu laužas įsidegė, dabar aplink viską galėjau įžiūrėti. Staiga pamačiau dešinėje kažką ateinant, pamaniau, kad tai galėtų būti koks žvėris; Rusijoje yra daug lokių, todėl buvau beveik tikras, jog tai vienas iš tų keturkojų. Kol tas padaras buvo toliau, įžiūrėti jo negalėjau, bet kai prisiartino, pamačiau, jog tai žmogus.

Pamaniau, kad, pamatęs ugnį, prie laužo ateina pasišildyti sužeistasis. Iš baimės ir nuostabos visas įsitempiau, pakėliau padėtą šalia ugniakuro kardą ir, žengęs keletą žingsnių iš dešinės atvykėlio link, sušukau:

– Kas toks esi?

Tuo pat metu įrėmiau kardo smaigalį jam į nugarą. Tai buvo rusas, tikras barzdotas kazokas. Jis iškart pakėlė galvą, atsiklaupė pasirengęs bučiuoti man kojas, paskui prabilo:

– *Dabray frantsouz!*[1]

[1] Geras prancūzas!

Pasakė dar kelis žodžius, supratau, kad bijo manęs. Jei būtų geriau įsižiūrėjęs, būtų įsitikinęs, kad aš bijau nė kiek ne mažiau nei jis. Rusas atsiklaupė ir parodė savo perrėžtą kardu veidą.

Klūpančio atvykėlio galva siekė man pečius, vadinasi, jis buvo daugiau kaip šešių pėdų ūgio.

Pamojau, kad ateitų prie laužo. Tada jis parodė į pilvą, apačioje buvo matyti kita, šautinė, žaizda; kaip ir kirstinė, ji buvo labai baisi. Žaizda žiojėjo nuo viršugalvio iki apžėlusio smakro, buvo matyti, kad kertančiojo ranka nesudrebėjo. Norėdamas parodyti žaizdą pilve, jis atsigulė ant nugaros; kulka buvo perėjusi kiaurai. Raminau save, kad šis žmogus ginklo neturi. Paskui jis pasivertė ant šono ir nutilo. Įsitaisiau priešais, kad galėčiau jį stebėti. Miego daugiau nebenorėjau, dar tikėjausi įvykdyti savo sumanymą – auštant uždegti sviedinių dėžę, o paskui išvykti. Bet staiga šmėstelėjo baisi mintis: o kas, jeigu joje dar yra parako?!

Sulig ta mintim, kad ir labai pavargęs, atsistojau, vienu šuoliu peršokau laužą priešais gulintį velnią, bet, užkliuvęs už sviedinių dėžės, išsitiesiau visu ūgiu ant žemės. Laimė, krisdamas nesusižeidžiau, nors visur buvo primėtyta ginklų nuolaužų, visokiausio šlamšto. Nusiraminau tik tuomet, kai pradėjo švisti. Atsistojęs ėjau atatupstas nenuleisdamas akių nuo vietos, kurią palikau, sakytum toje dėžėje iš tikrųjų būtų buvę parako. Kas bus, jeigu jis sprogs? Pamažu nusikratęs baimės vėl sugrįžau į tą pačią vietą, iš kurios taip kvailai buvau pabėgęs. Dvidešimt žingsnių nuo ten buvo baisu, ramu – tik prie laužo.

Surinkau degančias malkas ir nunešiau jas į tą vietą, kur buvau pargriuvęs; paskui atsinešiau dėžę, už kurios užkliuvau, – ketinau prisirinkti į ją sniego ir užgesinti laužą. Bet vos tik kibau į darbą, pasigirdo fanfaros; atidžiai įsiklausęs iškart atpažinau rusų kavalerijos trimitus, supratau, kad esu netoli jų. Kazokas, išgirdęs pažįstamus garsus, pakėlė galvą. Atidžiai stebėdamas, bandžiau išskaityti veide jo mintis, nes ugnis dar liepsnojo ir gana

neblogai galėjau įžiūrėti jo bruožus. Panašu, kad ir jis tyrinėjo mano veidą, matyt, norėjo sužinoti, kokį įspūdį man padarė netikėti garsai. Tik tuomet pamačiau, koks jis šlykštus: povyza Heraklio, akys žvairos, kakta žema, išsišovusi; galva ir barzda ruda, plaukai styro kaip ašutai, žodžiu, tikras laukinis. Tuomet man pasirodė, kad jį kamuoja žaizdos; iš judesių buvo matyti, kad vargšelį varsto skausmai. Kartkartėmis jis sugriežsaid panašiais į iltis dantimis.

Nutraukiau darbą nežinodamas, ką daryti, it koks kvailys klausiausi laukinės muzikos; staiga išgirdau už nugaros kažkokį garsą. Atsigręžiu. Įsivaizduokite mano išgąstį: it kokia kapo duobė atsiveria sviedinių dėžė, iš jos lipa lauk milžiniška nuo galvos iki kojų balta kaip sniegas būtybė, primenanti komandorą iš „Pjero šventės"; vienoje rankoje – dėžės dangtis, kitoje – kardas. Atsitraukiau keletą žingsnių atgal, išsitraukiau kardą. Žiūrėjau į jį ir tylėjau, laukiau, kada prabils. Buvo aišku, kad mane persekiojanti šmėkla sutrikusi, mačiau, kaip stengėsi nusimesti užkritusią ant galvos didžiulę apykaklę. Vilkėjo baltu apsiaustu, jo apykaklė trukdė žvalgytis aplinkui; rankoje, kuria bandė išvaduoti galvą iš apykaklės nelaisvės, laikė kardą. Kad dėžės dangtis virš jo neužsitrenktų, prilaikė jį kairiąja ranka.

Pagaliau, nutraukdamas tylą, netvirtu balsu paklausiau:

– Jūs prancūzas?

– Taip, žinoma, aš prancūzas! Jūs čia tarsi kokia pašventinta žvakė! Matote, kad negaliu iš to karsto išlipti, bet nepadedate! Matau, drauge, kad labai išsigandote!

– Taip, tai tiesa, pamaniau, kad jūs toks pat kaip ana tas, kuris guli prie laužo!

Besišnekant padėjau jam išlipti. Vos tik atsistojęs ant žemės, nusimetė didžiulį apsiaustą. Įsivaizduokite, kaip buvau nustebęs ir kaip apsidžiaugiau išvydęs, kad toji šmėkla – tai vienas didžiausių Senosios gvardijos bambeklių, vienas seniausių mano draugų, pavarde Pikaras, gimęs Pikardijoje. Nuo to laiko, kai

buvome susitikę Kremliuje pas imperatorių, daugiau nesimatėme; išgyvenome kovinį krikštą, nes, tapdami velitais, tarnavome toje pačioje kuopoje ir tame pačiame skyriuje. Kartu kovėmės Jenos, Pultusko, Yluvos, Eilsbergo ir Frydlando mūšiuose. Mudu išsiskyrėme po Tilžės taikos, paskui buvome drauge 1808-aisiais Ispanijos pasienyje, Mora stovykloje; ten penkis mėnesius jis buvo mano pavaldinys, aš buvau kapralas, o likimas jį atbloškė į mano skyrių[1]; teko drauge dalyvauti ir kitose kampanijose, nors tarnavome skirtinguose pulkuose.

Kadangi buvau labai pasikeitęs, suvargęs, su lokena ant pečių, tamsoje Pikaras vos atpažino mane. Žiūrėjome vienas į kitą nustebę: jis gana švarus, tvirtas, aš – baisiausiai sulysęs, pasak jo, panašus į Robinzoną Kruzą. Pagaliau mano bičiulis nutraukė tylą:

– Mano tėvynaini, mano seržante, prašau pasakyti, koks atsitiktinumas ar nelaimė lėmė išvysti jus čia naktį vieną su tuo šlykščiu kalmuku; tik pažiūrėkite, kokios jo akys! Jis čia nuo vakar. Pabuvęs kokias penkias valandas, dingo, todėl, pamatęs jį vėl, nustebau.

Papasakojau Pikarui, kokia mane suėmė baimė, kai jį išvydau.

– O jus, tėvynaini, koks velnias atnešė čionai naktį? – paklausė jis.

– Prieš atsakydamas pirmiausia norėčiau jūsų paprašyti: gal turite ką nors valgomo, nors kąsnelį?

– Taip, seržante, turiu delno didumo džiūvėsį.

Nurijau jį akimirksniu, nes nuo spalio 27-osios duonos nebuvau turėjęs burnoje[2].

Rydamas džiūvėsį, paklausiau:

– Gal turite degtinės?

– Ne, tėvynaini.

– Bet, man atrodo, užuodžiu jos kvapą.

---

[1] Kapralas Pikaras.

[2] Tai buvo nedidelis gabalėlis, kurį Granžjė davė man Smolenske lapkričio 10 dieną.

– Jūs teisus, – atsakė Pikaras, – vakar atplėšę dėžę joje radome butelį, deja, jo nepasidalijome. Butelis sudužo, ir po viskam.

Nieko nelaukdamas pasilenkiau ir susisėmiau rankomis degtine permirkusį sniegą. Anksčiau irgi buvau taip daręs – pasiėmiau į kelią ledo, nusidažiusio arklio krauju.

– Palik viską ramybėje! – sušuko Pikaras.

– Mes dar turėsime progų palėbauti, juk dėžėje, kiek žinau, liko sveikų butelių!

Suvalgęs džiūvėsį, atsigaivinęs alkoholiu permirkusiu sniegu, pasijutau kur kas geriau. Šiek tiek pailsėjęs ėmiau pasakoti Pikarui visus savo nuotykius, kuriuos buvau patyręs nuo vakar vakaro. Pikaras įdėmiai klausėsi mano žodžių. Jis sužinojo viską apie siaubingą mūsų armijos, mūsų pulko, visos imperatoriaus gvardijos padėtį. Mano draugas buvo apstulbęs, jis net neįsivaizdavo, kokia baisi mūsų kasdienybė.

VIII

Aš keliauju su Pikaru. Kazokai. Pikaras sužeidžiamas. Prancūzų belaisvių konvojus. Poilsis miške. Svetingi lenkai. Pamišimo priepuolis. Mes pasivejame armiją. Imperatorius ir Šventasis batalionas. Kėlimasis per Bereziną

Po mūšio, kuris vyko prie Malojaroslaveco, Pikaras atsiskyrė nuo savo pulko, lydinčio konvojų, kurį sudarė imperatoriaus ekipažai. Visas paskutiniąsias dienas specialiosios paskirties būrys keliavo priekyje. Kad juos pasivytume, mums būtų reikėję sparčiu žingsniu keliauti mažiausiai dvi, o gal net ir tris dienas. Jie nebuvo tokie suvargę kaip didžioji dauguma kareivių, traukiančių jiems iš paskos. Tame būryje buvo keturi šimtai žmonių, jie dar turėjo, nors ir nedaug, maisto produktų atsargų. Turėjo ir transporto priemonių. Būdami Smolenske, apsirūpino džiūvėsiais ir miltais. Turint šių maisto produktų dar galima kurį laiką visai normaliai gyventi. Laimė, į Krasną jie atvyko visa para anksčiau nei rusai, kurie vėliau atkirto mums kelią. Oršoje specialiosios paskirties būrio kareiviai savo atsargas dar papildė miltais. Eidami per

kaimus, jie rasdavo ir maisto produktų, ir pastogę virš galvos. Tai dažniausiai būdavo kas trys ljė stovintys pašto pastatai. Mūsų padėtis buvo kur kas blogesnė nei specialiosios paskirties būrio kareivių. Gurguolę, su kuria traukiau ir aš, sudarė apie šimtą penkiasdešimt tūkstančių žmonių, labai daug jų padėjo galvas per šį žygį. Kad ir kaip ten būtų, jokių maisto produktų atsargų mes neturėjome, taigi buvome priversti misti arkliena, kurią užgerdavome vandeniu. Ir taip per dienų dienas su išbadėjusių žmonių minia slinkome į priekį braudamiesi per miškus ir pelkes.

Pikaras pasakė man, kad žmogus, gulintis prie mūsų laužo, vakar buvo sužeistas lenkų ulonų per ataką, kuri prasidėjo apie trečią valandą. Štai ką jis man papasakojo:

– Daugiau kaip šeši šimtai kazokų ir kavaleristų atvyko atakuoti mūsų gurguolę, bet mes jau buvome spėję pasiruošti juos sutikti. Vežimus sustatėme kvadratu. Kelyje, kuris šioje vietoje buvo labai platus, nepastatėme užtvarų, leidome priartėti prie pat mūsų, taigi jau po pirmos šūvių salvės vienuolika kazokų krito negyvi ant sniego. Dar daugiau jų buvo sužeista. Sužeistieji tuojau pat buvo išgabenti arkliais. Jiems pavyko išsigelbėti, bet traukdamiesi kazokai susidūrė su lenkų ulonais, kuriems vadovavo generolas Dombrovskis[1]. Šis galutinai išmušė iš vėžių užpuolikus ir tie ėmė pakrikai trauktis; ulonai mynė jiems ant kulnų su kardais rankose, jie paėmė daug belaisvių, tik, mano nuomone, to daryti jau nebereikėjo.

Išklausęs savo draugo Pikaro žodžių, pritariau jo nuomonei dėl belaisvių, nes buvo visiškai aišku, kad tiems žmonėms maitinti jokių produktų seniai nebeliko.

Pikaras, kiek patylėjęs, kalbėjo toliau:

---

[1] Korpusas, kuriam vadovavo generolas Dombrovskis, nekeliavo į Maskvą. Jis liko Lietuvoje. Dabar šis korpusas vyko į Borisovą, kad sutrukdytų rusams užimti pontoninius tiltus, nutiestus per Bereziną.

– Po tų įvykių, apie kuriuos pasakojau, kilo šioks toks sąmyšis. Tie, kurie važiavo vežimais, turėjo įveikti didelę daubą, esančią netoli miško. Visi norėjo kaip galima greičiau pirmi atsidurti miške ir taip išvengti staigios atakos. Dalis ekipažų, kuriuos aš lydėjau, tikėjosi, pavažiavę aukščiau, rasti tinkamą vietą persikelti per daubą, deja, tokios vietelės jie ten nerado. Viskas aplinkui buvo verste užversta sniegu. Kiti *cognias*[1] traukiamai vežimai nutarė daryti lankstą ir pasuko į kairę, bet nežinau, ar jiems pavyko sėkmingai užbaigti šį manevrą. Aš su dviem šauliais likau saugoti tos prakeiktos dėžės. Mums buvo įsakyta čia likti iki to laiko, kol atvyks kareiviai su arkliais ir ištrauks dėžę. Po valandos, kai lauke sutemo, pamatėme mūsų link traukiančius devynis įvairių korpusų išvargusius, vos kojas pavelkančius žmones. Pamatę apvirtusią šovinių dėžę ir tik tris ją saugančius sargus, jie pripuolė prie jos ir ėmė laužti sakydami, kad joje tikriausiai yra maisto produktų. Jokie mūsų grasinimai jų neišgąsdino, jie neketino niekur trauktis.

Matydami, kad nepavyks sutrukdyti atvykėliams, mes irgi pripuolėme prie dėžės ir čiupome viską, kas tik pasitaikydavo po ranka. Deja, sukrutome per vėlai, nes viskas, kas buvo geriausia toje dėžėje, jau buvo paimta. Arkliai netrukus buvo sukapoti į dvidešimt gabalų. Man pasisekė, aš spėjau sugriebti šį baltą apsiaustą, kuriuo dabar vilkiu. Jis man labai pravers kelionėje. Kol vyko visi šie įvykiai, aš net nepastebėjau, kaip dingo du su manimi drauge dėžę saugoję šauliai.

Pasakiau Pikarui, kad žmonės, kurie plėšė dėžę, buvo didžiosios armijos kareiviai. Jeigu būtų buvę laiko pasikalbėti su jais, paklausinėti naujienų, tie kareiviai būtų papasakoję daug tokių dalykų, kokių išgirdo iš mano lūpų.

– O dabar, mano vargšeli Pikarai, – pasakiau aš, – reikia kuo greičiau ir kuo toliau išgabenti viską, kas dar likę, nes po kelių akimirkų rusai jau bus čia.

---

[1] *Cognia* ir lenkiškai, ir prancūziškai reiškia „arklį“.

Pikaras atsakė:

– Jūs visiškai teisus. Be to, norėčiau pridurti, kad mes turime susitvarkyti savo ginklus.

– Kokia laimė, kad man pavyko surasti savo šautuvą, – pasakiau aš Pikarui. – Net šešerius metus niekur su juo nesiskyriau ir būčiau galėjęs atpažinti jo garsą ne tik dieną, bet ir naktį. Būčiau pažinęs jį net didžiulėje šautuvų piramidėje, net užmerktom akim, vien liesdamas, būčiau neapsirikęs, būčiau atpažinęs jį iš garso, jeigu jis būtų kritęs žemėn.

Pikaras pritardamas linksėjo galva. Kokia laimė, kad naktį nesnigo ir nepustė, aš buvau toks patenkintas, kad radau tokį brangų man ginklą. Ieškoti šautuvo padėjo Pikaras, jis apšvietė žemę degančia medžio šaka.

Susitvarkę savo avalynę, kurią visuomet stengėmės kruopščiai prižiūrėti, nes tik avėdami patogius batus galėjome keliauti į priekį ir nenušalti pėdų, nutarėme išsikepti po gabalėlį arklienos. Pikaras dar turėjo mėsos atsargų. Pavalgę ir pasivaišinę į ledą virtusia degtine, šiek tiek mėsos, kurios dar liko, kiekvienas susidėjome į savo nešulius: Pikaras – į kelionmaišį, aš – į kuprinę. Paskui dar kiek laiko stovėjome prie degančio laužo atkišę rankas į liepsną. Mudu neištarėme nė žodžio, tačiau galvoje visą laiką sukosi mintys apie tai, kas kiekvieno iš mudviejų laukia ateityje.

– O! – pasakė mano senas šaunus bičiulis. – Reikia rasti vietą, iš kur galėtume kuo greičiau nešti kudašių!

– Bet, – atsakiau aš, – mano ausyse be paliovos skamba pragariška muzika!

– Mes esame suklaidinti. Tai galėtų būti signalas keltis, skirtas raitiesiems grenadieriams. Jūs gerai žinote šią melodiją:

Merginos, šalia mylimųjų
Būkite rimtos...

Nutraukiau Pikarą ir pasakiau jam, kad jau daugiau kaip dvi savaites niekas rytais nežadina mūsų tokiom melodijom, niekas neduoda jokių signalų keltis, priminiau, kad mes nebeturime kavalerijos, kad iš jos likučių suformuotas eskadronas dabar vadinamas *Šventuoju eskadronu*, kuriam vadovauja vienas seniausių Prancūzijos maršalų; buvę generolai ten vykdo kapitonų ir pulko vadų pareigas, kiti karininkai tarnauja kaip kareiviai; ten yra ir batalionas, vadinamas *Šventuoju batalionu*, o iš keturiasdešimties tūkstančių kavaleristų gyvų teliko kiek daugiau kaip tūkstantis.

Pikaras jau norėjo kažką sakyti, bet aš, neleisdamas jam nė prasižioti, pareiškiau, kad jo ausis pasiekęs signalas buvo skirtas rusų kavaleristams, kurie raginami išvykti parsigabenti šovinių dėžės. Dabar Pikaras atsiduso ir pasakė:

– O, kaip baisu, kad esame priversti trauktis, bet mane guodžia viltis, jog po kurio laiko čia liepsnos ugnis!

Vos tik Pikaras ištarė paskutinį žodį, griebė man už rankos ir tyliai sušnibždėjo:

– Tyliau! Gulkitės!

– Aš nedelsdamas nė minutės parpuoliau ant žemės. Jis pasekė mano pavyzdžiu ir, paėmęs iš manęs šarvus, kuriuos buvau atsinešęs, metė juos ant laužo liepsnos. Aplinkui tvyrojo mirtina tyla. Atsimerkęs pamačiau aukštai virš mūsų vaikštinėjančius rusų kavaleristus. Tai truko maždaug ketvirtį valandos. Paskui jie pasitraukė. Pikaras atsistojo ir tarė:

– Sekite paskui mane!

Jis paėmė mane už rankos ir mudu patraukėme ta kryptimi, kur ką tik pasišalino rusų kavaleristai.

Po kiek laiko Pikaras sustojo ir tyliai pasakė:

– Dabar galite ramiai atsipūsti. Mes išgelbėti.

Mums labai pasisekė, kad lokys (turiu galvoje sužeistą kazoką), žinodamas, jog netoliese vaikštinėja rusai, nepradėjo baubti kaip jautis ir neatkreipė atėjusiųjų dėmesio į mus. Vienas Dievas

težino, kas būtų atsitikę, jeigu rusai būtų mus čia pamatę! Tik dabar pagalvojau, kad reikia grįžti į tą vietą, iš kurios ką tik buvome pasitraukę, mat paaiškėjo, kad palikau ten keletą būtiniausių dalykų, be kurių negalėsiu išsiversti ateityje. Būtinai turėjau susirasti savo katiliuką, kurį taip neapdairiai buvau palikęs už dėžės. Pikaras, matydamas, kad aš delsiu, ėmė mane raginti.

– Eime! Greičiau! – pasakė jis. – Kitaip mirsime iš bado, neturėsime kur išsivirti karšto viralo!

Mes atvykome į stovyklavietę; laužo ugnis buvo beveik užgesusi, vargšas kazokas, kurį buvome palikę kentėti siaubingas kančias, gulėjo paslikas sniege, galvą padėjęs prie pat ugnies. Mes negalėjome jo nuraminti, negalėjome palengvinti jo kančių. Paguldėme ant avikailio, kad jis galėtų kiek galima patogiau jaustis prieš iškeliaudamas anapilin. Pikaras, pasilenkęs prie kazoko, pasakė:

– Visai nepanašu, kad jis netrukus mirs! Jo akys spindi kaip du angliukai, kai jis žvelgia į mus!

Mes pritūpėme ir ištiesėme rankas, jis įsikibo, bet tą akimirką, kai kėlėme, netikėtai išsprūdo mums iš rankų ir griuvo veidu tiesiai į ugnį. Reikėjo kuo skubiau jį pakelti, kitaip vargšelis būtų iškepęs ugnyje. Paskui, matydami, kad vargu ar galėsime padėti nelaimėliui, nuskubėjome ieškoti katiliuko. Jis tebegulėjo toje pačioje vietoje, kur buvau jį palikęs, tik, deja, suplotas, taigi nebetiko naudoti mūsų reikmėms. Pikaras buvo kitokios nuomonės, nutarė pasiimti indą maistui gaminti. Jis pritvirtino katiliuką man prie nugaros.

Paskui pasukome į šoną, ten, kur buvo matyti miškas. Mums buvo būtina bent kokia pastogė, kur galėtume slėptis nuo šalčio ir priešų. Kopėme čia aukštyn, čia vėl leidomės žemyn, kol pagaliau išėjome į kelią. Ten sniegas buvo gerokai sutryptas. Mes atsidūrėme toje vietoje, kur buvau išvakarėse, ten, kur traukė rusų kavaleristai. Trumpam sustojome atsikvėpti ir pasitarti, į kurią pusę būtų geriausia pasukti.

– Mes turime laikytis dešinės! – pareiškė Pikaras. – Sekite paskui mane!

Tai pasakęs, paspartino žingsnį, bet, nespėjus nueiti nė trijų dešimčių žingsnių, staiga dingo man iš akių – įsmuko į daugiau kaip šešių pėdų gylio duobę. Tylėdamas ištiesė savo šautuvo vamzdį ir aš padėjau jam išlipti iš duobės. Kai Pikaras atsipeikėjo, ėmė burnoti Rusijos Dievulį ir imperatorių Napoleoną, kuris elgiasi kaip naujokas ir taip ilgai laiko mus Rusijoje. Būtų buvę kur kas geriau, jeigu būtų nutarta likti žiemoti Maskvoje. Jis berte bėrė žodžius:

– Viską buvo galima sutvarkyti per porą savaičių, betgi ne, prireikė daugiau kaip mėnesio! Kas gali pakęsti tokį siaubingą šaltį? Taip, taip, jis tikrai elgiasi kaip naujokas, aš kada nors dar pasakysiu, kad jis nemoka tvarkytis su žmonėmis! Po šimts pypkių! Aš tarnauju jam šešiolika metų, bet tokių baisybių dar nebuvau matęs! Egipte, Sirijos smėlynuose, mes kentėjome baisias kančias, bet tai buvo niekis palyginti su tuo, ką turime išgyventi šiuose klaikiuose sniegynuose. Nieko panašaus dar nesu patyręs! Reikia būti labai ištvermingam, kad galėtum iškęsti visą šį pragarą!

Paskui jis užsidengė veidą rankomis ir ėmė dūsauti. Retkarčiais pro pirštus vis dirsčiojo į mane.

– Ką gi, – tariau aš, – vargšeli mano Pikarai, dabar ne laikas leistis į didelius filosofavimus! Reikia apsispręsti, ką ketiname daryti. Jeigu nerasime geresnio kelio, turėsime sukti į kairę!

Nutarėme keliauti griovio kraštu. Kai atėjo vakaras, pasukome į mišką. Visą laiką mūsų tykojo daugybė pavojų, bet, sėkmingai juos įveikę, pagaliau persikėlėme į kitą griovio pusę. Tik dabar pajutome, kad esame nežmoniškai pavargę. Būtinai reikėjo bent trumpam stabtelėti ir pailsėti.

Dešinėje pusėje didžiuliu greičiu skriejo juodi debesys. Juos čion ginė stiprus šiaurės vėjas. Debesys pranašavo baisią audrą, kurios galėjome sulaukti dieną. Vėjas įsisuko į miško medžius,

lenkė prie žemės eglių šakas, beržus, medžiai traškėjo, lūžo, kilo baisus triukšmas, mes nebegalėjome nė žingsnio ramiai žengti. Keletą kartų buvome įsmukę į duobes, užverstas sniego kalnu. Mažiau negu po valandos mums pavyko nusigauti į tą vietą, kur ir ketinome atsidurti. Kaip tik tuo metu iš dangaus ėmė kristi dideli sniego drybsniai.

Audra taip šėlo, kad kas akimirką mums kildavo pavojus būti palaidotiems šiame miške: viesulas vertė iš šaknų medžius, draskė jų šakas, rovė krūmus. Mes kiek įstengdami brovėmės į priekį norėdami kuo greičiau išeiti į laukymę. Vargais negalais visiškai nusistekenę atsidūrėme miško pakraštyje. Vėjui aprimus keliavome tol, kol priėjome didelį tyvuliuojantį ežerą. Jis buvo užšalęs, tad be jokio vargo būtume galėję atsidurti kitame jo krante.

Sniegas tebekrito didžiuliais drybsniais, mes negalėjome įžiūrėti kelio, todėl nutarėme sustoti tarp dviejų priešais mus augančių didelių beržų ir palaukti, kol audra aprims.

Praėjo nemažai laiko, mes visokiausiais būdais stengėmės nugalėti snaudulį, nes bijojome užmigti ir nušalti kojas. Po kiek laiko pajutau, kad vėjas šėlsta nebe taip stipriai. Pasiūliau Pikarui pasinaudoti tinkamu momentu ir pakeisti vietą, nes čia įsikurti nebuvo tinkamų sąlygų.

– Gerasis mano drauge! – pasakė Pikaras. – Reikia būti geležinės sveikatos, kad galėtum pasivyti armiją.

Kiek pasvarstę, nutarėme vis dėlto eiti per ežerą. Jau buvome nukeliavę pusę kelio, kai Pikaras staiga sustojo ir įsistebeilijo į tolį. Aš klausiamai pažvelgiau į jį. Paėmęs mane už rankos jis pasilenkė ir tyliai sušnibždėjo man į ausį:

– Kad negirdėčiau nė žodžio!

Jis pasuko mane į dešinę, ten, kur augo nedidelės eglaitės. Įdėmiau pažvelgęs į mane, dusliu balsu sušnibždėjo:

– Ar nieko nematote?

– Ne, aš tikrai nieko neįžiūriu. Negi jūs ką nors matote?

– Aš matau aukštyn kylančius dūmus. Visiškai aišku, kad ten yra įsikūręs bivakas.

Dabar jau ir aš įsitikinau, kad mano bičiulis sako tiesą.

Staiga man į galva šovė baisi mintis ir aš tariau Pikarui:

– O kas, jeigu ten, kur matome liepsnojant laužą, savo stovyklavietę įkūrė rusų kavaleristai, su kuriais buvome susidūrę šį rytą?

Išklausęs mano žodžių Pikaras atsakė:

– Aš irgi apie tai jau galvojau, bet mes turime įsitikinti, ar taip yra iš tikrųjų. Šį rytą padarėme didelę klaidą, kad prieš išvykdami neužtaisėme savo ginklų, nors buvome prie laužo. Dabar mūsų rankos sugrubusios nuo šalčio, šautuvai sudrėkę nuo sniego, mes negalėsime prireikus jais pasinaudoti, todėl turime elgtis itin apdairiai ir išmintingai.

Dabar tik šiek tiek snyguriavo, debesys prasisklaidė, dangus prašviesėjo. Staiga ant ežero kranto, už krūmo, aš pamačiau arklį, kuris graužė beržo žievę. Kai apie tai pasakiau Pikarui, pagalvojęs jis tarė, kad ten galėtų būti ir rusų kavaleristai, kurie leido naktį stovyklavietėje. Galbūt jų arklys neturi kito pašaro, gal jis sužeistas arba kieno nors paliktas likimo valiai.

Vos tik baigėme svarstyti, ką tai galėtų reikšti, pamatėme, kad arklys pakėlė galvą, garsiai sužvengė ir ramiai pasuko į mūsų pusę. Priėjęs prie Pikaro sustojo, buvo visiškai aišku, kad gyvulys atpažino jį. Taip susiklosčius reikalams mes nedrįsome nei pajudėti, nei ištarti bent žodžio. Prakeiktas arklys stovėjo priešais mus įrėmęs galvą Pikarui į kepurę. Vargšelis mano draugas iš baimės sulaikė kvapą. Jis būgštavo, kad niekas nesumanytų eiti ieškoti šio nuo būrio nuklydusio arklio. Pamatę, kad jo piršyje yra šautinė žaizda, supratome, jog arklį kažkas paliko, matyt, jis atklydo iš bivako. Nutarėmė atsargiai paėjėti į priekį ir netrukus atsidūrėme erdvioje laukymėje. Čia puslankiu stovėjo keliolika blindažų, netoliese degė laužai, ant žemės gulėjo septyni nušauti pusiau suvalgyti arkliai. Mes nustatėme, kad čia nakvojo apie du šimtus žmonių. Tuomet Pikaras sušuko:

– Tai buvo jie! – Jis praskleidė pelenus, įkišo į juos rankas norėdamas pasišildyti, paskui pridūrė: – Išsisklaidė visos mano abejonės. Aš atpažinau tą gelsvą arklį!

Kai mes galutinai įsitikinome, kad kol kas joks pavojus mums negresia, susikūrėme laužą prie geriausiai įrengto blindažo, kuriame, matyt, buvo apsistojęs grupės vadas. Taip nusprendėme todėl, kad šis statinys buvo kur kas tvarkingesnis nei kiti, esantys netoliese.

Pagaliau sniegas visiškai liovėsi kritęs, vėjas nurimo, aplinkui įsiviešpatavo tyla. Nutarėme išsivirti sriubos. Mes turėjome šiek tiek arklienos, kurios buvome įsigiję šį rytą, bet dabar, pamatę, kad čia esama tiek daug šviežios mėsos, senus mėsos gabalus išmetėme. Pikaras paėmė iš manęs kirvuką ir sukapojo šviežią arklieną į gabalus, tinkamus sriubai išsivirti. Norėjome pasikapoti ledo, kurį ištirpinę būtume įsigiję pakankamai vandens, bet nebeturėjome nei jėgų, nei kantrybės.

Mes sušilome, mintis, kad netrukus galėsime pavalgyti, teikė džiaugsmo. Patyrus tiek kančių reikia labai nedaug, kad taptum laimingas.

Mūsų katiliukas dabar nebetiko maistui gaminti, tačiau Pikaras, kuris visada buvo labai apsukrus ir rasdavo išeitį net pačiose beviltiškiausiose situacijose, nutarė jį suremontuoti. Jis nukirto rankos storumo eglės šaką, kuri turėjo tarnauti kaip priekalas, kitas tokio pat dydžio gabalas atstojo plaktuką. Šį jis apvyniojo skuduru, kad nekeltų triukšmo. Tiesindamas katiliuką, Pikaras linksmai dainavo ir mušė plaktuku į taktą. Dainą traukdavo visuomet, kai žygiuodavo pulko priešakyje, ypač tuomet, kai susirengdavo į nakties žygį:

Mano mylimoji yra neregė,
Neregė yra mano mylimoji,
Tai mano fantazija,
Aš ją myliu karštai!

Klausydamasis galingo balso, kuris sklido tarytum iš statinės, nesusilaikęs pasakiau:

– Senasis mano drauge, ką jūs sumanėte? Dabar netinkamas laikas dainuoti!

Pikaras pakėlė galvą, juokdamasis pažvelgė į mane ir lyg niekur nieko traukė toliau:

Jos nosis snarglėta,
Jos akys traiškanotos;
Mano mylimoji yra neregė,
Tai mano fantazija,
Aš ją myliu karštai!

Pikaras, matydamas, kad jo daina nepralinksmino manęs, nutilo. Jis parodė man katiliuką, šis jau buvo įgavęs kitą formą ir tiko naudoti.

– Ar prisimenate mūšio prie Yluvos dieną, – paklausė jis, – kai mūsų kolona žygiavo prie dešinėje stovinčios bažnyčios?

– Žinoma, – atsakiau aš, – prisimenu taip, tarsi tai būtų vykę šiandien. Rusų paleista kartečė tą dieną kliudė katiliuką, kurį nešiau. Mano vargšeli Pikarai, jūs irgi to nepamiršote?

– Šimts pypkių! Dažnai prisimenu! – atsakė Pikaras. – Prakalbau apie tai tik todėl, kad noriu pasakyti, jog labai svarbu suremontuoti jūsų katiliuką!

– Be jokios abejonės, juk jį nešė net du žmonės – Greguaras ir Lemuanas!

– Velniai rautų! – sušuko Pikaras. – Kokie jų vardai?

– Aš niekada nepamiršau jų vardų, nes Greguaras, velitas kaip ir aš, buvo geras mano bičiulis. Tą atmintiną dieną katiliuke mes išsivirėme avienos ragu, kurį valgėme užsikąsdami džiūvėsiais.

– Taip, – atsakė Pikaras. – Po galais! Nuostabi dienelė!

Kai Pikaras ištiesino katiliuką, pridėjome sniego, ištirpinome virš ugnies ir sudėjome į jį mėsą.

Man buvo smalsu pasižiūrėti, kas yra drobiniame krepšyje, rastame vakar šalia dviejų nelaimingųjų, kurie negyvi gulėjo šalikelėje.

Jame buvo trys indiškos nosinės, du skustuvai ir daug prancūzų kalba parašytų laiškų. Tie laiškai buvo išsiųsti iš Štutgarto sirui Žakui, dragūnų pulko karininkui badeniečiui. Juos rašė žuvusiojo sesuo, broliui skirti žodžiai buvo labai nuoširdūs ir šilti. Norėjau išsaugoti tuos laiškus, bet, kai patekau į nelaisvę, juos praradau.

Atsisėdome prie laužo, netoli įėjimo į blindažą, kurį buvome išsirinkę. Pikaras atidarė savo kelionmaišį. Iš jo išsitraukė nosinę, į kurios kampą buvo įsirišęs žiupsnį druskos, o į kitą – kruopų. Seniai nebuvau matęs tokių gėrybių. Žiūrėjau išpūtęs akis, niekaip negalėjau patikėti, kad šiandien man teks ragauti druska sūdyto viralo, nes jau du mėnesius vietoj jos į katiliuką pildavome parako. Pikaras priėjo prie laužo ir subėrė kruopas į sriubą, nes mėsa jau buvo apvirusi.

Staiga pajutau, kad jėgos visiškai išseko, mane priveikė siaubingas nuovargis. Nuo laužo sklido maloni šiluma, akys pačios ėmė merktis, supratau, kad kovoti su miegu beviltiška. Pikaras, matydamas, kad aš jau snūduriuoju, pasakė:

– Mano drauge, eikite pailsėti į pastogę, per tą laiką aš baigsiu virti sriubą. Pasistengsiu būti budrus ir išvengti net menkiausio pavojaus. Be to, reikia išvalyti mūsų ginklus, paskui užtaisyti juos. Kiek kartečių jūs dar turite?

– Tris paketus po penkiolika, – atsakiau.

– Puiku, aš turiu keturis, – pareiškė Pikaras. – Iš viso mudu turime šimtą penkias kartečes. To pakaks nušauti dvidešimt penkis kazokus, jeigu tik jie sumanytų mus užpulti. O dabar galite eiti ir ramiai sau miegoti!

Antrą kartą raginti manęs nebereikėjo. Įsisupau į lokeną ir čia pat prie laužo užmigau.

Buvau labai giliai įmigęs. Staiga išgirdau Pikaro žodžius:

– Mano tautieti, jau daugiau kaip dvi valandas jūs ilsitės, lyg būtumėte pats laimingiausias žmogus žemėje. Aš per tą laiką jau spėjau ir pavalgyti. Dabar mudu turime pasikeisti vietomis: jūs

eikite užkąsti, o aš norėčiau pailsėti, nes jaučiu, kad ilgiau be miego nebeištversiu. Štai mūsų ginklai, aš juos išvaliau ir užtaisiau. Linkiu jums išlikti budriam, o kai aš šiek tiek pailsėsiu, keliausime toliau.

Tai pasakęs, jis įsisupo į baltą apsiaustą ir užmigo. Nieko nelaukdamas, paėmiau į rankas katiliuką ir su didžiausiu apetitu ėmiau valgyti. Dar niekada gyvenime nebuvau valgęs ir, matyt, niekada nebevalgysiu su tokiu dideliu malonumu, kokį patyriau tąkart.

Senasis bambeklis man buvo davęs nykščio didumo džiūvėsį. Duodamas pasakė, kad šis džiūvėsis labai tiks išsivalyti dantis prieš valgant mėsą.

Pavalgęs nutariau minutę kitą atsikvėpti, bet nepraėjo nė penkios minutės, kai išgirdau garsiai žvengiant sužeistą arklį, kuris mus pasitiko prie ežero. Paskui arklys staiga nušuoliavo į ežero vidurį. Ten sustojęs tarytum kažko klausėsi. Po kiek laiko išgirdau žvengiant kitus arklius, tai buvo atsakymas į mūsiškio žvengimą. Tuomet sužeistas arklys pasileido ton pusėn, iš kur buvo girdėti žvengimas. Kai jis nušuoliavo, aš pasislėpiau už nedidelių eglaičių ir ėmiau įdėmiai žiūrėti į tą pusę, kur nuskubėjo arklys. Pamačiau ledu judančius kavaleristus. Iš viso jų buvo apie dvidešimt tris. Ėmiau šaukti Pikarą, bet jis miegojo tokiu kietu miegu, kad mano šūksnių neišgirdo. Man neliko nieko kita, kaip tik trūktelėti jį už kojų. Pagaliau jis atmerkė akis.

– Kas atsitiko? Kas čia vyksta?

– Prie ginklo, Pikarai! Greičiau stokis! Ežeru šoliuoja rusų kavaleristai! Mes turime pasitraukti į mišką!

– Galėtumėte leisti man dar pamiegoti, nes, velniai rautų, dabar aš jaučiuosi toks laimingas!

– Mano senuk, pats prašėte, kad įspėčiau jus apie mums gresiantį pavojų! Aš esu priverstas jus pažadinti, nes priešo kareiviai šuoliuoja ledu mūsų link.

– Jūs esate teisus, – atsakė Pikaras. – O! Kokie niekšai! Iš kur jie atjoja?

– Jie šuoliuoja šiek tiek dešiniau, kulka jų nepasiektų!

Po kiek laiko penki raiteliai sustojo. Mes stebėjome, ką jie darys. Jie nušoko ant žemės nepaleisdami iš rankų pavadžio. Sustoję ratu prie, matyt, vakar, kai čia buvo įsikūrę nakčiai, prakirstos eketės, pagirdė savo arklius. Jie kapojo ietimis eketę, nes šaltis jau buvo užtraukęs ją ledu.

Pasitarę nusprendėme, kad būtina kuo greičiau susipakuoti daiktus ir sprukti iš čia, kol mūsų niekas nepamatė. Turėjome tikslą žūtbūt pasivyti armijos draugus ir prisijungti prie jų.

Buvo apie vienuolika valandų. Mes galėjome keliauti iki keturių, paskui, sutemus, vis tiek būtume turėję sulaukti kur nors ryto. Iš visko sprendžiant mūsų armija turėtų būti kur nors netoliese, nes rusai jau laukė mūsų prie Berezinos, kur turėjo atvykti ir susijungę persikelti į kitą upės krantą visi mūsų didžiosios armijos likučiai.

Mes labai skubėjome. Pikaras susidėjo į savo kelionmaišį mėsą. Aš irgi prisikroviau pilną kuprinę. Pikaras pasiūlė traukti miško pakraščiu ir tik vėliau išeiti į pagrindinį kelią. Reikia būti labai atsargiems, nes galime sulaukti netikėtumų iš rusų, kurių šiose apylinkėse yra nemažai. Be to, jeigu mums nepavyktų rasti kelio, bent žinotume, kur esame, nes miškas – geras orientyras.

Pagaliau viską apsvarstę leidomės į kelionę. Ant nugarų kiekvienas nešėmės po penkiolika livrų šviežios mėsos, kurią buvome susikrovę į kepurių dėžes. Mano katiliuke dar buvo likę virtos arklienos. Kai traukėme pamiške, Pikaras pasakė, kad jis yra įpratęs kasdien tampyti sunkenybes, mat jo padalinio kareiviams tai daryti tekdavo gana dažnai. Ir pradėjo cituoti Ezopą, bet tuo metu iš kito ežero kranto nugriaudėjo šūviai.

– Traukimės! Greičiau į mišką! – sušuko Pikaras.

Kai triukšmas nurimo, įsitikinę, kad mūsų niekas nepastebėjo, mudu vėl leidomės į kelionę.

Rytą kilęs uraganas po trumpos pertraukos, per kurią pavyko šiek tiek pailsėti, atrodo, vėl ėmė kaupti jėgas. Juodi debesys, dar baisesni nei rytą, užklojo didžiulę girią. Sutemo nors į akį durk, mes negalėjome rizikuoti, todėl nusprendėme, kol nevėlu, susirasti kokią nors užuoglaudą ir taip bandyti pasislėpti nuo audros.

Kol svarstėme, ką daryti, vėl išgirdome šūvius, tik šį sykį jie drioksėjo kur kas arčiau nei pirmą kartą. Mes pamatėme du kazokų būrius. Jie taikėsi apsupti septynis mūsų armijos pėstininkus, kurie traukė iš nedidelio kaimelio, esančio kitoje ežero pusėje. Tą kaimą supo nedidelė giraitė. Iš visko sprendžiant pėstininkams buvo pasisekę kur kas geriau nei mums, taigi jie tikriausiai praleido ramesnę naktį. Mes matėme, kaip pėstininkai, išvydę priešus, irgi ėmė šaudyti, kaip jie visi susikovė ežero pakrantėje, paskui pasitraukė į girią ir ten kiek įmanydami priešinosi juos persekiojantiems kazokams.

Ten buvo daugiau kaip trisdešimt raitelių, jie pasiskirstė į du būrius, vienas iš jų atsidūrė ant ežero netoli tos vietos, kur mes buvome.

Mūsų šautuvai buvo užtaisyti, aš turėjau trisdešimt kartečių. Buvome pasiruošę gintis, jei kazokai mus pultų. Ne tik gintis, bet ir ateiti į pagalbą vargšams pėstininkams, kurių padėtis dabar buvo labai sunki. Pikaras, dar nepraradęs tikro kovotojo savybių, pasakė:

– Mano tautieti, patikrinkite, ar užtaisyti mūsų šautuvai! Aš išguldysiu juos visus kaip antis! Bet, – kalbėjo jis toliau, – kad šis apgaulingas manevras pasisektų, mes abu vienu metu turime paleisti pirmąją salvę.

Mūsų kareiviai kovėsi atsitraukę. Pikaras juos atpažino, mat vakar jie visi lydėjo šovinių dėžę, tik iš devynių dabar tebuvo likę septyni. Tuo metu kareivių būrys apsuko pusratį ir dabar buvo nuo mūsų ne toliau kaip už keturiasdešimties žingsnių. Mes pasinaudojome susiklosčiusia situacija. Pikaras, kepštelėjęs man per petį, pasakė:

– Dėmesio! Klausyk mano komandos: Ugnis!

Kazokai apstulbę sustojo, vienas iš jų nukrito nuo arklio ant žemės.

Raiteliai, matydami, kad nukrito vienas iš jų sėbrų, sutrikę ėmė blaškytis. Tik du kazokai liko pagelbėti nelaimėliui. Pikaras, nenorėdamas veltui gaišti laiko, paleido antrą kulką. Ji sužeidė arklį. Dabar kazokai nebekreipė dėmesio į sužeistąjį, jie skubėjo slėptis už savo arklių, kurie jiems atstojo skydus. Staiga kairėje pusėje pasigirdo laukinis klyksmas. Netrukus paaiškėjo, kad kazokams vis dėlto pavyko apsupti nelaimingus mūsų kareivius. Paskui mūsų ausis pasiekė dar vienas šūksnis. Šį kartą jis sklido iš dešinės. Mes pamatėme, kaip du vyriškiai atėjo paimti sužeistųjų, kurie jau nebepajėgė eiti patys. Jie surišo jiems kojas ir ėmė vilkti ledu.

Matėme, kaip vienas kazokas įtempęs žvilgsnį žiūrėjo į mūsų pusę, bandė išsiaiškinti, kas čia šaudo. Matėme jį labai aiškiai, o jis negalėjo mūsų matyti, nes buvome gerai pasislėpę už medžių. Ilgiau tvardytis Pikaras nebeįstengė. Nusitaikęs į stebėtoją paleido į jį kulką. Tas susvyravo, atlošė galvą, išskėtė rankas, lyg bandydamas į ką nors įsikibti, ir nupuolė nuo arklio ant ledo. Jis buvo negyvas[1].

Nuaidėjus šautuvo šūviui visi, apsupę mūsų nelaimingus kareivius, nustebę atsisuko. Jie ėmė trauktis atatupstomis ir sustingo: pėstininkai šovė į juos iš labai arti, ir keturi kazokai visi kaip vienas nuvirto ant žemės. Tuomet iš visų pusių pasigirdo įsiutę balsai. Kilo visuotinė sumaištis, ir tarp priešininkų užvirė atkaklus mūšis. Tuo pat metu mes pasistūmėjome į priekį dešimt ar dvylika žingsnių; čia pamatėme keturis pėstininkus, kuriuos buvo apsupę penkiolika kazokų. Girdėjome, kaip jie rėkia ir ginasi nuo žirgų kanopų; dar tris, besistengiančius pasiekti girią, ėmė persekioti kazokai.

---

[1] Pikaras buvo vienas geriausių gvardijos šaulių; per šaudymo į taikinį varžybas jis visuomet gaudavo prizus.

Mes turėjome jiems gerokai padėti, bet staiga su baisiu trenksmu prapliupo seniai besikaupianti audra. Sniegas, be perstojo dribęs nuo pat mūšio pradžios, akino ir labai išvargino mus. Daugiau kaip šešias minutes stovėjome tirštame debesyje, priversti įsikibti vienas į kitą, kad nenublokštų vėjas. Netikėtai, lyg būtų įvykęs stebuklas, viskas išnyko, už keturių žingsnių išvydome priešus, kurie mus pastebėję ėmė riaumoti. Nuo šalčio sustirusiomis rankomis nebegalėjome pakelti ginklų. Tačiau jie nedrįso prisiartinti prie mūsų. Atstatę šautuvų durtuvus mes atbuli pasitraukėme į girią, o jie nušuoliavo tolyn.

Pamiškėje pamatėme tris pėstininkus, kuriuos iš priešingos pusės vijosi penki kazokai. Mes paleidome į persekiotojus po du šautuvo šūvius, bet nepataikėme, norėjome pakartoti, bet du kazokai staiga įsmego ir dingo vidury ežero. Nelaimėliai buvo kaip tik toje vietoje, kur rytą rusai, norėdami pagirdyti arklius, pramušė ledą. Toji ežero vieta buvo apsnigta ir pasidengusi dar nepakankamai tvirtu ledu, tad negalėjo išlaikyti būrio žmonių.

Trečias kazokas, pamatęs pirmuosius skęstant, norėjo sulaikyti arklį ir pastatė jį piestu kone vertikaliai. Šis paslydo užpakalinėmis kojomis ir griuvo ant šono kartu su savo raitininku; arklys norėjo atsikelti, dar kartą paslydo, bet šį kartą dingo po vandeniu kartu su kazoku.

Mus sukaustė siaubas; paklaikę persekiotojai, net nepamėginę pagelbėti draugams, stovėjo sustingę ant ledo. Kiti du, joję visai arti anų, sustojo prie pat pragarmės krašto ir taip išsigelbėjo. Iš tos vietos, kur stovėjome, išgirdome širdį draskančius riksmus, kurie ataidėjo iš pragarmės. Mes daug kartų matėme išnyrant arklių galvas, vėliau vanduo sukunkuliavo ir ištiško ant ledo.

Po sekundės išvydome dar dešimt raitelių su vadu priešakyje. Dauguma prijojo prie nelaimės vietos, sukišo savo iečių kotus, bet, regis, dugno nepasiekė. Staiga jie paskubomis atsitraukė, sustojo, pažvelgė į mūsų pusę ir nušuoliavo. Palydėjome juos akimis, paskui viskas nuščiuvo.

Mes stovėjome vidury sniego dykumos pasirėmę ant savo ginklų ir žvelgėme į ežere plūduriuojančius nelaimingų kareivių kūnus. Už dvidešimties žingsnių į kairę tysojo trys kazokai, regis, irgi nerodantys jokių gyvybės ženklų, ir dar tas, kuriam Pikaras pataikė į galvą. Prie mūsų stovyklos degė laužai, ten link mes ir patraukėme. Keletą minučių visi tylėjome, pagaliau Pikaras nutraukė tylą ir pasakė man:

– Velniškai noriu užsirūkyti, man šovė į galvą mintis, kad reikia apieškoti negyvėlius; jei nerasiu tabako, man bus blogai!

– Atsakiau, kad toks jo sumanymas labai rizikingas, kad mes nežinome, kur nujojo tie, kurie kovėsi su pirmais keturiais pėstininkais. Tą pačią akimirką pastebėjome daugybę raitelių ir ilgomis kartimis nešinus valstiečius, einančius ten, kur po ledu nugrimzdo nelaimingieji. Paskui juos dardėjo dviejų arklių traukiamas vežimas.

– Tabako nebus! – burbtelėjo Pikaras.

Mums atrodė, kad tinkamiausia pasitraukti į girios pakraštį ir pasiekti kelią, nes bijojome, kad kazokai ateis į stovyklą manydami, kad mes tebesame tenai. Sustojome pamiškėje, palei pat ežerą. Čia irgi buvo slėptuvė, galbūt vakarykščios stovyklos postas: sulindome į ją ir stebėjome kazokus, stoviniuojančius toje vietoje, kur gulėjo mūsų kareivių kūnai, pirmiausia apiplėšti pačių kazokų, o paskui visiškai išrengti valstiečių.

Šios operacijos metu aš iš visų jėgų stengiausi sutrukdyti Pikarui ką nors nušauti.

Paskui jie leidosi ten, kur gulėjo nukauti kazokai. Du tysojo greta, trečias – tolėliau, dešinėje pusėje. Pastebėjome, kad du pirmieji, kuriuos jie pakėlė ir paguldė į vežimą, dar buvo gyvi; tai supratome iš judesių, kai juos kėlė, ir atsargumo priemonių, kurių ėmėsi. Jie sustojo prie trečiojo; jis tikrai buvo miręs, o kai priartėjo prie ketvirtojo, kurį buvo paklojęs Pikaras, šis tarė:

– O, už savo darbą aš atsakau!

Ir tikrai – jį griebė be jokių ceremonijų ir, įmetę į vežimą, pasuko keliu atgal, lydimi dviejų kazokų ir trijų valstiečių. Pati stipriausia būrio dalis tebetraukė prie prarajos eketės, valstiečiai nešėsi kartis ir virves, o jiems priėjus matėme, kad duodami nurodymai ištraukti ten įkritusiuosius.

Žiūrėdami, kaip jie darbuojasi, supratome, kad mums dabar visų geriausia būtų leistis į kelią. Pasidarė ne taip šalta; tikriausiai buvo apie vidurdienį.

Pastebėjome prie pat miško patruliuojančius du kazokus. Jie sliūkino sniege paliktais mūsų pėdsakais kaip medžiojantys vilkai. Juos pamatęs, Pikaras įsiuto ir tarė:

– Jie mus susekė, kad ir kur eitume, seks mūsų pėdomis. Eime greičiau, kai miškas taps retesnis ir, jeigu jų tėra du, užkursime jiems pirtį!

Po akimirkos jis vėl sustojo ir nebematydamas jų prapliupo keiktis:

– Prakeikimas! O aš tikėjausi atimti iš jų tabaką. Bailiai! Jie nedrįsta eiti paskui mus! Jiems dreba kinkos!

Mes žingsniavome toliau stengdamiesi nenutolti nuo miško. Slėpėmės už krūmų, bet buvome priversti iš jų išlįsti, nes rytą siautusi audra buvo išvarčiusi daugybę medžių, kurie gulėjo mums skersai kelio. Buvome priversti apeiti juos iš dešinės. Darydami lankstą vis gręžiojomės atgal: užpakalyje, už trisdešimties žingsnių, išvydome tuodu tipus. Tikriausiai pirmutinis mus irgi pamatė, nes paragino arklį, lyg norėdamas įsitikinti, ar nesuklydo. Paskui sustojo tarsi laukdamas savo bendrakeleivio. Galėjome nepastebimi juos matyti iš miško, į kurį puolėme paknopstomis. Mūsų tikslas buvo juos kuo toliau nuvilioti, kad tuo atveju, jeigu tektų susikauti, skenduolius traukiantys bendražygiai negalėtų atskubėti jiems į pagalbą. Todėl ėjome kaip galėdami greičiau, bet sunkiai, tai mišku, tai jo pakraščiu.

Visą pusvalandį šitaip manevravome, kol mums kelią pastojo sniego pusnis, besileidžianti į daubą dešinėje. Turėjome grįžti kelis žingsnius atgal ieškodami patogesnio įėjimo į mišką ir ten pasislėpti. Po akimirkos kazokai buvo visai čia pat, ir mes galėjome lengvai juos apeiti, bet Pikaras, kuris mokėjo kariauti, tarė:

– Pričiupsime juos kitoje pusnies pusėje; ten nebus taip lengva jiems padėti!

Įsitikinę, kad nepavyks įveikti kliūties, jie paleido arklius šuoliais ir mes pamatėme, kaip ėmė leistis į daubą, stengdamiesi apeiti sniego sąvartą. Savo pusėje radome praėjimą, kuriuo beveik tuo pačiu metu pasiekėme kitą pusę. Iš tos vietos, kurioje buvome, galėjome nepastebimai juos stebėti. Pasinaudoję proga, kol jie leidosi gilyn, ketinome išeiti iš miško ir paėjėti patogesniu keliu, tačiau tą akimirką, kai manėme bent trumpam jų atsikratę, aš sustojau atsipūsti, nes jutau, kad manęs pradėjo nebeklausyti kojos. Pikaras, atsisukęs pažiūrėti, ar seku paskui jį, staiga išvydo abu niekšus, ketinančius mus sučiupti. O juk mes buvome įsitikinę, kad jie yra priešais mus. Tuojau pat sulindome į mišką, sumėtėme pėdas, o paskui grįžome į laukymę. Abu raiteliai vis dar jojo atokiai vienas nuo kito, bet neskubėdami. Vėl puolėme į mišką ir pasileidome tekini mėtydami pėdas, kad įtikintume juos, jog stengiamės paspruktі, o patys grįžome ir pasislėpėme už tankaus eglynėlio, apsnigto ir nusėto nedideliais varvekliais, trukdančiais mus pamatyti.

Pirmasis buvo kone už keturiasdešimties žingsnių. Pikaras sušnibždėjo:

– Seržante, jums teks garbė šauti pirmam, tik palaukite, kol mūsų persekiotojai prijos arčiau!

Jam šnibždant vienas kazokas mostelėjo ietimi draugui joti toliau. Šis pajojo į priekį ir vėl sustojo nenuleisdamas akių nuo mūsų pėdsakų. Paskui nukreipė arklį dešiniau ir atsidūrė tiesiai priešais krūmą, už kurio slėpėmės mudu su Pikaru. Kazokas dairėsi į visas

puses, bet šį kartą gerokai sunerimęs. Atrodo, nujautė, kas tuojau atsitiks. Dabar mudu teskyrė mažiau nei keturi žingsniai. Nusitaikęs iššoviau ir sužeidžiau kazoką į krūtinę. Šis, klaikiai surikęs, norėjo pabėgti, bet Pikaras žaibiškai jį užpuolė ir viena ranka pastvėrė arklį už pavadžio, o kita pavaišino jį durtuvo smaigaliu šaukdamas:

– Už tave, tėvyne! Saugokitės – antai antrasis!

Ir iš tikrųjų dar jam nebaigus sakinio prijojo antrasis su pistoletu rankoje ir iš pėdos atstumo šovė nusitaikęs Pikarui į galvą. Šis krito arkliui po kanopomis, vis dar nepaleisdamas iš rankų pavadžio. Tada aš nedelsdamas šokau prie šaudžiusiojo, bet jis, pamatęs mane, sviedė ginklą, kurį mėgino užtaisyti, pasisuko, paragino arklį, nušuoliavo ir sustojo lygumoje, už daugiau kaip šimto žingsnių nuo mūsų. Antrąkart negalėjau į jį šauti, nes mano ginklas buvo neužtaisytas; o užtaisyti tokiomis kaip mūsų sugrubusiomis rankomis oi kaip nelengva. Pikaras, nors maniau, kad jis arba užmuštas, arba pavojingai sužeistas, šiaip taip atsistojo. Kazokas, kurį pašoviau aš, iš pradžių dar sėdėjo raitas, paskui nuvirto negyvas.

Pikaras negaišo laiko veltui: įbruko man arklio pavadį ir pasileido visu greičiu į miško laukymę. Nubėgęs apie dvidešimt žingsnių, pasivijo kazoką ir paleido jam į galvą kulką. Laimė, man pavyko jos išvengti, nes, pamatęs, koks pavojus tyko, prisiplojau prie arklio. Kazokas paleido arklį šuoliais daubos link. Prijojęs ėmė leistis žemyn. Pikaras iš naujo užtaisė ginklą, paskui grįžo prie manęs ir pasakė:

– Mes nugalėjome, bet paskubėkime; iš pradžių pasinaudokime nugalėtojų teise! Pažiūrėkime, ar žmogelis turi ko nors mums tinkamo, ir jokim!

Skubiai paklausiau Pikaro, ar jis nesužeistas. Atsakė, kad dabar neverta gaišti laiko tokiems niekams, pakalbėsime apie tai vėliau. Tuomet mano bičiulis pradėjo kazoko apžiūrą nuo diržo, išsitraukė du pistoletus, iš kurių vienas buvo užtaisytas, ir tarė:

– Šis niekšas atrodo kaip negyvas, bet užtikrinu jus, kad nieko panašaus nėra, nes jis kartais pramerkia akis.

Pikarui kalbant pririšau arklį prie medžio. Iš raitelio paėmiau kardą ir mažą dailią šovininę, padengtą sidabru, kurią vos tik pamatęs pažinau – ji priklausė vienam mūsų kariuomenės chirurgui. Pasikabinau ją sau ant kaklo, o kardą numečiau į krūmus. Po apsiaustu kazokas vilkėjo dvi prancūzų uniformas, vieną kirasyro, kitą – gvardijos raudonojo ulono su Garbės legiono kryžiumi, kurį Pikaras paskubomis nuplėšė. Be to, krūtinę buvo pridengęs daugybe gražių liemenių, kurios jam tarnavo kaip skydas, ir, jeigu būtų pataikyta į krūtinę, nemanau, kad kulka būtų ją prakirtusi; šį kartą ji kliudė šoną. Kazoko kišenėse radome per tris šimtus frankų penkiafrankėmis monetomis, du sidabrinius laikrodžius, penkis Garbės legiono kryžius, gal surankiotus iš mirusiųjų arba mirštančiųjų, gal paimtus iš gurguolės furgonų, kuriuos buvome priversti palikti. Buvau įsitikinęs, kad, jeigu būtume turėję daugiau laiko, būtume dar ką nors aptikę, bet raitelį kraustėme tik penketą minučių.

Pikaras pakėlė nukautojo ietį ir neužtaisytą pistoletą. Sukišo juos į brūzgynus, ir mes susirengėme eiti.

Kadangi Pikaras ėjo priešais, vesdamas arklį už pavadžio, nežinodamas kur einame, užsimaniau patyrinėti dėtuvę ant arklio pasturgalio, nes jos apžiūrą buvome atidėję. Pastebėjau, kad ši dėtuvė priklausė vienam mūsų kariuomenės kirasyrų karininkui.

Įkišau ranką į vidų: man pasirodė, kad užčiuopiau kažką panašaus į butelį. Kai pasakiau Pikarui, ką radau, jis tuojau pat sušuko:

– Stot!

Mažiau kaip per dvi minutes dėtuvė buvo atidaryta ir aš iš po pirmo laiško ištraukiau butelį, kuriame buvo skystis, panašus į kadagių degtinę, bent jau iš spalvos. Mes neapsirikome, nes Pikaras, jos net nepauostęs, truktelėjo gerą gurkšnį ir tarė man:

– Dabar jūs, seržante!

Vos paragavęs pajutau savo skrandyje tokią palaimą, kad lengviau pajusti nei apsakyti. Mes abu buvome tos nuomonės, kad šis radinys daug geresnis už likusius, tad reikia jį tausoti, o kadangi kuprinėje turėjau kinų porceliano vazelę, kurią nešiausi iš Maskvos, nusprendėme, kad, kai užsimanysime išgerti, ja matuosime porcijas[1].

Mūsų kelyje riogsojo daug audros išverstų medžių. Vargais negalais įėjome į mišką ir po ketvirčio valandos sunkaus ėjimo priėjome penkių ar šešių pėdų platumo kelią, vedantį iš kairės. Dideliam mūsų pasitenkinimui, jis tęsėsi į dešinę nuo mūsų, kaip tik ta kryptimi, kuria mums reikėjo traukti, kad pasiektume vieškelį, kur turėjo būti praėjusi kariuomenė. Mūsų paskaičiavimais, ji neturėjo būti nutolusi daugiau kaip dvi ar tris ljė.

Pasijutęs geriau pakėliau galvą ir pažvelgęs į Pikarą pamačiau, kad jo veidas kruvinas. Ant ūsų ir barzdos karojo kruvini varvekliai. Pasakiau, kad jis sužeistas į galvą. Pikaras atsakė, kad jis tai pastebėjęs tuo metu, kai jo kailinė kepurė pakibo ant šakos. Kai dėjosi ją ant galvos, per veidą nuvarvėjo kraujas; bet apskritai – nieko rimto neatsitikę. Jis man pasakė, kad jį patiesė ne pistoleto šūvis. Pasirodo, laikydamas arklio pavadį tą akimirką, kai pasirodė antrasis kazokas, jis norėjo griebtis ginklo ir iššauti, bet netikėtai paslydo ir, nepaleisdamas iš rankų nei šautuvo, nei pavadžio, griuvo atbulas. Viskas baigėsi labai nesėkmingai – pakliuvo po arklio pilvu.

– Be to, – kalbėjo jis toliau, – dabar ne laikas manimi rūpintis. Apžiūrėsime žaizdą vakare!

Panašu, kad kulka pataikė jam į kailinę kepurę ir numušė metalinio erelio sparną; nekliudžiusi galvos, ji įstrigo tarp skudurų, kurių jis buvo prisikimšęs pilną kepurę; vakare, kai tvarsčiau jam žaizdą, mes tuo įsitikinome, nes ją radome.

---

[1] Aš labai saugojau šią nedidelę vazą. Ją kartu su sidabriniu kryželiu radau vienoje Maskvos cerkvėje, ten, kur yra imperatorių kapai.

Kad atsigriebtume už prarastą laiką, pasiūliau Pikarui lipti abiem ant arklio:

– Ką gi, pamėginkime! – sutiko jis.

Tuojau nuėmėme medinį balną, palikome tik apklotą, kuriuo buvo užklotas arklys, ir užlipome ant jo; Pikaras atsisėdo priešakyje, o aš jam už nugaros. Išlenkėme po burnelę ir nujojome, laikydami it svarstykles skersai permestus šautuvus.

Jojome keliu, daugiausia žingine, kartais šuoliais. Dažnokai mums kelią pastodavo medžių išvartos. Tai pakišo Pikarui mintį nugriauti tuos medžius, kurie vos laikėsi, ir iš jų pastatyti barikadą priešais kavaleriją, jeigu ji sumanytų mus persekioti. Kaip tarė, taip padarė – nulipo nuo arklio ir paėmęs iš manęs kirvuką per keletą minučių baigė darbą: skersai kelio suguldė krūvą eglių ant tų, kurios jau gulėjo. Žvelgdamas į nuveiktą darbą galėjai pamanyti, kad čia gerą valandą darbavosi ne mažiau kaip dvidešimt penki vyrai. Paskui jis linksmai vėl užsiropštė ant arklio ir mes nesustodami jojome žingine dar gerą ketvirtį valandos. Netikėtai Pikaras sustojo ir tarė:

– Tai šelmis! Ar jūs, tautieti, irgi jaučiate, kaip kietai žengia šitas pragaro išpera?

Atsakiau jam, jog jis mus kankina kerštodamas, kad užmušėme jo šeimininką:

– Po velnių! – tarė jis man. – Seržante, regis, lašelis gėrimo jus paveikė: neieškote žodžio kišenėje! Na, juo geriau, toks jūs man labai patinkate!

Kad ne taip kentėtų mūsų pasturgaliai, Pikaras užtiesė savo baltaskvernį apsiaustą arkliui ant nugaros ir mes jau nebe šuoliais, o paprasta žingine jojome dar kokį ketvirtį valandos. Vietomis sniegas siekė arkliui pilvą. Pagaliau pamatėme kelią, kertantį tą, kuriuo jojome. Mes palaikėme jį vieškeliu. Kad ir kaip ten būtų, žinojome, kad keliauti juo reikia itin atsargiai.

Nulipome nuo arklio ir, paėmę jį už pavadžio, vėl pasukome į mišką. Geriau įsižiūrėję dešinėje pusėje pamatėme naują kelią.

Po akimirkos supratome, kad tai kelias, kuriuo atsitraukė kariuomenė ir kuris veda į Bereziną. Sprendžiant iš to, kad ant jo gulėjo daug pusiau apsnigtų lavonų, greičiausiai mes neklydome. Nauji pėdsakai pakišo mums mintį, kad čia neseniai traukė kavalerija ir pėstininkai. Pėdsakai vedė ten, kur ir mes ketinome eiti, o pamatę kraują ant sniego supratome, kad neseniai čia praėjo prancūzų belaisvių konvojus, lydimas rusų.

Nekilo abejonių, kad atsidūrėme už rusų avangardo ir kad netrukus mums įkandin atseks kiti. Ką daryti? Buvo aišku, kad reikia joti keliu. Tai vienintelė išeitis. Tokia buvo ir Pikaro nuomonė.

– Man į galvą šovė puiki mintis, – tarė jis. – Jūs būsite ariergardas, o aš – avangardas: aš priekyje raginsiu arklį, stebėdamas, ar niekas neina iš priešakio, o jūs, tautieti, už manęs atsisukęs stebėsite užnugarį.

Mums, ypač man, buvo sunkoka vykdyti Pikaro sumanymą sėdint suglaustomis nugaromis, kaip sakoma, vaizduojant dvigubą erelį – dvi akys užpakalyje ir dvi priekyje. Mes dar išgėrėme po taurelę kadagių trauktinės, pasižadėdami pataušoti likutį svarbiems atvejams, ir leidomės žingine per liūdną ir tylų mišką.

Šiaurys ėmė darytis žvarbus, ariergardas dėl to labai kentėjo, nes negalėjo ilgai išlaikyti pozicijos, bet, mūsų laimė, metas dar buvo gana šviesus, todėl buvo galima tikėtis, kad objektus pamatysime dar iš tolo, o kelias, kertantis šį didžiulį mišką, buvo tiesus, taigi mes nesibaiminome, kad būsime užklupti už vingio.

Jojome maždaug pusę valandos, kol pamatėme pamiškėje septynis valstiečius, kurie, rodos, laukė mūsų.

Jie buvo sustoję dviem eilėmis. Septintasis, kuris mums pasirodė jau įmetėjęs, regis, buvo jų vadas. Visi jie buvo apsirengę avikailiais, jų apavas buvo pagamintas iš medžių karnų; jie priėjo, lenkiškai pasisveikino ir, sužinoję, kad mes prancūzai, atrodo, liko patenkinti. Paskui paaiškino mums, kad jiems reikia nukakti į Minską, kur stovi rusų kariuomenė; jie masiškai verčiami kariauti

su mumis, varomi botagu. Visuose kaimuose naršo kazokai, kad juos išsiųstų. Mes nujojome toliau; kai jų nebebuvo matyti, paklausiau Pikaro, ar jis gerai suprato, ką sakė valstiečiai apie Minską, kuris buvo vienas iš didelių Lietuvos prekių sandėlių. Žinojome, kad Minske yra maisto sandėlių ir kad į Minską tikriausiai atsitraukė didesnioji kariuomenės dalis. Jis man atsakė, kad puikiai suprato ir kad, jeigu tai tiesa, patėvis bus iškrėtęs mums piktą pokštą. Kadangi nežinojau, ką Pikaras turi galvoje, jis pakartojo savo mintį: jeigu taip atsitiko, vadinasi, mus išdavė austrai. Negalėjau suprasti, kas yra bendra tarp austrų ir Minsko[1]. Jis jau ketino man paaiškinti karo esmę, bet staiga sulėtino arklį ir tarė: „Pažvelkite, ar tik priešais mus nežygiuoja kareivių kolona?“ Pamačiau kažką juoduojant, bet staiga tas vaizdas išnyko. Po akimirkos kolonos priešakinė linija vėl pasirodė, lyg būtų išdygusi iš žemės.

Puikiai matėme, kad tai rusai. Daug raitelių atsiskyrė ir nujojo į priekį; mes suspėjome pasukti į dešinę ir pasislėpti miške, bet nespėjome žengti nė keturių žingsnių, kai mūsų arklys prasmego iki pat piršių į sniegą. Nukritau į pusnį ir aš. Griebiau Pikarą ir mes abu nusiritome į beveik šešių pėdų gylio duobę. Iš jos labai sunkiai išsikapanojome. Per tą laiką šelmis arklys ištrūko, bet jis mums buvo pastojęs kelią, kuriuo ketinome sprukti į mišką. Žengę dvidešimt pėdų neturėjome kur dėtis, nes medžiai augo per tankiai. Prieš savo valią turėjome pasukti atgal. Pasirinkimo nebuvo: arklys irgi stovėjo šitoje pusėje, radome jį begraužiantį medžio, prie kurio buvome pririšę, žievę. Būgštaudami, kad jis gali mus išduoti, nusivedėme kuo giliau ir, radę gana tankų krūmą, pasislėpėme taip, kad mes matėme viską, o mūsų – niekas. Užėmėme poziciją, kad aplinkybių verčiami galėtume apsiginti. Tuo tarpu Pikaras paklausė, ar mūsų butelis nesudužo, ar nepametėme jo. Mūsų džiaugsmui, jis buvo sveikas.

---

[1] Pikaras tai pasakė kalbėdamas apie austrų išdavystę, aš irgi žinojau, kad aljanso sutartis nukreipta prieš mus.

– Tokiu atveju, – tarė jis, – kiekvienam po burnelę!

Kol atkimšau butelį, jis patikrino mūsų šautuvų užtaisus. Išlenkėme po gukšnelį; šią akimirką mums labai to reikėjo. Palaukę penkias ar šešias minutes pamatėme išlendantį priešakinį būrį; priešais jį jojo dešimt ar dvylika ginkluotų totorių ir kalmukų. Vieni iš jų turėjo ietis, kiti lankus ir strėles, o dešiniu ir kairiu kelkraščiais ėjo valstiečiai, apsiginklavę įvairiausiais ginklais: vidury vos vilkdami kojas slinko daugiau kaip du šimtai mūsų kariuomenės belaisvių. Daugelis jų buvo sužeisti: vienų rankos buvo parištos, kitų kojos nušalusios. Jie ėjo į priekį pasiramsčiuodami storomis lazdomis. Daugelis sukniubdavo ir, nepaisydami valstiečių prieš savo valią dalijamų smūgių ir totorių badymo ietimis, gulėjo nejudėdami. Patys suprantate, kaip mes kankinomės žvelgdami į nelaimingus mūsų bendražygius! Pikaras tylėjo, bet iš jo judesių galėjai spręsti, kad tuoj šoks iš miško ir puls konvojų.Tuo metu atšuoliavo karininkas ir liepė sustoti; paskui jis puikia prancūzų kalba kreipėsi į belaisvius:

– Kodėl jūs neskubate?

– Mes nebegalime paeiti, – atsakė ant sniego tysantis kareivis, – jau verčiau mirsiu čia, o ne kiek tolėliau!

Karininkas atsakė, kad reikia būti kantresniems, kad vežimai jau atvažiavo, ir kad, jeigu atsiras vietos, į juos bus suguldyti sunkiausi ligoniai.

– Šiandien vakare, – sakė jis, – jums bus daug geriau negu jūsų bendražygiams, traukiantiems su Napoleonu. Jis paimtas į nelaisvę su visa gvardija ir kariuomenės likučiais, nes Berezinos tiltai jau atkirsti.

– Napoleonas paimtas į nelaisvę su visa gvardija! – sušuko senas kareivis. – Tegul jums atleidžia Dievas! Gerai matyti, pone, kad jūs jų nepažįstate. Prancūzai pasiduotų nebent negyvi: jie davė priesaiką, vadinasi, jie nepateko į nelaisvę!

– O štai ir vežimai! – šūktelėjo karininkas.

Mes pamatėme du mūsų furgonus su sužeistaisiais ir ligoniais. Ant žemės gulėjo penki vyrai, kuriuos valstiečiai tučtuojau išrengė ir paliko tysoti nuogus; mirusiųjų vietą furgonuose užėmė kiti penki sužeistieji, iš kurių trys nebepaėjo. Išgirdome, kad karininkas įsakė valstiečiams, išrengusiems negyvėlius, atiduoti drabužius belaisviams, kuriems jų labiau reikėjo. Šie, savaime suprantama, neskubėjo paklusti jo įsakymui, todėl buvo perlieti rimbu. Labai nenorom, bet drabužius po tokios egzekucijos vis dėlto atidavė. Paskui išgirdome jį sakant keliems už pagalbą padėkojusiems kareiviams:

– Aš irgi prancūzas, dvidešimt metų gyvenu Rusijoje; tikiuosi, kad susiklosčius palankioms aplinkybėms netrukus išvysime Prancūziją ir susigrąžinsime gerus laikus. Aš žinau, kad jus įveikė ne kariuomenės stiprumas, o nepakeliamas Rusijos šaltis.

– Ir maisto trūkumas, – atsiliepė vienas belaisvis, – jeigu ne tai, jau būtume Peterburge!

– Gal ir taip, – pritarė karininkas.

Konvojus lėtai pajudėjo į priekį.

Vos tik jie išnyko mums iš akių, užlipome ant arklio, kurį radome įkišusį galvą į sniegą ir ieškantį žolės parupšnoti. Po kiek laiko atsitiktinai mums pavyko vėl įpūsti ugnį ir susišildyti sustirusias galūnes. Mes kas akimirką pakaitomis žvalgėmės, ar niekas neateina iš dešinės ar iš kairės, tik staiga išgirdome dejones ir pamatėme, kad mūsų link sliūkina beveik nuogas nelaimėlis. Jo kūną dengė tik apdegęs apsiaustas, o galvą – niekam tikusi policininko kepurė. Kojos buvo apmuturiuotos skudurais ir apraišiotos virvėmis ant prastų kelnių iš skylėtos gelumbės. Jo nosis buvo nušalusi, ausys – visos žaizdotos. Ant dešiniosios rankos belikęs nykštys, kiti pirštai nušalę iki paskutinio pirštakaulio. Jis buvo vienas iš tų nelaimingųjų, kuriuos paliko rusai; mes nesupratome nė vieno jo pasakyto žodžio. Pamatęs mūsų laužą godžiai puolė prie ugnies; paskui, netardamas nė žodžio, susmuko prie laužo ant

kelių; vargais negalais sugirdėme jam kadaginės: pusė išsipylė, nes jis negalėjo praplėšti siaubingai kalenančių dantų.

Vargšelis jau nebedejavo, jo dantys beveik nekaleno. Paskui mes pamatėme, kaip jis vėl sudrebėjo, išblyško ir susmuko netaręs nė žodžio. Nuo šios akimirkos daugiau nebeišgirdome iš jo lūpų nė menkiausios dejonės; tai buvo tik dar vienas lavonas. Ši scena truko mažiau kaip dešimt minučių.

Mano bičiulio dvasios būklę šiek tiek paveikė tai, ką jis pamatė ir išgirdo. Jis paėmė šautuvą ir, nepakvietęs eiti kartu, pasuko kelio link, tarsi jam niekas daugiau nebūtų kėlę nerimo. Paskubomis nusekiau jam iš paskos. Vedinas arkliu, pasivijau Pikarą ir paraginau sėstis ant jo. Netaręs nė žodžio jis atsisėdo ant arklio, aš irgi, ir mudu leidomės į žygį, vildamiesi išsigauti iš miško, kol nesutemo.

Pabidzenę maždaug valandą, nesutikę, nepamatę nieko, išskyrus porą negyvėlių, kaip bet kuriame kelyje, prijojome tokią vietą, kur, kaip mums pasirodė, miškas turėtų baigtis; tačiau tai buvo tik didžiulė ketvirčio ljė puslankiu besidriekianti laukymė. Jos viduryje stovėjo gana nemaža sodyba, o aplinkui ją – keletas nedidelių lūšnelių; tikriausiai tai buvo sustojimo vieta arba sargybos postas. Deja, atidžiau apsidairę, pamatėme prie medžių pririštus arklius. Iš namo išėjo kavaleristai ir išsirikiavo ant kelio; paskui jie išvyko į žygį. Aštuoni vyrai buvo apsirengę baltais apsiaustais, galvas pridengę labai aukštais šalmais, papuoštais karčiais; jie buvo panašūs į kirasyrus, su kuriais grūmėmės Krasne naktį iš lapkričio 15-osios į 16-ąją. Mūsų laimei, jie pasuko priešinga kryptimi. Mes neapsirikome manydami, kad tai sargybinių, kuriuos ką tik pakeitė kiti, postas.

Įjoję į mišką negalėjome žengti nė dvidešimties žingsnių. Atrodė, kad į jį niekada kojos nebuvo įkėlęs nė vienas žmogus; medžiai augo labai tankiai, brūzgynai buvo neįžengiami, gulėjo daugybė nuvirtusių senų medžių. Juos buvo apklojęs sniegas; buvome priversti joti keliu, rizikuodami, kad mus pamatys. Vargšas mūsų

arklys kas sekundę iki pilvo prasmegdavo į sniegą. Tačiau, nors ir turėjo ant savo kupros du raitelius, jam tai buvo ne pirmiena, taigi ištvermingas gyvulys nesunkiai išsiropšdavo.

Beveik visai sutemo, o mes nebuvome įveikę nė pusės kelio. Pasukome dešinėn, į mišką. Nutarėme truputį pailsėti. Nulipę nuo arklio pirmiausia truktelėjome po gurkšnelį. Tai buvo penktas kartas, kai mes išsitraukėme butelį. Gaila, bet jau buvo matyti jo dugnas. Paskui mudu pasitarėme, ką būtų geriausia daryti dabar.

Kadangi toje vietoje buvo daug nukirstų medžių, nusprendėme dar šiek tiek joti į priekį ir įsitaisyti toliau nuo namų, esančių pakelėje. Sustojome prie rąstų krūvos, kuri galėjo pasitarnauti mums kaip priedanga. Kai Pikaras nusiėmė savo kuprinę, o aš išsitraukiau katiliuką, jis man tarė:

– Na, pats laikas pagalvoti apie svarbiausia! Užsikursime ugnį, duokš seną skarmalą!

Nusprendėme, kad geriausiai turėtų įsidegti mano marškinių skiautės. Atplėšiau gabalėlį ir padaviau Pikarui; jis suvijo dagtį ir, liepęs palaikyti, atlaužė gaiduką; paskui išėmė žiupsnį parako ir, pabarstęs ant skudurėlio, nuspaudė gaiduką: blykstelėjo užtaisas ir medžiaga įsiliepsnojo. Pasigirdo siaubingas trenksmas, jį atkartojo aidas, ir mes ėmėme būgštauti, kad būsime aptikti.

Vargšas Pikaras buvo kaip nesavas po matytos scenos su belaisviais ir karininko žodžių apie imperatorių ir kariuomenę. Paskutiniuoju metu jis labai pasikeitė, kartais pasiskųsdavo, kad smarkiai skauda galvą; galvą tikriausiai skaudėjo ne dėl šūvio iš kazoko pistoleto, o visai dėl kito dalyko, apie kurį jis nenorėjo su manimi kalbėti. Pikaras buvo labai išsiblaškęs, visai pamiršo, kad jo ginklas užtaisytas. Nuaidėjus šūviui jis trumpam prarado amą, o paskui supykęs ėmė šaukti, išvadino save naujoku ir senu bukapročiu. Nugriaudėjus šūviui ėmė skalyti daugybė šunų. Tada Pikaras pasakė nenustebsiąs, jeigu mus dabar užklups ir po akimirkos užspeis kaip vilkus; nors aš buvau dar labiau susijaudinęs

negu jis, bet, norėdamas nuraminti jį, pasakiau, kad tokią valandą ir tokiu metų laiku aš nieko nebijau.

Po akimirkos susikūrėme gerą laužą, nes greta gulėjo daugybė labai sausų medžių. O maloniausias atradimas – šiaudai, kuriuos aptikome už medžių krūvos. Ten juos tikriausiai buvo paslėpę valstiečiai. Dėl šio radinio atrodė, kad apvaizda vis dar rūpinasi mumis, nes Pikaras, aptikęs šiaudus, tarė man:

– Drąsiau, tautieti! Štai kas mus išgelbės, bent šią naktį. Rytoj Dievas pabaigs, ką pradėjęs, ir, jeigu mums nusišypsos laimė, o aš tuo neabejoju, ir mes prisijungsime prie imperatoriaus, – baigsis visos mūsų bėdos!

Pikaras mąstė kaip visi seni kareiviai, dievinantys imperatorių. Mums atrodė, kad šalia to žmogaus viskas turi sektis ir nieko nėra neįmanoma.

Pakreikėme arkliui nemažą krūvą pakratų ir numetėme keletą glėbių šiaudų. Padėjome ėdalo neišbalnoję arklio ir palikę jam ant nugaros kelioninį krepšį, kurio dar nespėjome apžiūrėti. Taigi buvome pasirengę bet kurią akimirką išjoti, jei tik mums iškiltų pavojus. Likusiais šiaudais apsimuturiavome, nes slėptuvės dar neturėjome.

Pikaras, išėmęs iš katiliuko gabalą keptos mėsos, norėdamas ją atitirpdyti, pasakė:

– Ar žinote, apie ką dažnai pagalvoju prisiminęs rusų karininko žodžius?

– Apie ką? – paklausiau.

– Et! – atsakė jis. Niekaip negaliu pamiršti žodžių, kad imperatorius paimtas į nelaisvę su visa gvardija! Puikiai žinau, po paraliais, kad taip nėra, kad taip negali būti. Bet man niekaip nepavyksta išguiti tos minties iš prakeiktos makaulės! Negaliu savęs nugalėti! Ir nurimsiu tik tada, kai pasieksiu savo pulką! O kol kas suvalgykime po gabalėlį mėsytės ir truputį pailsėkime. Beje, – pridūrė jis, – kaip sako pikardiečiai, mudu šmaukštelėsime po lašelį!

Paėmęs butelį ir įdėmiai apžiūrėjęs jį laužo šviesoje, pamačiau, kad gėrimas baigiasi. Pikaras niekada nebūtų pasakęs: „Sustok! Pasaugokime juodai dienai!“ Jis tik pasakytų, kad būtų gerai, jeigu koks totorius ar dar kas nors eitų pro šalį; mes išsiųstume jį į aną pasaulį, kaip tą iš ryto, ir turėtume naują butelį, nes „rodos, – tarė jis, – visi tie laukiniai turi po butelį!“ Vėliau sužinojome, kad iš tikrųjų rusai gerai aprūpinami degtine, kad ji rogėmis gabenama iš Baltijos šalių.

Tuo metu buvo ramu. Mes be didelio apetito pavalgėme rytą keptos arklienos, kurią atsišildėme ant laužo, nes buvo labai kieta. Pikaras kramtydamas kalbėjo ir plūdosi sau po nosimi. Paskui pasakė man:

– Turiu keturiasdešimt auksinių napoleonų prie diržo ir septynias rusiškas monetas, irgi auksines, neskaičiuojant penkiafrankių. Ramia širdimi atiduočiau tas monetas, kad tik galėčiau kuo greičiau atsidurti pulke. Beje, – kalbėjo jis toliau, paplekšnojęs man per kelį, – jie ne prie diržo, nes aš jo nebeturiu, o įsiūti baltoje liemenėje, kurią vilkiu, o kadangi niekad negali žinoti, kas atsitiks, tai jie – jūsų!

– Na, va, – pasakiau, – ir vėl turiu išklausyti testamentą! Ta pačia proga, brolau, aš pasakysiu ir savąjį. Turiu aštuonis šimtus frankų aukso monetomis ir popierinėmis šimtinėmis. Galite jais naudotis, jeigu Dievo valia mirčiau taip ir nepasiekęs pulko!

Šildydamasis aš nejučia kyštelėjau ranką į drobinį maišelį, vakar rastą prie dviejų karininkų iš Badeno, kuriuos pakelyje aptikau mirštančius. Ištraukiau iš jo kažką kietą, panašų į virvagalį, dviejų pirštų ilgio. Atidžiai apžiūrėjęs supratau, kad tai rūkomasis tabakas. Koks atradimas mano vargšui Pikarui! Kai jį atidaviau, jam iškrito iš rankų arklio šonkaulis, kurį ką tik graužė. Tuojau pat, nieko nelaukdamas, pakramtė tabako. Rūkyti jo kol kas negalėjo, nes nežinojo, kur yra pypkė: kelionmaišyje, kailinėje kepurėje ar vienoje iš kišenių. O kadangi dabar buvo ne laikas ieškoti pypkės, pasitenkino tik

tabako žiupsniu, o aš susisukau cigarą ispaniškai, su gabalėliu laiškinio popieriaus, kurio nemažai turėjau maišelyje.

Savo stovykloje mes praleidome jau apie dvi valandas, o dar nebuvo nė septynių. Vadinasi, kol galėsime eiti toliau, čia turėsime dar būti vienuolika ar dvylika valandų. Pikaras nuėjo atlikti gamtinių reikalų, ir jo dingimas jau ėmė kelti man nerimą. Tą akimirką, kai mažiausiai tikėjausi, išgirdau krūmokšnių traškesį kitoje pusėje. Įsitikinęs, kad tai ne Pikaras, griebiau šautuvą ir pasirengiau gintis. Netrukus pasirodė ir Pikaras. Pamatęs mano poziciją, sušnibždėjo:

– Gerai, tautieti, labai gerai!

Paskui paslaptingai mostelėjo, kad nekalbėčiau. Tada tyliai paaiškino, kad keliu už dviejų žingsnių nuo jo praėjo dvi moterys. Viena iš jų nešė ryšulį, kita – kažkokį kibirą, kuriame galbūt kažko yra, nes jos kuriam laikui stabtelėjo pailsėti už penkių ar šešių žingsnių nuo jo:

– Dėl jų, – tarė jis man, – suledėjusiu pasturgaliu nedrįsau nė krustelėti, nes juodvi kaip dvi šarkos tarškėjo prie pat manęs. Mes galime sekti jų pėdsakais – gal prieisime kaimą arba kokią lūšną, kur prisiglausime nuo šalčio ir būsime saugesni, nes, girdit, tie prakeikti šunys vis dar loja!

Iš tikrųjų po ano šūvio šunys taip ir nepaliovė kėlę pragariško triukšmo.

– Šitame kaime, – pasakiau aš, – gali būti rusų!

Pikaras atsakė viskuo pasirūpinsiąs.

Ir štai mes vėl žingsniavome be aiškaus tikslo, nakties tamsoje, vidury miškų, nežinia kur. Vis dairėmės į keturių pėdų atspaudus sniege, pasak Pikaro, paliktus moterų.

Staiga pėdsakai dingo. Po kurio laiko juos aptikome. Čia moterys pasuko į dešinę. Pajutome didžiulį apmaudą pamatę, kad einame priešinga kryptimi, ne ta, kuri mudu būtų nuvedusi prie vieškelio. Dažnai pėdų žymės būdavo tokios siauros, kad negalėjome

jų įžiūrėti. Ypač tada, kai reikėdavo lįsti po medžiais. Tuomet Pikaras guldavosi ant sniego ir rankomis ieškodavo pėdsakų.

Pikaras vedė arklį už pavadžio, aš vilkausi įsikibęs jam į uodegą, bet staiga arklys sustojo kaip įkastas. Vargšas veltui stengėsi, bet negalėjo pajudėti, nes buvo įstrigęs tarp dviejų medžių, o du šiaudų ryšuliai, kuriuos nešė prie abiejų šonų, kliudė eiti. Kai šiaudai nukrito, jis ištrūko ir žengė į priekį. Surinkau šiaudus, nes jie buvo mums pernelyg brangūs, ir nešiau tol, kol atsidūrėme platesniame kelyje. Tada mes atsisėdome ant arklio ir toliau keliavome patogiau. Dar truputį pajoję radome du kelius, kuriais taip pat buvo vaikštoma. Buvome priversti sustoti, nes nežinojome, kuriuo iš tų kelių pasukti. Pagaliau nusprendėme leisti arkliui eiti priešais, tikėdamiesi, kad jis gali kur nors mus nuvesti; kad neištrūktų, įsikibome jam į karčius iš abiejų šonų. Galų gale Dievas mus išvadavo nuo kančių; tolėliau pasigirdo lojimas ir mes pamatėme didoką lūšną.

Įsivaizduokite vieną iš mūsų daržinių stogų, nukeltą ir padėtą ant žemės, ir turėsite supratimą apie statinį, kuris stovėjo priešais mus. Mes jį tris kartus apėjome, kol radome įėjimą, paslėptą po šiaudine pastoge, nusvirusia iki pat žemės. Šone pirmosios durys, irgi šiaudinės, buvo taip užverstos sniegu, kad nieko nuostabaus, jog iš karto jų nepamatėme. Palindęs po stogu Pikaras nuėjo prie antrųjų, medinių, durų ir iš pradžių tyliai pabeldė; niekas neatsakė. Antrą kartą – vėl tyla. Tada, manydamas, kad lūšna negyvenama, jis stuktelėjo į duris šautuvo buože. Pasigirdo silpnas balsas, durys atsivėrė ir pasirodė senutė, nešina liepsnojančiu sakingu medgaliu, kurį išsigandusi paleido iš rankos ir iš baimės puolė paknopstomis bėgti!

Mano bičiulis pakėlė dar degantį medgalį ir žengė kelis žingsnius. Pririšęs arklį po pastoge, slepiančia įėjimą, įsmukau vidun ir pamačiau jį su deglu dūmų debesyje. Su savo baltu apsiaustu jis buvo panašus į atgailaujantį nusidėjėlį. Pikaras dairėsi čia į

kairę, čia į dešinę, nes būstas skendėjo tamsoje. Pamatęs, kad aš įėjau, jis sudrumstė tylą ir stengdamasis kalbėti maloniai, kaip galėdamas taisyklingiau, lenkiškai palinkėjo geros dienos. Aš pakartojau tą patį, tik dar tyliau. Mūsų pasisveikinimas, nors ir nelabai išraiškingas, buvo išgirstas, nes pamatėme mūsų link besiartinantį senį, kuris, pastebėjęs Pikarą, ėmė šaukti:

– A! Prancūzai, gerai!

Tai jis pasakė lenkiškai ir pakartojo vokiškai. Mes patvirtinome, kad esame prancūzai iš Napoleono gvardijos. Paminėjus Napoleoną ir gvardiją, šaunusis lenkas pasilenkė ir norėjo pabučiuoti mums kojas. Kai žodį *prancūzai* pakartojo senė, pamatėme dar dvi jaunas moteris, lendančias iš slėptuvės. Jos nudžiugusios priėjo prie mūsų. Pikaras atpažino, kad tai tos pačios moterys, kurias jis matė miške ir kurių pėdsakais mes atsekėme.

Nepraėjus nė penkioms minutėms šių šaunių žmonių draugėje aš vos neuždusau. Buvau spėjęs atprasti nuo karščio, tad puoliau prie durų, bet netekau sąmonės.

Pikaras atsisuko ir atskubėjo į pagalbą, bet mane pakėlė senė su viena iš savo dukterų ir pasodino ant kažko panašaus į medinę taburetę. Atsirišęs katiliuką, nusivilkęs lokeną ir amuniciją, buvau nuvestas į trobesio gilumą, paguldytas į kareivišką lovą, uždengtą avikailiais. Atrodė, kad moterims mūsų gaila matant kokie mes nelaimėliai, ypač aš, toks jaunas ir daugiau kentėjęs už savo bičiulį: didžiulė kančia padarė mane tokį liūdną, kad buvo skaudu į mane žiūrėti.

Senis pasirūpino nuvesti į arklidę mūsų arklį ir visi aplink sukosi norėdami mums įtikti. Pikaras prisiminė butelį kadaginės, esantį mano medžiokliniame krepšyje. Jis suvertė man į burną kelis lašus, paskui davė atsigerti vandens, ir aš pasijutau daug geriau.

Senė nutraukė man batus, kurių nebuvau nusiavęs nuo Smolensko, tai yra nuo lapkričio 10-osios, o šiandien buvo 23 diena. Pasirodė viena iš mergaičių su didele medine rėčka karšto vandens;

pastačiusi ją, atsiklaupė prie manęs. Iš pradžių paėmė už vienos, paskui už kitos kojos, atsargiai pastatė jas į vandenį ir taip rūpestingai numazgojo. Parodė man žaizdą ant dešiniosios kojos: ją buvau nušalęs per 1807-ųjų mūšį[1]. Iki šiol niekada jos nejausdavau, bet dabar ji atsivėrė ir ėmė siaubingai skaudėti.

Kita jauna mergina, iš pažiūros vyresnė, nuplovė kojas mano bičiuliui, kuris susigėdęs sėdėjo nė nekrustelėdamas. Pasakiau jam, kad šių merginų pėdsakais jį tikrai pasiuntė maloningasis Dievas.

– Žinoma, – atsakė jis, – bet, pamatęs jas einančias mišku, nemaniau, kad jos taip maloniai mus priims. Aš jums nesakiau, – tęsė jis, – kad man velniškai skaudėjo galvą. Tuoj įsitikinsite, kad niekšo kazoko kulka kliudė arčiau nei maniau. Žiūrėkite!

Tai pasakęs, atrišo virveles po smakru, kurios laikė du odos gabalėlius, prisiūtus apipus kailinės kepurės, kad apsaugotų ausis nuo šalčio. Vos tik Pikaras nusiėmė kepurę, ėmė bėgti kraujas.

– Matote! – tarė jis man. – Bet tai niekis. Tik įdrėskimas. Kulka tikriausiai nuslydo galvos šonu.

Senasis lenkas paskubomis nuėmė jo amuniciją, kurios Pikaras buvo įpratęs nebenusiiminėti kaip ir kailinės kepurės, su kuria visada miegodavo. Mergina, mazgojusi jam kojas, ištrinko ir

---

[1] Yluvos mūšis prasidėjo 1807 metų vasario 7 dieną auštant. Išvakarėse mes nakvojome plynaukštėje, už ketvirčio ljė nuo miesto. Toje plynaukštėje buvo priversta daug sniego, ten buvo ir negyvėlių, likusių čia nuo to laiko, kai vyko mūšis dar prieš mums atvykstant. Kai išaušo, imperatorius įsakė žygiuoti į priekį, bet žygis nebuvo lengvas, nes mes turėjome iki kelių klampoti per sniegą. Netoli miesto gvardijos divizijos stovėjo išsirikiavusios kolonomis. Viena dalis stovėjo kapinėse, dešinėje bažnyčios pusėje, kita – ant ežero, esančio už penkiasdešimties žingsnių nuo kapinių. Artilerijos sviediniai ir granatos krito ant ežero, raižė ežero paviršių ir kėlė grėsmę paskęsti visiems ten esantiesiems. Visą dieną leidome užėmę šias pozicijas, iki kelių stovėdami sniege švilpiant sviediniams ir kartečėms. Rusų buvo keturis kartus daugiau nei mūsiškių. Jie turėjo dar vieną pranašumą: vėjas nešė mūsų link parako kvapą ir dūmus, jie gerai mus matė, nors mes per dūmus beveik negalėjome jų įžiūrėti. Vėjas pūtė mums į nugaras, dideliais kąsniais krito sniegas. Tokia padėtis truko iki septynių valandų vakaro. Mūsų pulkas, kurį sudarė grenadieriai, trečią valandą po pietų persirikiavo. Visą naktį nesiliovė drėbęs sniegas. Nušalau dešiniąją koją, kuri pagijo tik prieš Eslingo ir Frydlando mūšį.

galvą. Visi spietėsi aplinkui norėdami patarnauti. Vargšelis Pikaras taip susijaudino, jog juo rūpinamasi, kad jo veidu nusirito dvi stambios ašaros. Plaukams nukirpti reikėjo žirklių. Aš tuoj prisiminiau chirurgo lagaminėlį, kurį atėmiau iš kazoko, ir paprašiau jį atnešti. Jame aptikome visko, ko reikėjo žaizdai aptvarstyti: dvejas žirkles, daugybę chirurginių instrumentų, korpiją ir tvarsčių. Kai plaukai buvo nukirpti, senoji moteris iščiulpė jam žaizdą, kuri buvo daug rimtesnė, nei manėm. Paskui jam ant žaizdos uždėjo truputį korpijos, aptvarstė ir užrišo nosine. Kulką aptikome tarp skudurų, kurių jis buvo prisikišęs į kepurę. Kepurės priešakyje imperatoriaus erelio kairysis sparnas buvo pakrypęs į šoną. Vis dar naršydamas po ją, Pikaras džiaugsmingai sušuko: pasirodo, jis rado savo pypkę, tikrą trumpą pypkutę, kurios ilgis tebuvo trys coliai. Paskui uždegė tabaką: mano draugas nebuvo rūkęs nuo Smolensko.

Moterys, nuplovusios mums kojas, nušluostė jas ėriuko kailiukais, kuriuos paskui patiesė kaip kilimėlius. Žaizdotą mano koją patepė taukais, kurie, kaip tikino, turėtų greitai mane išgydyti. Parodė, kaip jais naudotis ir suvyniojo į audeklo skiautę, o aš dovaną įsidėjau į daktaro lagaminėlį drauge su visais instrumentais, kurie buvo naudoti tvarstant Pikarą.

Mums jau buvo daug geriau. Padėkojome visiems už rūpestį. Lenkas mums paaiškino jaučiąs apmaudą, kad, taip susiklosčius aplinkybėms, negali padėti dar daugiau. Tą akimirką senė suklikо ir pasileido tekina: didelis šuo, kurio dar nebuvome matę, nusinešė kailinę Pikaro kepurę. Ji norėjo prikulti šunį, bet mes paprašėme, kad ji jo pasigailėtų.

Pasiūliau Pikarui apžiūrėti dėklą, kuris tebebuvo ant arklio. Jis nuėjo prie gyvulio: arkliui nieko netrūko. Pikaras nuėmė dėklą ir atnešė jį prie krosnies. Pirmiausia jame aptikome devynias indiškas auksu siūvinėtas nosines:

– Greičiau, – tarė Pikaras, – po vieną duokime mūsų princesėms, vieną – senei, o kitas pasiliksime sau!

Padalijus pirmąsias dovanas, pasigirdo džiaugsmo šūksniai. Paskui radome tris poras aukštesniųjų karininkų antpečių, vieni iš jų buvo generolo; tarp daiktų buvo trys sidabriniai laikrodžiai, septyni Garbės legiono kryžiai, du sidabriniai šaukštai, daugiau kaip dvylika tuzinų husarų paauksuotų uniformos sagų, dvi dėžutės skutimosi peiliukų, šeši šimto rublių banknotai ir krauju aptaškytos gelumbės kelnės. Tikėjausi aptiksiąs marškinius, deja, jų ten nebuvo; marškinių man labiausiai reikėjo, nes karštis atgaivino mane kandžiojusius parazitus.

Merginos iš nuostabos išsprogusiomis akimis laikė rankose dovanas, negalėdamos patikėti, kad jos skirtos joms. Labiausiai jas nudžiugino paauksuotos sagos ir aukso žiedai, kuriuos su malonumu užmoviau joms ant pirštų. Ta, kuri man mazgojo kojas, pastebėjo, kad jai užmoviau gražesnįjį. Galimas daiktas, kad kazokai, prieš numaudami žiedus, nupjovė žmonėms pirštus.

Senoliui padovanojome didelį anglišką laikrodį, du skustuvus ir visas rusiškas monetas, kurių vertė buvo per trisdešimt frankų, iš kurių dalis irgi gulėjo dėkle. Mes pastebėjome, kad jis vis žvilgčioja į didįjį komandoro ordiną, matyt, jam padarė įspūdį imperatoriaus portretas. Atidavėme ir ordiną. Jo pasitenkinimą sunku apsakyti. Keliskart bučiavo ordiną ir spaudė jį prie širdies. Galiausiai pritvirtino ordiną prie odinio dirželio ir pasikabino ant kaklo. Mes supratome, kad neišsiskirs su juo iki pat mirties.

Paprašėme duonos. Atnešė mums kepalą, kurio, kaip sakė, nedrįsę dovanoti, nes duona labai prasta. Išties neįstengėme jos valgyti. Ši duona, iškepta iš ruginės tešlos su avižų, rugių grūdais ir smulkintais šiaudais, atrodė, išdraskys gerklę. Mums buvo paaiškinta, kad tai rusų duona; ryte prancūzai juos sumušė už trijų ljė nuo čia ir atėmė iš jų vežimus[1]; šią nevalgomą duoną jiems pardavė žydai,

---

[1] Maršalo Udino armijos korpusai nežygiavo į Maskvą, jie liko Lietuvoje. Maršalas dalyvavo kautynėse su rusais. Atsitraukdamas jis atkirto Berezinos tiltą.

bėgantys iš kaimų, stovinčių prie kelio į Minską. Nors daugiau kaip mėnesį nebuvau valgęs duonos, negalėjau jos atsikąsti – tokia buvo kieta. Beje, suskeldėjusios mano lūpos dažnai kraujavo.

Įsitikinę, kad negalime jos valgyti, jie atnešė mums avienos gabalą, keletą bulvių, svogūnų ir marinuotų agurkų. Atidavė mums viską, ką turėjo, vis tikindami, kad pasistengs rasti ir ko nors geresnio. O kol kas įdėjome avieną į katiliuką, ketindami išsivirti sriubos. Senis mums pasakė, kad už geros pusės ljė kaime, kuriame, baimindamiesi apiplėšimų, prisiglaudė visi pabėgėliai žydai, atsigabenę su savimi maisto atsargų, jis tikisi rasti ko nors geresnio. Norėjome duoti pinigų. Atsisakė juos paimti, taręs, kad nupirks maisto už tuos pinigus, kuriuos davėme jam ir jo dukterims, ir kad viena iš jų su motina ir šunimi jau išėjo.

Mums ant žemės paklojo patalus iš šiaudų ir avikailių. Po akimirkos Pikaras užmigo, aš pasekiau jo pavyzdžiu. Mus pažadino šuns lojimas:

– Viskas gerai! – tarė senasis lenkas, – grįžo mano žmona su dukterimi.

Iš tiesų atsidarė durys ir jos įėjo į vidų. Moterys atnešė mums pieno, truputį bulvių ir ruginį džiūvėsį, nusipirktą už pinigus, tačiau degtinės – *niema*![1] Tą nedidelį kiekį, kurį turėjo, atėmė rusai. Padėkojome šiems geriems žmonėms, kurie klampojo per sniegą iki kelių daugiau kaip dvi ljė, naktį, per speigą, rizikuodami būti suėsti vilkų ar meškų, kurių gausu Lietuvos miškuose, o ypač šiuo metu, nes jie paliko girias, kurias mes deginome žygiuodami ir pabėgo į kitas, kuriose jautėsi saugiau ir kur buvo maisto – kasdien krintančių arklių ir mirštančių žmonių.

Išsivirėme sriubos ir tuoj ją išsrėbėme. Pavalgęs pasijutau daug geriau. Balinta sriuba atgaivino skrandį. Paskui parėmęs rankomis galvą susimąsčiau. Pikaras paklausė, apie ką galvoju.

---

[1] *Niema* išvertus iš lenkų kalbos reiškia „ne“ arba „nėra“.

– Galvoju, – atsakiau, – kad jeigu nebūtų jūsų, senas bičiuli, jeigu aš nebūčiau susaistytas priesaikos, pasilikčiau šioje lūšnoje vidury miškų su geraisiais žmonėmis.

– Nurimkite, – atsakė Pikaras, – aš mačiau pranašišką sapną. Sapnavau, kad Kurbevua kareivinėse valgau kraujinę dešrą užsigerdamas buteliu suresneso vyno[1].

Pikarui kalbant pamačiau, kad jis smarkiai išraudęs, dažnai dešiniąja ranką liečia kaktą ir keliskart vietą, kurią kliudė kulka. Paklausiau, ar jam skauda galvą. Jis atsakė, kad skauda, bet tikriausiai tai nuo karščio arba todėl, kad per ilgai miegojo. Bet man pasirodė, kad jis karščiuoja. Bičiulio kalbos apie kelionę į Kurbevua kareivines įtikino mane, kad neklydau.

– Einu miegoti, – tarė jis. – Labanakt!

Po dviejų minučių jis užmigo.

Norėjau miego ir aš, tačiau mano sapną dažnai pertraukdavo skausmai šlaunyse. Mane buvo išvarginęs ilgas ėjimas. Pikarui dar tebemiegant pradėjo ambryti šuo. Namiškiai nustebo. Senis, sėdėjęs ant suolo prie krosnies, atsikėlė ir čiupo prie eglinio baslio pritaisytą ietigalį, kuris buvo skirtas durims paramstyti. Jis žengė prie durų, iš paskos nusekė jo žmona ir aš. Nežadinau Pikaro, bet dėl atsargumo pasiėmiau užtaisytą šautuvą su durtuvu. Išgirdome klebenant pirmąsias duris. Seniui paklausus, kas čia, sniaukrojantis balsas atsakė:

– Samuelis!

Tada senė lengviau atsiduso ir pasakė vyrui, kad tai kaimelio, kuriame ji buvo vakare, žydas. Išgirdęs, kad tai Izraelio sūnus, grįžau į savo vietą, norėdamas susirankioti visus daiktus, kuriuos turėjome, nes nepasitikėjau atvykėliu.

---

[1] Ši moteriškė kasdien šeštą valandą ryto atvykdavo į Kurbevua kareivines ir kuri už dešimt santimų perduodavo mums šešių sprindžių ilgio kraujinės dešros ir už tą pačią kainą gero suresneso vyno. Dešimtą valandą mes visi gaudavome sriubos. Nebuvo nė vieno velito, nė vieno imperatoriaus gvardijos grenadieriaus, kuris nebūtų pažinojęs Linksmosios mamutės

Gana gerai miegojau dvi valandas, kol Pikaras pažadino mane valgyti avienos sriubos. Jis pasiskundė, kad vis dar skelia galvą, tikriausiai dėl sapnų, nes sakė visą laiką sapnavęs Paryžių ir Kurbevua, šokęs prie Rulio užkardos[1] ir ten lėbavęs su grenadieriais, kurie žuvo mūšyje prie Yluvos.

Mums bevalgant žydas padovanojo butelį kadaginės, kurį Pikaras skubiai paėmė. Tada mano bendrakeleivis paklausė, kas jis ir iš kur; kalbėjo vokiškai. Paskui patraukė iš butelio ir pagaliau pareiškė, kad tai tikras niekalas. Išties tai buvo prasta kadaginė, varyta iš bulvių.

Šovė į galvą mintis, kad žydas gali būti mums naudingas kaip vedlys; galėjome patikrinti, ar jis tikrai gobšus. Pasidalijau savo sumanymu su Pikaru, jis pritarė, ir, kai mano draugas ketino išdėstyti mūsų pasiūlymą, arklys, iki šiol gulėjęs, pašoko išsigandęs, stengdamasis nutraukti pavadį, kuriuo buvo pririštas; šuo suinkštė. Tą pačią akimirką išgirdome staugiant daugybę vilkų, jų buvo net prie pat durų. Vilkams parūpo mūsų arklys. Pikaras paėmė šautuvą ketindamas juos medžioti, bet svečias paaiškino, kad tai būtų neatsargu dėl rusų. Tada paėmė tik kardą į vieną ranką, liepsnojantį eglinį baslį į kitą, liepė atidaryti duris ir pasileido prie vilkų, kurie puolė bėgti. Po valandėlės grįžo ir pasakė man, kad šis išėjimas jam į naudą, kad jam beveik praėjo galvos skausmas. Jie grįžo, ir mes daugiau nebesijudinome.

Žydas, kaip aš ir tikėjausi, paklausė, ar neturime ko parduoti ar keisti. Pasakiau Pikarui, jog laikas pateikti mūsų pasiūlymą, kad jis nuvežtų mus į Borisovą, iki pirmojo prancūzų posto. Paklausiau, kiek truktų kelionė nuo Berezinos, prie kurios esame, iki tos vietos. Jis atsakė, kad vieškeliu būtų geros devynios ljė; mes jam paaiškinome, kad, jeigu įmanoma, norėtume ten patekti

[1] Čia vykdavo imperatoriaus gvardijos grenadierių pasimatymai su jų mylimosiomis. Čia būdavo šokama.

aplinkiniais keliais. Pasiūliau jam mus ten nuvežti už sutartą mokestį: pirmiausia pažadėjau jam tris poras antpečių, kuriuos duosime tada, kai atsidursime reikiamoje vietoje, vieną šimto rublių banknotą – iš viso penkis šimtus frankų. Bet aš iškėliau sąlygą, kad antpečiai liktų mūsų šeimininko rankose; kad banknotą įteiksiu paskyrimo vietoje, tai yra pirmajame prancūzų kariuomenės poste; kad tik dabar čia esantiems padovanojęs kaklaskarę gaus antpečius, be to, jis, Samuelis, perduos šių namų gyventojams dvidešimt penkis rublius; kaklaskarė bus skirta jauniausiajai merginai, kuri man numazgojo kojas. Izraelio sūnus sutiko pasakęs keletą pastabų apie jam gresiančius pavojus, jeigu keliaus ne vieškeliu. Mūsų šeimininkas apgailestavo, kad jam ne dešimčia metų mažiau, kad mus nuvežtų veltui ir apgintų, jei reikėtų, nuo rusų. Tai sakydamas, jis parodė ant sienos kabančią seną alebardą. Jis žydui taip smulkiai nupasakojo kelią, kad šis sutiko mus palydėti, bet prieš tai atidžiai apžiūrėjo ir patikrino, kad viskas, ką jam davėme, būtų geros kokybės.

Mes leidomės į kelionę devintą valandą ryto. Buvo lapkričio 24-oji. Visa lenkų šeimyna ilgai stovėjo aukščiausioje sodybos vietoje, lydėjo mus akimis ir atsisveikindama mojavo rankomis.

Vedlys ėjo priekyje, laikydamas mūsų arklį už pavadžio. Pikaras pėdino mojuodamas ginklais, kalbėjo vienas, kartais stabtelėdavo. Staiga suvokiau, kad nebegirdžiu jo žingsnių. Atsisukęs pamačiau jį sustingusį ir iškėlusį ginklą, stovintį lyg per paradą. Staiga jis užriko griausmingu balsu:

– Tegyvuoja imperatorius!

Pribėgęs prie jo stvėriau už rankos sakydamas:

– Nagi, Pikarai, kas jums?

Pabūgau pamanęs, kad jis pamišo.

– Ką, – atsakė jis lyg prabusdamas iš miego, – mes nežygiuosime imperatoriaus parade?

Buvau sukrėstas jo žodžių. Atsakiau, kad ne šiandien, o rytoj, ir paėmęs už rankos nusitempiau žydui pavymui. Pamačiau, kad jo skruostais ritasi stambios ašaros.

– Na, – pasakiau, – senas karys, o verki!

– Leisk man paverkti, – paprašė manęs, – tai išeis į naudą! Man liūdna, o jeigu rytoj nebūsiu savo pulke – tuomet galas!

– Nurimkit, tikiuosi, kad ten atsidursime šiandien arba vėliausiai – rytoj ryte. O juk, brolau, susigraudinote kaip kokia moteriškė!

– Tikrai, – atsakė jis, – nesuprantu, kodėl taip atsitiko. Aš miegojau arba svajojau, bet tai praeis.

– Puiku, brolau! Tai niekis. Man taip yra atsitikę ne kartą, ir net tą vakarą, kai sutikau jus. Bet mano širdis kupina vilties nuo to laiko, kai mes kartu!

Mums šnekant mačiau, kad mūsų vedlys dažnai stabtelėdavo tarsi stengdamasis įsiklausyti.

Staiga Pikaras puolė kniūbsčias į sniegą ir šaižiai sukomandavo:

– Tylos!

„Šį kartą, – dingtelėjo man, – jau galas! Mano senas bičiulis pamišo! Kas dabar bus?" Žvelgiau į jį nustebęs; jis atsistojo ir suriko, bet šiuokart ne taip garsiai kaip pirmą sykį:

– Tegyvuoja imperatorius! Pabūklas! Paklausykit! Mes išgelbėti!

– Kaip? – paklausiau aš.

– Taip, – pasakė jis, – paklausykite!

Iš tiesų nugriaudėjo pabūklas.

– O! Galima lengviau atsidusti, – tarė jis, – imperatoriaus nepaėmė į nelaisvę, kaip vakar tvirtino niekšas išeivis. Ar ne, tautieti? Ta žinia man visai sujaukė protą, vos nemiriau iš pasiutimo ir širdgėlos. Bet dabar eikime ten: tai tikras vedlys.

Izraelio sūnus mus patikino, kad pabūklų šūviai girdėti iš Berezinos pusės.

Mano senasis kompanionas buvo toks patenkintas, kad užplėšė dainą:

Austrai šnabžda:
Prancūzai darbuojas greitai,
Q kol jų čia nėra,
Paimkim Elzasą ir Burgundiją.
O! Ar pameni, la ri ra,
Kai iškeliavom iš Burgundijos (bis) [1].

Po pusvalandžio eiti pasidarė taip sunku, kad mūsų kelionė tapo neįmanoma. Vedlys jau manė, kad mes pasiklydome. Pamatę pakankamai aukštą vietą, kuria buvo lengviau eiti, mes nė akimirkos nesvyruodami sukdavome ten, tikėdamiesi rasti lengvesnį kelią. Vis dar girdėjome pabūklų salves, o pasukę naująja kryptimi – dar aiškiau; buvo apie vidurdienį. Ūmai pabūklai nutilo, pakilo vėjas ir tuoj ėmė snigti, tačiau taip gausiai, kad nebematėme vienas kito. Galų gale nelaimingas Izraelio sūnus atsisakė vesti arklį. Patarėme lipti ant arklio. Jis užlipo. Aš labai pavargau ir pajutau didžiulį nerimą. Nieko nesakiau, o Pikaras keikėsi kaip pasiutęs, kad negirdi pabūklų, ir dėl to kaltino vėją. Priėjome tokią vietą, kur negalėjome žengti nė žingsnio, nes medžiai spaudėsi vienas prie kito. Kiekvieną akimirką mus sustabdydavo vis kitos kliūtys, atrodė, išsitiesime visu ūgiu ir būsime palaidoti po sniegu. Pagaliau po varginančio ėjimo, apimti širdgėlos, atsidūrėme ten, iš kur prieš valandą pajudėjome.

Tai pamatę, valandėlei sustojome; išgėrėme po gurkšnį prastos žydo kadaginės, o paskui pasitarėme. Nusprendėme išeiti į kelią. Paklausiau mūsų vedlio, ar jis galės nuvesti atgal, kur nakvojome, jeigu neįstengsime eiti keliu. Jis mane patikino, kad galės, tik reikia žymėtis kelią, kuriuo einame. Pikaras tuo pasirūpino, vienodu atstumu kirsdamas jaunus beržėlius ar eglaites.

---

[1] Šią dainą dainavome eidami į Bulonės stovyklą 1805 metais prieš išvykstant į Austriją, į Austerlico mūšį.

Tikriausiai naujuoju keliu buvome nužingsniavę apie pusę ljė, kai pamatėme pirkelę. Beveik pačiu laiku, nes ėmiau netekti jėgų. Nusprendėme čia pailsėti apie pusę valandos, pašerti arklį ir patys užvalgyti. Kokia laimė, kad įėję radome krūvą sausų malkų, du gultus iš storų neobliuotų lentų ir tris avikailius, kuriuos nusprendėme pasiimti, jei tektų apsinakvoti miške.

Mes sušilome užkandę arklienos. Mūsų vedlys nenorėjo prie jos liestis; iš po savo avikailių jis išsitraukė prastą avižinį džiūvėsį su tiek šiaudų, kad mes skubiai pasidalijome su juo savo maistu. Jis prisiekė Abraomu, kad teturi šitą džiūvėsį ir keletą riešutų. Padalijome viską į keturias dalis. Jis suvalgė dvi, o mes po vieną. Išgėrėme po taurelę prastos kadaginės. Aš jam irgi pasiūliau gurkšnelį, bet jis atsisakė, nes nenorėjo gerti iš to paties indo. Paskui apsigalvojęs atkišo delną, mes pripylėme jam į saują svaigiojo gėrimo ir jis išgėrė.

Tuomet pasakė, kad iki kitos pirkelės – gera valanda kelio. Būgštaudami, kad mūsų neužkluptų naktis, nusprendėme tuojau pat leistis į kelionę. Mes yrėmės į priekį neįtikėtinai sunkiai, nes kelias susiaurėjo, tiksliau, jo apskritai nebebuvo. Tačiau mūsų vedlys Samuelis, tikrai drąsus žmogus, nuramino, kad netrukus kelias turėtų praplatėti.

Prisidėjo dar viena nelaimė – ėmė taip tirštai snigti, kad nebežinojome, kur sukti. Sniegas dribo dideliais kąsniais, mūsų vedlys net apsiverkė ir prisipažino nebežinąs, kur mes esame. Norėjome grįžti atgalios, bet pakilo vėjas, dar blogiau, sniegas ėmė čaižyti mums veidus; geriausia, ką dabar galėjome padaryti, – prisiglausti prie storų eglių, kol Dievas teiksis atsiųsti geresnį orą. Snigo daugiau kaip pusvalandį. Pradėjome stirti, nes buvo labai šalta. Pikaras kartkartėmis prapliupdavo keiksmais; keliskart paniūniavo:

O! Ar pameni, la ri ra,
Kai iškeliavom iš Burgundijos!

Žydas be paliovos kartojo:

– Dieve mano! Dieve mano!

Aš nieko nesakiau, bet mano mintys buvo labai niūrios. Apsivilkęs lokeną, su rabino šlike po ulono kepure, maniau, kad neištversiu – mirsiu nuo šalčio.

Orams pagerėjus pasistengėme iš naujo susiorientuoti, bet po pūgos tapo taip ūkanota, kad nebegalėjome atskirti šiaurės nuo pietų. Mes visiškai sutrikome. Ėjome kur pakliuvo, ir man ėmė dingotis, kad sukame ratu – vis grįžtame į tą pačią vietą, iš kurios buvome išėję.

Pikaras toliau keiksnojo, bet dabar jau žydą.

Paėję dar kiek laiko, atsidūrėme keturių šimtų metrų skersmens laukymėje, vėl atgijo viltis rasti kelią. Tačiau paklaidžioję aplinkui nieko neaptikome. Mes susižvalgėme, nes kiekvienas laukė, ką pasakys bičiulis. Ūmai mano senas verksnys atrėmė šautuvą į medį ir, dairydamasis į visas puses, lyg ko ieškotų, išsitraukė iš makšties kardą. Pamatęs tą judesį vargšas žydas, pamanęs, kad jį užmuš, ėmė siaubingai klykti, paleido vadeles ir pasileido tekinas per laukus. Bet netekęs jėgų parpuolė ant kelių maldaudamas Dievo ir to, kuris neketino jam daryti nieko bloga, pasigailėti. Pikaras lyg niekur nieko išsitraukė kardą norėdamas nukirsti rankos storumo beržą ir pasižiūrėti, kuria kryptimi mums eiti. Jis nukirto medį per vidurį ir apžiūrėjęs kelmą šaltakraujiškai pareiškė:

– Mums reikia eiti šita kryptimi! Šitoje pusėje, tai yra šiaurinėje, medžio žievė truputį parudusi ir apipuvusi, o kitoje, pietinėje, pusėje ji balta ir gerai išsilaikiusi. Traukiam į pietus!

Negalėjome gaišti laiko, nes būgštavome, kad mus gali užklupti naktis. Prasiskynėme kelią, stengdamiesi neišleisti iš akių vietos, iš kurios pajudėjome.

Tuo metu riktelėjo pavymui ėjęs žydas. Jis tysojo sniege visu ūgiu. Vargšelis nugriuvo traukdamas arklį, kuris norėjo eiti per siaurą tarpą tarp dviejų medžių, ir vargšas *cognia* nebežinojo, ar

žengti į priekį, ar atsitraukti. Buvome priversti išlaisvinti ir žmogų, ir arklį, kuriam ant užpakalinių kojų nusmuko nešulys ir pakinktai.

Aš įsiutau matydamas, kad gaištame be galo brangų laiką; mielai būčiau palikęs arklį. Taip būčiau ir padaręs, jeigu po pusvalandžio pastangų nebūtume aptikę gana plataus kelio. Žydas atpažino, kad tai tas pats kelias, iš kurio išklydome; norėdamas įrodyti, jis mums parodė daug storų medžių, kuriuos atpažino, nes ant jų buvo bičių spiečiai, kuriuos jis mums parodė ir kurie, deja, kabojo per aukštai, niekaip nebūtume galėję jų pasiekti[1].

Pikaras, pažvelgęs į laikrodį, pamatė, kad jau beveik keturios. Negalėjome gaišti laiko. Mes atsidūrėme prie sušalusio ežero, kurį mūsų vedlys žinojo. Nesunkiai jį perėjome ir, pasukę truputį į kairę, toliau tęsėme savo kelionę.

Pradėję eiti keliu pamatėme keturis tipus, kurie, mus išvydę, sustojo. Mes savo ruožtu pasirengėme gintis. Bet netrukus įsitikinome, kad jie bijo labiau nei mes, nes ėmė tartis, ar eiti pirmyn, ar sprukti į mišką. Priėję prie mūsų pasisveikino. Tai buvo keturi žydai, kuriuos mūsų vedlys pažinojo. Jie kulniavo iš kaimo prie pat vieškelio. Šitą kaimą užėmė prancūzų kariuomenė, ir jie negalėjo pasilikti, nes būtų mirę iš bado ir šalčio, nes ten nebeliko jokio maisto, nė vieno namo, kuriame būtų buvę galima prisiglausti, net imperatoriui. Nudžiugome sužinoję, kad esame tik už dviejų ljė nuo prancūzų kariuomenės, bet šiandien geriau neiti toliau, nes galime pasiklysti. Jie mums patarė apsinakvoti pirmoje lūšnoje, kuri buvo visai netoli. Jie nuėjo palinkėję mums labos nakties. Mes tęsėme kelionę, ir, kai jau beveik nieko nebesimatė, laimė, priėjome nakvynės vietą.

---

[1] Lenkijos, Lietuvos ir dalies Rusijos miškuose augančių storų medžių kamienuose dešimties ar dvylikos pėdų aukštyje išskobdavo pėdos gylio duobutes, į kuris bitės sunešdavo medų. Smaližiai lokiai, kurių daug veisdavosi tų kraštų miškuose, atėję aptikdavo medų ir išlaižydavo jį. Tai būdavo gera vieta įrengti spąstus lokiams gaudyti.

Čia radome pakankamai šiaudų ir malkų. Pakūrėme krosnį, pastatytą ant žemės, bet pasitenkinome keptos mėsos gabalu, nes sriubai virti reikėjo per daug laiko, o dėl saugumo nusprendėme pakaitomis kas dvi valandas budėti su užtaisytais ginklais.

Nežinau, kiek laiko miegojau, kai mane pažadino arklio žvengimas, nes aplink baraką staugė vilkai. Pikaras griebė kartį, jos galą apvyniojo dideliu šiaudų gniutulu, aprišo sakuotais medgaliais, uždegė ir metėsi ant vilkų, vienoje rankoje laikydamas liepsnojančią kartį, kitoje – spausdamas kardą. Kuriam laikui pavyko jais atsikratyti. Po valandėlės jis grįžo didžiuodamasis pasiekta pergale.Tačiau vos tik atsigulė ant šiaudų, ėmė dar labiau siautėti. Tada, paėmęs didelę degančią pliauską, nusviedė apie dvylika pėdų ir liepė žydui atnešti daugiau sausuolių, kad ugnis neužgestų. Po šio žygio daugiau neišgirdome nė vieno stūgtelėjimo.

Dar nebuvo keturių, kai Pikaras pažadino maloniai mane nustebindamas. Nieko nesakęs jis privirė sriubos iš likusių kruopų ir miltų. Iškepė didelį arklienos gabalą. Mes valgėme su nemažu apetitu. Pikaras atidėjo žydo dalį. Pasirūpinome ir arkliu: čia buvo daug didelių medinių kubilų. Prigrūdome į juos sniego, kad ištirptų. Kad vanduo būtų švaresnis, įmetėme degančių anglių. Vandens mums reikėjo ir troškuliui numalšinti, ir sriubai virti, ir pagirdyti mūsų arkliui, kuris nuo vakar dienos nebuvo gėręs. Sutvarkęs apavą aš paėmiau gabaliuką anglies ir žydui pašvietus didžiosiomis raidėmis parašiau:

DU IMPERATORIAUS NAPOLEONO GVARDIJOS GRENADIERIAI, PASIKLYDĘ ŠIAME MIŠKE, ŠIOJE TROBELĖJE NAKVOJO 1812 METŲ NAKTĮ IŠ LAPKRIČIO 24-OSIOS Į 25-ĄJĄ. IŠVAKARĖSE JIE VIEŠĖJO ŠAUNIOJE LENKŲ ŠEIMOJE.

Ir pasirašiau.

Paėjus vos penkiasdešimt žingsnių sustojo mūsų arklys. Vedlys mums pasakė kažką matąs ant kelio. Tai buvo du tupintys

vilkai. Ūmai Pikaras iššovė. Žvėrys dingo ir mes žingsniavome toliau. Po pusvalandžio būsime išgelbėti.

Pirmiausia aptikome dvylikos žmonių stovyklą, atpažinome vokiečius, kurie priklausė mūsų kariuomenei. Sustojome prie laužo pasiklausyti naujienų. Vokiečiai žiūrėjo į mus netardami nė žodžio, paskui kažką ėmė tartis tarpusavyje. Jie visi atrodė labai varganai. Pastebėjome, kad ten yra trys negyvėliai. Kadangi mūsų vedlys įvykdė visas sąlygas, davėme jam tai, ką buvome pažadėję ir, paprašę dar kartą padėkoti šauniajai lenkų šeimynai, tarėme jam sudie ir palinkėjome laimingos kelionės. Jis pasileido pasišokčiodamas atgalios.

Mums žūtbūt reikėjo nusigauti į vieškelį, kuris tebuvo už dešimties minučių kelio pėstute, bet staiga mus apsupo penki vokiečiai. Jie griežtai pareikalavo atiduoti arklį, kurį ketino užmušti. Sakė, kad ir mes gautume savo dalį. Du iš jų paėmė arklį už pavadžio, bet Pikaras darkyta vokiečių kalba pareiškė, kad, jeigu jie nepaleis vadelių, tai jis kardu jiems sudarkys snukius. Tai pasakęs, išsitraukė iš makšties kardą. Vokiečiai nepakluso. Jis pakartojo dar kartą. Ir vėl jokio atsako. Tada ėmė smarkiai tvatyti kumščiais tuos, kurie laikė vadeles, išplėšė jas iš rankų ir patiesė vokiečius ant sniego. Jis man davė palaikyti arklį ir kitiems dviem pagrasino:

– Prieikite arčiau, jeigu tik išdrįsite!

Tačiau pamatęs, kad nė vienas iš jų nesujudėjo, išsitraukė iš katiliuko, kuris buvo ant arklio, tris gabalus mėsos ir atidavė jiems. Gulėję ant žemės tuoj prišoko savo dalies. Supratęs, kad jie miršta iš bado, norėdamas atlyginti už tai, kad su jais buvo blogai pasielgta, daviau daugiau kaip tris svarus sveriantį gabalą mėsos, kurį buvome išsikepę stovykloje, prie ežero. Jie puolė prie jo kaip išbadėję. Mes nužingsniavome toliau.

Šiek tiek vėliau aptikome dar du beveik užgesusius laužus, aplink kuriuos spietėsi daug nusilpusių vyrų. Su mumis pasišnekėjo tik du;

vienas paklausė, ar tiesa, kad būsime apnakvindinti, o kitas mums sušuko:

– Draugai, ar pjausite arklį? Man reikia tik trupučio kraujo!

Į tai mes nieko neatsakėme. Buvome per šūvį nuo vieškelio, bet jokio judėjimo nepastebėjome. Kai išėjome į kelią, aš gana garsiai pasakiau Pikarui:

– Mes išgelbėti!

Žmogus greta mūsų, įsisupęs į apdegusią milinę, irgi garsiai atsiliepė:

– Dar ne!

Ir nuėjo pažvelgęs į mane ir gūžtelėjęs pečiais. Apie tai, kas įvyko, jis žinojo daugiau nei aš.

Po valandėlės pamatėme maždaug trisdešimties vyrų būrį, kurį sudarė pionierių ir pontonininkų dalinių kariai. Aš juos pažinau – buvome susitikę Oršoje, kur stovėjo jų įgula[1]. Šis dalinys, kuriam vadovavo trys karininkai, išbuvo su mumis tik keturias dienas ir nenukentėjo. Vyrai atrodė tvirti. Jie žygiavo į Bereziną. Paklausiau karininko, kur imperatoriaus štabas. Jis atsakė, kad štabas tebėra ariergarde, bet judėjimas prasidėjo, ir po valandėlės mes pamatysime priešakinę koloną. Jis mums patarė saugoti arklį, nes imperatorius įsakė atimti visus arklius ir atiduoti juos artilerijai bei sužeistiesiems gabenti. Laukdami kolonos, arklį paslėpėme miške.

Nesugebėčiau pavaizduoti visų kančių, skurdo ir sielvarto, kuriuos mačiau ir pats išgyvenau, nes buvau pasmerktas ne tik stebėti, bet ir iškęsti, – jie man paliko neblėstančius baisius prisiminimus.

Buvo lapkričio 25-oji, apie septynias valandas ryto, dar tvyrojo prieblanda. Paskendęs mintyse staiga pamačiau priešakinę koloną. Parodžiau ją Pikarui. Pirmuosius pamatėme generolus, kai kurie iš jų dar jojo, bet didesnioji dalis ėjo pėsti, kaip ir dauguma

---

[1] Tai mus išgelbėję pionierių dalinio pontonininkai ir kareiviai. Tik jiems turime būti dėkingi už pontonines konstrukcijas, kuriomis persikėlėme į kitą Berezinos krantą.

aukštesniųjų karininkų – likučiai Šventojo eskadrono ir Šventojo bataliono, suformuotų 22-ąją; po trijų dienų jų nebeliko. Badmiriai pėstieji vos vilkosi, beveik visų kojos buvo nušalusios, apmuturiuotos skarmalais ir avikailių gabalais. Vėliau pamatėme gvardijos kavalerijos likučius. Paskui juos ėjo imperatorius, pėsčias, su lazda rankoje. Jis buvo apsisiautęs dideliu apsiaustu su kailiniu pamušalu, ant galvos užsidėjęs avietinės spalvos aksominę kepurę, apsiūtą juodosios lapės kailiu. Dešinėje irgi pėsčias žingsniavo karalius Miuratas, kairėje – kunigaikštis Eugenijus, Italijos vicekaralius; jiems iš paskos traukė maršalas Bertjė, kunigaikštis Nevšatelis, Nėjus, Mortjė, Lefevras ir kiti maršalai bei generolai, kurių korpusai buvo beveik sunaikinti.

Praėjęs pro mus, imperatorius ir dalis jo palydos sulipo ant arklių; trys ketvirtadaliai generolų arklių nebeturėjo. Paskui juos sekė septyni ar aštuoni šimtai karininkų ir puskarininkių, jie žygiavo visiškoje tyloje, nešdami pulko, kuriam priklausė ir kurį taip dažnai vedė į pergalę, vėliavas su ereliais. Tai buvo daugiau kaip šešiasdešimties tūkstančių žmonių kariuomenės likučiai. Paskui juos vis dar tvarkingai žygiavo imperatoriaus gvardija. Pirmieji žengė šauliai. Mano vargšas Pikaras, jau mėnesį nematęs kariuomenės, į visa tai žiūrėjo tylėdamas, bet iš mėšlungiškų judesių aiškiai buvo matyti, ką jautė. Jis trankė šautuvo buože į žemę, kumščiu daužė į krūtinę ir kaktą. Mačiau, kad jo skruostais ritasi stambios ašaros ir pakimba varvekliai ant ūsų. Atsisukęs į mane tarė:

– Iš tiesų, tautieti, nebežinau, ar miegu, ar būdrauju. Apsiverkiau pamatęs pėsčią imperatorių su lazda rankoje – tokį didį! Mes juo taip didžiavomės! – Tardamas šiuos žodžius, Pikaras pakėlė galvą ir trenkė į ją šautuvu. Tikriausiai šiuo judesiu norėjo labiau pabrėžti savo žodžius. Paskui pridūrė: – Matėte, kaip jis pažiūrėjo į mus?

Iš tiesų praeidamas imperatorius pasuko galvą į mūsų pusę. Jis pažvelgė į mus kaip visuomet žvelgdavo į savo gvardijos kareivius,

sutikęs einančius paskirai, o ypač ištiktus kokios bėdos, ir atrodė, kad savo žvilgsniu įkvepia pasitikėjimo ir drąsos. Pikaras pamanė, kad imperatorius jį pažino, – kas žino, gal taip ir buvo.

Mano senasis bičiulis, bijodamas pasirodyti juokingas, nusiėmė baltą apsiaustą ir laikė pasikišęs po kairiąja pažastimi. Nors skaudėjo galvą, jis nusiėmė kailinę kepurę nenorėdamas pasirodyti su lenko dovanotu pašiltintu galvos apdangalu. Vargšas Pikaras, pamiršęs apverktiną padėtį, tegalvojo apie ką tik matytą imperatorių ir jo palydą.

Paskui pasirodė senieji grenadieriai. Tai buvo pirmasis pulkas. Pikaras tarnavo antrajame. Netrukus mes pamatėme antrąjį pulką, nes pirmojo kolona buvo neilga. Mano manymu, trūko mažiausiai pusės karių. Atsidūręs savo batalione, jis nuskubėjo pas savo draugus.

Tuoj pasigirdo:

– Žiūrėkite, regis, Pikaras!

– Taip, – atsakė Pikaras, – tai aš, draugai, ir tik mirtis mus išskirs!

Netrukus jį apspito visa kompanija (aišku, dėl arklio). Aš dar kurį laiką ėjau greta jo, nes tikėjausi gauti mėsos gabalą, jeigu jį paskerstų, tačiau dešinėje pasigirdo šūksniai:

– Jeigu žmogus priklauso mūsų kompanijai, tai arklys – taip pat!

– Teisingai, – pritarė Pikaras, – aš priklausau šitai kompanijai, bet seržantas, reikalaujantis savo dalies, nušovė ant jo sėdėjusį raitininką.

– Tokiu atveju, – tarė mane pažinojęs seržantas, – jis ją gaus!

Šis seržantas ėjo išvakarėse nukauto vyresniojo seržanto pareigas.

Kolonai sustojus karininkas paklausė Pikaro, iš kur jis atėjo ir kaip atsidūrė taip toli, nes kaip ir jis lydėjusieji gurguolę grįžo prieš tris dienas. Stovėjome gana ilgai. Pikaras pasakojo savo nuotykius nuolat pertraukdamas pats save klausimais apie daugelį savo bičiulių, kurių nebematė gretose: jie buvo nukauti. Jis

nedrįso paklausti apie bičiulį, su kuriuo dalijosi lova ir kuris buvo dar ir jo kraštietis. Bet galų gale paklausė:

– O kur Ružo?

– Krasne, – atsakė būgnininkas.

– A, suprantu!

– Užmuštas patrankos sviediniu, kuris nutraukė jam abi kojas. Mirdamas jis paskyrė tave savo testamento vykdytoju; įpareigojo mane perduoti tau jo kryžių, laikrodį ir odinį maišelį su pinigais ir įvairiais daiktais. Atiduodamas jį liepė tau pasakyti, kad perduotum tuos daiktus jo motinai, o jei, ištikus nelaimei, nebegalėtum pasiekti Prancūzijos, įpareigotum tai padaryti ką nors kitą.

Tuojau būgnininkas, vardu Patrisas, visų akivaizdoje ištraukė iš savo kelionmaišio tuos daiktus ir tarė Pikarui:

– Perduodu tau, brolau, visus daiktus, kuriuos gavau iš jo rankų; jis pats ištraukė juos iš savo maišo, paskui mes juos sudėjome atgal, o maišą pakišome po galva; po akimirkos jis mirė.

– Ką gi, – tarė Pikaras, – jeigu man pavyks grįžti į Pikardiją, aš įvykdysiu paskutinę bičiulio valią.

Mes vėl pajudėjome. Atsisveikindamas su senu bičiuliu, pažadėjau vakare susitikti su juo stovykloje.

Kelio pakraštyje išgirdau, kad atžygiuoja mano pulkas, nes man sakė, kad jis ariergarde.

Paskui grenadierius sekė daugiau kaip trisdešimt tūkstančių žmonių, beveik visi nušalusiomis kojomis ir rankomis, dalis be ginklų, nes nebūtų galėję jais naudotis. Daug kas ėjo pasiramsčiuodami lazdomis. Generolai, pulkininkai, karininkai, kareiviai, kavaleristai, pėstininkai – įvairių tautybių vyrai, kurie sudarė mūsų kariuomenę, – kėblino sutrikę, apsisiautę apdegusiais, skylėtais apsiaustais ir kailiniais, apsivynioję gelumbės skarmalais, avikailiais ir viskuo, kas pakliuvo jiems į rankas, – taip gynėsi nuo šalčio. Jie ėjo nedejuodami, kiek įstengė pasirengę kautis, jeigu kelią staiga pastotų priešas. Kartu ėjęs imperatorius mums

įkvėpė pasitikėjimo ir padėjo rasti jėgų padėti bėdoje. Kaip visada, jis buvo didis genijus ir, nors pats labai nelaimingas, su juo visi ir visur jautėsi galį nugalėti visus sunkumus.

Ši žmonių masė praeidama palikdavo paskui save mirusiuosius ir mirštančiuosius. Man reikėjo laukti kone valandą, kol praėjo kolona. Po jos dar ilgai vilkosi didžiausi nelaimėliai, kurie nesąmoningai sekė iš paskos dideliu atstumu. Jie buvo pasiekę paskutinę kančios stadiją ir tikriausiai neprieis Berezinos, kuri buvo visai šalia. Po akimirkos pamačiau Jaunosios gvardijos likučius – žvalgus, flangų prižiūrėtojus ir keletą pėstininkų, kurie ištrūko iš Krasno, kai pulkininko Lurono vadovaujamą pulką sunaikino rusų kartečė ir kirasyrų kardai. Šie susimaišę pulkai žygiavo vis dar tvarkingai. Už jų judėjo artilerija ir važiavo keletas furgonų. Didžiulio parko, kuriam vadovavo generolas Negrė, likučiai jau atsidūrė priekyje. Po akimirkos pasirodė šaulių, su kuriais mūsų pulkas sudarė brigadą, flangas. Žmonių skaičius buvo gerokai sumažėjęs. Mūsų pulką nuo jų skyrė artilerija. Arkliai vos beįstengė tempti pabūklus. Po akimirkos pamačiau kairįjį flangą, atžygiuojantį dviem eilėmis abipus kelio – kairėje ir dešinėje. Jis prisijungė prie šaulių. Adjutantas majoras Rustanas, pirmas pamatęs mane, tarė:

– Tai jūs, vargšas Burgone! Manėme, kad žuvote užnugaryje, o štai jūs gyvas priešaky! Puiku! Gal užnugaryje sutikote pulko žmonių?

Atsakiau, kad tris dienas su vienu iš jų slapstėmės miškuose, kad nesučiuptų rusai. Ponas Seraris patvirtino pulkininkui žinojęs, kad 22-ąją likau užnugaryje pasiligojęs ir jis be galo stebisi vėl mane išvydęs. Pagaliau priėjo mano būrys ir aš draugų dar nepastebėtas grįžau į savo eilę dešinėje[1]. Pamatę jie tuoj mane

[1] Jie žygiavo nuleidę galvas, įsmeigę akis į žemę, nieko aplinkui nematydami, nes baisus šaltis ir bivako dūmai pagadino jų regėjimą.

apspito ir apipylė klausimais, į kuriuos atsakyti negalėjau, nes, atsidūręs tarp jų lyg savo šeimoje, taip susijaudinau, kad negalėjau nė žodžio ištarti. Jie sakė nė nesupratę, kaip atsilikau nuo jų, ir taip nebūtų atsitikę, jeigu jie būtų žinoję, kad aš sergu, kad negaliu eiti kartu su jais. Metęs žvilgsnį į būrį pamačiau, kad jis gerokai praretėjęs. Trūko kapitono; man pasakė, kad jis neteko visų kojų pirštų. Šiuo metu niekas nežinojo, kur jis, nors ir jojo ant kuino, kurį jam parūpino draugai.

Du mano bičiuliai[1], pastebėję, kad vos paeinu, paėmė mane už parankių.

Mes prisijungėme prie šaulių. Nepamenu, kad kada nors gyvenime būčiau taip norėjęs miego, tačiau reikėjo eiti. Bičiuliai, vėl suėmę mane už parankių, pasiūlė numigti; taip mes numigome visi iš eilės, nes miegas marino ir juos. Ne kartą mes atsilikdavome užmigę visi kartu. Laimė, tą dieną šaltis gerokai sumažėjo, nes, priešingu atveju, būtume užmigę ir sušalę negyvai.

Vidurnaktį mes priėjome Borisovo apylinkes. Imperatorius apsinakvojo dvare, dešinėje kelio pusėje, o visa gvardija įsikūrė aplinkui. Mums vadovavęs generolas Rogė apsinakvojo pilies oranžerijoje. Aš su bičiuliais įsitaisiau už jos. Naktį spustelėjo smarkus šaltis. Kitą dieną, lapkričio 26-ąją, užėmėme poziciją Berezinos prieigose. Imperatorius nuo pat ryto buvo Studiankoje, kaimelyje ant kalvos priešais mus.

Atėję pamatėme šauniuosius pontonininkus, statančius tiltus mums persikelti. Jie dirbo visą naktį iki pečių vandenyje tarp ledo lyčių, drąsinami generolo. Pontonininkai aukojo savo gyvenimą, kad išgelbėtų kariuomenę. Vienas mano bičiulis tikino matęs, kad imperatorius atnešė jiems vyno.

Antrą valandą po pietų pirmas tiltas buvo baigtas. Statyti buvo be galo sunku, nes statramsčiai nuolat smigo į dumblą. Iškart

---

[1] Granžjė ir Lebudas.

persikėlė maršalo Udino korpusas ir atakavo rusus, kurie norėjo užkirsti mums kelią. Baigiant tiltą antrojo korpuso kavalerija plaukte perplaukė upę; kiekvienas kavaleristas perkėlė po vieną pėstininką. Antrasis tiltas artilerijai ir kavalerijai buvo baigtas ketvirtą valandą[1].

Vos tik pasiekėm Berezinos pakrantę, užmigau susisupęs į savo lokeną ir mane tuoj ėmė krėsti karštinė. Aš visą laiką kliedėjau; įsivaizdavau esąs pas tėvą, valgąs bulves ir flamandišką sviestainį, užsigerdamas alumi. Nežinau kiek laiko buvau tokios būklės, bet prisimenu, kad draugai man atnešė kareivišką katiliuką labai karšto arklienos sultinio, kurį su malonumu išgėriau ir nuo kurio, nepaisant šalčio, apsipyliau prakaitu, nes buvau apsiklojęs ne tik lokio kailiu. Draugai mane tirtantį užklojo dar ir didžiuliu vaškuotos drobės gabalu, nuplėšę nuo štabo sviedinių furgono. Likusią dienos dalį ir naktį išgulėjau paslikas.

Kitą dieną, 27-ąją, pasijutau geriau, bet buvau be galo silpnas. Tą dieną imperatorius prie Berezinos praleido su gvardija ir beveik tūkstančiu vyrų, priklausančių maršalo Nėjaus korpusui. Tai buvo geriausio kariuomenės korpuso likučiai. Mūsų pulkas liko pakrantėje. Išgirdau mane šaukiant vardu: kilstelėjęs galvą pažinau poną Penjo, imperatoriaus sargybos ir pakaitinių arklių dalies viršininką. Jis, pamatęs pulką, kuriame, kaip žinojo, aš tarnauju, pasiteiravo apie mane. Jam pasakė, kad aš sergu. Penjo priėjo ne todėl, kad būtų ketinęs man padėti, nes dabar jam pačiam reikėjo pagalbos, o todėl, kad norėjo mane padrąsinti. Padėkojau už parodytą dėmesį ir pridūriau manąs, kad nepersikelsiu per Bereziną, nebepamatysiu Prancūzijos, o jeigu jis bus laimingesnis ir grįš į gimtąją šalį, paprašiau, kad papasakotų mano tėvams, kokios apverktinos būklės mane aptiko. Jis pasiūlė pinigų, bet aš

[1] Antras tiltas sugriuvo netrukus po to, kai jis buvo baigtas. Tuo metu juo jau ėjo artileristai. Žuvo daug žmonių.

turėjau aštuonis šimtus frankų ir mielai būčiau atidavęs juos už bulves ir sviestainį, kuriuos sapnavau valgąs savo namuose.

Susiruošęs eiti jis parodė į namą, kuriame buvo apsistojęs imperatorius, ir pasakė man, kad jam nesiseka, nes šiame name buvo miltų sandėlis, bet rusai viską išnešė, tad neturįs man ko duoti. Jis paspaudė man ranką ir nuėjo per tiltą.

Kai dingo iš akių, prisiminiau jo žodžius, kad name, kuriame buvo apsistojęs imperatorius, anksčiau buvo miltų sandėlis. Tuojau atsikėliau, nors ir silpnas, ir nupėdinau jo link. Imperatorius išvyko visai neseniai, o jau buvo nuplėštos visos durys. Įžengęs pamačiau daugybę kambarių ir juos visus apėjau: iš visko buvo galima spręsti, kad čia buvo laikomi miltai. Įėjęs į vieną kambarį pamačiau, kad jo grindų lentos blogai sujungtos; tarp jų žiojėjo colio platumo tarpas. Atsisėdau ir kardo ašmenimis ėmiau krapštyti žemes ir miltus, kuriuos rūpestingai bėriau ant nosinės. Triūsęs kone valandą surinkau apie du svarus miltų, kuriuose buvo aštuntadalis žemių, šiaudigalių ir šapelių. Nesvarbu! Tokiu metu nekreipiau į tai dėmesio. Išėjau laimingas ir patenkintas. Grįždamas į stovyklą pamačiau, kad dauguma gvardijos kareivių šildosi prie laužų. Tarp jų buvo mūsų pulko muzikantas, kuriam prie maišo kabojo skardinis katiliukas. Mostelėjau, kad jis prieitų, bet jis nenorėjo palikti savo vietos, nes nežinojo, kodėl jį kviečiu. Tuomet parodžiau jam paketą, duodamas suprasti, kad jis netuščias. Jis pakilo, nors gana sunkiai; kai priėjo, tyliai, kad kiti neišgirstų, pasakiau, jog, jeigu jis paskolins man savo katiliuką, mes išsikepsime paplotėlių ir pasidalysime juos. Muzikantas sutiko nedvejodamas. Buvo daug paliktų laužaviečių, tad mes paieškojome atokesnės. Užmaišiau tešlą ir iškepiau keturis paplotėlius; pusę atidaviau muzikantui ir palydėjau jį į mūsų pulką, vis dar stovintį Berezinos pakrantėje. Atėjęs pasidalijau su tais, kurie vedė mane už parankių. Paplotėliai buvo dar šilti, todėl jiems pasirodė skanūs. Atsigėrę dumblino Berezinos vandens, šildėmės laukdami įsakymo pereiti tiltus.

Prie laužo šildėsi ir mūsų kuopos kareivis, apsirengęs paradine uniforma: paklausiau, kodėl jis taip apsirengęs. Neatsakęs į klausimą jis, stebeilydamas į mane, prapliupo juoktis. Šis žmogus buvo ligonis; tai buvo giltinės juokas, tą naktį vargšelis mirė.

Kiek toliau įsikūrė senas kareivis, turėjęs du ševronus, arba, kitaip tariant, armijoje jis tarnavo jau penkiolika metų. Jo žmona buvo markitantė; šeima prarado viską: vežimus, arklius, mantą ir du vaikus, kurie mirė sniege. Vargšei moteriai liko tik neviltis ir mirštantis vyras. Jauna nelaimėlė sėdėjo ant sniego ir laikė ant kelių savo mirštančio, netekusio sąmonės vyro galvą. Ji neverkė, nes skausmas buvo per didelis. Prie jos peties glaudėsi trylikos ar keturiolikos metų angeliško grožio mergaitė, vienintelis likęs vaikas. Vargšelė pasikūkčiodama raudojo. Ašaros riedėjo ir stingo ant šalto jos tėvo veido. Ji buvo apsivilkusi viso labo kareiviška miline ant menkos suknelės, o petukus, kad nesušaltų, pridengusi avikailiu[1]. Iš jų pulko daugiau nieko nebuvo, tad nebuvo kam paguosti. Pulkas apskritai nebeegzistavo. Padarėme viską, ką įstengėme tokiomis aplinkybėmis; man nepavyko sužinoti, ar ši nelaiminga šeima išsigelbėjo. Kad ir kur pasisukdavai, visur matydavai panašius vaizdus.

Palikti vežimai ir sviedinių dėžės tapo sausomis malkomis laužui įkurti. Tik būdami prie jo galėjome sušilti; mes jomis ir pasinaudojome.

Draugai paklausė manęs, kaip praleidau tas tris dienas, kol manęs nebuvo su jais. Savo ruožtu jie man papasakojo, kad 23-iąją, žygiuodami keliu, kertančiu mišką, jie pamatė 9-ąjį korpusą, užėmusį prie kelio kovines pozicijas ir šaukiantį:

– Tegyvuoja imperatorius!

To korpuso jie nebuvo matę penkis mėnesius. Šio kariuomenės korpuso kareiviai, beveik nenukentėję ir nepatyrę tokių likimo

---

[1] Ši jauna mergina kaip ir jos motina ant galvos buvo užsidėjusi Astrachanės avikailio kepurę.

smūgių kaip mes, buvo pritrenkti, kai pamatė, kokie mes suvargę, o mes savo ruožtu lygiai taip pat nustebome matydami jų gerovę. Jie niekaip negalėjo patikėti, kad tai toji pati į Maskvą įžygiavusi kariuomenė, kurią jie matė tokią gražią, gausią, o šiandien ji tokia suvargusi ir sumenkusi.

2-asis korpusas, vadovaujamas maršalo Udino, 9-asis, vadovaujamas maršalo Viktoro, Beluno kunigaikščio, ir lenkų – generolo Dombrovskio – nebuvo Maskvoje; jie visi liko Lietuvoje, jiems skirtose vietose, bet prieš keletą dienų susikovė su rusais, juos atmušė ir atėmė dalį mantos, kuri mus apsunkino; bet traukdamiesi rusai sudegino vienintelį tiltą per Bereziną, o tai sustabdė mūsų žygį ir pelkėje tarp miškų užblokavo visus – prancūzus, italus, ispanus, portugalus, kroatus, vokiečius, lenkus, Romos gyventojus, neapoliečius ir net prūsus.

Markitantai verkė iš nevilties su savo žmonomis ir vaikais. Ne paslaptis, kad vyrai dvasiškai ir fiziškai kenčia labiau nei moterys. Mačiau, kaip kantriai moterys pakelia visas joms tekusias nelaimes ir netektis. Viena net sugėdino tuos vyrus, kurie nesugebėjo drąsiai ir nuolankiai ištverti nesėkmės. Moterų čia mirė palyginti labai mažai, tik tos, kurios nukrito nuo tilto per Bereziną.

Sutemus tapo gana ramu. Visi sugrįžo į savo stovyklavietes ir, keista, daugiau niekas nesiveržė eiti per tiltą; visą naktį iš 27-osios į 28-ąją jis buvo laisvas. Kadangi buvome sukūrę didelį laužą, aš užmigau, bet dar vidurnaktį vėl apėmė karštinė, ėmiau kliedėti ir mane pažadino drioksintys pabūklai. Buvo jau šviesu, tikriausiai apie septynias valandas. Atsikėliau, paėmiau ginklus ir, niekam nieko nepasakęs ir nieko neperspėjęs, nuėjau prie tilto ir perėjau jį visiškai vienas. Nesutikau nė gyvos dvasios, išskyrus pontoninkus. Jie įsirengė stovyklas abiejose pakrantėse, kad galėtų pagelbėti, jei atsitiktų kas nors nenumatyta.

Kai aš buvau kitame krante, dešinėje pusėje pamačiau didelį iš lentų pastatytą baraką. Tame barake nakvojo imperatorius, žinojau,

kad jis iš ten dar neišvykęs. Aš buvau labai sušalęs, dar nebuvau iki galo pasveikęs po sunkios ligos, taigi nutariau pasišildyti prie laužo. Ten buvo susirinkę daug karininkų. Pasilenkę jie visi įdėmiai žiūrėjo į žemėlapį. Pasitraukiau į šalį. Tuo metu mano pulko kareivis, pamatęs mane prie laužo, priėjo ir pasakė, kad ketinama keltis pontoniniu tiltu ir stoti į kovą antrojoje linijoje, už maršalo Udino, kuris kovėsi kairėje, korpuso. Griaudėjo patrankos, sviediniai krito netoliese, bet aš ryžtingai apsisprendžiau prisijungti prie savo pulko draugų. Mintyse pasakiau sau, kad geriau mirsiu nuo skeveldros, o ne nuo šalčio ir bado. Pasukau miško link. Eidamas sutikau kuopos kapralą, kuris slinko į priekį vos vilkdamas kojas. Mes susiėmėme tvirtai už rankų ir, padėdami vienas kitam, pasiekėme tą vietą, kur stovėjo mūsų pulkas. Už kelių žingsnių degė laužas. Mane krėtė baisus šaltis, todėl iš karto pasukau tiesiai prie jo. Vos tik atėjome, sviedinys pataikė mano vargšui draugui į krūtinę ir jis krito negyvas prie mano kojų. Sviedinys nepervėrė jo kiaurai, įstrigo kūne. Pamatęs, kad jis mirė, nesusilaikiau iškilmingai nepasakęs:

– Vargše Marcelenai! Koks tu esi laimingas!

Tuo metu atėjo žinia, kad sužeistas maršalas Udino.

Vadas, sužinojęs, kad krito jo pulko kareivis, atskubėjo prie laužo. Deja, jis pavėlavo. Pamatęs, kad aš sergu, liepė man grįžti prie tilto, kur būriuojasi visi ariergardo kareiviai, ir prisijungti prie savo pulko. Kai ten atsidūriau, išvydau didžiulę netvarką. Žmonės, kurie nenorėjo likti čia nakvoti, juolab kad aplinkui buvo girdėti griaudint patrankas, visu būriu puolė prie upės kranto ketindami eiti per pontoninį tiltą.

Mūsų pulko kapralas, Didysis Žanas, kilęs iš Paryžiaus, sužinojęs, kad aš atvykau, atėjo su manimi pasimatyti, mat aš gerai pažinojau jo šeimą. Verkdamas klausinėjo manęs, ar aš nemačiau jo brolio. Didysis Žanas papasakojo man, kad per mūšį prie Krasno jis susirgo karštine, todėl jam reikėjo globos. Brolis kaip

įmanydamas rūpinosi ligoniu. Šį rytą, kai reikėjo keltis per tiltą, jiedu pasimetė. Didysis Žanas visur jo ieškojo, visų klausinėjo, gal kuris nors iš jų matė jo brolį. Neradęs brolio toje vietoje, kur stovėjo pulkas, jis pareiškė eisiąs į kitą pontoninio tilto pusę, nes vis dar tikisi rasti jį gyvą ar mirusį.

Norėdamas nuvyti tokias liūdnas mintis, pasisiūliau likti prie tilto ir padėti išsiaiškinti, kur yra pražuvėlis. Bet šis šaunus jaunuolis nusiėmė savo ginklus bei kuprinę ir padavė man prašydamas kol kas juos pagloboti. Paskui pridūrė, kad šie daiktai atiteks man kaip dovana tuo atveju, jeigu jis nebegrįžtų atgalios. Paskui pasuko tilto link. Pripuolęs bandžiau sulaikyti, rodžiau į mirusiuosius ir mirštančiuosius, kurių kūnai buvo nukloję pontoninį tiltą. Daug žmonių, kurie ėjo susikibę rankomis, nuslydo ir atsidūrė Berezinos vandenyje, tarp ledo lyčių. Jie dingo po vandeniu, į jų vietą jau krito kiti. Didysis Žanas neklausė mano patarimo. Nors matė šią siaubo sceną, vylėsi rasti savo brolį ant pontoninio tilto. Paskui mačiau, kaip jis bandė prasiveržti pro minią. Netekęs vilties jis žirgliojo per žmonių lavonus ir kritusių arklių kūnus, kurie gulėjo ant kelio prie pat praėjimo[1]. Tie, kurie ėjo pirmieji, nustumdavo Didįjį Žaną, bet jis nenuleisdavo rankų ir vis tiek brovėsi į priekį. Jis nenusiminė; Didysis Žanas, stiprus ir tvirtas vyras, buvo atblokštas net tris kartus. Galų gale pamatė vieną nelaimingąjį, kurį palaikė savo broliu. Deja, greitai paaiškėjo, kad apsiriko. Aš mačiau, kaip jis eina, visus jo judesius sekiau akimis. Įsitikinęs, kad suklydo, Didysis Žanas panoro žūtbūt atsidurti kitame upės krante. Staiga jis griuvo aukštielninkas ant tilto krašto. Žmonės, nekreipdami dėmesio į parpuolusįjį, lipo jam ant pilvo, ant galvos. Jis laikėsi iš paskutiniųjų. Sutelkęs paskutines jėgas Didysis Žanas šiaip taip atsistojo įsikibęs į pro jį einančio

[1] Ten, kur baigėsi tiltas, buvo pelkė, dumblina vieta. Ten parkrito daug arklių, kad ir kiek daug pastangų dėjo, jie neįstengė atsistoti. Suplūdo didžiulė minia, žmonės stumdėsi, grūdosi, griuvo paslydę, per juos lipo nauji persikėlėliai.

kirasyro koją, bet tuo metu kitas kareivis sugriebė jį už rankos. Kirasyras, apsisiautęs pečius apsiaustu, susipainiojo, susvyravo netekęs pusiausvyros ir nusirito į Bereziną, kartu su savim nusitempdamas Didįjį Žaną ir tą kareivį, kuris buvo įsikibęs į ranką Didžiajam Žanui. Jie atsidūrė tarp lavonų, kurie plūduriavo abipus tilto.

Kirasyras ir kareivis paniro po ledu. Didžiajam Žanui likimas šį kartą buvo palankesnis. Jam pavyko įsitverti arkliui į karčius ir užsikeberioti jam ant pasturgalio. Jis maldavo pagalbos, bet jo šūksnių niekas negirdėjo. Laimė, pionierių dalinio šauliai ir pontonininkai numetė jam virvę, kurią jis apsirišo apie liemenį. Pamažu per lavonus, kurie gulėjo ant ledo, pontonininkai ištempė Didįjį Žaną į krantą. Nuo tos akimirkos jo nebemačiau. Vėliau sužinojau, kad rytojaus dieną po to įvykio jam pavyko rasti brolį už pusės ljė nuo tos vietos, deja, nebegyvą ir kad jis labai išgyveno šią netektį. Vėliau žuvo ir Didysis Žanas, ir trečiasis brolis, kuris tarnavo 2-ajame šaulių pulke. Kai grįžau į Paryžių, susitikau su jų tėvais. Jie atėjo pas mane sužinoti naujienų apie savo vaikus. Nenorėdamas jų įskaudinti, pasakiau, kad jų sūnūs paimti į nelaisvę, nors žinojau, kad jų nebėra tarp gyvųjų.

Per šią katastrofą gvardijos grenadieriai išskubėjo į bivaką. Jie lydėjo vieną iš aukštųjų karininkų. Reikėjo sausos medienos laužui įkurti, kad prie jo galėtų pasišildyti imperatorius. Visi atidavė tai, ką turėjo geriausia. Net mirštantieji pakeldavo galvas ir sakė:

– Imkite ir atiduokite imperatoriui!

Buvo dešimt valandų. Antrasis pontoninis tiltas buvo skirtas kavalerijai ir artilerijai. Kai ant jo atsidūrė artileristai, neatlaikęs didžiulio svorio, jis nugarmėjo žemyn, didžioji dalis ten buvusiųjų paskendo. Kilo baisi sumaištis. Visi, kas liko gyvi, puolė prie pirmojo tilto. Ten grūdosi vyrai, arkliai, vežimai, markitantai, jų žmonos ir vaikai. Veltui maršalas Lefevras šūkavo duodamas įsakymus laikytis bent šiokios tokios tvarkos, niekas nebekreipė dėmesio į jo nurodymus. Galingas žmonių srautas plaukė

tilto link, nors buvo matyti, kad ne vienas iš jų bus sutraiškytas ar uždusintas.

Aš likau su penkiais pulko kareiviais. Trys iš jų per tą sąmyšį prarado savo ginklus. Mes užkūrėme laužą. Mano žvilgsnis visą laiką buvo nukreiptas į pontoninį tiltą. Ten pamačiau vyriškį, apsisiautusį baltu apsiaustu; ėjusieji iš paskos pastūmė jį ir jis nukrito ant arklio kairėje tilto pusėje. Sukaupęs paskutines jėgas, atsistojo, žengė keletą žingsnių, vėl pargriuvo, atsikėlė. Šiaip taip jam pavyko atsvirduliuoti iki mūsų laužo. Čia, visiškai išsekęs, sukniubo ant žemės. Manydami, kad jis išleido paskutinį kvapą, priėjome norėdami nutempti vargšelį toliau nuo ugnies ir nuvilkti jam apsiaustą, bet jis tuo metu pakėlė galvą ir įsistebeilijo į mane. Paskui atsiklaupė ant kelių. Atidžiai pažvelgęs atpažino mane. Tai buvo mūsų pulko ginklininkas. Vaitodamas jis pasakė:

– O, mano seržante! Kokia nelaimė! Aš netekau visko! Praradau savo arklį, vežimą, aukso luitus, kailinius!

Paguodžiau jį sakydamas, kad iš tikrųjų jis yra labai laimingas ir turi dėkoti likimui už tai, kad gali tikėtis sugrįžti į Prancūziją. Geriau būti skurdžiumi, negu netekti gyvybės.

Prie mūsų laužo rinkosi vis daugiau žmonių, jie ragino mus užkurti kitą laužą šiek tiek tolėliau. Sumaištis buvo didžiulė, bet netrukus situacija dar labiau pablogėjo, nes rusai ėmė atakuoti maršalą Viktorą. Į minią ėmė kristi sviediniai ir granatos. Negana to, ėmė smarkiai snigti, pakilęs vėjas nešė sūkuriais šaltą sniegą. Pūga siautėjo visą dieną ir visą naktį, Berezina plukdė ledo lytis, žmonių ir arklių lavonus, vežimai, kuriais buvo gabenami sužeistieji, grūdosi ant pontoninio tilto ir riedėjo žemyn. Didžiausia sumaištis kilo vakare, tarp aštuonių ir devynių valandų, kai maršalas Viktoras pradėjo atsitraukimą. Jam su savo būriu reikėjo įveikti lavonų kalną. Ariergardas, kurį daugiausia sudarė 9-ojo korpuso kareiviai, liko kitame krante ir nesitraukė iš ten iki paskutinės akimirkos. Naktį iš 28-osios į 29-ąją buvo suteikta

dar viena galimybė visiems nelaimingiesiems persikelti į kitą upės krantą. Bet žmonės, atbukę, sustirę nuo šalčio, liko šildytis šalia savo vežimų, kuriuos naudojo kaip kurą.

Aš traukiausi kartu su septyniolika pulko žmonių, tarp kurių buvo ir seržantas Rosjeras. Jį lydėjo vienas iš pulko kareivių. Seržantas buvo apakęs, jis karščiavo[1]. Man pagailo jo ir aš pasiūliau užkloti vargšelį mano lokena. Visą tą naktį snigo, rytą buvo matyti supustytos didžiulės pusnys. Mano sudrėkę kailiniai buvo tokie sunkūs, kad nebegalėjo man tarnauti. Buvau priverstas juos palikti. Teisybė, čia jie dar galėjo būti naudingi mirštančiajam, taigi užklojau jais seržantą.

Naktis buvo baisi. Tą naktį mirė nemažai imperatoriaus gvardijos kareivių. Išaušo lapkričio 29-oji. Buvo septinta valanda ryto. Nuėjau prie tilto ir ten sutikau keletą mūsų pulko kareivių. Nelaimingieji, kurie nepasinaudojo galimybe išsigelbėti šią naktį, atėjo per vėlai. Jie visi veržėsi ant tilto. Deja, viskas buvo paruošta jam sudeginti. Mačiau, kaip žmonės puolė į Bereziną, turėdami viltį perplaukti upę ant ledo lyties, deja, nė vienam iš jų nepavyko pasiekti kito kranto. Jie stovėjo įraudusiais veidais iki pečių apsemti vandens ir drebėjo iš šalčio. Jų mirtis buvo siaubinga. Ant tilto pamačiau vyriškį, nešantį ant pečių vaiką. Šalia ėjo moteris, ji klykė iš siaubo. Nusigręžiau, nebeturėjau jėgų stebėti tokių kraupių scenų. Tuo metu, kai ėjau į šalį, vežimas, kuriame važiavo sužeistas karininkas, krito žemyn nuo tilto kartu su visais ten buvusiais žmonėmis ir į jį pakinkytu arkliu[2]. Pagaliau aš pasitraukiau. Tiltas jau buvo apimtas liepsnos. Teisybę pasakius,

---

[1] Žinau, kad seržantą lydėjo sėkmė ir jis laimingai grįžo į Prancūziją. Jis turėjo daug pinigų, taigi susirado žydą, kuris palydėjo jį iki Keningsbergo. Deja, jau būdamas Prancūzijoje, išprotėjo.

[2] Legranas, daktaro Legrano brolis, kilęs iš Valansjeno, buvo sužeistas Krasne. Jis atvyko iki Berezinos. Netrukus po tos scenos, kurią aprašiau, rusai atidengė ugnį, jis buvo sužeistas ir kartu su vežimu krito žemyn.

neįmanoma papasakoti apie šią kraupią sceną. Detalės, kurias jums čia pateikiau, yra tik siaubingo paveikslo eskizas.

Mums jau iš vakaro buvo pranešta, kada turėsime iškeliauti. Liepiau savo vyrams, 23-iąją susijungusiems į pulką, susirinkti visus savo ginklus ir pasiruošti žygiui.

Galų gale mes pajudėjome į priekį. Tuo metu buvo apie devynias valandas vakaro. Kirtome medžiais apaugusią vietovę. Per ten esančias pelkes buvo nutiestos dviejų tūkstančių pėdų ilgio eglinės lentos; visa laimė, kad rusai dabar negalėjo jų sudeginti. Sustojome pailsėti nutarę palaukti visų tų, kurie buvo gerokai atsilikę nuo pagrindinio būrio. Iš po debesų išlindo blyški saulė. Atsisėdau ant Didžiojo Žano kuprinės ir užsnūdau, bet karininkas ponas Favenas, pamatęs, kad aš knapsiu, liepė draugams tampyti mane už ausų ir plaukų. Keli iš jų spyrė man į užpakalį, nes kitaip niekaip negalėjo pažadinti. Buvau taip kietai įmigęs, kad neliko nieko kita, kaip tik paimti mane už pažastų ir jėga pastatyti ant kojų.

Per tą laiką atvyko daug žmonių nuo Berezinos krantų, nors manėme, kad jų jau nebėra tarp gyvųjų. Jie glėbesčiavosi, bučiavosi, sveikino vieni kitus, galėjai pamanyti, kad atkeliavo nuo Reino krantų, kuriuos nuo čia skyrė keturi šimtai ljė! Žmonės džiūgavo, kad jiems pavyko išsigelbėti, dalijosi skaudžiais prisiminimais, guodė vieni kitus, apgailestavo, kad daug ariergarde ėjusių žmonių buvo pasmerkti pražūčiai. Kad neužmigčiau, draugai man patarė šiek tiek paėjėti į priekį.

IX

Iš Berezinos į Vilnių. Žydai

Prieš pusę valandos, kai aš ėjau savo pulko priešakyje, sutikau šaulių pulko seržantą, kurį nuo seno pažinojau. Man pasirodė, kad jis labai patenkintas (o tai šiuo metu buvo labai retas dalykas), ir aš paklausiau jo, gal turi ką nors užkąsti. Seržantas man atsakė:

– Aš radau keletą bulvių šiame kaime.

Išgirdęs jo žodžius pakėliau galvą ir tik dabar pamačiau, kad mes tikrai atsidūrėme kaime. Visą laiką ėjau paniuręs, nuleidęs galvą, todėl ir nematiau, kas darosi aplinkui.

Išgirdęs žodį *bulvės* aš sustojau norėdamas paklausti šaulio, kokiame šio kaimo name jis jų rado. Senas mano pažįstamas mostelėjo ranka to namo link, ir aš pasileidau tekinas kiek tik kojos neša. Man nusišypsojo laimė: gerai paieškojęs po krosnimi radau tris nedideles, ne didesnes nei riešutai, bulves. Pamatęs kažkieno paliktą dar neužgesusį laužą nuskubėjau prie jo ir išsikepiau jas. Būgštavau, kad kas nors nepamatytų, jog turiu maisto. Kai bulvės suminkštėjo, suvalgiau su gabalėliu arklienos, tačiau šį kartą jos man nepasirodė labai skanios, kramsnojau be didelio noro. Nieko keista, kelias dienas mane krėtusi karštinė numušė apetitą.

Pasivijau savo pulko draugus, atsistojau į man skirtą vietą ir taip mes žygiavome iki pat kaimo, į kurį imperatorius jau buvo išvykęs šiek tiek anksčiau su nemažu būriu gvardijos karių. Mes dar matėme jį kairėje pusėje, traukiantį Borisovo keliu. Tuo metu jam buvo pranešta, kad priešpriešiais atjoja rusai. Į priekį buvo pasiųsta keletas gvardijos kavaleristų, bet rusai tą dieną taip ir nepasirodė. Imperatorius ir pusė gvardijos kareivių apsistojo nakvoti Kamene, o mes, grenadieriai ir šauliai, įsikūrėme netoli šios vietovės.

Rugsėjo 30 dieną imperatoriaus štabas persikėlė nakvoti į Pleisvicą, prie pat jo ir mes įrengėme savo bivaką. Rytojaus dieną, kai įžengėme į Pleisvicą, sužinojome daug naujienų. Draugai mums papasakojo, kad rugsėjo 28 dieną prie Berezinos sužeistą maršalą Udino ir jo kareivius 29-ąją užpuolė du tūkstančiai rusų su dviem patrankomis, bet maršalas, nors ir sunkiai sužeistas, iš visų jėgų gynėsi su dvidešimt penkiais karininkais ir kareiviais tame name, kuriame buvo apsistojęs. Rusai, išvarginti maršalo ir nedidelio jį ginančių kareivių būrio pasipriešinimo, pasitraukė į netoliese esančią kalvą, likusieji apsupo namą, kuriame buvo maršalas. Apsiaustis truko iki tos akimirkos, kai čia atvyko Reino sąjungos, gvardijos, taip pat ir imperatoriaus pulkai. Eidami pamatėme baraką, jo sienos buvo išvarpytos kulkų; mes niekaip negalėjome suprasti, kodėl du tūkstančiai kazokų taip ir nesiryžo šturmuoti ir užimti medinio barako, kuriame tebuvo dvidešimt penki narsūs vyrai, gynę savo gyvybes ir nusprendę kautis iki paskutinio kraujo lašo.

Rytojaus dieną, spalio 1-ąją, mes išvykome anksti rytą. Po maždaug valandą trukusio žygio atsidūrėme kaime, kur nakvojo šaulių pulko kariai; jie laukė mūsų atvykstant, nes ketino toliau keliauti kartu su mumis. Kai tik atsidūrėme tame kaime, aš apsiklausinėjau, kur būtų galima nusipirkti kokio nors maisto. Šaulių vadas majoras man pasakė, kad žydas, pas kurį jis buvo apsigyvenęs, turi kadagių trauktinės, tai yra kadaginės. Paprašiau,

kad palydėtų mane pas tą žydą. Kai įėjau į vidų, pamačiau žmogų ilga barzda. Labai mandagiai vokiečių kalba paklausiau, ar jis galėtų parduoti man kadaginės. Tas žmogus labai šiurkščiai atšovė:

– Aš nebeturiu jos, viską pasiėmė prancūzai!

Deja, neturėjau ką atsakyti į tokį pareiškimą, bet, gerai pažinodamas tokius kaip jis žmones, žinojau, kad nereikia tikėti tuo, ką jis sako. Staiga nuo krosnies, ant kurios sėdėjo, žemyn nulipo jauna kokių keturiolikos ar penkiolikos metų mergina. Priėjusi prie manęs, tarė:

– Jeigu tu atiduosi man savo galioną, aš tau mielai duosiu stiklinę degtinės!

Sutikau atiduoti jai tai, ko prašė; tuomet mergina nurišo platų sidabrinį kaspiną, kurį aš buvau prisirišęs prie savo kuprinės ir saugojau nuo to laiko, kai išžygiavome iš Maskvos. Jo vertė buvo apie trisdešimt frankų. Kadangi kaspinas dabar tapo jos nuosavybe, paslėpė jį prie krūtinės; vėliau pritvirtino prie jo kažkokią nevykusią virvutę. Jei būčiau leidęs, ji dar būtų paėmusi iš manęs daktaro šovininę, kurią nugvelbiau iš kazoko; ji pastebėjo, kad šovininė papuošta sidabru. Netrukus mergina atnešė man negražią stiklinę, iki viršaus pripiltą kadaginės, kurią gėriau rydamas nedideliais gurkšneliais, mat mano skrandis dažnai kenčiant alkį buvo gerokai susitraukęs.

Jaunoji žydė davė man nedidelį vištos kiaušinio dydžio ovalų sūrio gabalą, kuris kvepėjo anyžiumi. Atsargiai įsidėjau jį į savo kuprinę ir išėjau.

O varge, staiga pajutau, kad degtinė, užuot keliavusi į skrandį, staiga mušė į galvą. Man reikėjo pereiti tiltą, kurį atstojo didelis medžio rąstas, permestas per platų sniegu užverstą griovį. Ėjau juo pasišokinėdamas ir nė kartelio nesuklupau. Paskui tekinas pasileidau ten, kur buvo įsikūręs mano pulkas. Pripuolęs prie savo draugų čiupau juos už rankų, ėmiau dainuoti ir šokti versdamas ir juos taip linksmintis. Mano bičiuliai, daugiausia

karininkai, apsupo mane ratu ir ėmė klausinėti, kodėl aš toks linksmas. Užuot atsakęs, aš tik šokau ir dainavau. Buvo ir tokių, kurie žvelgė į mane nieko nesuprasdami ir baisiausiai stebėdamiesi. Pulko vyresnysis seržantas nusivedė mane keletą žingsnių į šalį ir paklausė, kur aš buvau. Prisipažinau jam, kad šiek tiek išgėriau kadaginės.

– Kur? – nustebęs paklausė jis.

– Eik paskui mane ir sužinosi, – atsakiau.

Ir jis nusekė man pavymui. Mudu, laikydamiesi už rankų, perėjome mediniu tiltu griovį. Vargais negalais nusikapstėme į kitą pusę. Kažkas sučiupo mane už rankos. Tai buvo vienas iš mano draugų, Legoisas[1].

Kai pagaliau priėjome prie žydo namų, pasakiau savo draugams, kad jie tikrai gaus kadaginės, jeigu turi auksinių arba sidabrinių galionų.

– Puiku! – sušuko Legoisas. – Pasižiūrėk, ką aš turiu!

Ir jis parodė man dailią karakulio kepurę, papuoštą plačiu auksiniu kaspinu. Jaunoji žydė ir vėl sutiko padaryti sandėrį. Mes gavome kadaginės. Kai išėjome iš namo, pajutau dar didesnį jėgų antplūdį nei pirmą kartą. Pasileidau šokti, mano pavyzdžiu pasekė ir Legoisas. Vyresnysis seržantas, iš pradžių atlaidžiai stebėjęs mus, paskui pajuto pareigą paraginti kuo greičiau prisijungti prie savo pulko. Užuot atsakę, tvirtai įsikibome jam į parankę ir džiaugsmingai šokinėdami pasukome griovio link, ten, kur buvo medinis tiltas. Visą kelią Legoisas slidinėjo, griuvinėjo ant žemės, tempdamas į griovį paskui save ir mus. Prieš dvi dienas po sniegu šiame griovyje buvo palaidota daugiau kaip du šimtai lavonų[2]. Taip netikėtai nukritęs vyresnysis seržantas siaubingai

---

[1] Lebudas.

[2] Tai buvo lavonai tų nelaimingųjų, kurie pirmieji persikėlė per Bereziną. Atėję į artimiausią kaimą jie nusipirko iš žydo nebetinkančio vartoti likerio, išgėrę apsinuodijo juo ir mirė.

sušuko. Paskui jis ėmė baisiausiai keiktis. Paėmęs mane už rankų norėjo priversti šokti.

Mums būtinai reikėjo grįžti į pulką, bet neturėjome nei jėgų, nei galimybių išsikeberioti iš to siaubingo griovio. Po sniegu buvo labai daug ledokšnių ir, kai norėjome pasitraukti į tą pusę, kur nėra lavonų, negalėjome žengti nė žingsnio. Be jokios abejonės, jeigu tuo metu prie mūsų nebūtų atėję vestfaliečių kuopos kareiviai, būtume likę tame griovyje visiems laikams. Jie metė virvę, bet mūsų rankos buvo sušalusios ir mes neįstengėme kaip reikiant į ją įsikibti. Tuomet jie pristūmė prie griovio vežimą ir mes šiaip taip įsikibę užsikeberiojome aukštyn. Vestfaliečiai padėjo mums kaip tik galėjo. Mudviem su Legoisu šis nuotykis baigėsi gana sėkmingai. Mes prisijungėme prie savo pulko, kuris stovėjo prie miško; mano bendražygiai jau rengėsi iškeliauti. Šiek tiek paėjėję sutikome princą Eugenijų, Italijos vicekaralių. Paskui jį traukė nedidelis būrelis karininkų ir keletas karaliaus gvardijos grenadierių su besiplaikstančiomis vėliavomis rankose. Jie visi buvo labai pavargę ir išsekę. Ši diena mums nebuvo lengva. Mes palikome ariergarde nemažai žmonių. Miegoti sustojome apleistame miestelyje, jame radome šiaudų, kurie tiko pasikreikti nakčiai. Šį kartą arklienos turėjome, bet neturėjome tiek katiliukų, kuriuose būtų galima išsivirti sultinio, teikiančio mums jėgų. Mes įsikūrėme nedidelėse patalpose, ir, kaip ankstesnėmis dienomis, išsikepėme gabalėlį mėsos. Naktį aš daug kartų prabudau ir skubėjau į lauką, nes negalėjau pakęsti kambaryje tvyrojusio karščio.

Rytojaus dieną pakirdome ankstų rytą ir tuojau pat susiruošėme keliauti. Tai buvo 2 diena; mane išmušė karštis, skaudėjo šlaunį ir po valandos žygio atsidūriau pulko ariergarde. Po kiek laiko įžengiau į nedidelį kaimą, kuriame slankiojo daug bastūnų, bet aš čia nepasilikau. Paėjėjęs šiek tiek tolėliau pamačiau daug kareivių, stovinčių prie namo. Jie kepė ant laužo arklieną. Generolas

Mezonas trumpam sustojo prie to namo ir paragino visus keliauti su mumis. Likdami čia, jie rizikuoja, nes gali pakliūti į netoliese įsikūrusių rusų kavaleristų rankas; bet dauguma ten esančių kareivių buvo pakrikę ir labai išalkę, todėl nepakluso generolo raginimui. Jie nenorėjo pasitraukti nuo degančio laužo, ant kurio galima išsikepti arklienos ir skaniai pavalgyti. Kareiviai buvo įsitikinę, kad pajėgs apsiginti nuo juos puolančių priešų. Aš vis dėlto apsisprendžiau keliauti į priekį. Vėliau susitikau su savo pulko kareiviais ir paprašiau jų, kad nepaliktų manęs vieno. Draugai pažadėjo visur sekti paskui mane.

Vakare mes sustojome prie miško nakvynei. Čia apsistojo labai daug įvairiausių korpusų kareivių, tarp jų ir Italijos armija, keletas pirmojo gvardijos pulko grenadierių. Nuėjęs pas juos aš ėmiau klausinėti, gal kas nors iš jų turi žinių apie mano bičiulį Pikarą. Man buvo atsakyta, kad jau seniai niekas nematė Pikaro ir kad greičiausiai jis bus susirgęs kokia nors smegenų liga, nes paskutiniuoju laiku atrodė kaip beprotis.

Nuo tos akimirkos, kai prie Berezinos tilto vargšelis Didysis Žanas atidavė man savo kuprinę, aš dar nė sykio nebuvau jos atidaręs ir nežinojau, kas joje yra. Kai jau buvau įsitikinęs, kad mano draugas niekada daugiau nebesugrįš, be to, žinojau, kad anksčiau ar vėliau vis tiek reikės pasižiūrėti, kas yra toje kuprinėje, pasikviečiau du jo kuopos bendražygius, buvusius kartu su manim. Nieko ypatinga toje kuprinėje neradau: nosinę, į kurią buvo susukta šiek tiek įvairių rūšių kruopų, taip pat ir ruginių. Vienas iš kareivių turėjo katiliuko dangtį; nusprendėme išsivirti sriubos. Aš radau nunešiotų batų porą; deja, kuprinėje nebuvo jokių marškinių, jų pastaruoju metu ypač pasigesdavau; visa kita buvo niekam nereikalingi niekniekiai.

Laimė, toje vietoje, kur mes apsistojome, buvo daug supjautos medienos. Susikūrėme didelį laužą. Naktį šaltis buvo pakenčiamas, tačiau prieš išauštant ėmė pūsti šiaurės vėjas, šaltis nukrito

iki dvidešimties laipsnių. Reikėjo nedelsiant leistis į žygį, nes situacija daug kam darėsi nepakeliama. Prieš kelionę greitosiomis pasistiprinome arkliena ir išvykome. Mašinaliai kulniavome paskui tuos, kurie ėjo priešais mus; jiems buvo dar blogiau negu mums, nes jie nežinojo nei kur yra, nei kur eina. Įdienojus šaltis šiek tiek atlėgo, saulė švietė kaitriau ir mes, nukeliavę nemažą kelio gabalą, pagaliau priėjome prie nuošaliau stovinčio namo. Ten radome apleistą bivaką ir dar neužgesusį laužą. Šį kartą miegojome name, kuriame buvo įrengtas postas.

Patekėjusi saulė buvo pirmasis pranašas, skelbiantis, kad ši diena bus labai šalta. Aš nieko įdomaus nepapasakosiu apie šią dieną, nes, teisybę pasakius, nelabai prisimenu, kaip ją praleidau. Galiu pasakyti tik tiek, kad tą dieną, kai du kareiviai kažko manęs paklausė, aš atsakiau tokiais žodžiais, kad jie tikriausiai pamanė, jog esu pamišėlis. Šaltis darėsi nepakenčiamas. Daugelis iš mūsų sukdavome į šalį nežinomais keliais tikėdamiesi rasti gyvenvietę. Aš ir mano draugai sekėme paskui lenkus, kurie nutarė traukti keliu, vedančiu į Varšuvą per Alytų. Prancūziškai kalbantys lenkai paaiškino mums, kad mes traukiame Vilniaus link. Norėjome grįžti tuo keliu, kuriuo buvome atėję; vėliau mes susitikome tris karininkus, kuriuos lydėjo įvairiausių korpusų ir tautybių žmonės; jie mirė iš šalčio ir nepriteklių. Kai išgirdo iš mūsų lūpų, kad pasiklydo, daugelis pravirko kaip vaikai.

Kai atsidūrėme prie eglyno, nusprendėme čia įsirengti savo bivaką. Su mumis pasiliko visi tie, kuriuos buvome susitikę kelyje. Jie turėjo arklį. Mes netrukus jį nušovėme, o mėsą draugiškai pasidalijome; dvi su mumis keliavusios moterys įkūrė ugnį ir ėmė kepti mėsą užvėrusios ją ant špagos ar lazdelės. Kai maistas buvo pagamintas, susėdome ratu aplinkui laužus. Keletas sargybinių liko budėti postuose, nes kiekvieną akimirką mus galėjo užklupti rusai, kurie sekė paskui mūsų armiją šiek tiek pasitraukę nuo kelio, kuriuo stūmėmės į priekį. Po valandos ėmė snigti,

pakilo stiprus vėjas, taigi turėjome ieškoti užuovėjos, kuria iš anksto buvome pasirūpinę. Šiek tiek vėliau vėjas taip įsisiautėjo, kad net pakilo sniego sūkuriai ir mes nusprendėme, jog reikia liautis vakarojus ir eiti ilsėtis, juolab kad miegas merkte merkė akis. Pasidėjau galvą ant savo kuprinės ir netrukus užmigau. Kad nepripūstų daug sniego, ant galvos užsiverčiau dvigubą apykaklę, pasiūtą iš šermuonėlių kailiukų. Daugybę kartų pabudęs šią tokią liūdną naktį apgailestavau, kad nebeturiu lokenos, kuri dažnai man pagelbėdavo šaltomis valandomis!

Mano miegas truko labai trumpai, nes staiga vėjo gūsis nuvertė blindažą, kuriame buvau įsikūręs su kitais dviem kareiviais. Buvome priversti visą laiką judėti, antraip būtume mirtinai sušalę. Pagaliau išaušo slogi diena ir mes vėl leidomės į kelionę. Tą naktį netekome septynių žmonių: trys iš jų mirė, o keturi dingo nežinia kur.

Ketvirtą valandą ryto mes atsidūrėme didžiajame kelyje ir po varginančios kelionės, praėjus trims valandoms po vidurnakčio, jau buvome Molodečne. Ten jau buvo susirinkę įvairiausių korpusų kareivių, daugiausia iš Italijos armijos gretų. Atvykome į kaimą, kurį imperatorius pasiekė dar vakar ir jau spėjo pakenčiamai įsikurti. Nieko nelaukdami skubėjome susirasti ką nors padoresnio, bet, deja, atvykome pernelyg vėlai. Mums neliko nieko kita, kaip tik įsikurti apdegusiame name. Tas namas buvo be stogo, be to, trys ketvirtadaliai vietos jau buvo užimta. Laimė, trims iš mūsų pavyko rasti vietelę, neblogą užuoglaudą nuo vėjo ir šalčio, kuris vis stiprėjo iki pat mūsų atvykimo į Vilnių.

Tik vėliau, kai jau buvome už Lenkijos ribų, aš sužinojau, jog imperatorius Molodečne pasirašė dvidešimt devintąjį biuletenį apie mūsų armijos žlugimą ir toji žinia sukėlė sensaciją Prancūzijoje.

Ankstų 5-osios rytą mes iškeliavome. Mašinaliai traukėme kartu su dešimčia tūkstančių kareivių, kurie netvarkingai žygiavo net tiksliai nežinodami, kur atsidūrė. Brovėmės per pelkėtas vietoves, kur ne vieno iš mūsų laukė žūtis. Kojos klimpo į patižusią

žemę ir mūsų jėgos baigė visiškai išsekti. Tie, kurie nebeįstengė eiti ir sustodavo pailsėti, vėliau nebepajėgdavo rasti kelio ir išsekę krisdavo negyvi ant žemės. Mums pavyko dar dienos šviesoje atkakti į Brenicą, kur jau buvo apsistojęs imperatorius. Rytą jis išvyko iš kaimo; ši diena buvo kur kas sėkmingesnė nei prieš ją buvusios: man pavyko čia nusipirkti šiek tiek miltų. Tądien turėjome košės, bet mums taip ir nepavyko rasti namo su stogu, kuriame būtume galėję įsikurti, taigi teko nakvoti gatvėje. Šiaip taip iškentę bemiegę šaltą naktį pagaliau įžengėme į Smurgainius. Traukėme į priekį ir netrukus išvydome būrį įvairiausių korpusų aukštesniųjų karininkų; tarp jų buvo ir Šventojo eskadrono bei Šventojo bataliono karių likučiai. Nelaimingųjų galvas dengė varganos kepurės, jų apsiaustai buvo apdegę, kai kurių perplėšti pusiau, mat reikėjo paskutiniu drabužiu pasidalyti su nieko nebeturinčiu draugu. Daugelis iš jų ėjo pasiramsčiuodami eglinėmis lazdomis. Keliaujančiųjų barzdos ir plaukai buvo susivėlę, nuo jų karojo varvekliai. Nebeįstengdami paeiti jie sustodavo ir ilgai žvalgydavosi, matyt, vildamiesi rasti kelią, kuriuo traukė jų pulko kareiviai; nuo jų jie atsiliko prieš keletą savaičių. Kareivių jėgos visiškai išseko, buvo aišku, kad jie neįstengs ilgai išsilaikyti.

Keliai, kuriais traukėme, priminė mūšio lauką su tysančiais lavonais. Kadangi beveik visą laiką gausiai snigo, vaizdas, kurį regėjome prieš savo akis, neatrodė toks niūrus, koks buvo iš tikrųjų. Žmogus, pasirodo, gali priprasti net prie tokių baisybių. Mūsų jausmai atbuko, ilgainiui tapome negailestingi. Vyrai buvo nejautrūs netgi patiems sau, ką jau kalbėti apie kitus. Žmonės, kurie krito ant žemės nebepajėgdami eiti toliau, maldavo padėti jiems, bet jų pagalbos šauksmas nebesulaukdavo atsako. Taip klostėsi reikalai, kai mes atvykome į Smurgainius. Buvo gruodžio 6 diena.

Įžengę į miestą mes sužinojome, kad imperatorius išvyko iš čia į Prancūziją dar vakar, dešimtą valandą vakaro, prieš tai armijos vadovavimą perdavęs karaliui Miuratui. Daugybė užsieniečių

pasinaudojo šia proga, kad galėtų apkaltinti imperatorių dėl dabartinės mūsų armijos padėties, bet iš tikrųjų jo pasitraukimas buvo būtinas, nes po Malė įvykdyto sąmokslo jis privalėjo kuo greičiau atsidurti Prancūzijoje ne tik dėl administracinių dalykų, bet ir todėl, kad sutelktų dar vieną armiją. Tame mieste buvo daug leisgyvių žmonių, bet tarp besitraukiančiųjų buvo užsieniečių, kur kas geriau nei kiti apsirengusių ir sveikesnių; jie šūkavo priekaištaudami imperatoriui dėl jo demaršo. O aš ir anuomet, ir dabar esu tos nuomonės, kad tie rėksniai iš tikrųjų buvo Anglijos šnipai, atsiųsti į kariuomenę skaldyti mūsų gretas.

Šioje minioje atsiskyriau nuo draugo, kuris lydėjo mane visą kelią. Turėdamas viltį, kad man dar pavyks jį susirasti, aš neskubėjau išsyk jo ieškoti. Dabar man labiausiai rūpėjo rasti kokią nors pastogę, kur galėčiau ramiai praleisti naktį. Pamatęs, kad karininkas badenietis traukia ten, kur buvo įsikūrusi miesto įgula, aš su kitu savo draugu nutarėme sekti jam iš paskos. Turėjome viltį, kad mums pavyks kur nors įsigauti kartu su juo. Šiek tiek paėjėjęs jis pasuko į žydo namus. Apsižiūrėjęs, kad mes sekame jam pavymui, badenietis vis dėlto neužtvėrė mums kelio ir nesutrukdė užeiti. Vos tik įžengę nuskubėjome prie krosnies, kuri dar nebuvo spėjusi ataušti. Sunku apsakyti, kokią palaimą gali patirti žmogus, pakliuvęs į šiltą patalpą ir praleidęs joje puikią naktį.

Šiame kambaryje buvo ir jaunas karininkas, majoras. Jis sirgo karštine ir gulėjo ant prastos kanapos. Man pasipasakojo, kad susirgo prie Oršos ir nebegalėjo traukti kartu su kitais. Čia jo karjera buvo baigta, nes jis atsidūrė rusų nelaisvėje.

– Dievas žino, – pasakė jis, – kodėl taip atsitiko! Vargšė mano motina, ką ji sakys, kai viską sužinos?

Karininkas badenietis, kuris mokėjo prancūzų kalbą, irgi ieškojo progos kam nors pasiguosti. Pasirodo, jam reikia arklio, kurį galėtų įkinkyti į savo vežimą, nes jo arklys neseniai pastipo. Jis pažadėjo parūpinti mums sriubos ir mėsos, tačiau naktį išvyko su savo

įgulos draugais. Vargšą sergantį karininką naktį kamavo karštinė, jis visą laiką kliedėjo, o mes taip ir negavome nei sriubos, nei mėsos, kurios tikėjomės čia rasti. Teko pasitenkinti tik keliais svogūnais ir riešutais, kuriuos labai brangiai mums pardavė žydas, bet, kad ir kaip ten būtų, buvo verta tiek mokėti už naktį, kurią praleidome po stogu.

Gruodžio 7 dienos rytą gerai pailsėję mes anksti pakirdome ir kiek įmanoma tyliau, kad nesutrikdytume sergančio karininko miego, išėjome į lauką. Gerai žinojome, kad neturime jokių galimybių padėti tam nelaimingajam. Kelyje žmonių buvo nedaug. Sustojome pailsėti prie sudegusio klojimo. Po gero pusvalandžio pamatėme atvykstančią imperatoriaus gvardijos koloną; kartu su jais traukė ir mūsų pulko likučiai, kaip visada, kiek tik įmanoma besilaikantys tvarkos; aš atsistojau į jų gretą. Kai sustojome pailsėti, jie paklausė, ar per tas keturias dienas, kai nesimatėme, man pavyko rasti maisto. Atsakiau jiems, kad, deja, aš nieko neradau. Išklausę mano atsakymo jie atsuko nugaras ir keikdamiesi ėmė daužyti žemę šautuvų buožėmis.

Paskui vėl patraukėme į priekį ir labai vėlai atsidūrėme kažkokiame kaime. Beveik visi jo namai buvo sudegę, apleisti, be stogų ir durų. Mes sukritome kas kur radę kampelį, šonas prie šono. Net arklienos nebevalgėme, šį malonumą atidėjome rytdienai.

Rytojaus dieną, gruodžio 8-ąją, atsikėlėme labai anksti. Lauke buvo labai šalta, kareiviai padeginėjo namus, kad jų liepsnose galėtų pasišildyti. Beveik visuose namuose buvo likę mūsų kareivių. Nelaimingieji taip ir žuvo liepsnose nespėję iš ten išsigelbėti, nes jų jėgos buvo išsekusios.

Vidurdienį atvykome į nedidelį miestą, kurio pavadinimo aš nebeprisimenu. Mums pranešė, kad čia galima rasti maisto ir būstų, tinkamų įsikurti, bet netrukus paaiškėjo, kad partizanai dar iki mums atvykstant sudegino parduotuves.

Mes tęsėme kelionę žengdami per mirusiuosius ir mirštančiuosius. Kai sustojome prie miško pailsėti, vienas iš mūsų kuopos kareivių pamatė kažkieno paliktą arklį. Pasitarę nusprendėme jį nušauti ir sukapoti į gabalus, paskui pasidalyti mėsą lygiomis dalimis. Kai apsižiūrėjome, paaiškėjo, kad nė vienas iš mūsų neturime kirvio, be to, ir jėgos buvo labai išsekusios, tad nebuvo kam tą gyvulį kapoti. Tuomet nušovėme jį ir prie žaizdos pridėjome katiliuką, kurį buvome nugvelbę iš vokietės markitantės, kad į jį subėgtų kiek galima daugiau kraujo. Kaip visuomet, nuėjome į apleistą laužavietę, kur dar degė ugnis, ir išsivirėme viralo. Jokių prieskonių neturėjome, todėl vietoj jų į katiliuką įmetėme žiupsnį parako; nespėjus jam išvirti, pamatėme kazokų būrį. Skubėdami srėbėme viralą, o mūsų veidai ir drabužiai apsitaškė krauju. Atrodėme siaubingai, ir jie pasigailėjo mūsų.

Šį kartą buvome priversti sustoti dėl susidariusios didžiulės spūsties. Leisgyviai artileristų arkliai šiaip taip dar tempė vežimus. Iš įvairių pulkų į krūvą suėjusių įvairiausių tautybių artileristų buvo apie trisdešimt tūkstančių. Neįmanoma aprašyti to siaubingo vaizdo. Pagaliau tos dienos žygis baigėsi, mes atsidūrėme už trijų ar keturių ljė nuo Vilniaus.

Kai jau buvau pasiruošęs nakčiai įsikurti arklidėje, kur ketino nakvoti mūsų kuopos kareiviai, man buvo įsakyta eiti sargybą. Atvykau su žmonėmis, kuriuos man pavyko surinkti ir kurie parodė gerą valią, matyt, tikėdamiesi rasti geresnę pastogę, bet aš gavau nurodymą, kad sargybos postas įsikurtų barake, kuris stovėjo aikštės viduryje, ant pakilumos, iš visų pusių perpučiamas vėjų; čia mes galėjome susikurti didelį laužą, tačiau bent kiek pailsėti nebuvo jokių galimybių.

Aš prisiminiau šį kaimą, nes prieš penkis mėnesius mes buvome jame apsistoję, kai iš Vilniaus žygiavome į Maskvą. Šiame kaime praradau trofėjų, tai yra nedidelę dėžutę, į kurią buvau susidėjęs savo meilužių, turėtų įvairiuose kraštuose, žiedus, vėrinius, plaukų

papuošalus, portretus. Labai ją branginau ir apgailestavau, kad taip atsitiko.

Gruodžio 9 dienos rytą mes įžengėme į Vilniaus prieigas; tuo metu šaltis buvo nukritęs iki dvidešimt aštuonių laipsnių žemiau nulio[1]. Tą dieną žuvo daug mūsų kareivių. Kelyje išsidėstė dvi divizijos, kurių gretose buvo daugiau kaip dešimt tūkstančių žmonių, prancūzų ir neapoliečių, prieš dvi dienas prisijungusių prie mūsų, taip pat du tūkstančiai kareivių, kurių laukėme atvykstant. Tie žmonės vilkėjo gerais drabužiais, jie turėjo maisto, nes tik prieš keletą dienų buvo priversti palikti gerus būstus, kuriuose buvo įsikūrę Pomeranijoje ir Lietuvoje. Kai juos sutikdavome, mums būdavo gaila jų, o po dviejų dienų jie buvo kur kas nelaimingesni už mus.

Ne tokie pakrikę kaip mes, jie pagelbėdavo vieni kitiems; bet, matydami, kad tapo savo atsidavimo aukomis, visi – ir aukštesnieji karininkai, ir eiliniai kareiviai – imdavo elgtis kaip tikri egoistai.

Vildamasis, kad po kelių valandų jau būsime Vilniaus centre, kur rasime būstą ir maisto, aš, kaip ir daugumas mano draugų, dėjau nežmoniškas pastangas, nes buvau labai išvargęs. Dvidešimt aštuoni laipsniai šalčio buvo toji riba, kuri visiškai mus palaužė. Jutau, kad galiu nualpti, atrodė, kad skverbiamės pro suledėjusį orą. Daugybę kartų šią liūdną dieną apgailestavau, kad nebeturiu lokenos, kuri per pačius didžiausius šalčius ne kartą yra išgelbėjusi man gyvybę! Neturėjau kuo kvėpuoti, mano nosis apledėjo, lūpos sulipo, akys apžilpo nuo sniego baltumo, apsiblausė, pritvinko ašarų; ašaros stingo į ledą, aš nebemačiau, kas vyksta aplinkui. Buvau priverstas trumpam sustoti ir užsidengti veidą šermuonėlių apykakle, kad atitirptų ledas. Susigūžęs, sušalęs atvykau prie klojimo; ten degė laužas, prie kurio buvo galima pasišildyti. Pagaliau atgavau kvapą. Taip jausdavausi beveik visada,

---

[1] Daug kas tvirtino, kad net iki 30 ar 32 laipsnių.

kai atsikapstydavau iki kokios nors užuoglaudos, kur degdavo ugnelė. Ir beveik visada prie jos būriuodavosi nelaimingi, jau nebepajėgiantys keliauti į priekį kareiviai, pasirinkę geriau mirti, nei ištverti tokį pragarą.

Tolumoje jau buvo matyti Vilniaus varpinės. Tikėjausi pakliūti tarp pirmųjų atvykėlių, bet netrukus paaiškėjo, kad mus aplenkė senosios gvardijos šauliai. Jie tvarkingai žygiavo dviejų eilių kolona užtvėrę visą kelią. Tarp jų pėdino seni kariai, kurių barzdos ir ūsai buvo apledėję; tai trukdė eiti nestabčiojant, buvo labai sunku laikytis įsakymo nepažeisti tvarkos. Kai jau buvome priemiestyje, prie vieno iš namų durų aš pamačiau gulintį negyvą savo draugą velitą, grenadierių karininką; grenadieriai į Vilnių įžengė valanda anksčiau už mus. Daug kitų kareivių krito čia išsekę ir sušalę. Visas priemiestis buvo nusėtas lavonais. Mūsų batalionui buvo skirtas namas, tačiau į jį pretendavo ir badeniečiai, sudarę įgulos dalį. Netrukus jie užplūdo tą namą.

Šį kartą mes turėjome jautienos, bet niekam neatėjo į galvą mintis suvienyti jėgas ir visiems kartu išsivirti sriubos. Peralkę, mirštantys iš bado ir šalčio, mes puolėme kas kepti, kas pasišildyti, bet buvo ir tokių, kurie rijo žalią mėsą. Vienas iš mano draugų, vardu Potonas, bajoras iš Bretanės, tos pačios kuopos, kaip ir aš, velitas ir seržantas, ramiai laukė, kol gaus savo gabalą, sveriantį pusę svaro. Mėsos kapotojas, stovintis už kelių žingsnių nuo Potono, metė jam priklausantį jautienos gabalą. Šis pašokęs pagavo jį abiem rankomis tarytum katinas letenomis, suleido į jį dantis ir konvulsyviais judesiais ėmė draskyti mėsą nekreipdamas dėmesio į mūsų pastangas jam sutrukdyti. Potonas dabar nematė nieko aplinkui, jam terūpėjo prisiryti mėsos.

Kai atvykome, buvo vidurdienis. Po valandos aš išėjau į miestą apsižvalgyti tikėdamasis rasti duonos ir nusipirkti degtinės. Beveik visų namų durys buvo užrakintos. Vilniaus gyventojai, mūsų draugai, buvo siaubingai išsigandę, matydami penkiasdešimt ar

šešiasdešimt tūkstančių plėšrūnų (tokie iš tikrųjų buvome), panėšinčių į nevispročius ar net pamišėlius; kareiviai kaip pašėlę bėgo prie namų ir parduotuvių durų ir daužė jas tikėdamiesi, kad jos atsivers. Deja, niekas nenorėjo duoti jiems maisto, nes tiekėjai pageidavo, kad būtų laikomasi tvarkos ir paisoma įsakymų. To pasiekti nebuvo įmanoma, nes įstatymai dabar niekam nebeegzistavo.

Kai aš įsitikinau, kad man nepavyks gauti to, ko norėjau, nusprendžiau grįžti į priemiestį. Tuo metu išgirdau, kaip kažkas pašaukė mane vardu; atsigręžiau dairydamasis ir apstulbau: tai buvo Pikaras. Jis puolė man ant kaklo ir bučiavo verkdamas iš džiaugsmo. Keliaudamas iš Berezinos į Vilnių, Pikaras du kartus buvo susitikęs su mano pulko draugais ir jam buvo perduota, kad aš arba miręs, arba patekęs į nelaisvę. Jis man pasakė, kad turi miltų ir norėtų jais pasidalyti su manimi. Sužinojęs, kad aš norėčiau nusipirkti degtinės ir duonos, mano draugas pasakė galįs nuvesti mane pas žydą, iš kurio aš gausiąs visko, ko tik mano širdis geidžia. Ėmiau prašyti, kad neatidėliotume to vizito, nes visos parduotuvės uždarytos ir aš jau praradau viltį bent ką nors nusipirkti.

Niekada nepamiršiu įspūdžio, kurį man padarė namas, prie kurio nedelsdami nuskubėjome. Pikaras įpylė man šiek tiek degtinės, kurią tuojau pat godžiai nurijau. Paskui už dvidešimt frankų nusipirkau visą butelį svaigiojo gėrimo ir atsargiai paguldžiau jį savo kuprinėje. Man buvo pasakyta, kad jeigu noriu įsigyti duonos, jos teks palaukti iki vakaro. Jau penkiasdešimt dienų, kai aš nebuvau turėjęs jos burnoje, dabar atrodė, kad baigsis visi mano vargai, jei jos įsigysiu.

Žydas man papasakojo, kad pirmieji šį rytą pas jį užėję kareiviai atrodė labai susikrimtę. Jis mums patarė kol kas niekur neiti iš jo namų, o likti pas jį ir gerai išsimiegoti. Per tą laiką, kol ilsėsimės, jis pasistengs gauti tai, ko mes pageidavome. Be to, jis paprašė, kad daugiau nieko į namus neįsileistume. Išklausęs jo aš nusprendžiau išsitiesti ant suolo, stovinčio priešais krosnį.

Paklausiau Pikaro, kaip jam pavyko užmegzti tokius šiltus santykius su žydo šeima, nes mačiau, kad čia juo rūpinamasi kaip savo vaiku. Jis man patvirtino, kad taip ir yra, kad ši šeima elgiasi su juo kaip su savo sūnumi; visą laiką, kai mes čia buvome liepos mėnesį, jis lydėdavo juos į sinagogą, o kai sugrįždavo, visada būdavo vaišinamas: išgerdavo šlakelį degtinės ir triaukšdavo riešutus. Jau seniai nebuvau juokęsis, bet šį kartą negalėjau susilaikyti nesikvatojęs. Kvatojau taip smarkiai, kad net kraujas plūstelėjo man į lūpas.

Pikaras vis dar tauškė niekus, kai staiga išgirdome patrankų keliamą triukšmą ir pamatėme pas mus atskubantį šeimininką. Jis atrodė labai sutrikęs, kalbėjo neužsičiaupdamas. Paskui, šiek tiek nusiraminęs, pasakė, kad matė, kaip bavarus kareivius persekiojo kazokai iki pat durų to namo, kuriame buvome įsikūrę.

Miesto įgula paskelbė pavojaus signalą. Pikaras, išgirdęs šiuos garsus, prišoko prie manęs, sudavė man per petį ir, neleisdamas pasakyti nė žodžio, pareiškė:

– Na, mano tautieti! Mes esame imperatoriaus gvardijos kareiviai ir pirmieji turime skubėti apsiginkluoti! Mes negalime leisti, kad tie laukiniai suvalgytų duoną, kuri šį vakarą turėjo atitekti mums! Jeigu dar turite jėgų, sekite paskui mane. Suvieniję jėgas mes nugalėsime tuos valkatas ir aš nemanau, kad tai padaryti mums bus sunku!

Aš nusekiau paskui Pikarą. Kai kurie žmonės skuodė tekini patys nežinodami kur, bet didžioji dauguma susibūrė ketindama kautis. Beje, buvo ir lengvabūdžių, kurie nekreipė dėmesio į tai, kas čia vyksta.

Mes sutikome specialiosios paskirties būrio grenadierius ir gvardijos šaulius. Pikaras liepė man stoti į eilę greta kitų jau išsirikiavusių kareivių. Ten, kairėje pusėje, buvo ir dvidešimt ginkluotų karininkų. Aš sekiau paskui juos nežinodamas, nei kas mums vadovauja, nei kur mes traukiame. Kopėme į kalną. Čia

nebuvo laikomasi jokios tvarkos, visi darė tai, ką norėjo. Daugelis iš susirinkusiųjų krito netekę jėgų arba atsiliko ir vilkosi uodegoje. Jau buvome įveikę du trečdalius kalno, kai pajutau baisų nuovargį ir parkritau. Man į pagalbą atskubėjo lietuvis valstietis, ir aš, jo padedamas, vargais negalais pakilau. Paprašiau to šaunaus žmogaus nepalikti manęs vieno ir, norėdamas būti tikras, kad jis lydės mane, daviau jam keturių frankų vertės rusiškų monetų ir stiklinę degtinės, kurią buvau supylęs į nedidelį indą. Valstietis apsidžiaugė ir net pasisiūlė, jei reikės, nešti mane ant nugaros. Mes tęsėme savo žygį per vietovę, nusėtą lavonais ir kritusiais arkliais, kurie, kaip jis man pasakė, žuvo šį rytą. Ant žemės mėtėsi daug ginklų; mano palydovas pasilenkęs rinko karabinus ir šovinines, kurių, kaip sakė, reikės per kautynes su rusais.

Iškentę visas baisybes mes pagaliau užkopėme į kalną, kur jau kovėsi prūsai. Ten buvo du šimtai žmonių, tarp jų trys ketvirtadaliai gvardijos kareivių, išsirikiavusių akis į akį su priešais. Bavarai, kurie kovėsi atsitraukę, išsiuntė keletą žmonių į kalno viršūnę su dviem patrankomis. Pakako dviejų kartečių, kad užpuolikai dingtų. Kadangi pozicija, kurioje atsidūrėme, buvo prasta, be to, spaudė stiprus šaltis, nutarėme aplinkkeliais grįžti į Vilnių, nors žinojome, kad ten tvarka visiškai pašlijusi. Siaubas buvo užvaldęs visus įgulos, kurią sudarė beveik vien užsieniečiai, kareivius; supanikavę žmonės rengėsi išvykti iš šio miesto, jie krovėsi daiktus į vežimus, roges, kinkė arklius. Kurį laiką buvo girdėti tokie šūksniai:

– Kas matė, kur yra mano arklys? Kur dingo mano vežimas? Sulaikykite tuos, kurie sprunka mano rogėmis!

Šią baisią suirutę mieste išprovokavo vagių gaujos, susiformavusios vos tik mums įžengus į Vilnių. Apie tokias gaujas aš jums jau pasakojau ankstesniuose šių prisiminimų puslapiuose. Nutaikę gerą progą ilgapirščiai apvogdavo karietas ir roges, kuriose būdavo maisto produktų, aukso ir sidabro. Visas kelionės atsargas

dažniausiai kontroliuodavo karo komisarai, tiekėjai ir kiti armijos tarnautojai, kurie, pamatę, kad nuo vagių neįmanoma apsiginti, juolab sužinoję, kad labai daug jų gaujų siautėja kelyje į Kauną, paprašė mūsų pagalbos. Būdamas priemiestyje aš nepanorau užsukti į pastatą, kuriame buvo įsikūrę mūsų bataliono kareivių likučiai. Nusprendžiau verčiau traukti į centrą, nes turėjau du tikslus: gauti duonos, kurios mudu su Pikaru buvome užsiprašę, ir papasakoti apie susidūrimą su rusais. Vos spėjau grįžti į aikštę, visi jau buvo išsirikiavę eilėmis, visų galvose sukosi mintys apie tai, kad vargu ar artimiausiu laiku bus galima tikėtis sulaukti ramių laikų. Pasileidau tekinas į dešinę, nes norėjau kuo greičiau susirasti Pikarą, bet, dideliam mano nustebimui, paaiškėjo, kad jis atsidūrė tarp pirmųjų, tai yra tarp tų, kurie pasuko į kairę. Kartu su juo žygiavo dešimt grenadierių, kuriems vadovavo karininkas. Tai buvo karaliaus Miurato sargybos pastiprinimas. Miuratas jau buvo išvykęs iš miesto centro ir ketino apsistoti jo priemiestyje, prie kelio, vedančio į Kauną.

Aš nutariau žūtbūt susirasti būstą, kuriame įsikūrė karalius Miuratas. Nuėjęs kelio gabalą, atsidūriau priešais namą, kuriame buvo apsistojęs maršalas Nėjus: priešais jo duris daug reguliariosios kariuomenės ir gvardijos grenadierių šildėsi prie liepsnojančio laužo. Turėjau gerą progą atsipūsti ir aš. Matydami, koks esu nelaimingas, jie maloniai pakvietė mane prisijungti prie jų būrio. Daugelis iš jų buvo sveiki ir žvalūs, vilkėjo gerais drabužiais.

Kai pasakiau, kad esu labai nustebęs, matydamas juos nesuvargusius, jie man pasakė, kad nebuvo nukeliavę iki pat Maskvos. Sužeisti per Smolensko apsiaustį, jie buvo evakuoti į Vilnių, kuriame ir leido visą tą laiką, kol mes čion atžygiavome. Sakė, kad buvo pasiruošę, jeigu reikės, bet kada stoti į mūšį. Paklausiau jų, ar galėtų duoti man duonos. Jie, kaip ir žydas, atsakė, kad galėtų, jei likčiau su jais iki vakaro arba ateičiau pas juos vakare. Pasakiau, kad būtinai turiu sugrįžti į priemiestį, bet pažadėjau

vakare vėl ateiti ir kad už kareivišką duoną mokėsiu po penkis frankus. Kai jau ketinau atsisveikinti ir leistis į kelią, jie pranešė, kad prieš pat man atvykstant prie miesto buvo pasirodę rusai ir kad pas maršalą atvykęs vokiečių generolas patarė jam kuo skubiau išvykti, nes iš rusų galima laukti visokiausių netikėtumų; išklausęs jo žodžių maršalas, ranka rodydamas į šimtus grenadierių, kurie šildėsi prie laužo kieme, atsakė, kad jis nakvos čia kartu su visais ir jam nusispjauti į rusų kazokus.

Aš paklausiau, kiek žmonių sudaro maršalo sargybą.

– Apie šešiasdešimt, – atsakė man ant dėžės sėdintis būgnininkas. – Tiek sveikų vyrų mes čia suradome. Aš lydžiu maršalą nuo tos dienos, kai mūsų armija persikėlė per Dneprą, ir nuo to laiko kazokai kaip kokie šunys persekioja jį. Prisiekiu Aukščiausiuoju, jeigu nebūtų taip šalta ir jeigu mano letena nebūtų nušalusi, aš duočiau signalą rytoj juos pulti, kasdien kviesčiau į kovą su jais!

Pasukau į priemiestį. Įėjęs į namą, kuriame buvome įsikūrę, pamačiau, kad visi mano draugai miega sugulę ant lentų. Jie buvo užsikūrę krosnį, kambaryje buvo labai šilta. Jaučiau baisų nuovargį, todėl nieko nelaukdamas atsiguliau šalia jų ir kietai užmigau.

Buvo antra valanda nakties, kai prabudau. Kadangi maršalo sargybos grenadieriams buvau pažadėjęs grįžti, pasakiau savo draugams, kad einu į miestą ieškoti duonos, nes dabar pats laikas leistis į paieškas, mat visi kietai įmigę, be to, aš turiu rusiškų banknotų. Jie ėmė mane atkakliai įtikinėti, tvirtino, kad toji kelionė pernelyg tolima. Atsakiau, kad gerai įsidėmėjau kelią ir kad susisuksiu per kokią valandą, nes geresnė proga gauti duonos vargu ar dar pasitaikys. Be to, pasakiau, kad tikiuosi susitikti žydus, su kuriais man pavyks padaryti gerus mainus. Daugumas pareiškė norį mane lydėti, bet taip ir neįstengė pakilti iš savo guolių. Atsikėlė vienintelis Baji, seržantas velitas, kiti pasiūlė mums savo penkiasdešimties frankų vertės rusiškus banknotus po šimtą rublių. Tuos pinigus mes buvome įsigiję dar Maskvoje.

Lauke švietė mėnulis, buvo gana šviesu, bet, kai atsidūrėme gatvėje, vos ištvėrėme neapsisukę ir negrįžę vidun, nes lauke spaudė baisus šaltis.

Iki pat miesto vartų nesutikome nė vieno žmogaus. Prie vartų irgi nebuvo jokio sargybos posto, nė vieno sargybinio: rusai galėjo įžengti į miestą taip pat lengvai kaip ir mes. Kai atsidūrėme priešais pirmąjį kairėje stovintį namą, pro rūsio langelį, iš kurio sklido šviesa, aš pamačiau, kad tai kepykla ir kad joje kepama duona. Kuo arčiau ėjome prie to namo, tuo stipresnis kvapas kuteno mums nosių šnerves. Mano draugas ėmė drebėti. Kažkas paklausė, ko norime. Nesikuklindami atsakėme:

– Greičiau atidaryk duris, mes esame generolai!

Durys tučtuojau atsidarė ir mes įžengėme į vidų. Mus palydėjo į didelį kambarį, kuriame pamatėme daug aukštesniųjų karininkų, sėdinčių ant žemės. Niekas nė nebandė išsiaiškinti, kas tokie mes esame, kodėl pasiskelbėme esą generolai, nes jau labai seniai niekas nesistebėjo vienoje draugėje matydami aukštesniuosius karininkus ir eilinius kareivius.

Prie rūsio durų stovėjo stambi moteris; paklausėme jos, ar ji galėtų parduoti mums duonos. Toji atsakė, kad šiuo metu negalinti, nes duona dar nespėjusi iškepti, ir pasiūlė lipti žemyn į rūsį, kur buvo įsikūrusi kepykla. Joje, patarė ji, mums bus kur kas saugiau laukti. Karininkas, kuris gulėjo ant šiaudų ryšulio ir buvo užsiklojęs dideliais kailiniais, atsikėlė ir nulipo žemyn kartu su mumis. Ten pamatėme du jaunus kepėjus. Jiedu miegojo. Mes įdėmiai dairėmės po visus kampus, bet taip nieko ir neįžiūrėjome. Jau buvome pradėję nuogąstauti, kad toji moteris, ko gero, bus mus apgavusi, tik staiga po duonkubiliu išvydau didelę pintinę. Prisitraukiau ją arčiau prie savęs. Galite įsivaizduoti, kaip mes apstulbome išvydę septynis didelius baltos duonos kepalus, sveriančius apie tris su puse svaro, nė kiek neprastesnius nei tie, kuriuos kepdavo Paryžiuje. Kokia laimė! Koks radinys

tų, kurie duonos nebuvo turėję burnoje apie penkiasdešimt dienų! Čiupau du kepalus, mano draugas pastvėrė dar du, karininkas pasiėmė likusius tris kepaliukus. Tas karininkas buvo vardu Fušė, grenadierius velitas, tuo metu – vieno iš Jaunosios gvardijos pulkų adjutantas majoras, nūnai – maršalas.

Mes išėjome iš rūsio. Moteris tebestovėjo prie durų. Mes jai pasakėme, kad sugrįšime rytą, nes, kaip žinia, buvo kepama nauja duonos partija. Norėdama kuo greičiau mūsų atsikratyti, apsimesdama, kad nemato, ką mes nešamės, ji greitai atidarė duris ir mes atsidūrėme gatvėje[1].

Atsidūrę laisvėje numetėme savo ginklus ant sniego ir ėmėme ryti duoną kaip nepasotinami ėdrūnai; skubėdamas aš susibraižiau lūpas ir dabar nebegalėjau skanauti duonos, nors labai jos norėjau.

Tuo metu prie mūsų priėjo kažkokie žmonės. Jie paklausė, ar neturime ko nors jiems parduoti ar išsikeisti. Mes atpažinome žydus. Pasakiau jiems, kad turime rusiškų banknotų, kupiūrų po šimtą rublių. Paklausėme, kiek frankų už vieną kupiūrą mums galėtų pasiūlyti jie.

– Penkiasdešimt! – vokiškai pasakė pirmasis.

– Penkiasdešimt penkis! – pasiūlė antrasis.

– Šešiasdešimt! – pakėlė kainą pirmasis.

Galų gale jis pasiūlė mums septyniasdešimt septynis, o aš iškėliau sąlygą, kad jis mums primokėtų kava su pienu. Tuomet antrasis sušuko:

– Aštuoniasdešimt!

Sandėris buvo baigtas ir, kadangi mums buvo pažadėta kavos su pienu, išsiderėję aštuoniasdešimt frankų už banknotą, mes nebenorėjome gaišti laiko tolesnėms deryboms.

Žydas, su kuriuo sudarėme sandėrį, nusivedė mus pas bankininką, nes tiek pinigų grynais su savimi neturėjo. Bankininkas

---

[1] Aš buvau susitikęs generolą Fušė ir priminiau jam šį Vilniaus epizodą.

irgi buvo žydas. Jis paprašė, kad pasakytume, kiek banknotų mes turime. Atsakėme, kad devynis. Paėmęs kupiūras apžiūrėjo jas labai įdėmiai, kaip kad įprasta žydams. Paskui nuėjo į kitą kambarį, o mes, laukdami jo, atsisėdome ant suolo ir išsitraukę duonos kepaliuką ėmėme užkandžiauti. Mus atlydėjęs žydas liko kartu su mumis. Netrukus jis atsistojo ir nuėjo į tą kambarį, į kur neseniai buvo išėjęs bankininkas. Mes ramiai laukėme, kol jie sugrįš, nes manėme, kad jiedu skaičiuoja pinigus.

Užsinorėję išgerti kavos su pienu ėmėme šiek tiek nekantrauti; pašaukėme šeimininką, bet jokio atsakymo neišgirdome. Staiga man šovė į galvą mintis, kad jie ketina mus apvogti. Savo nuogąstavimus išdėsčiau draugui, pasirodo, ir jam buvo kilęs toks įtarimas. Tada jis trenkė šautuvo buože į prekystalį. Kai nesulaukėme jokio atsako, jis dar kartą trenkė į eglinių lentų pertvarą, skyrusią vieną kambarį nuo kito. Mes garsiai paklausėme, kur yra mūsų pinigai. Jie paprašė šiek tiek palaukti. Mano draugas užtaisė savo ginklą, aš staiga šokau prie tų žmonių ir pareikalavau kuo greičiau atiduoti mums priklausančius pinigus. Jie pareiškė, kad skuba juos skaičiuoti ir kad du trečdalius sumokės auksu. Pareikalavome, kad eitų kartu su mumis į gatvę. Jie ėmė protestuoti ir teisintis, kad viską daro teisingai. Mes atsakėme, kad patikėsime gera jų valia tik tuo atveju, jeigu jie tuojau pat atiduos mums žadėtus pinigus ir, kaip buvo žadėję, pavaišins kava. Bankininkas nusivedė mus į savo namus ir ištesėjo savo pažadą.

Kadangi maisto jau turėjome, mano draugas panoro grįžti į priemiestį, o aš jaučiausi pavargęs ir negalavau, todėl nusprendžiau likti čia nakvoti. Su manimi liko ir du jaunuoliai bavarai, todėl jaučiausi saugus; pinigus užsikišau už juostos, o duoną įsidėjau giliai į kuprinę. Miegojau ant kanapos, buvo ketvirta valanda nakties.

Ilsėjausi viso labo tik pusvalandį, nes mane ėmė kamuoti nepakenčiami diegliai. Sukaupęs visas jėgas šiaip taip atsikėliau. Paskui mane supykino ir aš išvėmiau viską, ką neseniai buvau

suvalgęs. Negalėjau atsipalaiduoti ir nors truputį pailsėti, nes mane apniko įkyrios mintys apie tai, kad žydas galbūt vaišino užnuodyta kava su pienu. Galiausiai, pasijutęs visai prastai, nutariau išsitraukti iš kuprinės degtinės butelį, kurį labai branginau. Pasikviečiau į kompaniją vieną jaunuolį bavarą, pasakiau, kad noriu pavaišinti jį degtine. Trūktelėjęs stipriosios, pasijutau šiek tiek geriau. Paskui išsitiesiau ant kanapos ir užmigau. Nežinau, kiek laiko čia išgulėjau, bet, kai pabudau, apsižiūrėjęs pamačiau, kad mano kuprinėje duonos nebėra. Tebuvo likęs nedidelis gabalėlis, kurį buvau įsikišęs į krepšį. Ten gulėjo ir degtinės butelis, kurį, laimė, buvau pasidėjęs prie šono. Rabino kepurė, kurią buvau paslėpęs po kiveriu, taip pat buvo dingusi, kaip, beje, ir abu bavarai jaunikaičiai. Bet, kad ir kaip ten būtų, ne tai dabar man kėlė didžiausią nerimą. Mano nuogąstavimai buvo susiję su mano paties problemomis. Dešinioji mano koja buvo nušalusi, joje atsivėrė žaizda. Dešiniosios rankos viduriniojo piršto pirmasis pirštakaulis irgi buvo sužeistas; vakar, kai lauke buvo dvidešimt aštuoni laipsniai šalčio, koja taip įsiskaudėjo, kad negalėjau apsiauti aulinio bato. Gelbėjausi apvyniodamas ją skuduru, prieš tai ištepdamas tepalu, kurio buvau gavęs dar būdamas Lenkijoje. Atlikęs šią procedūrą koją dar kartą apvyniodavau avikailiu ir apsirišdavau virvėmis. Tą patį darydavau ir su dešiniąja ranka.

Jau ketinau išeiti, bet žydas pakvietė dar šiek tiek pasilikti. Jis man pasiūlė nusipirkti iš jo ryžių. Nusprendžiau jų nusipirkti ir taip bent kiek gintis nuo bado. Paprašiau jo, kad parūpintų man indą, kuriame būtų galima išsivirti mėsos ar ko nors kito; jis išėjo ir netrukus grįžo nešinas nedideliu rusvo vario katiliuku. Įsidėjau jį į savo kuprinę šalia aulinio bato. Sumokėjęs žydui už pirkinius dešimt frankų, išėjau iš jo namų.

Kai atsidūriau gatvėje, išgirdau širdį veriantį baisų riksmą, prie namo durų pamačiau moterį, kuri raudojo palinkusi virš lavono. Moteris paprašė, kad išklausyčiau jos ir, jeigu galėsiu, pagelbėčiau:

– Vakar aš apsistojau namuose, kur gyvena žydas, kartu su piktadariais. Mano vyras sunkiai sirgo. Naktį jie apiplėšė mus: paėmė viską, ką su savimi turėjome. Rytą aš išskubėjau kam nors pasiskųsti. Įsitikinusi, kad niekas net neketina man padėti, sugrįžau slaugyti savo vargšo vyro; bet kai atsidūriau prie šio namo, pakraupau iš siaubo išvydusi prie durų gulintį lavoną! Tie niekšai tik ir laukė, kol aš išeisiu, kad galėtų nužudyti mano vyrą! Pone, – ėmė maldauti ji, – nepalikite čia manęs vienos! Pasiimkite ir mane kartu!

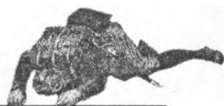
Pasakiau jai, kad tai neįmanoma ir kad bus geriau, jeigu ji prisijungs prie tų, kurie išėjo iš šio namo. Ji ranka parodė ženklą, kad to daryti negalinti. Išgirdęs šautuvo šūvius aš palikau nelaimingąją ir nuėjau pas savo pulko draugus. Dešimt tūkstančių mūsų armijos kareivių jau traukė Kauno kryptimi. Tarp jų buvo ir moterų, ir vaikų. Visi grūdosi, stumdėsi, skubėjo užimti savo vietas.

Vėliau aš susitikau Jaunosios gvardijos kapitoną, kilusį iš to paties krašto[1] kaip ir aš. Jį lydėjo leitenantas ir tarnas. Kapitonas jojo ant leisgyvio arklio. Jis nebeturėjo savo kuopos, jo pulkas irgi nebeegzistavo. Papasakojau apie visus savo vargus, jis davė man truputį arbatos ir cukraus gabaliuką, bet netrukus plūstelėjo naujų žmonių minia, ir mes buvome atskirti vienas nuo kito. Triukšmingos minios priekyje stovintis būgnininkas būgnijo atsitraukimo signalą. Ten buvo išsirikiavęs įgulos specialiosios paskirties būrys, bet jis buvo taip toli, kad aš negalėjau matyti, kas ten vyksta. Taip mes keliavome daugiau kaip pusvalandį; atsidūrėme priemiesčio pakraštyje. Čia galėjome lengviau atsikvėpti ir dabar keliavome kaip kas išmanėme. Kai jau buvome už miesto ribų, aš negalėjau nuvyti slogių minčių, kad tik prieš penkis mėnesius mūsų armija – didelė ir stipri – įžengė į Lietuvos sostinę, o dabar išžygiuoja iš jos suvargusi ir sumenkusi.

---

[1] Ponas Debonezas iš Kondė, bataliono vadas. Žuvo Vaterlo mūšyje.

X

Iš Vilniaus į Kauną. Pulko šuo. Maršalas Nėjus. Armijos turtas. Aš apnuodytas. „Vagies tepalas“. Senasis grenadierius. Falopa. Generolas Rugė. Iš Kauno į Elbingą. Dvi markitantės. Seržanto nuotykiai. Aš randu Pikarą. Žydų rogės. Pikčiurna. Yluva. Atvykimas į Elbingą

Mes buvome nuėję tik ketvirtį ljė už Vilniaus, kai kairėje pusėje, ant kalvos, ir dešinėje, lygumoje, pamatėme kazokus. Šį kartą jie nerizikavo ir neprijojo arčiau prie mūsų. Kai praėjo dar šiek tiek laiko, aš pamačiau ant žemės parkritusį artilerijos gurguolės karininko arklį. Jo nugara buvo apklota avikailiu. Tas kailis labai tiko mano vargšėms ausims pridengti, nes jeigu nebūčiau ėmęsis jokių priemonių, tikrai būčiau jų netekęs. Savo kuprinėje turėjau žirkles. Jas radau kazoko, kurį nušoviau lapkričio 23 dieną, įrankių lagaminėlyje. Nusprendžiau atsikirpti gabalą avikailio ir pasidaryti ausines, kurios galėtų man laikinai pavaduoti rabino kepuraitę, bet, kadangi dešinioji mano ranka buvo nušalusi, o kairioji nutirpusi, to padaryti niekaip negalėjau. Labai nusiminiau, bet priėjo kitas kareivis, kur kas sveikesnis nei aš; jis buvo iš Vilniaus įgulos. Mano laimei, tas kareivis peiliu atrėžė pavaržos

gabalą ir, perpjovęs per pusę, vieną puselę padavė man. Kai viską tinkamai susitvarkiau, užsidėjau ausines ir leidausi į kelią.

Nugriaudėjo du patrankos šūviai, paskui prasidėjo susišaudymas. Tai iš Vilniaus su savo žmonėmis išžygiavo maršalas Nėjus. Ariergarde jį puolė rusai, jis nepasidavė. Tie, kurie nebegalėjo stoti į kovą, paspartino žingsnį; aš irgi norėjau eiti sparčiau, bet mano koja buvo nušalusi, apavas labai prastas, be to, mane visą laiką kamavo diegliai, todėl dažnai būdavau priverstas sustoti ir pailsėti. Šiaip ar taip, kol kas vilkausi kolonos uodegoje. Staiga už nugaros išgirdau triukšmą. Ant manęs užgriuvo Reino konfederacijos kareiviai. Taip netikėtai pastumtas, visu ūgiu išsitiesiau ant sniego. Kareiviai suvirto man ant nugaros. Reikėjo padėti daug pastangų norint atsikelti, jutau stiprų skausmą, bet per visą tą laiką buvau įpratęs kentėti, todėl ir šį kartą nepratariau nė žodžio priekaištaudamas. Toli už manęs buvo matyti ariergardas; žiūrėjau ten link, o mano galvoje sukosi mintys, kad, nelaimei, ten esantieji netrukus pasivys mane ir pralenks. Maršalas, pastebėjęs, kad iš miesto dar plūsta minia gerokai nuo mūsų atsilikusių kareivių, įsakė sustoti ant kalvos ir palaukti, kol jie mus pasivys ir prisijungs prie gurguolės. Maršalą, kad šis galėtų apsiginti nuo užpuolikų, lydėjo apie tris šimtus mūsiškių.

Priešais save pamačiau vyrą, kurį atpažinau iš apsiausto su gobtuvu. Tokius apsiaustus nešiojo mūsų pulko kareiviai. Jis ėjo labai susikūprinęs, sulinkęs nuo naštos, kurią tempė ant savo pečių. Padėjau daug pastangų, kol pasivijau jį, o kai priėjau arčiau, pamačiau, kad vyriškis neša ant pečių šunį. Atpažinau jį. Tai buvo senas mūsų pulko seržantas, vardu Dobentonas[1]; netrukus išsiaiškinau, kad tas šuo, kurio iš pat pradžių neatpažinau, yra mūsų pulko šuo.

Mane pribloškė tai, kad šuo buvo toks pasikeitęs; pasakiau seržantui, kad mane labai nustebino jo išvaizda. Paskui, matydamas,

---

[1] Seržantas Dobentonas, šaunus vyrukas, Italijos kampanijos dalyvis.

kad jis vos pavelka kojas, net nelaukdamas atsakymo paklausiau, gal jis ketina suvalgyti tą šunį, nors, be jokios abejonės, arkliena būtų kur kas geresnis pasirinkimas.

– O ne! – sušuko jis. – Jau mieliau sutikčiau suvalgyti kazoką; tu neatpažinai Mutono, nes jo kojos nušalusios ir jis nebegali eiti.

– Teisybę sakai, – tariau aš. – Bet ką tu ketini toliau daryti?

Aš uždėjau Mutonui ant nugaros dešiniąją skuduru apvyniotą ranką, o jis pakėlė galvą, pasižiūrėjo į mane ir, regis, atpažino. Dobentonas man pasakė, kad dar prieš septintą ryto rusai jau buvo užėmę tuos priemiesčio namus, kuriuose mes buvome įsikūrę. Dvylikos tūkstančių gvardijos kareivių ir karininkų, kurie nespėjo ar nepajėgė pasitraukti kartu su visais, likimas dabar priklausė nuo rusų malonės. Jam ištverti padėjo šuns, kuris buvo paliktas kelyje, atsidavimas. Vargšelis mūsų atvykimo į Vilnių išvakarėse, kai lauke spaudė dvidešimt aštuonių laipsnių šaltis, labai sušalo, taigi šį rytą, kai buvo visiškai aišku, kad šuo pats negali vaikščioti, buvo nuspręsta atsisakyti jo. Bet Mutonas, matyt, nujausdamas, jog norima jo atsikratyti, ėmė taip kaukti, kad seržanto širdis neatlaikė ir jis nutarė pasiaukoti ir pabandyti išgelbėti šunį. Bet vos tik jie nukeliavo dešimt žingsnių gatve, seržantas įsitikino, kad iš tokio ėjimo nieko gera negalima tikėtis: vargšelis šuo, nors labai stengėsi, kas akimirką krito ant žemės besdamasis nosimi į sniegą. Neliko nieko kita, kaip tik užsikelti Mutoną ant pečių, pasisodinti ant savo kuprinės ir prisijungti prie maršalo Nėjaus, kuris keliavo ariergarde su saujele vyrų.

Taip palengva kėblindami į priekį pamatėme šovinių dėžę, kuri užtvėrė mums dalį kelio. Ji buvo atidaryta, į ją buvo sukrautos drobinės kuprinės, bet jos buvo tuščios. Ši šovinių dėžė tikriausiai čia buvo palikta ir ištuštinta vakar arba šį rytą, nes joje buvo gabenami džiūvėsiai ir miltai. Paprašiau Dobentono trumpam sustoti, nes mane surėmė labai stiprus dieglys; jis mielai man pritarė, nes jam irgi reikėjo šiek tiek pailsėti ir pasidžiaugti Mutonu.

Vos tik mes sustojome ir ėmėme žvalgytis aplinkui, pamatėme būrį jaunų vyrų, Vilniaus įgulos kareivių, kurie išvyko iš miesto auštant. Jie laukė maršalo Nėjaus, nes norėjo prisijungti prie jį lydinčių žmonių. Tie kareiviai buvo įsikūrę dešinėje kelio pusėje, už kokių trisdešimties žingsnių nuo mūsų. Netrukus kairėje kelio pusėje išvydome dar vieną būrį raitininkų. Jų buvo apie dvidešimt; jiems vadovavo karininkas. Vėliau paaiškėjo, kad tai rusai. Tai buvo kirasyrai su juodais šalmais, vilkintys baltais drabužiais. Juos lydėjo šen ir ten išsibarstę kazokai. Iš jų elgesio buvo galima spręsti, kad jie nori sutrukdyti Vilniaus įgulos kareiviams atsitraukti, neleisti ramiai keliauti į priekį mums ir kitiems nelaimingiesiems, kurie, būdami ariergarde, iš visų jėgų šaukė:

– Saugokis kazokų!

Vilniaus įgulos kareiviai, kuriems vadovavo du karininkai ir kurie tikriausiai rusus pamatė anksčiau nei mes, įstengė apsiginti nuo juos puolančių kazokų. Vykdydami savo sumanymą, jie, išsirikiavę puslankiu, pasuko į kairę nedidelės kalvos link.

Tuo metu mūsų dėmesį patraukė reguliariosios armijos grenadierius, kuris pasileido tekinas, nes norėjo užimti vietą tarp besiginančių nuo užpuolikų kareivių. Mes irgi norėjome sekti jo pavyzdžiu, deja, mano padėtis buvo tokia, kad negalėjau to padaryti. Dobentonas, kuris norėjo atsikratyti Mutono, ketino paguldyti šunį į šovinių dėžę, bet mes neturėjome tam laiko, nes raitininkai pasileido risčia vydamiesi kareivius. Jie užtvėrė jiems kelią ir davė ženklą kuo greičiau mesti ant žemės šautuvus. Driokstelėjo šūvis – tai buvo atsakymas. Šūvį iš savo šautuvo paleido prancūzas grenadierius, spėjęs prisijungti prie puolamų kareivių.

Nuaidėjus šūviui manėme, kad užvirs kautynės ir kris pusė raitininkų, bet, dideliam mūsų nustebimui, priekyje buvęs karininkas, paraginęs arklį, šoko į šoną. Padarę staigų posūkį kirasyrai nušuoliavo prie kareivių ir po kelių minučių priešininkai jau įnirtingai

kapojo vieni kitus kardais. Daugumas kareivių gelbėdamiesi pasileido bėgti. Raitininkai nedelsdami nė minutės puolė juos vytis.

Tą akimirką Dobentonas, norėdamas atsikratyti savo naštos, ėmė šaukti mane į pagalbą, bet netoli jo staiga tarsi iš po žemių išdygo trys raiteliai. Norėdamas apsiginti, jis norėjo pasislėpti po šovinių dėže. Mano padėtis buvo dar liūdnesnė: mane varstė diegliai, aš tirtėjau iš šalčio. Deja, laiko neturėjome, nes vienas iš trijų raitelių atsiskyrė nuo savo draugų ir prijojo prie pat mūsų. Be jokios abejonės, norint tinkamai apsiginti, reikėjo kur kas daugiau laiko, bet, kaip jau sakiau, aplinkybės susiklostė labai nepalankiai. Mutonas, kaip ir pridera geram šuniui, aplojo raitelį, ir tas šiek tiek sutriko. Jeigu šuo nebūtų buvęs pririštas prie odinio kuprinės diržo, jis tikrai būtų nušovęs vargšelį, bet dabar raiteliui neliko nieko kita kaip tik sukti ratu apie šunį. Tuo metu aš, nors miriau iš šalčio, šiek tiek atkutau ir dešiniąja ranka atsargiai, kad užpuolikas nepastebėtų, išsitraukiau ginklą.

Raitelis tebesuko ratu apie Dobentoną, tik dabar pasitraukė toliau, mat nenorėjo gauti kulkos į šoną. Matydamas, kad nė vienas iš mūsų nesiryžta iššauti, jis pamanė, kad mes neturime parako. Tuomet įsidrąsinęs prijojo arčiau prie Dobentono ir iš visų jėgų užsimojęs kirto kardu, bet Dobentonas spėjo atremti kirtį savo šautuvo vamzdžiu. Paskui raitelis metėsi į dešinę ir užsimojęs antrą kartą kirto per kairįjį petį. Šį kartą jis kliudė Mutonui galvą. Vargšas gyvulėlis sustaugė iš skausmo. Staugė taip baisiai, kad širdis plyšo pusiau tai girdint. Nors buvo sunkiai sužeistas, nors jo kojos buvo nušalusios, Mutonas greitai nušoko žemyn nuo savo šeimininko nugaros ir jau norėjo pulti jį sužeidusį raitelį, tačiau, kaip sakiau, buvo pririštas prie odinio kuprinės diržo. Staigiai trūktelėjus išvertė iš kojų savo nešėją. Dobentonas parkrito ant žemės. Tuomet pamaniau, kad jam jau nebepavyks išsigelbėti.

Aš atsiklaupiau ant kelių maždaug už dešimties žingsnių nuo tos vietos, kur gulėjo Dobentonas su Mutonu, ir neskubėdamas nusitaikiau į raitelį; nuspaudžiau gaiduką, deja, šautuvas neiššovė.

Tuomet raitelis, šaukdamas lyg būtų laukinis, pasuko arklį ir puolė prie manęs. Per tą laiką spėjau prišokti prie šovinių dėžės, esančios kairėje pusėje. Pasitikdamas užpuoliką, atstačiau durtuvą.

Matydamas, kad nepavyks manęs sudoroti, jis pasuko atgal prie Dobentono, kuris dar nebuvo atsistojęs, nes Mutonas tempė jį lodamas ir urgzdamas, nes negalėjo pulti raitelio. Dobentonas vargais negalais nušliaužė prie šovinių dėžės ranktūrių. Priešininkas pristabdė arklį nesiryždamas priartėti prie Dobentono. Sustojęs netoliese jis pakėlė aukštyn kardą grasindamas juo kirsti ir iš jo išvaizdos atrodė, kad taip nori pasityčioti iš vargšo Dobentono. Tas, leisgyvis, sušalęs ir išalkęs, nors jo veidas buvo sukritęs, išblyškęs ir pajuodęs nuo laužo dūmų, dabar atrodė įgavęs narsos ir energijos, todėl darė keisto, gal net komiško žmogaus įspūdį. Šuo lyg pasiutęs lojo ir tampė vargšelį į visas puses. Jo akys blizgėjo, burną iškreipė pyktis, jis su neapykanta žvelgė į savo priešą, kuris, jeigu aplinkybės būtų susiklosčiusios kitaip, nebūtų rizikavęs taip ilgai likti priešais jį. Aš mačiau, kaip jis, norėdamas numalšinti troškulį, pasilenkdavo, pasisemdavo sauja sniego ir godžiai kimšo jį į burną. Paskui sudrebindavo savo ginklą tarytum per pratybas – taip grasino priešininkui.

Sprendžiant iš raitelio šūksnių ir gestų, nesunku buvo įsitikinti, kad prarado savitvardą. Be to, atrodo, buvo išgėręs nemažai stipriosios. Užpuolikas jojo čia į priekį, čia atgal ir be atvangos garsiai šūkavo. Paskui nušuoliavo prie atokiau stovinčių žmonių, kurie atsiliko nuo pagrindinės gurguolės, parvertė juos ant sniego ir ėmė trypti arklio kanopomis. Beveik visi tie žmonės buvo beginkliai, sužeisti, daugelio jų kojos ir rankos buvo nušalusios. Kitiems, kiek stipresniems už savo draugus, šiaip taip pavyko atsitraukti. Jie užėmė pozicijas ketindami nepasiduoti ir priešintis užpuolikams. Tai negalėjo ilgai trukti. Teliko viena: šauktis pagalbos arba pasiduoti.

Tuo tarpu raitelis prijojo prie mano draugo iš kairės pusės tebelaikydamas aukštai iškeltą kardą. Dobentonas atsisuko į mane ir garsiai sušuko:

– Nebijok! Lik savo vietoje! Nejudėk! Aš pats susitvarkysiu! Netrukus viskas bus baigta!

Vos tik jis ištarė šiuos žodžius, driokstelėjo šūvis. Dobentonui sekėsi kur kas geriau negu man. Šūvis buvo taiklus: iš Dobentono šautuvo paleista kulka pataikė kirasyrui į dešiniąją pažastį ir sulindo į dešinįjį šoną. Jis siaubingai sukliko, jį supurtė konvulsijos; po akimirkos jo kardas nukrito ant žemės, o ginklą laikiusi ranka nusviro žemyn. Kirasyrui iš burnos pasipylė kraujo srovė, jis išsitiesė visu kūnu ant savo arklio, kuris stovėjo nejudėdamas, nugaros ir atrodė kaip negyvas.

Vos tik Dobentonui pavyko išsivaduoti iš užpuoliko gniaužtų ir Mutono draugijos, už nugarų pasigirdo baisus triukšmas. Buvo girdėti šaukiant ir raginant:

– Pirmyn! Čiupkite durtuvus!

Aš tuojau pat išlindau iš šovinių dėžės, kurioje slėpiausi, pažvelgiau į tą pusę, iš kurios sklido garsūs šūksniai, ir pamačiau maršalą Nėjų su ginklu rankoje. Jis iš ariergardo skubėjo kuo greičiau atsidurti priešakinėse pozicijose.

Jį pamatę rusai išsilakstė kas sau į visas puses; tie, kurie skubėdami bloškėsi į dešinę, ten, kur baigėsi lyguma, susidūrė su kliūtimi: priešais juos aukštyn kilo ledu padengtas ir sniegu nuklotas stačiais krantais griovys. Nebuvo jokių galimybių per jį persikelti. Vieni iš jų grimzdo drauge su arkliais į sniegą, kiti liko vidury kelio. Sutrikę blaškėsi nežinodami, kokį sprendimą reikėtų nedelsiant priimti. Iš ariergardo mus pasivijęs kareiviai nusodino nuo arklių raitelius, patys ant jų atsisėdo, o rusus privertė pėstute keliauti kartu su visa armija. Mes lenkėme priešus nebekreipdami dėmesio į jų nepasitenkinimą. Teisybę pasakius, jie nebekėlė mums jokio pavojaus.

Niekada nepamiršiu, koks tokiomis sunkiomis aplinkybėmis orus buvo maršalas Nėjus, kaip jis grėsmingai atrodė, kokiu ryžtu spindėjo akys, kai jis žvelgė į priešus. Jis sugebėjo įkvėpti pasitikėjimą vargšams jį supusiems ligoniams ir sužeistiesiems. Tomis

akimirkomis jis panėšėjo į tikruosius antikos laikų herojus. Būtinai turiu dar pridurti, kad tomis paskutiniosiomis pražūtingo mūsų atsitraukimo dienomis jis kaip įmanydamas globojo ir gelbėjo mūsų armijos likučius.

Visa tai, apie ką jums ką tik papasakojau, truko viso labo tik dešimt minučių. Dobentonas, atrišęs Mutoną, nuskubėjo prie arklio. Iš už nedidelių eglaičių išlindo ten slėpęsis vyriškis. Jis nusiėmė šalmą, čiupo gyvulį už pavadžio ir pasišalino. Dobentonas palydėjo jį šūksniu:

– Sustok, niekše! Čia mano arklys! Dabar jis priklauso man!

Grenadieriui, kuris puolė rusus, pavyko išsigelbėti. Jis nujojo ten, kur grūdosi žmonės. Tuomet Dobentonas sušuko:

– Saugok Mutoną! Aš bėgsiu paskui arklį. Tas begėdis privalo jį man atiduoti, kitaip tikrai turės nemalonumų. Aš jam parodysiu!

Nespėjus jam baigti sakinio daugiau kaip keturi tūkstančiai įvairių tautybių kareivių pasipylė kaip didžiulis srautas ir atskyrė mus: aš likau vienoje pusėje, Dobentonas ir Mutonas – kitoje. Tie žmonės, traukę prieš maršalą, iš Vilniaus išėjo šiek tiek vėliau nei aš.

Kadangi prakalbau apie mūsų pulko šunį, manau, kad dabar pasitaikė pati geriausia proga papasakoti jo biografiją.

Mutonas buvo kartu su mumis nuo 1808 metų; mes radome jį Ispanijoje, netoli Benavento, ant upės kranto, kur anglai buvo atkirtę tiltą. Kartu su mūsų pulku Mutonas keliavo iki pat Vokietijos. 1809 metais jis dalyvavo Eslingo ir Vagramo mūšiuose, paskui vėl kartu su mumis atsidūrė Ispanijoje, kurioje buvo 1810 ir 1811 metais. Išvykdami iš šios šalies mes pasiėmėme jį į Rusiją, bet Saksonijoje jis kažkur dingo, o gal buvo pavogtas. Turiu pasakyti, kad Mutonas buvo labai gražus pudelių veislės šuo. Kai iki atvykimo į Maskvą buvo likę dešimt dienų, mes buvome priblokšti, kai pamatėme jį tarp kareivių. Greitai paaiškėjo, kad netrukus po mūsų iš Paryžiaus išvyko specialiosios paskirties būrys, kurį sudarė penkiasdešimt vyrų. Jie buvo gavę užduotį prisijungti prie mūsų pulko.

Kareiviai užėmė pozicijas netoli tos vietos, kur paskutinį kartą matėme Mutoną. Šuo atpažino mūsų pulko uniformą ir sekė paskui specialiosios paskirties būrio kareivius iki pat mūsų susijungimo vietos.

Dabar, eidamas vyrų, moterų ir kelių vaikų apsuptyje, aš visą laiką žiūrėjau, ar netoliese drauge su mumis keliauja ir šuo. Labai nuliūsdavau, jei jis kur nors trumpam dingdavo.

Būdamas užnugaryje aš nepastebėjau, kad maršalas Nėjus su savo ariergardu, išsidėsčiusiu ant nedidelės kalvos, metėsi į ataką.

Po šio įvykio buvau priverstas sustoti, nes nebegalėjau iškęsti visą laiką pastaruoju metu mane kamuojančių dieglių. Apsižvalgęs pamačiau priešais mane kylančią kalvą. Keliu, vingiuojančiu už kairiojo kalvos šlaito, buvo gabenamos šovinių dėžės, prikrautos aukso, sidabro ir įvairiausių daiktų. Jas traukė arkliais pakinkyti vežimai. Leisgyviai gyvuliai vos vilko kojas.

Po penkiolikos minučių aš šiaip taip nusigavau iki kalvos papėdės, kur nakčiai buvo įrengtas mūsų bivakas; šen ir ten degė laužai, aplink juos būriavosi nemažai žmonių, kurie atėjo pasišildyti ir pailsėti prieš kopimą. Pro šalį važiavo vienas kitas vėlyvas dar išvakarėse, vidurnaktį, iš Vilniaus priemiesčio išvykęs vežimas. Iš vieno jų iškrito ir atsidarė šovinių dėžė. Tie, kurie buvo netoli jos, galėjo pasiimti kiek tik nori sidabrinių. Buvo matyti ir nemažai stovinčių vežimų. Ant žemės gulėjo daug nukautų arklių.

Tuo metu pasigirdo šūviai. Susišaudymas vyko maršalo Nėjaus ariergarde, kairėje pusėje. Mes pastebėjome kazokus, kuriuos čion priviliojo mūsų laimikis. Jie nesiryžo priartėti arčiau, apdairiai laukė, kokie bus tolesni ariergardo veiksmai.

Nusprendžiau traukti į priekį, bet, užuot pasukęs tuo keliu, kuriuo buvo gabenamos šovinių dėžės, pasukau dešiniau, ten, kur kalvos šlaitu leisdamiesi į griovį įvirto beveik visi vežimai. Ten gulėjo ir šovinių dėžė, prikrauta lagaminų. Man labai knietėjo žvilgtelėti bent į vieno iš jų vidų, bet aš nerizikavau, nes būgštavau, kad paskui galiu nebeįstengti išsikeberioti iš griovio. Laimė,

Vilniaus įgulos sanitaras, matydamas, kokia kebli yra mano padėtis, labai paslaugiai pasiūlė padėti leistis žemyn ir padavė man ketverius plonus baltos drobės marškinius, kurių išties man labai reikėjo, ir medvilnines trumpas vyriškas kelnes. Iš adreso, kurį perskaičiau, sužinojau, kad tas lagaminas priklausė karo komisarui.

Labai džiaugiausi savo laimikiu, nes apatinių drabužių nebeturėjau nuo lapkričio 5-osios. Tą dieną savo skarmalus sudeginau, nes mane buvo apnikę parazitai. Visus drabužius tvarkingai sulanksčiau ir susidėjau į savo kuprinę.

Paėjėjęs šiek tiek tolėliau, pakėliau nuo žemės kartoninę dėžę, kurioje buvo dvi puikios kepurės. Kadangi jos buvo labai lengvos, pasikišau po pažastim, tą akimirką nė pats negalvodamas, ką su jomis veiksiu; matyt, tikėjausi, kad man pavyks iškeisti jas į kokį nors kitą reikalingesnį daiktą.

Kelias, kuriuo žingsniavau, suko į kairę, kirto tankius krūmus ir toliau vingiavo pagrindinio kelio link. Šį kelią išmynė pirmieji juo ėję žmonės, kurie pakirdo dar auštant ir užkopė į kalvą. Varginanti kelionė truko apie pusvalandį. Staiga toje kelio pusėje, kur buvo šovinių dėžės, pasigirdo šūviai, lydimi garsaus riksmo; tai maršalas Nėjus, įsitikinęs, kad jam nepavyks išgelbėti rasto lobio, liepė viską išdalyti kareiviams ir pradėti apšaudyti kazokus. Jokiu būdu nebuvo galima leisti, kad jie priartėtų prie mūsų. Dešinėje pusėje, tai yra toje pusėje, kur buvau ir aš, iš toli buvo matyti, kaip jie pamažu bando prisigretinti prie mūsų. Tokių kaip aš, klaidžiojančių kalnuose ir ieškančių kelio, norinčių kuo greičiau prisijungti prie savo pulko draugų, buvo ne vienas. Staiga pajutau, kad nebegaliu net žingsnio žengti – visai nebejaučiau kojų. Man neliko nieko kita, kaip tik išgerti didelį gurkšnį degtinės, kurios, laimė, dar turėjau, ir tik tada, sutelkus visas jėgas, pamažu slinkti į priekį. Užlipau kalno šlaitu į tokią aikštelę, iš kurios buvo gerai matyti kelias. Ėmiau įdėmiai žvalgytis aplinkui akimis ieškodamas krypties, kurią dabar turėčiau pasirinkti. Snigo

dideliais kąsniais ir, kol dairiausi, pasijutau stovįs didžiulėje pusnyje – iki pat pažastų. Būčiau likęs čia smaksoti ir sustiręs iš šalčio, bet laiku susigriebiau ir vargais negalais išsikapanojau iš pusnies.

Šiek tiek tolėliau pamačiau baraką, kuriame jau buvo daug žmonių ir nutariau traukti jo link. Kai priėjau arčiau, pamačiau, kad jame įsikūrė apie dvidešimt kariškių. Visi jie buvo gvardiečiai. Jų krepšiai buvo pilni penkių frankų monetų.

Pamatę mane jie ėmė garsiai šaukti:

– Kas nori už dvidešimt frankų auksu įsigyti penkiafrankių monetų?

Kadangi neatsirado tokių, kurie būtų panorę išsikeisti pinigus, jie sutriko ir ėmė siūlyti monetas visiems, kas jų neturėjo. Teisybę pasakius, šią akimirką man labiau rūpėjo mano sveikatos būklė, o ne pinigai. Aš atsisakiau sandėrio, nes turėjau aštuonis šimtus frankų auksiniais ir daugiau kaip šimtą frankų monetomis po penkis frankus.

Nutariau likti šiame barake ir iš avikailio pasidaryti galvos apdangalą, kad apsaugočiau nuo šalčio ausis. Deja, nebeliko laiko pasikeisti marškinius. Paskui nuėjau paskui muzikantus, kurie norėjo pasikeisti pinigus. Maniau, kad jie neturėtų būti labai toli, taigi paspartinau žingsnį juos vydamasis.

Netrukus vėl driokstelėjo šūvis, paskui pasigirdo šaudymas ir mes buvome priversti paspartinti žingsnį. Tie, kurie nešėsi krepšius, pilnus monetų, norėdami palengvinti savo naštą, dalį jų išpylė. Daugelis iš jų buvo įsitikinę, kad geriau tuos pinigus palikti šovinių dėžėse, kad kiti kareiviai, traukiantys paskui juos, galėtų pasiimti monetų. Jie neturėjo daug laiko, nebebuvo kam atitempti tuščių dėžių.

Vėliau aš mačiau ne vieną kareivį, traukiantį ta kryptimi, kur buvo sustatytos šovinių dėžės. Jų rankose buvo krepšiai su pinigais. Daugelio iš jų rankų pirštai buvo nušalę ar nutirpę, neįstengdami nešti sunkių nešulių, tie vyrai kvietėsi į pagalbą tuos, kurie keliavo tuščiomis rankomis. Jie siūlė atiduoti pusę įgyto turto.

Po visų patirtų nuotykių pagaliau leidausi į kelią. Šaltis šiek tiek atlėgo, todėl nutariau sustoti ir pailsėti. Pamačiau netoliese vyrus, kurie tuo metu keitėsi pinigus. Paskui išsitraukę ginklus jis ėmė šaudyti į kazokus. Šiek tiek aukščiau buvo apsistojęs ariergardas. Vežimai buvo pilni sužeistųjų, tačiau šalia jų dar atsirado vietos ir statinaitėms, į kurias buvo prikrauta sidabrinių monetų. Vyrai, niekaip negalėdami išmesti iš galvos minčių apie gerą laimikį, nutarė likti ariergarde ir apsistoti ten įkurtame bivake. Vakare jie patraukė prie šovinių dėžių ir vėl prisipildė savo krepšius. Tą patį darė ir kazokai.

Vargais negalais stūmiausi į priekį. Pamačiau link manęs traukiantį labai gerai apsirengusį Jaunosios gvardijos karininką. Vos tik jį pamatęs, iš karto atpažinau. Tai buvo Prinjeras – vienas iš mano draugų, karininko laipsnį gavęs prieš aštuonis mėnesius. Labai nustebau pamatęs jį traukiant iš tos pusės, kur neseniai buvome, ir kreipdamasis į jį vardu paklausiau, kur keliauja. Jis savo ruožtu paklausė manęs, kas aš toks. Priblokštas susitikimo su draugu, kaip ir aš, puskarininkiu, su kuriuo tarnavau tame pačiame pulke apie penkerius metus, negalėjau sulaikyti ašarų. Tik dabar, matydamas, koks jis pasikeitęs, supratau vargańą savo padėtį. Matyt, atrodžiau labai prastai, jeigu net jis manęs neatpažino. Tik po kelių akimirkų, įdėmiau į mane pažvelgęs, jis atsitokėjo ir draugiškai sušuko:

– Negali būti! Brangus mano bičiuli, tai tu! Koks tu nelaimingas! Tai sakydamas, jis parodė ranka į vyno gertuvę, kurią buvo prisirišęs sau prie šono. Paskui pridūrė: – Išgerk gurkšnelį!

Abi mano rankos buvo užimtos, todėl šaunusis Prinjeras, prilaikydamas mane dešine ranka, įpylė man į burną vyno.

Paklausiau jo, ar jis buvo susitikęs su mūsų draugais. Jis man atsakė, kad nieko nebuvo sutikęs ir kad paskutiniąją naktį praleido toli nuo kelio, už ketvirčio ljė esančiame malūne. Pasakė, kad, jo nuomone, greičiausiai kolona jau praėjo šiuo keliu, nes pakeliui jis matė ne vieną ant kelio gulintį lavoną. Jis tik vakar labai miglotai sužinojo

apie mus ištikusias negandas. Jis traukia šiuo keliu turėdamas tikslą prisijungti prie armijos. Paskui nusiminęs pasakė:

– Armijos jau nebėra! – Po kelių minučių pridūrė: – Bet juk aš girdėjau šūvius!

– Jie nugriaudėjo ariergarde, kuriam vadovauja maršalas Nėjus.

– Kaip tik dėl to, – atsakė jis, – aš ir skubėjau norėdamas pasivyti savo draugus.

Dar šiek tiek pasišnekėjome, paskui atėjo laikas atsisveikinti. Jis nuoširdžiai apkabino mane. Pamatęs, kad po pažastim turiu kartoninę dėžę, paklausė, kas joje yra. Atsakiau, kad joje yra kelios kepurės. Su didžiausiu džiaugsmu atidaviau savo draugui tas kepures. Jos labai pravertė, nes jis galvą buvo prisidengęs tik kiveriu.

Vynas, kurio ką tik gavau, sušildė mano skrandį ir aš, įgijęs jėgų, nusprendžiau keliauti į pirmąjį bivaką. Praėjus valandai po atsisveikinimo su Prinjeru pamačiau tolumoje šviečiant laužo liepsną.

Prie jo buvo įsikūrę šauliai. Priėjau prie jų kaip prašytojas. Mano pasirodymas tų vyrų nė truputėlio nenustebino, nesileisdami į dideles kalbas, jie pasakė:

– Darykite kaip mes. Eikite ieškoti medienos ir užsidekite laužą!

Man neliko nieko kita, kaip paklusti. Jie buvo šešiese, jų laužo ugnis vos ruseno. Aplinkui nebuvo užuovėjos, vėjas nešė sniegą. Pamažu įsisiautėjo pūga.

Atsistojau jiems už nugarų ir ištiesiau rankas tikėdamasis bent šiek tiek pasišildyti. Mano nuotaika buvo slogi, pjaute pjovė miegas, tuomet prisiminiau, kad turiu degtinės butelį. Pasiūliau ir jiems išgerti, jie mielai sutiko palaikyti kompaniją ir susispaudę priėmė mane arčiau ugnies. Butelys keliavo iš rankų į rankas. Kai jį ištuštinome, atsisėdau ant savo kuprinės susiėmęs galvą rankomis ir užmigau neramiu miegu. Miegojau apie dvi valandas, bet dažnai pabusdavau, nes šaltis darėsi nepakenčiamas, be to, nuolat jutau skausmą. Kurį laiką dar snūduriavau, paskui, visiškai išsibudinęs, atsikėliau, nes nutariau išsivirti ryžių katiliuke,

kurį buvau nusipirkęs iš žydo. Prisikasiau švaraus sniego, ištirpinau jį ir atseikėjęs supyliau į virdulį pusę ryžių. Košė netruko išvirti. Nutariau pavaišinti šaulį, kuris sėdėjo man iš dešinės. Šaukšto aš neturėjau; suverčiau ryžius į kiverį ir įnikau į košę. Tą patį darė ir naujasis mano draugas. Pasisotinęs atsisėdau ant savo kuprinės ir, kadangi šaltis šią naktį nebuvo itin stiprus, pabandžiau vėl užmigti.

Gruodžio 11 diena. Kai pabudau, lauke dar buvo tamsu. Išsitraukęs skudurą apsivyniojau skaudančią koją ir, sukaupęs visas jėgas, leidausi į kelionę. Būtinai turėjau pasivyti savo pulko draugus ir neketinau į viską numoti ranka. Kad ir kokia vargana buvo mano būklė, norėjau likti gyvas ir nepasiduoti nevilčiai, kokią mačiau ne vieno čia esančiojo akyse. Atrodė, kad daugelis iš jų jau susitaikė su savo likimu ir telaukė vienintelio išsigelbėjimo – mirties. Kai išaušo diena, aš susitikau keletą pažįstamų iš savo pulko. Jie man pasakė, kad šią naktį praleido štabe.

Po kiek laiko pamačiau vyriškį, apsisiautusį pečius avikailiu. Jis lėtai traukė keliu pasiramsčiuodamas savo šautuvu. Priėjęs arčiau atpažinau savo pulko kaptenarmą. Išvydęs mane jis baisiausiai nustebo ir džiaugsmingai sušuko, nes jį ir mano draugus pasiekė žinia, kad aš Vilniuje buvau paimtas į nelaisvę. Vargšelis Rosis (toks buvo jo vardas) irgi atrodė labai suvargęs: du jo kojos pirštai buvo nušalę, koją jis buvo apmūturiavęs avikailiu. Bičiulis man papasakojo, kaip klostėsi jo reikalai nuo tos dienos, kai mes atsiskyrėme. Pasirodo, ir jis, negalėdamas eiti taip greitai, kaip mūsų pulko kareiviai, buvo priverstas lėtinti žingsnį ir gerokai atsiliko nuo jų. Rosis pasakė, kad mano bičiuliai labai sielojosi, kai aš dingau. Jo skruostais nusirito dvi didelės ašaros. Paklausiau, kodėl jis verkia. Tuomet Rosis ėmė visu balsu raudoti, paskui sušuko:

– Vargšele mano mama! Jeigu tu žinotum, koks likimas mane ištiko! Aš niekada nebeišvysiu Montobano!

Jis buvo kilęs iš tos vietovės. Bandžiau surasti žodžių, kurie galėtų jį paguosti, sakiau, kad mano padėtis dar prastesnė nei jo.

Taip, guosdami vienas kitą, keliavome drauge pusę dienos. Man gėlė visą kūną, todėl nori nenori buvau priverstas dažnokai sustoti ir atgauti kvapą. Visą tą laiką, kai keliavau iš Vilniaus, nenorėjau mažinti tempo, mano rankos buvo sugrubusios, pirštai nušalę, prasisegti kelnes ir nusiimti petnešas man būdavo nežmoniškai sunku, todėl praardžiau jas per siūlę. Kelnės nuolat smuko, susirišau jas per juosmenį seno kašmyro juosta. Taip susitvarkęs gana patogiai ir greitai galėdavau atlikti visus gamtinius reikalus.

Taip palengva slenkant į priekį atėjo vidurdienis. Priešais mus buvo kažkoks kaimas, pasiūliau savo draugui sustoti jame ir šiek tiek atsipūsti. Užsukome į nuošalioje vietoje stovintį namą. Ten radome tris nelaimingus kareivius, kurie, visiškai išsekę, išeikvoję paskutines jėgas, šį būstą pasirinko tik todėl, kad norėjo ramiai numirti. Mes bandėme juos įtikinti, kad jokios ramybės čia nebus, nes jų laukia dar baisesnė dalia – pakliūti į rankas rusams. Jie tylėdami išklausė mūsų žodžių ir, užuot atsakę, parodė savo kojas, kurios atrodė iškalbingesnės už bet kokius argumentus. Nieko baisesnio nebuvau matęs per visą savo gyvenimą: jie nebeturėjo daugiau kaip pusės pirštų, jų vietose žiojėjo žaizdos, kiti irgi jau buvo nušalę ir, atrodė, tuojau nukris. Kojos buvo pamėlusios, baisiausiai dvokė puvėsiai. Tie kareiviai buvo iš maršalo Nėjaus korpuso. Laimė, tuos vyrus po kiek laiko rado pro šalį ėję žmonės ir išgelbėjo jiems gyvybes.

Nukeliavę nemažą atstumą mes nusprendėme sustoti ir išsivirti truputį ryžių. Per tą laiką jau buvome spėję kaip reikiant išalkti. Išsikepėme keletą gabalėlių arklienos ir su didžiausiu apetitu viską suvalgėme. Pailsėję vėl leidomės į kelionę. Buvome pažadėję vienas kitam niekada nesiskirti, tačiau reikalai susiklostė kitaip: mus pasivijo triukšminga atsilikusiųjų minia. Per tą baisią grūstį buvome atskirti ir, nors labai stengėmės, mums nepavyko surasti vienam kito.

Taip atkeliavau prie vandens malūno. Ten išvydau kraupią sceną: mano akyse ėmė skęsti kareivis, nutaręs eiti prie malūno

tekančio upelio ledu. Nors upelis nebuvo gilus, vanduo siekė tik iki juosmens, vargšui žmogeliui nepavyko įsikibti į eketės kraštą ir išsigelbėti. Tame malūne buvę karininkai artileristai rado virvių ir nuskubėję prie skęstančiojo metė jas, kad tas įsikibtų į jų galą. Deja, nelaimingasis nebeturėjo jėgų tai padaryti; šiek tiek laiko jis dar gyvaliojo, bet paskui sušalo į ragą ir daugiau nebejudėjo.

Šiek toliau buvo sustojęs pailsėti pulkas, kadaise turėjęs savo vardą. Kad iki ten nusigaučiau, man dar reikėjo sukarti penkias ljė. Nebepastovėjau ant kojų, todėl nutariau iki ten šliaužte nušliaužti. Galite įsivaizduoti, kiek jėgų turėjau pakloti tokiam žygiui! Išsekęs parkritau ant sniego pusnies ir jau maniau, kad niekada nebeatsikelsiu. Laimė, po to, kai išsiskyriau su Rosiu, baisus šaltis šiek tiek atlėgo. Reikėjo padėti labai daug pastangų, bet laimė ir šį kartą lydėjo mane: man pavyko atsikapstyti iki to kaimo. Ir šį kartą man pavyko išsprūsti iš mirties glėbio.

Kaimo pakraštyje, dešinėje, pamačiau prie sudegusio namo liepsnojant laužą. Jis atrodė ranka pasiekiamas, šliaužiau iš paskutiniųjų ir kaip apstulbau, kai atpažinau prie laužo stovinčius savo pulko draugus! Prišliaužus prie pat jų, man aptemo akyse – praradau sąmonę.

Granžjė atpažino mane, pripuolė su visu būriu draugų, skubėjo man pagelbėti. Jie paguldė mane ant šiaudų. Nuo to laiko, kai išžygiavome iš Maskvos, tai buvo ketvirtas kartas, kai aš atsidūriau tarp saviškių. Pulko leitenantas Seraris turėjo degtinės, taigi pasiūlė šlakelį ir man. Paskui bičiuliai pavaišino mane arklienos viralu. Jis buvo labai skanus, pasūdytas tikra druska. Seniai nebuvau burnoje turėjęs druskos, kaip sakiau, į viralą vietoj jos mes dažniausiai įpildavome žiupsnelį parako.

Mane varstė labai stiprūs diegliai, dar niekada jie taip siaubingai nebuvo manęs iškamavę. Pasišaukęs Granžjė pasiguodžiau jam ir išsakiau savo nuogąstavimus, kad galiu būti apsinuodijęs. Tuomet jis pridėjo į nedidelį katiliuką sniego, ištirpino jį ir išvirė

man labai gardžios arbatos. Arbatžolių jis turėjo dar nuo Maskvos laikų. Gėriau jos kiek tik mano širdis geidė ir netrukus pasijutau kur kas geriau.

Netrukus atėjo ir Rosis, jis atrodė ne ką geriau nei aš. Jį atlydėjo seržantas Baji, su kuriuo Rosis susitiko netrukus po to, kai mes buvome priversti išsiskirti. Tai buvo tas pats seržantas, su kuriuo keičiau pinigus Vilniuje ir po sandėrio gėriau kavą pas žydą. Jis negalavo kaip ir aš. Jis labai apsidžiaugė mane išvydęs ir paklausė, kaip susiklostė mano reikalai po to, kai mes išsiskyrėme. Apsakiau viską, kas buvo mane ištikę, prisipažinau, kad labai blogai pasijutau po to, kai išgėriau kavos. Išklausęs mano pasakojimą jis pareiškė, kad dabar išsisklaidė visos jo abejonės ir jis įsitikinęs, jog anądien mus norėjo nunuodyti arba bent susargdinti, kad vėliau galėtų apiplėšti.

Patogiai gulėjau išsitiesęs ant šiaudų ir šildžiausi prie didelės liepsnos, bet staiga pajutau šlaunyje tokį veriantį skausmą, kad visą naktį nebegalėjau akių sumerkti ir šaukiau nebeįstengdamas daugiau kentėti. Taip besikamuodamas išgirdau kažką sakant:

– Rytoj jis negalės vykti kartu su mumis!

Ir pats jutau, kad artinasi paskutinioji. Nutariau susakyti testamentą, nes taip darė visi, kas dar turėjo jėgų sutelkti mintis prieš iškeliaudami anapilin. Pasikviečiau artimiausią savo draugą Granžjė. Pasakiau jam, kad prarandu paskutinę viltį ir jau nebetikiu, kad man pavyks išgyventi iki rytojaus. Paprašiau, kad jis perduotų mano šeimos nariams keletą niekniekių tuo atveju, jeigu likimas jam bus palankesnis ir nusišypsos laimė sėkmingai sugrįžti į gimtąją šalį Prancūziją. Tarp tų daiktų buvo laikrodis, sidabrinis paauksuotas kryžius, nedidelė kinų porceliano vaza; du paskutiniuosius daiktus tebeturiu ir šiandien. Paprašiau visus pinigus ir keletą auksinių daiktų suvynioti į avikailį, kuriuo apsivyniodavau nušalusią koją, mat vyliausi, kad rusai, kurie čia ras mane, nesiraus ieškodami pinigų po mano daiktus.

Granžjė išklausė mane labai susikaupęs ir nė karto nepertraukė mano žodžių. Tik tada, kai aš nutilau, paklausė, ar tai tikrai paskutinioji. Nieko jam neatsakiau, bet mano žvilgsnis buvo labai iškalbingas. Kad ir kaip ten būtų, Granžjė ėmė mane guosti ir raminti. Jis prisiminė keletą situacijų, kai mūsų padėtis atrodė dar beviltiškesnė nei dabar, prašė sutelkti visas jėgas ir kovoti su mirtimi. Išklausiau nuoširdžių jo patarimų ir sušnibždėjau:

– Žinoma, tu teisus, buvo kur kas sunkesnių akimirkų, bet tuomet aš dar nebuvau taip išsekęs kaip šiandien!

Tuomet mano bičiulis prisiminė, kaip mes keliavome iš Berezinos, kaip aš sunkiai sirgdamas, ko gero, taip kaip dabar, įstengiau kartu su jais nueiti dvidešimt keturias ljė. Dabar, kai iki Kauno liko penkiolika ljė, atstumas, kurį įmanoma įveikti per porą dienų, jis yra įsitikinęs, kad padedamas draugų aš turėčiau įveikti mane užgriuvusią nelaimę. Rytoj manęs laukia keturios ljė kelio, taigi dabar turiu gerai pailsėti. Paskui baigdamas pridūrė:

– O dabar ilsėkis, bet prieš užmigdamas susidėk atgal visus savo daikčiukus, nes aš paimsiu tik tavo katiliuką. Pasižadu jį nešti, kad palengvinčiau rytoj tavo naštą.

Tuomet įsiterpė kitas šalia stovėjęs mano draugas:

– O aš paimsiu daktaro lagaminėlį, kuris tau trukdo.

Rosis, kuris gulėjo šalia manęs, pasakė:

– Mano brangus drauge, patikėkite manimi, rytoj rytą jūs tikrai neliksite vienas. Mes dalysimės sunkumais, padėsime vienas kitam, nes aš irgi esu ligonis, kamuojuosi kaip ir jūs. Ši diena mane taip išvargino, kad aš, net labai norėdamas, neįstengsiu toli nueiti. Be to, – pridūrė jis, – mums iš paskos keliauja ariergardas ir mes bet kada galime prie jų prisijungti. Keletą valandų pailsėję, ko gero, jausimės daug geriau. Jeigu mums nepakaks jėgų keliauti su jais, mes paprasčiausiai pasuksime į kairę ir patrauksime laimės ieškoti. Keliausime į pirmą pakeliui esantį kaimą, susirasime kokią nors pilį, kurioje gyvena baronas ar šiaip senjoras. Jis

tikrai pasigailės mūsų, juolab kad galime būti jam naudingi. Ar žinai, kad aš neblogai tapau? Sulaukę geresnio meto, mes keliausime prie Prūsijos ar Lenkijos sienos. Esu įsitikinęs, kad rusai persekios mūsų armiją tik iki Kauno.

Įdėmiai klausiausi jo kalbos. Paskui šiek tiek patylėjęs pasakiau, kad sutinku viską daryti taip, kaip jis man pasakys.

Leitenantas Seraris, kuriam Granžjė papasakojo apie mano ketinimus, priėjo arčiau norėdamas nuraminti mane; jis pasakė, kad baisus skausmas, varstęs visą mano kūną, turėtų palengva atlėgti, kad taip blogai jaučiuosi tik todėl, kad vakar siaubingai išvargau. Liepė atsigulti man arčiau ugnies. Laimė, ugnis smarkiai įsiplieskė, liepsna kilo medžių šakomis aukštyn, nes medienos turėjome pakankamai. Šiluma maloniai glostė mano kūną. Ji veikė tarytum vaistas, skausmas pamažu aprimo, aš net keletą valandų miegojau kietu miegu. Vargšelis Rosis irgi užmigo.

1830 metais man buvo įsakyta vykti į karininkų štabą Breste. Mano atvykimo dieną, kai aš su žmona ir vaikais sėdėjau prie pietų stalo viename Provanso viešbučių, kuriame buvau įsikūręs, priešais save pamačiau labai gražiai apsirengusį vyriškį, kuris, kaip man tada pasirodė, visą laiką žvilgčiojo į mane. Kas kartą, kai jis nustodavo valgyti, sėdėdavo dešine ranka parėmęs galvą ir atrodė labai susimąstęs, pasinėręs į savo prisiminimus. Tuo metu jis šnekučiavosi su namo šeimininku. Šalia sėdinti žmona pasisuko į mano pusę ir pasakė:

– Jis nenuleidžia nuo tavęs akių.

– Ką gi, – atsakiau aš, – mane toks jo elgesys šiek tiek trikdo ir, jeigu jis nesiliaus spoksojęs, paklausiu, ko nori iš manęs.

Tuo metu jis atsistojo, numetė ant žemės servetėlę ir nuėjo prie stalo, ant kurio gulėjo į viešbutį atvykusių žmonių registracijos knyga. Pavartęs ją sugrįžo atgal į salę ir aukštu balsu garsiai sušuko:

– Tai jis! Aš neapsirikau! (Ir ištarė mano vardą.) Tai labai geras mano bičiulis!

Iš karto pažinau jo balsą. Netrukus mes jau buvome vienas kito glėbyje. Tai buvo Rosis, jo nebuvau matęs nuo 1813 metų, tai yra septyniolika metų! Maniau, kad jis miręs, jis apie mane irgi neturėjo jokių žinių. Kai aš grįžau iš nelaisvės, man buvo pranešta, kad Rosis buvo sunkiai sužeistas prie Paryžiaus sienų. Mūsų susitikimas atkreipė visų buvusiųjų salėje dėmesį. Iš viso čia pietavo daugiau kaip dvidešimt žmonių; jie prašė, kad papasakotume jiems savo nuotykius, kuriuos patyrėme per Rusijos kampaniją. Mielai sutikome pasidalyti prisiminimais. Laikrodis išmušė vidurnaktį, o mes tebesėdėjome prie stalo gerdami šampaną ir tostais pagerbdami Napoleoną.

Nieko keista, kad aš iš karto nepažinau tokio gero savo draugo. Iš išvaizdos buvo matyti, kad jis yra geros sveikatos, nors jo plaukai jau buvo pražilę. Jis gyveno Montobane, buvo turtingas pirklys.

Kai atėjo laikas iškeliauti, aš nebenorėjau pasilikti čia, bet eiti niekieno nepadedamas taip pat neįstengiau. Tuomet į pagalbą man atskubėjo Granžjė ir Lebudas. Jie paėmė mane už parankių. Kiti bendražygiai padėjo atsikelti Rosiui. Po pusvalandžio kelio pasijutau kur kas geriau, bet vienas eiti vis dėlto dar neįstengiau, todėl turėjau įsikibti į draugo, o kartais ir dviejų, parankę. Taip žingsnis po žingsnio judėjau į priekį ir gana anksti atsidūriau nedideliame kaime.

Nutarėme čia nakvoti. Sužinojome, kad tame kaime galima gauti maisto produktų, be to, mes buvome pirmieji į jį užsukę, todėl galėjome tikėtis, kad mums bus vietos miegoti kieme. Laimė, vėliau mums pavyko rasti daug šiaudų. Pakreikėme šiaudus kieme, bet, kadangi mus nuolatos persekiojo nelaimės, jie užsidegė ir turėjome gelbėtis kaip kas galėjome. Sudegė ne vieno iš mūsų kareiviškos milinės. Velitą kaptenarmą Kušerą ištiko dar baisesnė bėda. Užsidegė jo šovininė, kurioje buvo šovinių. Apdegė visas veidas. Aš, be jokios abejonės, irgi būčiau apsvilęs liepsnose, jeigu tuo metu man į pagalbą nebūtų atskubėję draugai. Matydami, kad negaliu pajudėti iš vietos, jie čiupo mane kas už pečių, kas už kojų ir nuvilko į baraką,

kuriame buvo įsikūręs generolas Rogė ir kiti aukštesnieji karininkai. Išvydę liepsną, jie pamanė, kad kieme užsidegė maisto produktai.

Po šio nemalonaus atsitikimo ėmė pūsti stiprus šiaurės vėjas. Neturėdami kur prisiglausti mes atsidūrėme name, kuriame nakvojo generolas Rogė. Tai buvo nedidelis dviejų kambarių būstas. Jis neprieštaravo, kad mes užimtume vieną kambarį. Silpnesni kareiviai sugulė kampuose, stipresnieji liko stovėti, nes vietos buvo nedaug. Tokių susidarė daugiau kaip pusė. Jie visą naktį prastovėjo, bet, šiaip ar taip, tai buvo kur kas geriau, nei nakvoti šaltyje pučiant baisiam vėjui. Buvo šalta gruodžio 13 diena, per tokį orą naktį būtų miręs ne vienas iš mūsų. Iki Kauno buvo likusi diena kelio, mums dar reikėjo nužingsniuoti apie dešimt ljė. Generolas Rogė įsakė kuo anksčiau susiruošti į kelią.

Iš dangaus krito lietus su ledukais, kelias buvo slidus kaip veidrodis, eiti juo mums buvo labai sunku. Man, kaip ir vakar, dabar vėl reikėjo draugų pagalbos; jeigu jie nebūtų man jos suteikę, vargu ar būčiau įstengęs žengti bent žingsnį. Ko gero, paskutinė mano diena prieš išžygiuojant iš Rusijos būtų buvusi pati klaikiausia. Ne vienam iš mūsų ji buvo paskutinė.

Vos tik išaušus rytui mes atsidūrėme apledijusio kalno papėdėje. Kiek daug pastangų reikėjo padėti, kad tą kalną įveiktume! Glaudžiomis gretomis išsirikiavome vieni prieš kitus. Kiek galėdami padėjome vieni kitiems: prilaikydavome, paremdavome, pastumdavome. Pastebėjau, kad šio žygio metu mes tapome kur kas labiau priklausomi vieni nuo kitų, nes beveik visiems reikėjo pagalbos ištikus bėdai. Tai kėlė nemažai problemų, nes kelionė netrukus turėjo baigtis, vėl atgijo viltis sulaukti laimingos pabaigos. Prisimenu, kai tik kuris nors iš mūsų pargriūdavo ant žemės, tuojau pat aplinkui pasigirsdavo šūksniai:

– Sustokite! Žmogus nugriuvo!

Mačiau, kaip mūsų bataliono vyresnysis seržantas ėmė šaukti:

– Sustokite! Mes kol kas negalime traukti į priekį. Reikia pakelti ir atgaivinti du žmones, kurie neseniai be jėgų susmuko ant žemės!

Tik mūsų ryžtingumo ir geros valios dėka pavyko anomis dienomis išgelbėti daug gyvybių.

Užkopę į kalną turėjome daug laiko jį apžiūrėti, bet šlaitas buvo toks status, o jį dengiantis ledas toks slidus, kad niekas nesiryžo rizikuoti bent kiek nukrypti nuo maršruto. Generolas Rogė, keli karininkai ir nemažai šaulių, kurie kopė pirmosiose gretose, nukrito išsekę nuo nuovargio. Prie jų prišokę kareiviai skubėjo suteikti pagalbą: kas padėjo atsistoti, kas ištiesė ranką, kas palydėjo į ramesnę vietelę. Stipresnieji šiaip taip atsistojo ir susikibę rankomis stūmėsi į priekį. Kiti, ne tokie stiprūs, dabar galėjo viltis tik Dievo malonės. Jiems neliko nieko kita, kaip tik ridentis nuo šlaito lyg statinėms. Aš irgi buvau tarp pastarųjų, man visą laiką grėsė pavojus įkristi į griovį ir prasmegti gilioje sniego pusnyje, nepaisant to, kad Granžjė – narsus ir kupinas jėgų vyras – stengėsi nepaleisti manęs iš akių ir suko ten link, kur ritausi aš. Nulipęs žemyn jis nuėmė savo šautuvo durklą ir įsmeigė jį į ledą, kad turėčiau į ką įsikibti. Kai atsipeikėjau kalno papėdėje, jaučiausi kaip sudaužytas. Buvau susižalojęs, kairioji mano ranka buvo kruvina.

Generolas nusprendė sustoti čia poilsio ir palaukti visų vėluojančių kareivių. Laimė, apsižiūrėję įsitikinome, kad per šį žygį nepraradome nė vieno žmogaus. Pagaliau išaušo rytas. Tik dabar nustebę pamatėme, kad nesunkiai būtume įkopę į šį kalną kairėje pusėje, nes ten šlaitas nebuvo padengtas ledu. Du po mūsų atvykę korpusai įveikė jį be jokių didelių nuotykių. Pasijutau nežmoniškai pavargęs, kojos manęs nebeklausė, galėjau slinkti tik labai lėtu žingsniu, todėl, nenorėdamas piktnaudžiauti savo bičiulių geranoriškumu, paprašiau, kad jie neatsiliktų nuo kolonos. Su manimi liko tik vienas mūsų pulko kareivis Falopa, iš Pjemonto kilęs jaunuolis; seniai nebuvau jo matęs.

Visi tie, kurių sveikata iki šiolei dar nebuvo sušlubavusi, kurių kojų pėdos nebuvo nušalusios, keliaudavo priekinėse kolonose. Tarp jų nebuvo tokių paliegėlių kaip aš, nebuvo ligonių ir luošių, jie nematė tiek daug po kojų parkritusių nelaimėlių. Tokie kaip mes vilkomės paskui juos, lipome per lavonus ir mirštančiuosius, kurių vis daugiau pasitaikydavo mūsų kelyje. Taigi pirmieji dar turėjo pajėgų kautis su priešu.

Mudu, kuopos kareivis Falopa ir aš, pamažu nepratardami nė žodžio ėjome apie penkiolika minučių. Paskui jis pasisuko į mane ir tarė:

– Ką gi, brangus seržante! Jeigu mes turėtume bent šiek tiek taukų, išsivirtume gardžios sriubos! Deja, čia ne Ispanija!

Ne kartą jis man buvo sakęs šiuos žodžius. O dabar paklausykite juokingos su šiais žodžiai susijusios istorijos: „Kartą, kai mes leidomės į ilgą kelionę Astūrijos kalnais, sustojome pailsėti Sen Hijome, nedideliame Kastilijos miestelyje prie jūros kranto. Aš su savo padaliniu įsikūriau dideliame name, tai yra kairiajame miesto rotušės[1] sparne. Šiame labai erdviame name gyveno tik vienas vaikinas. Mes nuėjome pas jį, pasakėme, kad turime pinigų, už kuriuos norėtume įsigyti sviesto arba taukų, nes norime išsivirti sriubos ir pasigaminti avienos ragu. Tas žmogus mums atsakė, kad net už auksą tokių gėrybių niekas neparduos, nes nė vienas miestietis jų neturi. Bet aš buvau užsispyręs, todėl, nekreipdamas dėmesio į ispano žodžius, nusiunčiau Falopą į virtuvę, o kitam kareiviui liepiau keliauti į miestą ir žūtbūt parnešti mums sviesto ar taukų. Netrukus kareivis sugrįžo ir nusiminęs pareiškė, kad jam nepavyko rasti tų produktų. Kai mes įžengėme į virtuvę, Falopa netikėtai pareiškė: „Šis buržua – tikras šelmis!“ – „Kodėl taip sakai?“ – paklausiau aš. – „Kodėl? – pakartojo jis. – Žiūrėkite!..“

[1] Gotikos stiliaus pilis, tokių daug yra Ispanijoje.

Jis parodė man tris nedidelius molinius indus, pilnus baltų taukų. Vos tik užmetę akį mes įsitikinome, kad tai žąsies taukai. Abu kaip vienas sušukome: „Na ir suktas tas ispanas! Tai bent šelmis!" Mes puolėme šeimininkauti, išsivirėme labai gardžios sriubos, paskui puode pasigaminome ragu. Valgėme prie didelio gražaus židinio, kuris panėšėjo į vartus. Netrukus grįžo ispanas, jis buvo apsisiautęs rudos spalvos duksliu apsiaustu. Matydamas, kad mes užkandžiaujame, palinkėjo mums gero apetito. Tuomet aš paklausiau, kodėl jis nenorėjo mums parduoti taukų, nors mes siūlėme sumokėti už juos neblogus pinigus. Jis, nė trupučio nesutrikęs, atsakė: „Senjore, aš neturiu taukų, jeigu būčiau turėjęs, mielai būčiau veltui jums juos atidavęs". Tuomet Falopa paėmė nuo stalo nedidelį indą, kuriame buvo taukų, ir tarė: „Jūs esate tikras šelmis! Senjore, pažiūrėkite, kas tai? Man atrodo, kad aš neapsirinku manydamas, jog tame inde yra taukų". Pažvelgęs į indą su taukais, ispanas paraudo ir liko stovėti it žado netekęs. Pagaliau atsipeikėjęs, jis pasakė, kad tai tiesa, kad tame inde iš tikrųjų yra taukų, bet tai yra vagies taukai (*manteca de ladron*). Jis mums pasakė, kad atlieka šiame mieste labai atsakingas budelio pareigas ir kad tie taukai, kuriuos mes radome ir iš kurių išsivirėme sriubą, iš tikrųjų yra pakaruoklio taukai. Išsitrynus jais skaudamą vietą galima išsigydyti skaudulius, taigi jis parduodąs jų tiems, kurie skundžiasi tokio pobūdžio negalavimais.

Kai šeimininkas baigė savo kalbą, turėjo gelbėtis, nes būtų buvęs sužeistas į galvą, į kurią dabar skriejo mūsų paleisti šaukštai. Nors buvome labai alkani, nė vienas iš mūsų nesiryžome valgyti ragu. Teisybė, sriubą jau buvome spėję suryti. Vienintelis iš visos kompanijos, kaip visada, nesutriko Falopa. Jis pareiškė, kad yra įsitikinęs, jog ispanas mums meluoja. „Galų gale, koks skirtumas? – paklausė jis. – Sriuba labai gardi, o avienos ragu dar skanesnis!"

Tai pasakęs, Falopa pasiūlė man paragauti antrojo patiekalo, bet staiga aš ėmiau žiaukčioti ir viską, ką neseniai buvau suvalgęs,

išvėmiau iš savo nesveiko skrandžio. Nuskubėjau pas pirklį, gyvenantį kitoje pusėje, priešais namą, kuriame buvome laikinai apsistoję. Paklausiau jo, kas yra tas žmogus, pas kurį apsigyvenome. Jis dievobaimingai persižegnojo ir sušnibždėjo: *Sveika Marija, malonės pilnoji*! Ir jis man pareiškė, kad to namo, kuriame mes laikinai įsikūrėme, šeimininkas yra miesto budelis. Dar kurį laiką aš negalavau ir buvau praradęs apetitą, o Falopa išeidamas pasiėmė indą su tais taukais ir džiaugėsi, kad dar galės iš jų pagaminti mums skanios sriubos. Prašiau jo, maldavau, kad tuojau pat išmestų tą siaubingą indą, bet jis nekreipė į mane jokio dėmesio. Štai kodėl dabar, kai mes alpėjome iš bado, jis nuolatos kartojo žodžius: „Jeigu mes turėtume bent šiek tiek taukų, išsivirtume gardžios sriubos!"

Po pusvalandžio kelio vis dar matėme tolumoje vingiuojančią koloną. Tai buvo įrodymas, kad mes einame ne taip jau lėtai. Teisybė, reikėtų pasakyti, kad kelias, kuriuo sliūkinome, nebuvo prastas, tačiau vėliau jame pasitaikydavo vis daugiau duobių, eiti darėsi slidu kaip rytą. Šaltis gerokai sustiprėjo. Dar šiek tiek paėjėję pamatėme pakelėje gulinčius leisgyvius kareivius, apsirengusius storais kailiniais. Keletą kartų vos įveikiau nuovargį. Falopa, neišlaikęs spartos, keletą kartų pargriuvo ant žemės ir, jeigu ne aš, vargu ar pats vienas būtų įstengęs atsistoti. Matyt, būtų likęs, kaip ir kiti, merdėti šalikelėje.

Kelias, kaip sakiau, buvo puikus. Mes nedaug buvome atsilikę nuo pagrindinės kolonos, matėme, kaip ji juda į priekį mums prieš akis. Sutelkę visas jėgas paspartinome žingsnį, nes labai norėjome prisijungti prie pagrindinės kolonos. Deja, kol kas to padaryti mums nepavyko. Pakeliui matėme nedidelį kaimelį su penkiais ar šešiais namais; pusė iš jų skendėjo liepsnose; mes sustojome ten pailsėti. Tame kaime buvo daug žmonių, dalis jų, kaip atrodė užmetus akį, nebeturėjo jėgų eiti į priekį. Parkritę ant sniego leisgyviai gulėjo arkliai. Falopa nuskubėjo prie vieno iš jų atsipjauti mėsos gabalo, mes užvėrėme mėsą ant kardo smaigalio ir kepėme degančių namų liepsnoje.

Kol tenkinome savo reikmes, iš tos pusės, iš kurios mes atėjome, ne kartą buvo girdėti griaudint pabūklus. Pažvelgęs ton pusėn pamačiau daugiau kaip dešimt tūkstančių mūsų armijos kareivių, be jokios tvarkos traukiančių keliu. Už jų atsilikęs žygiavo ariergardas. Mano nuomone, maršalas Nėjus iššovė keletą kartų iš patrankos norėdamas įspėti nelaiminguosius, kad netoliese yra rusų, be to, norėjo paraginti mus spartinti žingsnį, kad dar tą pačią dieną pasiektume Kauną. Keliu traukė didžiosios armijos likučiai.

Mūsų mėsa dar nebuvo spėjusi kaip reikiant iškepti, kai mes apdairiai nusprendėme kuo greičiau pasitraukti iš šios stovyklos, kad mūsų nenusineštų didžiulis atplūstančių žmonių srautas.

Iki Kauno dar buvo likusios šešios ljė; mūsų jėgos buvo visiškai išsekusios. Apie vienuoliktą valandą Falopa man pasakė:

– Mano seržante, šiandien mums nepavyks ten nukeliauti; *ruban de queue*[1]. Mes niekada neišeisime iš šios šėtoniškos šalies, mums galas; aš niekada daugiau nebereregėsiu gražiosios savo Italijos!

Vargšas berniukas! Kiek daug tiesos buvo šiuose jo žodžiuose!

Jau daugiau kaip valandą, paskutinį kartą pailsėję, traukėme keliu. Eidami susitikome ne vieną grupę, kurią sudarė keturiasdešimt, penkiasdešimt karininkų, puskarininkių ir eilinių kareivių. Jie nešė savo pulkų vėliavas. Tie nelaimingi žmonės didžiavosi, kad jiems pavyko išsaugoti šį šventą daiktą. Jie įsiliedavo į pagrindinį keliu traukiančiųjų būrį, nes norėjo patirti vienybės jausmą, kuris jiems teikė vilties ir jėgų.

Mes ėjome kartu su nedidelio specialiosios paskirties būrio kareiviais. Reikėjo padėti labai daug pastangų, kad neatsiliktume. Aš niekada nepamiršiu, kokiu tonu kalbėdavo vadas, kai reikėdavo duoti ženklą trumpam sustoti, kad prie mūsų galėtų prisijungti nauji žmonių būriai: „Prancūzijos vaikai, dar kartą stot! Griaudint patrankoms mes privalome spartinti žingsnį! O dabar veidu į užnugarį!“ Visi be

[1] Kareivių posakis, nusakantis ilgą kelionę.

žodžių paklusdavo jo įsakymui ir pasisukdavo į tą pusę, iš kur būdavo girdėti triukšmas. Mes neturėjome savo pulko vėliavos, nes ją nešė toli į priekį nužingsniavę mūsų pulko kareiviai.

Mums pasisekė. Šiandien šaltis nebuvo toks baisus kaip ankstesnėmis dienomis, kai neištverdami krisdavome nuvargę ant sniego.

Dar šiek tiek laiko pamažu slinkome į priekį. Staiga viename kaip mes atsiskyrusių žmonių, keliavusių priešais mus, būryje, pamatėme grupę reguliariosios armijos kareivių. Jie ėjo glaudžia vora. Kelias čia buvo siauras, dešinėje jo pusėje driekėsi kokių penkių ar šešių šimtų metrų ilgio aukštas šlaitas, kairėje tekėjo labai plati upė, man regis, Nemunas. Žmonės buvo priversti čia sustoti ir palaukti, kol prie jų prisijungs keletas dėžių ant ratų su sviediniais, gabenamų nuo pat Vilniaus. Daug kareivių patraukė prie užšalusios upės, nes ketino prisijungti prie ja žygiuojančios kolonos. Tie, kurie stovėjo prie kranto, ėmė šokinėti nuo maždaug penkių metrų aukščio skardžio; keletas žmonių ten žuvo.

Atsidūrėme kairėje šios kolonos pusėje. Mes, kaip ir ėjusieji priešais mus, sustojome palaukti tų, kurie skubėjo prisijungti prie mūsų. Ten sutikau mūsų pulko velitą seržantą, vardu Pumo. Jis man pasiūlė kartu suo juo pereiti į kitą upės pusę, nes anapus, kaip jis manė, galima rasti maisto produktų ir ramiai praleisti naktį. Pagal jo planą, rytojaus dieną, ankstų rytą, gerai išsimiegojus nebus sunku nusigauti iki Kauno. Iki šio miesto, jo apskaičiavimu, turėtų būti maždaug dvi ljė. Aš su viskuo sutikau, nes jutau, kad, šiaip ar taip, nebeturėsiu jėgų toli eiti, be to, labai jau viliojantis buvo pasiūlymas praleisti naktį šiltame būste prie pečiaus! Paprašiau Falopos, kad sektų man įkandin. Pumo leidosi upės šlaitu pirmas; aš slidinėdamas kiūtinau jam iš paskos. Kai žengiau keletą žingsnių upę dengiančiu sniegu, įsitikinau, kad eiti toliau labai rizikinga, juolab kad dabar ten grūdosi didžiulis būrys kareivių. Daviau ženklą Falopai, kuris dar tik leidosi žemyn šlaitu, likti toje vietoje ir laukti, kol aš išsiaiškinsiu, ar ant nelygaus grublėto ledo nėra puriu

sniegu užverstų ekečių, į kurias galima netyčia įsmukti. Be to, buvo neaišku, ar visa upė užšalusi, ar nėra joje sraunių properšų, kurių šaltis neįstengė sukaustyti. Problemų kėlė tai, kad per atodrėkį ledas galėjo šiek tiek atitirpti, o atitrūkę jo gabalai, lytys, susigrūsti į krūvą. Tokiu keliu eiti beveik neįmanoma.

Pumo, kuris iš pradžių lėtai ėjo priekyje, už kelių žingsnių nuo manęs sustojo pamatęs, kad aš nebeseku jam iš paskos. Paskui, nekreipdamas į mane dėmesio, sėkmingai įveikė trasą su trim senais gvardijos grenadieriais, bet, turiu pasakyti, daug prakaito išliejo, kol pasiekė kitą upės krantą.

Aš priėjau prie Falopos, kurį nuo manęs skyrė molas, norėdamas jam pasakyti, kad eitų kairiąja kolonos puse. Aš, kadangi jau buvau ant ledo, nutariau traukti pirmyn ir laukti savo draugo kitame upės krante. Yriausi į priekį kartu su lėtai slenkančia minia. Žmonės šaukė ir plūdosi, nes tie, kurie jau buvo ant kranto, bijojo nukristi žemyn ant ledo, nes ne vienam taip jau buvo atsitikę. Beje, buvo tokių, kurie krisdami susižeidė. Jie gulėjo apačioje nejudėdami ir, kas žino, gal liko ten gulėti visam laikui.

Aš jau buvau įveikęs tris ketvirčius kelio, kai pastebėjau, kad upė staiga suka į kairę, o kelias gerokai praplatėja ir tolsta į dešinę. Turėjau grįžti beveik pusę kelio atgalios į einančiųjų minią, šioje kelio atkarpoje reikėjo padėti itin daug pastangų.

Kai lipau ant ledo sangrūdos, nebuvo kam ištiesti pagalbos rankos; kairiąja ranka rėmiausi į šautuvą. Kitą ištiesiau į priekį tikėdamasis, kad vis dėlto bent kas nors atskubės man į pagalbą. Šaukiau, maldavau man padėti, deja, jokio atsako nesulaukiau. Niekas nekreipė dėmesio į mano prašymus.

Dabar manęs galėjo pasigailėti tik Dievas. Tą akimirką, kai žmonių būrys sustojo, aš pakėliau aukštyn galvą ir pamačiau senąjį grenadierių, imperatoriaus gvardijos raitininką. Ėjo pėsčiomis, jo barzda ir žandenos buvo apšarmojusios, jis buvo apsisiautęs baltu savo apsiaustu. Kreipiausi į jį, kaip visada, tokiu pat tonu:

– Drauge, maldauju, nes jūs, kaip ir aš, esate imperatoriaus gvardijos karys, padėkite man! Jeigu dabar ištiesite pagalbos ranką, išgelbėsite man gyvybę!

– Kodėl jūs būtinai norite, – paklausė grenadierius, – kad duočiau jums ranką? Aš neturiu rankų. – Išgirdęs tokį atsakymą vos stačia galva nenuriedėjau žemyn. Bet jis po trumpos pauzės pridūrė: – Bet jeigu norite, galite įsikibti man į apsiausto skverną, aš pasistengsiu jus ištraukti.

Jis pasilenkė, o aš griebiau jo apsiausto skverną. Įsikirtau į jį dantimis ir po nežmoniškų pastangų pagaliau išsivadavau – atsidūriau kelyje. Šią akimirką buvau laimingiausias žmogus pasaulyje, nors kojas labai skaudėjo. Atrodė, kad nebeįstengsiu atsistoti. Matydamas, kad esu leisgyvis, senasis grenadierius priėjo prie pat manęs ir liepė tvirtai į jį įsikibti. Žinoma, dariau, kaip jis sakė, nors jutau, kad netenku paskutinių jėgų.

Po akimirkos mudu pamažėle jau slinkome keliu. Praėjome pro tris ant žemės gulinčius arklius ir pamatėme į upę įvirtusią šovinių dėžę. Turėjome įveikti ir šią kelyje pasitaikiusią kliūtį. Pagaliau atsidūrėme plačiame kelyje – ten galėjome jaustis kur kas laisviau.

Vos tik nužingsniavome apie penkiasdešimt žingsnių, senasis grenadierius pasiūlė:

– Sustokime pailsėti, mums reikia įkvėpti į plaučius tyro oro.

Pritariau jo pasiūlymui. Tuomet jis pasakė:

– Esu laimingas, kad galėjau jums pasitarnauti.

– Taip, gerasis žmogau, jūs išgelbėjote man gyvybę.

Tuomet jis kukliai tarė:

– Nebekalbėkime daugiau apie tai. Prisimenate, kai prašėte mano pagalbos, pasakiau, kad neturiu rankų. Iš tikrųjų turėjau galvoje rankų pirštus. Visi mano pirštai nušalo ir nukrito, dabar esu bepirštis. Atėjo eilė jums pasitarnauti. Jau kuris laikas noriu atlikti gamtinius savo reikalus, bet be kitų pagalbos pats to padaryti negaliu.

– Senasis mano drauge, aš viską suprantu ir esu laimingas, kad galiu bent šiek tiek jums atsilyginti geru už gera.

Mes žengėme keletą žingsnių į šalikelę, aš vargais negalais nusmaukiau jam kelnes. Kai mano gelbėtojas atliko gamtinius reikalus, jau norėjau užmauti jam kelnes, bet neįstengiau. Laimė, į pagalbą atskubėjo netoliese buvęs kareivis ir išvadavo mane iš keblios situacijos. Vienas pats nebūčiau galėjęs susitvarkyti.

Kai viskas buvo baigta, prie mūsų atskubėjo Falopa. Jis raudojo ir baisiausiai keikėsi itališkai vis kartodamas, kad tokia tolima ir varginanti kelionė – ne jo jėgoms. Senasis grenadierius paklausė manęs, kas toks šis gyvulys, kuris lieja ašaras kaip kokia boba. Atsakiau jam, kad tas žmogus – pjemontietis.

– Įdomu, ką jis darytų, jeigu jo kelyje pasitaikytų švilpikų ir lokių, kurie veisiasi čionykščiuose miškuose? – paklausė grenadierius.

Aš kaip galėdamas stengiausi padrąsinti vargšelį Falopą, mes susikibome už rankų ir nusekėme paskui keliu traukiančią koloną.

Galėjo būti apie penkias valandas. Iki Kauno, mūsų žiniomis, buvo likusios dvi ljė. Senasis grenadierius mums beeinant papasakojo, kad pirštus nušalo prieš armijai atvykstant į Smolenską, baisų skausmą kentė iki tos dienos, kai kėlėmės per Bereziną. Viename kaimelyje jis rado prieglobstį kažkokiame name. Tą naktį jis neteko visų savo pirštų – jie nukrito vienas paskui kitą. Laimė, po to skausmas gerokai atlėgo, jam nebereikėjo kęsti baisių kančių. Grenadieriaus draugas, kuris niekada nepalikdavo savo bičiulio nelaimėje, padėjo jam užlipti į kalną, esantį prie Vilniaus, ir *monter à la roue*[1].

Po pusvalandžio mes atvykome į nedidelį kaimelį ir sustojome prie galukaimyje stovinčio namo. Mums būtinai reikėjo poilsio ir šiek tiek šilumos, kad galėtume palepinti išvargusius savo kūnus. Deja, apsižvalgę netrukus įsitikinome, kad vietos mums

---

[1] Kareivių posakis, reiškiantis: pasiimti pinigų iš dėžių, pamestų Panerių kalvose.

čia nebėra. Namas buvo pilnas žmonių. Jie gulėjo išsitiesę ant suplėkusių šiaudų, kurie labiau panėšėjo į mėšlo krūvas. Aplinkui skambėjo širdį veriantys šūksniai ir keiksmai, nes nelaimė neaplenkė ten gulinčių žmonių: beveik visų jų kojos ir rankos buvo nušalusios. Mums neliko nieko kita, kaip tik įsikurti arklidėje. Ten susitikome gvardijos raitąjį grenadierių, jis buvo iš to paties pulko ir to paties eskadrono, kuriame tarnavo ir senasis mūsų grenadierius.

Jis buvo išsaugojęs arklį ir, turėdamas viltį rasti Kaune ligoninę, sutiko pagloboti senąjį savo draugą.

Mes sukorėme dar pusantros ljė, bet tuo metu ėmė stipriai šalti. Nuogąstaudamas, kad Falopai bus sunku išsijudinti, iš anksto įspėjau jį, kad rengiamės iškeliauti, bet ant minkštų šiaudų guolio tysantis vargšelis niekaip neįstengė atsikelti. Reikėjo padėti daug pastangų, kad jį išjudintume: mes maldavome keltis, keikėme jį. Padedamas senojo grenadieriaus, šiaip taip pastačiau jį ant kojų. Stovėjo įsikibęs man į ranką. Pamažu eidami pagaliau išėjome į kelią. Kai Falopa truputį apšilo, jau keliavo sparčiau, tačiau nepratarė nė žodžio.

Kol leidome laiką kaime, daugumas armijos rogių – tos, kurios važiavo pagrindinėje grupėje, – gerokai mus aplenkė. Galėjai žvalgytis, kiek tik norėjai, tačiau nei prieš mus, nei užpakalyje nebuvo matyti pagrindinės gurguolės. Kiek akys užmatė, galėjai regėti tik tokius pat nelaimėlius kaip mes, tuos, kurie į priekį kapstėsi sutelkę paskutines savo jėgas. Ne vienas ir ne du gulėjo pasliki ant sniego laukdami savo kančių pabaigos.

Falopai, kurį visą kelią linksminau ir drąsinau, dažnai kartojau: „Štai ir atėjome! Dar šiek tiek drąsos ir tvirtybės!" Staiga mano draugas susmuko ant kelių. Pripuoliau prie jo, ir jis visu svoriu krito man ant rankų. Pamaniau, kad mirė ir, netekęs jėgų, parvirtau šalia jo. Mane ėmė krėsti šaltis, turėjau padėti labai daug pastangų, kad atsikelčiau, ir, teisybę pasakius, tai labiau panėšėjo į įsiūčio priepuolį. Keikdamas visą pasaulį, šiaip taip atsiklaupiau

ant kelių. Sugriebęs Falopą už plaukų, pasodinau jį. Jis žiūrėjo į mane tarsi būtų apkvaišęs. Įsitikinęs, kad jis gyvas, pasakiau jam:

– Sutelk visą savo narsą, bičiuli! Mes esame prie pat Kauno, kairėje pusėje, tolumoje, aš matau pastatą. O tu ar matai jį?[1]

– Ne, – mano seržante, – atsakė jis, – Aš matau tik sniegą, kuris boluoja visur, kur tik užmeti akį. Kur mes esame?

Atsakiau jam, kad netrukus būsime tokioje vietoje, kur galėsime kaip žmonės išsimiegoti, kur gausime duonos ir degtinės.

Tuo metu prie mūsų atkiūtino penki valstiečiai. Jie kirto kelią, kuriuo ėjome. Dviem iš jų aš pasiūliau po penkis frankus už paslaugą. Paprašiau, kad palydėtų Falopą iki Kauno. Deja, jie atsisakė mums padėti. Sakė, kad jau vėlu, kad šalta ir pan. Kad ir kaip ten būtų, mums buvo aišku, kad jų netenkina suma, kurią jiems pasiūlėme. Jie kalbėjo vokiškai, aš irgi mokėjau keletą vokiškų žodžių, taigi netrukus mes sutarėme, kad jie gaus po dvi penkiafrankes monetas. Nieko nelaukdamas atsisegiau kuprinę ir ištraukiau dvi penkių frankų monetas, kitas pažadėjau atiduoti tada, kai pasieksime galutinį kelionės tašką. Juos šios sąlygos tenkino, dabar jie mielai sutiko mus lydėti ir globoti. Kitų trijų paprašiau eiti ten, kur palikome senąjį grenadierių, ir palydėti jį į Kauną. Pasakiau, kad jis turi pinigų susimokėti už paslaugas. Jie sutiko ir netrukus iškeliavo į nurodytą vietą.

Abu valstiečiai priėjo prie Falopos ir paėmę už pažastų pastatė ant kojų. Bet vargšelis negalėjo pats vienas stovėti. Aš pamokiau juos, kaip būtų galima išsisukti iš šios situacijos: pasiūliau pasodinti jį ant šautuvo ir sunėrus abiem rankas nešti į priekį. Buvo visiškai aišku, kad taip einant toli nenužygiuosi. Jie nusprendė pasikeisdami nešti Falopą. Vienas iš valstiečių užsimetė ant nugaros Falopą, kitas nešė jo krepšį ir šautuvą, o laisva ranka paėmė mane už rankos, nes aš nebegalėjau judinti kojų. Iki Kauno

---

[1] Tai buvo kareivinės, kuriose aš lankiausi birželio 20 dieną, kai mes kėlėmės per Nemuną.

buvo likę pusė ljė kelio. Per visą laiką, kol ėjome šį atstumą, buvome sustoję penkis ar šešis kartus pailsėti ir pasikeisti nešuliais. Jeigu mums būtų reikėję pėdinti bent penkiolika minučių ilgiau, regis, niekada nebūtume įveikę to kelio.

Per visą tą laiką mus pralenkė labai daug rogių, dar daugiau jų liko ariergarde. Retkarčiais tam tikrais intervalais pasigirsdavo patrankų griaudėjimas – tai buvo paskutiniai mūsų armijos atodūsiai. Pagaliau atvykome į Kauną keliu, kurį gerai žinojo valstiečiai. Pagrindinė kolona keliavo kitu keliu. Pirmasis objektas, kuris patraukė mūsų dėmesį, buvo arklidė. Priėję prie jos sustojome. Valstiečiai pasakė, kad savo užduotį jie atliko. Prieš atiduodamas iš anksto sutartą penkių frankų užmokestį, paprašiau surasti mums šiek tiek šiaudų ir medienos. Jie netrukus atnešė mums ir vieno, ir kito. Mes užsidegėme laužą, nes aš buvau visiškai sustiręs nuo šalčio, o Falopa apskritai atrodė kaip miręs. Jis atsisėdo kampe prie sienos ir sėdėjo netardamas nė žodžio. Paskui ėmė rodyti grimasas, kišo pirštus į burną, lyg būtų norėjęs juos suvalgyti. Įsidegusi ugnis, regis, suteikė jam truputį energijos. Pagaliau aš atsilyginau mus į Kauną lydėjusiems valstiečiams; prieš mus palikdami jie dar atnešė medžių sausuolių, paskui nuėjo savo keliais. Prieš atsisveikindami davė suprasti, kad dar ketina sugrįžti. Daviau jiems po penkis frankus ir paprašiau atnešti mums duonos, degtinės ir kitų dalykų. Jie pažadėjo, tačiau atgal nebesugrįžo.

Tuo metu, kol mes leidome laiką arklidėse, mieste vyko liūdni dalykai: armijos likučiai, atvykę į Kauną anksčiau nei mes, dar vakar, neradę vietos namuose, buvo priversti nakvoti gatvėse. Jie plėšė parduotuves, kuriose buvo miltų ir degtinės. Daugelis mūsiškų užmigo ant sniego amžinu miegu. Rytojaus dieną sužinojome, kad taip mirė daugiau kaip tūkstantis penki šimtai kareivių.

Kai valstiečiai išėjo, pas mus atkeliavo penki žmonės, du buvo iš mūsų pulko. Jie įsikūrė aikštelėje priešais arklidę. Eidami čion, jie buvo susitikę į Kauną traukiančius kareivius, kurie pasakė

jiems turį miltų ir degtinės, taigi du atvykėliai pasišovė eiti pas bendražygius, kurie jau buvo spėję apsirūpinti visokiausiomis gėrybėmis. Jie paprašė mūsų, kad pasaugotume jų krepšius ir ginklus, mes sutikome, tačiau atgalios tie vyrai nebesugrįžo. Negana to, aš šį kartą negalėjau išsivirti ryžių, nes mano katiliukas atsidūrė pas Granžjė, trys atėję kareiviai irgi niekuo negalėjo mums pagelbėti, nė vienas iš mūsų neturėjome jėgų eiti susirasti kokį nors indą, kuriame būtų buvę galima išsivirti putros. Tuo metu visą laiką griaudėjo patrankos, be to, pakilo stiprus vėjas. Staiga, klausydamasis siaubingo triukšmo, išgirdau šauksmą. Ant sniego gulėjo leisgyvis žmogus, jam pritrūko visai nedaug jėgų prieš įžengiant į miestą.

Tą dieną šaltis, laimė, buvo pakenčiamas, taigi žuvo šiek tiek mažiau kareivių nei ankstesnėmis dienomis. Tie, kuriems pavyko ištverti žygį iš Maskvos iki Kauno, sukaupė visas jėgas, kad įveiktų paskutinįjį etapą. Per tą laiką mes netekome keturiasdešimt ar penkiasdešimt tūkstančių karių, visas kelias buvo nuklotas jų lavonais. Žuvo daug Smolensko, Oršos, Vilniaus įgulų, generolų Viktoro ir Udino korpusų, generolo Luizono divizijos, kurią sutikome prieš atvykdami į Vilnių, kareivių. Daugumas jų mirė nuo šalčio.

Žmonės, susirinkę arklidėje, sugulė netoli laužo. Aš dar turėjau pusžalės arklienos gabaliuką, kurį suvalgiau, kad nenumirčiau iš bado. Tai buvo paskutiniai mano kąsniai prieš paliekant šią nelaimių šalį.

Paskui ir mane įveikė miegas, bet nuolatos kamavęs skausmas neatlėgo, taigi miegas buvo labai neramus. Paskui, iškamuotas nuovargio, giliai įmigau ir net nežinau, kiek laiko miegojau. Kai pabudau, pamačiau tris po mūsų atėjusius kareivius, besiruošiančius išvykti. Paklausiau jų, kodėl taip anksti skuba iškeliauti. Jie atsakė, kad nusprendė įsikurti netoli nuo čia esančiame name, nes ten yra šiaudų ir karšta krosnis. Tame name gyvena vyriškis, dvi moterys ir keturi Kauno įgulos kareiviai, du iš jų buvo iš Reino konfederacijos.

Norėjau sekti jiems iš paskos, bet negalėjau palikti vieno Falopos. Apsižvalgęs aplinkui labai nustebau, nes nebemačiau savo draugo. Kareiviai man pasakė, kad dar prieš valandą jis slankiojo po arklidę, paskui ėmė vaikščioti keturiomis urgzdamas kaip lokys. Mūsų laužo ugnis buvo beveik užgesusi, man po didelių pastangų pavyko vėl ją įžiebti. Pagaliau pamačiau Falopą, kadangi dar buvo tamsu, užsidegiau medžio šaką, kad galėčiau geriau matyti savo vargšą bičiulį. Kai priėjau arčiau, jis ėmė kvatoti, riaumoti kaip tikras lokys ir vaikščioti keturpėsčias. Keletą kartų Falopa kažką man sakė, bet nesupratau jo žodžių, nes kalbėjo itališkai. Iš konteksto suvokiau, kad įsivaizduoja esąs savo gimtojoje šalyje ir žaidžiąs su savo vaikystės draugais; kartkartėmis imdavo šauktis tėčio ir mamos. Buvo visiškai aišku, kad vargšelis Falopa išprotėjo.

Kadangi turėjau eiti apžiūrėti naujojo būsto, ėmiausi visų atsargumo priemonių, mat būgštavau, kad per tą laiką, kol manęs nebus, neatsitiktų kokia bėda. Prieš išeidami mes užgesinome ugnį ir uždarėme arklidės duris. Atėję į naująjį būstą radome kareivius. Jie valgė sriubą. Neatrodė labai suvargę. Paskui sužinojau, kad tie kareiviai Kaune gyveno nuo rugsėjo mėnesio.

Prieš išsitiesdamas ant šiaudų paklausiau valstiečio, ar jis negalėtų nueiti į arklidę ir parnešti iš ten sergančio mano draugo. Pažadėjau už šią paslaugą sumokėti penkis frankus ir, kad patikėtų, parodžiau jam monetą. Valstietis dar nebuvo nieko atsakęs, kai, man pritardami, vokiečiai kareiviai pažadėjo pavaišinti jį kareiviška sriuba. Padėkojau vyrams už paramą. Jie iš medgalių padarė kėdę, kuria buvo galima nešti ligonį, ir visa mūsų kompanija iškeliavo į arklidę. Aš vos vilkau kojas, jie, matydami, koks esu nugeibęs, padavė man ranką. Papasakojau jiems viską apie Falopą, kurį pribaigė susidūrimas su rusais.

– Su rusais? – nustebęs paklausė vienas iš kareivių.

– Taip, prie jo nelaimės labai daug prisidėjo rusai ir kazokai. Jie gali ir čia pasirodyti po kelių valandų!

Vargšai kareiviai buvo priblokšti to, ką išgirdo iš mano lūpų. O juk jie manė, kad pagrindiniai mūsų priešai – šaltis ir badas.

Įėję į arklidę pamatėme prie durų išsitiesusį pjemontietį. Mes jėga pasodinome jį į kėdę ir nunešėme į naująjį būstą. Kadangi jis prieš mums ateinant miegojo prie šiltos krosnies ant gerų šiaudų, dabar atrodė žvalesnis ir net ištarė keletą žodžių, kurių prasmės nė vienas iš mūsų nesuprato. Aš priėjau arčiau norėdamas pasiklausyti, ką jis kalba. Buvo neatpažįstamai pasikeitęs, jo veidas buvo ištepliotas krauju, nes vargšelis iš bado buvo susikandžiojęs rankas. Falopos burna buvo aplipusi šiaudais ir žeme. Gailestingos moterys nuprausė jam veidą vandeniu su actu, o kareiviai vokiečiai, susigėdę, kad stovi be darbo, priėję prie ligonio nurengė jam drabužius. Pjemontietis vilkėjo skarmalais, bet jo krepšyje buvo švarūs marškiniai, taigi vyrai apvilko jais mano draugą. Paskui pasiūlė jam atsigerti. Deja, ligonis niekaip negalėjo nuryti vandens, stipriai sukando dantis, reikėjo jį jėga pražiodyti. Vokiečiai nurankiojo prie Falopos rankų prikibusius šiaudus.

Moterys man pasakė, kad iš visko sprendžiant Falopa ilgai nepatrauks. Aš labai susijaudinau išgirdęs tuos žodžius. Dariau viską, kad tik jį išgelbėčiau, nes mes buvome labai artimi draugai, jau penkeri metai tarnavome viename pulke.

Šiltame kambaryje jaučiausi kur kas geriau, skausmas aprimo. Ramiai miegojau apie dvi su puse valandos, taip saldžiai nebuvau miegojęs nuo pat Maskvos.

Mane pažadino kareivis. Jis man pasakė:

– Seržante, man regis, kad visi išvyksta iš miesto, nes aplinkui girdėti triukšmaujant. Manau, kad mums reikėtų eiti į aikštę ir prisijungti prie visų. Tokį įsakymą buvome gavę vakar. O jūsų bičiuliui, – pridūrė jis, – kaip matote, jau niekuo nebegalime padėti, nes jis – gyvas lavonas!

Atsikėliau norėdamas pasižiūrėti į savo draugą. Priėjęs prie jo arčiau pamačiau kampe sėdinčias abi moteris. Jaunesnioji padavė

man odinę piniginę su pinigais. Sakė, kad ji iškritusi iš Falopos milinės kišenės. Joje buvo apie dvidešimt penkis Prūsijos frankus ir kitokių monetų. Atidaviau piniginę moterims, paprašęs, kad jos prižiūrėtų ligonį, kad slaugytų jį iki paskutinės jo gyvenimo akimirkos, kuri turėtų ateiti netrukus, nes vargšelis vos bekvėpavo. Jos pažadėjo man globoti Falopą tiek, kiek tik reikės.

Gatvėje pasigirdęs triukšmas dar labiau sustiprėjo. Jau išaušo diena. Pro langus negalėjome nieko įžiūrėti, nes šaltis išrašė juose visokiausius raštus. Dangumi plaukė debesys, iš visko sprendžiant, tą dieną turėjo gausiai pasnigti.

Mes jau buvome susiruošę išeiti, kai staiga iš tos pusės, kur buvo Vilniaus kelias, pasigirdo patrankų dundesys. Ten vyko susišaudymas, buvo girdėti žmonių šūksniai ir keiksmai. Pirmoji į galvą šovusi mintis buvo ta, kad į miestą atjojo kazokai ir ten užvirė mūšis; kuo skubiausiai čiupome savo ginklus. Du vokiečiai kareiviai, kurie nebuvo pripratę prie tokių garsų, iš pradžių visiškai nesusigaudė, kas čia vyksta. Jie sutrikę išsekė paskui mus. Tie kareiviai, kurie vakar išėjo į miesto centrą ir nebesugrįžo, buvo palikę mums saugoti savo ginklus. Taip pat mes turėjome Falopos šautuvą. Visi šautuvai buvo užtaisyti, nes parako buvo užtektinai. Vokietis kareivis turėjo butelį degtinės, apie kurį nebuvo mums užsiminęs. Dabar, taip susiklosčius aplinkybėms, pasiūlė mums jos išgerti. Taip ir padarėme. Antrasis davė duonos.

Kareivis man pasakė:

– Mano seržante, o kas, jeigu vieną šautuvą mes atiduotume valstiečiui, kuris dreba stovėdamas prie krosnies?

– Taip ir padarykime, – atsakiau aš.

– Pirmyn, valstieti! – paragino kareivis.

Tas žmogus, nesuprasdamas, ko iš jo norime, jau norėjo pasipustyti padus. Kareivis pasiūlė jam šautuvą. Žiūrėjo nieko nesuprantančiomis akimis kaip koks beprotis. Tuomet kareivis pakabino šautuvą jam ant peties. Vyriškis paklausė, ką turi daryti. Paaiškinau

jam, kad jis turi šauti į kazokus. Tai išgirdęs, metė ginklą ant žemės. Kareivis pakėlė jį ir šį kartą, netekęs kantrybės, jėga įspraudė šautuvą jam į rankas. Pagrasino, kad tuo atveju, jeigu atsisakys šauti į kazokus, durklu pervers jam kūną. Valstietis atsakė, kad rusai atpažins jį ir nušaus. Kol vyko šis ginčas, kitame kambaryje pasigirdo baisus klyksmas. Abi moterys garsiai raudojo. Pasirodo, Falopa išleido paskutinį kvapą!

Kareivis nuvilko Falopai milinę ir jėga aprengė mirusiojo apdaru valstietį. Po kelių minučių žmogelis buvo kaip reikiant apginkluotas. Dabar jis turėjo kardą, šovininę, ant galvos buvo užsidėjęs policininko kepurę. Pasikeitė taip, kad net pats savęs nepažino.

Kol vyko toji scena, abi moterys sėdėjo šalia mirusiojo, jos nematė, kas čia vyksta, todėl baisiausiai apstulbo išvydusios taip neatpažįstamai pasikeitusį valstietį.

Triukšmas dar sustiprėjo, tarp kitų balsų išgirdau generolo Rogė balsą. Jis keikė visus: ir karininkus, ir puskarininkius, ir kareivius; teisybę žmonės sakė, kad šis generolas mėgsta apšaukti visus iš eilės ir niekam nedaro išimčių.

Tuo metu pamačiau prie lango stovintį gvardijos šaulį. Jis susikaupęs tvirtino prie savo šautuvo durklą. Paklausiau jo, kodėl vyksta susišaudymas, gal į miestą įsiveržė rusai. Jis atsakė:

– Ne, ne!.. Tai siautėja storžievis generolas Rogė, mėgstantis savo lazda visiems išvanoti šonus. Girdžiu jį ateinant.

Mes iškurnėjome į prieškambarį ir aš pamačiau adjutantą majorą Rustaną. Jis stovėjo prie namo durų. Atpažinęs mane pasakė:

– Ką jūs čia veikiate? Kuo greičiau eikite lauk. Ar negirdėjote įsakymo?

Mes tuojau pat išskubėjome į lauką, tačiau valstietis, kurį jau buvome spėję pamiršti, savaime suprantama, liko viduje prie atdarų namo durų. Adjutantas majoras, manydamas, kad tas žmogelis yra mūsų armijos kareivis ir nori čia likti išsimiegoti, atplėšė

kambario duris, įpuolė vidun ir pakartojo įsakymą kuo greičiau eiti į kiemą. Pagrasino, kad tokiu atveju, jeigu nepaklus, bus nužudytas. Valstietis žiūrėjo į jį nieko nesakydamas. Adjutantas majoras prišoko prie jo ir, griebęs už atlapų, pastūmė visa jėga prie mūsų. Nelaimėlis ėmė savo kalba aiškintis, kas čia vyksta, sakė, kad į šį reikalą įsivėlė tik per nesusipratimą. Adjutantas majoras pamanė, kad jis rūstauja tik todėl, jog viduje liko jo ginklai ir kuprinė. Tada pats Rustanas įžengė vidun ir netrukus grįžo nešinas šautuvu ir kuprine. Ten pamatė mirusį vyrą ir dvi jį apraudančias moteris. Grįžęs iškilmingai pareiškė:

– Dabar man aišku, kodėl taip priešinasi tas tipas! Jis norėjo likti šiuose namuose ir paguosti našlę! Sakykite, iš kokio jis pulko? Man atrodo, kad niekada nesu jo matęs!

Vokietis perklausė:

– Iš kokio pulko? Aš irgi neatsimenu, kad būčiau jį kada nors matęs!

Tuo metu visi stengėsi pasirūpinti tik savimi, todėl į tai, ką sakė adjutantas majoras, nekreipė dėmesio.

Išgirdusi savo vyro balsą, moteris pribėgo prie durų. Pamatęs ją vyras pradėjo šaukti, paskui nenorėdamas išsiduoti, nutilo. Ji net nepagalvojo, kad lietuvis, Rusijos imperijos gyventojas, turėjo garbės būti Prancūzijos imperatoriaus gvardijos kareiviu, tąkart žygiavusiu ne šlovės, o skurdo keliu.

Ir vėl žygiavome, bet iš lėto. Gatvelėje gulėjo daug negyvų žmonių, mirusių naktį nuo degtinės ir šalčio. Daugiausia jų buvo miesto centre, bet tenai nuėjęs nebuvau. Tuo tarpu artėjome prie tos vietos, iš kur buvo galima pasiekti tiltą per Nemuną; eiti buvo lengviau; po kelių minučių jau buvome atėjome prie upės. Ten pamatėme tūkstančius anksčiau už mus atvykusių vyrų. Kadangi tiltas buvo siauras, daugelis jų leidosi prie neužšalusios upės; pereiti ją buvo labai sunku, nes ledas buvo nelygus, po atlydžio paspaudus šalčiui ledo lytys buvo sustojusios, susigrūdusios. Tie, kurie rizikuodami gyvybe ir

sveikata pasiekė kitą krantą greičiau už kitus, manė, kad jau išsigelbėjo! Paskui pamatysime, kaip mes tuomet klydome!

Laukdamas, kol galėsime pereiti į kitą pusę, pulkininkas Bodelenas, mūsų pulko vadas, davė karininkams įsakymą žiūrėti, kad niekas neitų per tiltą po vieną, – reikėjo sustabdyti ir surinkti visus, kurie prisistatys.

Tuo metu mūsų buvo per šešiasdešimt – šitiek liko iš dviejų tūkstančių! Beveik visi buvome susispietę aplink jį. Buvo matyti, su kokiu skausmu vadas žiūri į savo šauniojo pulko likučius; tikriausiai tuomet matė skirtumą: prieš penkis mėnesius, dar prieš šį išbandymą, šį tiltą perėjo visa šaunioji armija, dabar ji buvo pavargusi ir beveik sunaikinta. Norėdamas mus padrąsinti, nors nelabai kas klausė, pasakė tokią kalbą:

„Mano vaikai! Nesakysiu jums, kad sutelktumėte drąsą, žinau, turite jos daug, visus tuos trejus metus, būdamas su jumis, turėjau labai daug progų tuo įsitikinti; įrodėte tai įvairiomis aplinkybėmis, ir ypač per šią žiaurią kampaniją; mūšiuose, kuriuose jums teko kautis, netekčių, kurias išgyvenote, akivaizdoje. Bet atminkite: kuo didesni išbandymai ir pavojai, tuo didesnė šlovė ir garbė, tuo didesnis paskatinimas tiems, kurie turės tvirtybės baigti šią kampaniją garbingai!“

Paskui paklausė, ar mūsų daug. Naudodamasis proga, pasakiau Serariui, kad ryte mirė Falopa. Paklausė, ar esu tuo įsitikinęs; pasakiau, kad mačiau jį merdėjantį, o adjutantas majoras Rustanas – jau mirusį.

– Kas? Aš? – paklausė adjutantas majoras. – Kur?

– Namuose, kuriuos man liepėte palikti ir į kuriuos įėjote išprašyti kito žmogaus.

– Taip, tai tiesa, – atsakė jis, – mačiau ant šiaudų mirusį vyrą, bet tai buvo tų namų šeimininkas, nes verkė jo žmona!

Pasakiau, kad į gatvę jis buvo išsivedęs tikrą jos vyrą, o tas, kurį matė ant šiaudų, buvo Falopa. Trumpai papasakojau sceną su valstiečiu, kurio ieškojome savo gretose, bet jis jau buvo dingęs.

Mums stovint ant Nemuno kranto, buvusieji prieš mus perėjo į kitą pusę tiltu arba ledu.

Paskui pajudėjome ir mes; perėję į kitą pusę, eiti keliu negalėjome, nes jis buvo užgriozdintas didelėmis beveik kelio pločio dėžėmis. Jokių įsakymų! Kiekvienas galėjo eiti kur norėjo. Kai kurie mano draugai siūlė tą patį, tačiau pasukome į kairę.

Kai buvome nuėję maždaug trisdešimt žingsnių nuo tilto, nutarėme lipti į viršų ieškoti kelio. Ėjau paskui Granžjė, kurį turėjau laimės rasti; jis rūpinosi manimi daugiau nei savim. Žingsniuodamas priekyje, mynė sniege taką ir savąja overniečių tarme šūkaliojo: „Paskui mane, mažyli!" Tačiau mažylis jau nebepavilko kojų.

Granžjė buvo įveikęs tris ketvirčius šlaito, aš – tik trečdalį. Kartais jis sustodavo ir, atsirėmęs į šautuvą, duodavo ženklą, kad palauks. Bet aš buvau toks nusilpęs, kad negalėjau ištraukti iš sniego kojų. Negalėdamas daugiau paeiti, pargriuvau ir nuriedėjau šlaitu ant Nemuno ledo.

Kadangi sniego buvo daug, susikūliau nestipriai; skaudėjo tik petį, į krūmokšnio šakas nusibraižiau iki kraujo veidą. Atsistojau netardamas nė vieno žodžio, tarsi tai būtų buvę visai natūralu, mat buvau tiek prisikentėjęs, kad manęs jau niekas nestebino.

Pakėlęs šautuvą, kurio vamzdis buvo pilnas sniego, norėjau kopti tuo pačiu keliu atgal, bet tai buvo neįmanoma. Paskui šovė į galvą mintis pralįsti iki tilto po vežimais; vargais negalais prisikapsčiau iki jų. Prie pirmojo pamačiau būrį grenadierių ir gvardijos šaulių; pasilypėję ant ratų jie saujomis sėmė iš dėžių pinigus; aš jais nesusigundžiau, man reikėjo tik kelio, kuriuo galėčiau praeiti. Staiga išgirdau šaukiant: „Prie ginklų! Prie ginklų! Kazokai!" Supoškėjo šūviai, visame šlaite nuo viršaus iki apačios kilo didžiulis sąmyšis.

Nė vienas iš dėžėn sulindusių grenadierių ir šaulių neatsitiesė; vieną jų trūktelėjau už kojos; atsisukęs jis paklausė, ar turiu pinigų.

– Neturiu, – atsakiau. – Ten ant kalno kazokai!

– Tik to betrūko! – sušuko tas. – Aš tų niekšų nesivaržau, jiems mūsų pinigų nepaliksiu! Kam reikia? Ateikit, duosiu!

Jis metė ant žemės dvi dideles kuprines, prikimštas penkiafrankių monetų, tačiau vyrus toks jo poelgis tik prajuokino, nes, kaip supratau, jie buvo radę aukso. Girdėjau minint „geltonuosius", tai yra keturiasdešimties frankų monetas.

Paėmiau grenadieriaus ginklą ir nusileidau nuo tilto. Šiaip taip ten nusikapstęs susitikau kapitoną Debonezą, kuris vadovavo gvardijos šauliams. Jį lydėjo leitenantas ir eilinis kareivis. Tai buvo viskas, kas liko iš jo kuopos. Visi kiti, jo žodžiais tariant, išgaravo. Jis turėjo kazoko arklį, bet nežinojo, kur joti. Pasakiau jam keletą užuojautos žodžių. Užuot atsakęs, davė man didžiulį gabalą balto cukraus, kurį sumirkė degtine. Paskui mes atsisveikinome ir išsiskyrėme. Jis nujojo Nemuno link, o aš, grauždamas degtinėle apipiltą cukrų, patraukiau savo keliais. Vos tik pajudėjau į priekį, išgirdau kažką mane šaukiant. Tai buvo šaunusis Granžjė, kuris, kaip sakiau, jau seniai manęs ieškojo. Granžjė paklausė, kodėl nesekiau jam iš paskos. Paaiškinau priežastį, kodėl to nedariau. Priėjęs artyn ištiesė savo šautuvą. Vargais negalais padedant Granžjė man pavyko užsikeberioti aukštyn. Žinoma, jėgų suteikė ir degtinėje pamirkytas cukraus gabalas.

Draugai mūsų jau laukė. Tai buvo vyresnysis seržantas Lebudas, vyresnysis seržantas Udiktas, Pirsonas, seržantas Potonas. Kiti mano draugai buvo išsisklaidę, jie keliavo mažomis grupėmis, kaip ir mes. Viltis, kad įžengus į Prūsiją daug kas turėtų pasikeisti į gerąją pusę, suteikė mums jėgų kautis už savo gyvybę ir ištverti visas mums dar likusias negandas.

Toje vietoje, kur buvome, mums prieš akis atsivėrė visa panorama: Vilniaus kelias, Kauno link traukiantys rusai, maršalas Nėjus, keliaujantis ariergarde su saujele žmonių. Paskui pamatėme žmogų, kuris pasuko į mūsų pusę. Jis vos vilko kojas, ėjo pasiramsčiuodamas eglės šaka. Priėjęs prie mūsų garsiai sušuko: „*Ei*! *Per Dio santo*!

(O! Dievuli šventas!) Aš nesu apgavikas, jūs esate mano draugai!" Nustebę įdėmiai žvelgėme į ateivį. Atpažinome jį iš balso ir akcento. Tai buvo Pelicetis, Milano gyventojas, senas grenadierius velitas; prieš trejus metus jis atsiskyrė nuo imperatoriaus gvardijos norėdamas prisijungti prie italų kariuomenės. Vargšas Pelicetis! Jis buvo labai suvargęs ir tik kepurė, kurią buvo užsidėjęs ant galvos, leido suprasti, kokiam korpusui dabar jis priklauso. Jis mums papasakojo, kad princo Eugenijaus armijos likučius dabar būtų galima nesunkiai sutalpinti trijuose ar keturiuose namuose. Pelicetis pasakė mums laukiąs atvykstant savo draugo, kuris turi kazoko arklį ir juo gabena šiek tiek dar likusio bagažo. Pasirodo, jų keliai išsiskyrė netoli Kauno.

Buvo gruodžio 14-oji, apie devynias valandas ryto. Dangus apniukęs, užtat šaltis šiek tiek atlėgo. Nustojo snigti. Mes vėl leidomės į žygį tiksliai nežinodami, kur atsidūrėme. Išėję į platų kelią pamatėme aukštą stulpą su rodyklėmis, rodančiomis kryptį, kur link turime traukti.

Pasukome ta kryptimi, kur keliavo gvardija, tačiau didžioji dauguma kareivių nutarė eiti dešiniau. Už kelių žingsnių išvydome penkis ar šešis nelaimingus kareivius. Jie panėšėjo į vaiduoklius. Kareivių veidai buvo sulysę ir išblyškę. Jie buvo išsiteplioję krauju. Nelaimingieji pasilenkę ieškojo sniege iš dėžių išbyrėjusių džiūvėsių. Taip keliavome iki trečios valandos. Kad ir kaip stengėmės, įveikėme tik tris varganas ljė. Kelionę mums apsunkino seržantas Potonas, kuris, regis, sunkiai sirgo.

Dešinėje pusėje, už ketvirčio ljė nuo kelio, pamatėme kaimą. Pasitarę nusprendėme jame sustoti ir pernakvoti. Tame kaime radome du reguliariosios armijos kareivius. Šį kartą jiems nusišypso laimė, mat jiems pavyko netoli tvarto nušauti karvę. Tai buvo geras ženklas.

Valstietis, tos karvės šeimininkas, norėdamas sutaupyti mėsos, pats atkirto mums gabalą skerdienos, užkūrė ugnį, sriubai atnešė du katilus vandens; turėjome puikių šiaudų, ugnies, žodžiu, seniai nebuvome tokie laimingi. Pavalgę sriubos sukritome pailsėti.

Aš atsiguliau šalia Potono; jis visą laiką aimanavo, paklausiau, kas yra. Atsakė:

– Mielas drauge, esu įsitikinęs, kad toliau nebepajėgsiu eiti!

Nežinodamas priežasties, privertusios jį taip kalbėti (kokia nelaimė buvo jį ištikusi, nežinojo niekas), raminau, sakiau, pailsėsi ir bus daug geriau. Tačiau netrukus jis ėmė karščiuoti, visą naktį verkė, kliedėjo. Kelis kartus mačiau jį kažką rašant užrašų knygutėje ir plėšant iš jos lapelius.

Tuo metu, kai buvau giliai įmigęs, kažkas timptelėjo už rankos; tai buvo vargšas Potonas. Jis pasakė:

– Mielas drauge, aš iš čia jau nebeišeisiu, norėčiau prašyti tavęs vienos paslaugos; tikiu tavimi, esi laimingesnis už mane, tau nusišypsos laimė ir tu vėl pamatysi Prancūziją. Jei negalėsi mano patikėtos misijos atlikti, paprašyk Granžjė, tikiu juo taip pat kaip ir tavimi. Štai mažas popierinis paketėlis, nusiųsk jį nurodytu adresu mano mamai ir pridėk laišką; parašyk, kur ir kokiomis aplinkybėmis mudu išsiskyrėme, tik, prašau, suteik jai viltį, kad kada nors mane dar pamatys. Štai dovanoju tau auksinį šaukštą, paimk. Verčiau tebūna tavo, vis tiek atitektų kazokams.

Paduodamas paketą, dar kartą pasakė, kad manim pasitiki. Jo prašymą pažadėjau įvykdyti, nors toli gražu nemaniau, kad būsime priversti jį palikti.

Gruodžio 15-ąją, artėjant metui išvykti, pasakiau draugams, kokią paslaptį man ką tik patikėjo Potonas.

Draugai, manydami, kad jis išsigando arba pamišo, ėmė jį įkalbinėti suimti save į rankas.

Bet užuot atsakęs Potonas parodė dvi išvaržas; trūkį buvo gavęs ropšdamasis iš visų jėgų į statų šlaitą Kaune. Įsitikinome, kad eiti jis negali. Vyresnysis seržantas Lebudas pasiūlė palikti jį valstiečio, pas kurį buvome apsistoję, globai. Potonas turėjo daug pinigų, ypač aukso; prieš kviesdami šeimininką, auksą skubiai įsiuvome į Potono diržą ir kelnes. Paskui pasikvietėme valstietį,

o kadangi jis kalbėjo vokiškai, be vargo dėl visko susitarėme. Pasiūlę jam penkias penkių frankų monetas pasakėme, kad gaus keturiskart tiek, jeigu apsiims slaugyti ligonį. Jis sutiko prisiekdamas Dievu, netgi pažadėjo pakviesti daktarą. Paskui, spiriami laiko, atsisveikinome su savo bičiuliu.

Prieš mums išvykstant Potonas paprašė, kad jo nepamirščiau; pabučiavę jį išėjome. Ar įvykdė savo pažadą valstietis, nežinau, tik daugiau apie Potoną nieko neteko girdėti; iš įvairių pasakojimų žinojau, kad jo būta šaunaus vyruko, gero draugo, kad buvo gavęs puikų išsilavinimą, o tai anais laikais buvo retas dalykas.

Buvo Bretanės bajoras, kilęs iš vienos kilmingiausių to krašto giminės.

Savo šventą misiją atlikau: atvykęs į Paryžių gegužės mėnesį išsiunčiau nurodytu adresu man patikėtą paketą, kuriame buvo testamentas ir liūdnos atsisveikinimo eilės, kurias Potonas rašė karščiuodamas. Pasidariau vieno eilėraščio kopiją:

Sudie, mamyte,
Mano drauge;
Sudie, brangioji,
Geroji Sofi!
Sudie, Nante, kuriame gimiau,
Sudie, Prancūzija, mano tėvyne,
Sudie, brangioji,
Aš mirštu,
Sudie!

Kelerius metus Rusijos kampanijos dienoraščio nerašiau, kitaip tariant, „Prisiminimų“, kuriuos parašiau 1813 metais, būdamas kalėjime, netvarkiau. Mane apniko abejonės. Klausiau savęs: gal tai, ką mačiau, ką taip kantriai ir drąsiai ištvėriau, tėra mano jautrios vaizduotės padarinys?

Tačiau, kai iškritus sniegui susitinku su draugais, buvusiais Imperijos kariais, tarp kurių yra ir imperatoriaus gvardijos gvardiečių, –

dabar (1829-aisiais!) iš tų, kurie drauge su manim dalyvavo toje atmintinoje kampanijoje, teliko keli, – prisiminimai atgyja; pastebėjau, kad ne tik man, bet ir jiems tie išgyvenimai paliko neišdildomą įspūdį. Apie šlovingąsias kampanijas kalbėdavome su pasididžiavimu.

Šiandien, kai mano mama atidavė laiškus, kuriuos rašiau jai kampanijos metu, atgavau drąsą; gailiuosi, kad nepridėjau jų dienoraščio pabaigoje. Pridurkite dar kelių draugų komentarus, kuriuos jie žada baigti. Tai man suteikia jėgų apsispręsti. Kas žino, gal vieną dieną mano pasakojimas, kad ir prastai parašytas, sudomins skaitytojus? O kas po tokių didžių įvykių belieka? Genijaus nebėra, bet jo vardas gyvuos amžinai! Todėl drįstu tęsti „Atsiminimus“ toliau, kad tuomet, kai manęs nebebus tarp gyvųjų, anūkai skaitydami juos pasakytų: „Mūsų senelis dalyvavo didžiuosiuose mūšiuose drauge su imperatoriumi Napoleonu!“ Jie sužinos, kaip mes mušėme prūsus, austrus, rusus, anglus ir daugelį kitų; sužinos taip pat, kad ne visada jų senelis miegojo pūkų pataluose, ir, nors nebuvo uoliausias Prancūzijos katalikas, dažnai pasninkaudavo, ne sykį per Užgavėnes nevalgė mėsos!

Buvo gruodžio 15-oji, septinta valanda ryto. Išėję iš tvarto, kuriame praleidome naktį, pasukome į kelią ir atėjome į tą pačią vietą, kurią išvakarėse buvome palikę; sustojome.

Granžjė tebenešė mano mažą varinį katiliuką; kad kas nepavogtų, prisirišo prie diržo, nes indas, kuriame galima išsitirpinti sniego ar ką nors išsivirti, buvo tikra brangenybė. Nujausdamas, kad galiu, ko gera, pasilikti ir man tokio indo prireiks, stipriai pririšo katiliuką prie mano kuprinės.

Dangus buvo giedras, bet šaltis pakenčiamas. Matydami kelyje labai nedaug žmonių, pamanėme, kad dauguma jų išvakarėse nužygiavo įvairiomis kryptimis tolyn.

Pamatėme nuo Kauno pusės traukiančią koloną, tik negalėjome įžiūrėti, ar prancūzų, ar rusų. Tad dėl visa ko pajudėjome iš vietos.

Kokią valandą ėjau be vargo, paskui surėmė toks baisus dieglys, kad buvau priverstas sustoti; tai buvo negalavimo Vilniuje padariniai, pamaniau, kad pakenkė jautienos sultinys, kurio suvalgiau vakare ir prieš kelionę ryte.

Varstomas dieglių, dar ėjau maždaug iki trijų valandų; išvydęs netoliese mišką, pamaniau, kad reikėtų praleisti jame naktį.

Kai iki miško buvo likę kelio ne daugiau kaip per vieną šautuvo šūvį, dešinėje pamačiau namą. Kieme prie didelio laužo šildėsi daug įvairių dalinių, daugiausia imperatoriaus gvardijos kareivių. Kadangi buvau nuvargęs, nutariau pasišildyti ir truputį pailsėti; kažkas iš jų pasiūlė pasilikti, mielai sutikau.

Visą dieną šaltis buvo pakenčiamas, stipriau nešalo; atrodė, kad baimintis priešo nereikia, tačiau dešiniu kelkraščiu žygiuojantys vyrai pasakė matę kažkokius raitelius; jie buvo įsitikinę, kad tai rusai. Senas gvardijos šaulys pareiškė:

– Kad ir pats velnias; tai man nesukliudys įsteigti čionai generalinį štabą. Draugai, paskui mane! Paruoškite ginklus, uždėkite ant vamzdžių durtuvus!

Visi ramiai įvykdė paliepimą. Paskui pridūrė:

– Pagaliau galėsime pasitraukti į mišką; dievaži, graži ir gera pozicija!

Po to jis priėjo prie ką tik užmušto arklio, atsirėžė gabalą mėsos, ramiai sugrįžo prie laužo, atsisėdo ant kuprinės ir užsmeigė ant kardo būsimą kepsnį.

Daugiau kaip dvi dešimtys kareivių – kas sėdėdamas ant kuprinės, kas klūpėdamas – čirškino arklieną.

Priešais mano minėtąjį šaulį ant kareiviškos kuprinės sėdėjo moteris: susiėmusi rankomis galvą, atsirėmusi alkūnėmis į kelius; nuo šalčio ją saugojo pilka kareiviška milinė, užsimesta ant senos suplyšusios šilko suknelės; ant galvos – avikailio kepurė, apjuosta palaikiu pasmakrėje surištu šaliu; vienas kepurės šonas apsvilęs.

Šaulys kreipėsi į ją šitaip:

– Motuše Madlena, pasakykite!..

Ji tylėjo. Atsiliepė tik po to, kai šalimais įsitaisęs kareivis ją kumštelėjo sakydamas:

– Motin, čia į jus kreipiasi!

– Į mane? – paklausė ji. – Mano vardas Mari. Ko jums iš manęs reikia?

– Truputėlį *rogomo*, pabandyti!

– Įsidėmėkite: aš *rogomo* neturiu!

Moteris sugrįžo į ankstesnę padėtį.

Prie laužo sėdėjo dar viena moteris; ant galvos apsiūta raudona gelumbe avikailio kepuraitė, audinio kraštai įkirpti; kad laikytųsi, parišta gvardijos grenadieriaus kepurės virvele, kurios kutai plaikstėsi pasmakrėje. Ant savo drabužių irgi buvo užsimetusi mėlyną gvardijos kareivio milinę. Išgirdusi šaulio žodžius, kilstelėjo galvą ieškodama akimis to, kuris prašė *rogomo*; šaulys atsiliepė:

– Ak, čia jūs, motuše Gato! Tai aš prašiau *rogomo*! Čia aš, Mišo. Tikriausiai nustebote mane pamačiusi? Bet jūs, velniai rautų, pribloškėte mane ne mažiau, ypač tas keistas jūsų galvos dangalas! Motuše Gato, dar prieš keliantis per Bereziną, kartais pagalvodavau: turbūt jūsų griaučius jau seniausiai sutaršė varnos!

– Akiplėša! – atkirto motušė Gato, – tave, senas girtuokli, sules pirmą! Ak, tu nori *rogomo*, – šaipėsi ji toliau. – Tuos tris mėnesius tau jo velnioniškai trūko, bet, ko gero, Vilniuje, arba vakar Kaune išmaukei gerą dozę, todėl dabar ir suoki. Stebiuosi, kaip tu dar nuo to gėrimo nepakratei kojų, matei, kiek negyvų gėrikų tyso gatvėse? Kiek ten pasiliko šaunių žmonių, o šitas nedorėlis, niekam tikęs kareivis, dar gyvas!

– Motuše Gato, liaukis, – tarė senasis šaulys. – Dėl manęs burnokite, kiek norite, bet vadinti manęs niekam tikusiu kareiviu nedrįskite.

Paskui burbėdamas jis vėl įniko taršyti arklieną; norėdamas sudrausminti seną markitantę, net buvo nustojęs kramtyti.

Netrukus ji ir vėl prabilo:

– Štai jau dveji metai jis ant manęs pyksta už tai, kad Karo mokykloje neduodavau skolon. Ak, kaip būtų gerai, kad mano vargšas vyras būtų gyvas, kad Krasne tas niekšas nebūtų perkirtęs jo perpus!..

Paskui ji nutilo.

– Koks jis jums vyras! Jūs nebuvote ištekėjusi!

– Netekėjusi! Netekėjusi! Tuoj bus penkeri metai nuo Yluvos mūšio, kaip su juo gyvenu, ir še tau, netekėjusi. Mari, o tu ką pasakysi?

Tačiau antra markitantė, kurios šeimyninė padėtis buvo tokia pat kaip ir motušės Gato, tylėjo.

Šaulys paklausė motušės Gato, ar Vilniuje buvo užlipusi į kalną.

– Jei būčiau turėjusi jėgų, tokios progos nebūčiau praleidusi! Vakare, praėjusi palei kalną, užėjau į mūsiškių šaulių stovyklą; kadangi atsinešiau iš Vilniaus truputį degtinės, pavaišinau juos, kad gaučiau vietos prie laužo; atsiguliau tarp dviejų pulko šaulių, tikriau, vagių, kurie nugvelbė pusę mano pinigų. Laimė, gulėjau ant šono, todėl kitos kišenės neištuštino. Ir tikėk po to draugais! Gerai, kad dar turėjau pinigų nuvykti į Elbingą, nes buvo pasakyta visiems rinktis tenai, kad susitvarkę galėtume vėl pradėti kampaniją. Gal ateityje būsime laimingesni. Ar ne taip, Mari?

Mari nieko neatsakė.

Senasis šaulys tarė:

– Mari, per vienerius metus tai jau jos antrasis, jei norėtų, galėčiau vesti, būčiau trečias...

– Dar ko, senas niekše! – atšovė motušė Gato, – sakytum, be tavęs, kito neatsirastų!

Priėjęs prie Mari šaulys padavė jai gabalą arklienos.

– Ačiū, seni! – padėkojo Mari.

– Vadinasi, sutarta: kai grįšime į Paryžių, aš jus vesiu ir padarysiu laimingą!

Mari atsiduso:

– Kaip galima šaipytis iš tokios nelaimingos merginos kaip aš!

Šaulys suokė toliau:

– Tai, ką dabar pasakiau, ne juokai, ne patyčios; o dabar siūlau motušei Gato tą patį, ką buvau tik ką pasiūlęs jums, – mažutį gabaliuką mėsos.

Pamačiusi jį ateinant, motušė Gato piktai pažvelgė ir sušuko:

– Eik po velnių! Man nieko iš tavęs nereikia!

Po šitokio motušės Gato proveržio priešais mane sėdėjusi Mari pakėlė galvą ir pasakė, kad pyktis dabar ne laikas. Paskui, nužvelgusi mane nuo galvos iki kojų ir ištarusi mano vardą, tarė:

– Atrodo, neapsirikau. Vadinasi, jūs mano kraštietis?

– Taip, Mari, aš tikrai esu iš to paties krašto kaip ir tu! – atsakiau.

Aš ją taip pat atpažinau; ne jos veidą, ne balsą, nes vargšės Mari skaistumas jau buvo išblėsęs, šaltis, vargai ir stovyklų laužų dūmai ją neatpažįstamai pakeitė. Tai buvo Mari, mūsų buvusi markitantė; vežimas, kuriame gruodžio 22-osios naktį aptikau du sužeistus vyrus, buvo jos. Tada pamaniau, kad ji mirė! Jos istorija tokia:

Mari gimė Namiūre, dėl to ji vadino mane žemiečiu. Jos vyras buvo iš Lježo, niekšas, fechtavimo mokytojas. Mari buvo nepaprastai geros sielos moteris, pati beveik nieko neturėjo, parduodavo prekes kareiviams, tiems, kurie turėjo pinigų, taip pat ir jų neturintiems.

Visose kautynėse netausodama savęs, rizikuodama gelbėjo sužeistuosius. Vieną dieną buvo sužeista, tačiau ir toliau rūpinosi kitais, nepaisydama gresiančių pavojų, nes sviediniai ir kulkos krisdavo aplink ją. Be visų šių gerųjų savybių, Mari buvo graži, todėl turėjo daug draugų; dėl jų vyras nepavyduliavo.

1811-aisiais, kariuomenei stovint prie Almeidos (Portugalija), likus keliems mėnesiams iki Rusijos kampanijos pradžios, vargšas vyrukas, panoro kaime paplėšikauti. Įsmukęs į pilį, pavogė sieninį

laikrodį, kuris buvo vertas ne daugiau kaip dvidešimt frankų, atsinešė jį į stovyklą ir buvo sugautas. Kadangi įstatymai marodieriams buvo labai griežti, generolas Rogė, mūsų vadas, perdavė jį Karo tarybai. Buvo nuteistas sušaudyti per dvidešimt keturias valandas. Po šios nelaimės, Mari liko našle; pulke, ir ypač per karo kampanijas, graži moteris ilgai be vyro nebūna. Po dviejų našlystės mėnesių Mari nusiramino ir vėl ištekėjo – taip ištekama armijoje.

Po kelių mėnesių jos naujasis vyras perėjo į Jaunosios gvardijos pulką ir tapo puskarininkiu; palikusi mus, ji sekė paskui savo vyrą; su mumis buvo ketverius metus.

Rusijoje ją ištiko visų armijos markitančių dalia; prarado plaukus, vežimus, aukso gabalus, kailinius ir savo globėją. Bet jai nusišypsojo laimė, ir ji sugrįžo. Po keturių su puse mėnesio, 1813-ųjų gegužės 2 dieną sutikau ją atsitiktinai Luceno kautynėse; nors neseniai buvo sužeista į ranką, girdė sužeistąjį.

Vėliau sužinojau, kad ji buvo grįžusi į Prancūziją, per Šimtą dienų pasirodė vėl. Per Vaterlo kautynes buvo įkalinta, bet, kadangi buvo Belgijos pilietė, vėl tapo Olandijos karaliaus valdine[1].

Paklausiau Mari, kur jos vyras. Ji atsakė:

– Puikiai žinote, kad žuvo Krasne (šito iki tol nežinojau); buvo puikus vyras, man jo labai gaila!

Suraukusi antakius, ji nuleido galvą. Po kurio laiko ją pakėlė, o kadangi visą laiką buvau įsmeigęs į ją akis, pamačiau, kad šypsosi, bet šypsnys buvo liūdnas. Paklausiau, apie ką galvoja. Atsakė:

– Apie valgį, kaip matote! Anksčiau turėjau draugą, kuris pavalgydindavo; dabar valgau tik tada, kai kas nors duoda arba kai pati susirandu, o tai būna retai; yra tik gerti!

Paėmusi pirštų galais sniego, įsidėjo jo į burną.

Paskui Mari sunkiai atsistojo, nueidama padavė ranką ir atsisveikino. Pamačiau, kad iš nuovargio ir skurdo ji sulinkusi, vos paeina

---

[1] Aš sužinojau, kad Mari vėliau tapo Garbės legiono nare ir buvo apdovanota Šventos Elenos medaliu. Ji gyvena Namiūre.

pasiramsčiuodama egline lazda. Paskui ją pėdino motušė Gato su tuo savo keistuoju galvos dangalu, keikdamasi, kažką košdama pro dantis. Supratau, kad vis dar negalėjo pamiršti seno šaulio.

Tuomet mūsų buvo maždaug keturiasdešimt ir kiekvieną minutę tas skaičius didėjo. Pamačiau pulko seržantą Umblo. Išvydęs mane, paklausė, ką čia darau. Pasakiau, kad ilsiuosi, jis pasidomėjo, ar šitoje vietovėje būtų galima kur nors gerai išmiegoti, nes ryte reikės anksti išvykti.

Umblo buvo šaunus vaikinas, mane labai mylėjo; davė gerą patarimą: kadangi oras pakenčiamas, galime eiti mišku, už jo rasime namų, ten ir pernakvosime; anksti ryte jau būsime Virbalyje, mažame miestelyje, už trijų keturių ljė nuo tos vietos, kurioje buvome apsistoję; ten rasime savo draugus, galėsime apsirūpinti maistu. Galų gale pasiėmiau kuprinę, šautuvą, ir drauge su seržantu Umblo išvykome.

Beeinant Umblo pasakė:

– Kadangi būsime Pomeranijoje, eiti užnugaryje vieniems nesaugu, nes Nemuną ledu perėjo tūkstančiai kazokų.

Paskui papasakojo, kad vakar dieną su dideliu būriu vyrų išvyko iš Kauno; dėl nieko nesijaudino, nes maršalo Nėjaus ariergardas, kuriame buvo vokiečių ir keli prancūzai, dar tebekovojo, kad prieš įžengiant rusams į miestą armijos likučiai spėtų pasitraukti. Pasak seržanto, tie vokiečiai tarnavo Kauno įguloje; jie puikiai laikėsi, jiems niekada nieko netrūko, tačiau vis tiek buvo vargšai kareiviai; jei tarp jų nebūtų buvę tų kelių prancūzų, būtų metę ginklus ir pabėgę.

Jis pasakė:

– Kai papasakosiu, kas man nutiko vakar, suprasi, kad buvau teisus išjudindamas tave. Reikia kuo greičiau nešdintis iš šios klastingos šalies!

Persikėlę per Nemuną ir priartėję per ketvirtį ljė prie miesto, tolumoje pamatėme jojant keliu daugiau kaip tūkstantį kazokų ir kitokių

raitininkų. Sustojome aptarti situacijos ir palaukti paskui mus einančių draugų. Gana greitai susirinko maždaug keturi šimtai mūsiškių, įvairių kariuomenės rūšių karių. Sudarėme koloną, kad prireikus galėtume išsirikiuoti kvadratu. Karininkai – jų tarp mūsų buvo daug – perėmė vadovavimą. Vėliau prie mūsų prisijungė dvidešimt du lenkų kareiviai. Maždaug penkiasdešimt pačių stipriausių ir turinčių geriausius ginklus vyrų žygiavo kaip žvalgai priekyje ir flanguose.

Ėjome tiesiai į tuos raitininkus; pamatę mūsų žvalgus, jie ėmė trauktis į šonus. Susilyginusi su rusais, kolona sustojo laukti tų, kurie atsiliko. Prisijungė tik keli, nes dalis kazokų atsiskyrė ir atsilikusiems toliau nuo mūsų pastojo kelią. Tarp tų atsilikėlių buvo ir Buksenas, orkestro būgnininkas; nešinas didžiuliu būgnu iš paskutiniųjų stengėsi mus pasivyti (neįtikėtina!), ant kupros, su kuprine, pilna penkiafrankių monetų rankoje, jis vos galėjo paeiti. Kazokai prilėkė prie jo iš dešinės, kai iki kolonos buvo likę penkiasdešimt žingsnių, ir įsmeigė į tarpumentę ietį; Buksenas išsitiesė visu ūgiu ant sniego, būgnas per galvą nusirito į sniegą. Du kazokai nušoko nuo arklių apiplėšti kritusiojo, bet staiga pribėgo trys lenkų kareiviai su karininku ir sulaikę vieną kazoką ir arklį išvadavo nusiritusio į laukus didžiulio būgno nešiką. Ieties dūris nebuvo mirtinas; pusę pinigų išdalijo tiems, kurie išgelbėjo jam gyvybę. Netrukus kolona su kazoku ir arkliu vidury, šaukdama „Tegyvuoja imperatorius!“, pajudėjo iš vietos.

Umblo pabaigus pasakoti, buvau priverstas sustoti, ir vėl dėl to negalavimo; kad spėčiau pasivyti, jis sulėtino žingsnį; atlikęs paskubom savo reikalą, pasileidau vytis, tačiau kliudė tiršta minia. Kiek paėjęs keliu išgirdau šaukiant:

– Saugokitės! Kazokai!

Iš pradžių pamaniau, kad aliarmas netikras, bet paskui pamačiau, kaip keli ginkluoti šautuvais karininkai sustojo ir, drąsiai pasisukę į tą pusę, iš kurios pasigirdo aliarmas, ėmė šaukti:

– Nebijokite, praleiskite tuos niekšus į priekį![1]

Atsigręžiau, žiūriu, jie čia pat, trys priekyje, kiti – man už nugaros.

Net nespėjau pasislėpti miške, kuriame, maniau, būsiu saugus, nes trys kazokai jau šuoliavo ten, negana to, miškas toje vietoje buvo kaip tyčia retas. Bėgdamas žiūriu, kur tankiau, bet – o varge! – ir vėl susuko vidurius.

Kokia tuomet buvo mano padėtis, spręskite patys! Norėjau sustoti, bet negalėjau, nes du iš trijų kazokų jojo už kelių žingsnių nuo manęs. Kad nesučiuptų, bėgau toliau, buvau priverstas daryti į kelnes. Laimė, už kelių žingsnių medžiai augo tankiau, kazokai buvo priversti pristabdyti arklius, aš bėgau kiek tik kojos neša; kliūdamas už apsnigtų medžių šakų, kritau veidu į pusnį. Bandžiau atsistoti, bet pajutau, kad kliudžiau kažkieno koją. Iš baimės pamaniau, kad kazoko, bet ne, tai buvo dygliuotas gervuogių krūmas. Iš paskutiniųjų jėgų atsistojęs atsigręžiau atgal: kazokai stabtelėjo, du iš jų ėmė dairytis proskynos, kad galėtų joti raiti. Aš tuo metu sliūkinau vos vilkdamas kojas.

Kiek paėjęs į priekį, atsidūriau prie nuvirtusio medžio; buvau labai nusilpęs, negalėjau net kojos pakelti, tad peržengti jį buvo neįmanoma, o kad nuo išsekimo nesukniubčiau, atsisėdau ant jo.

Nepraėjo nė penkios minutės, žiūriu, kazokai nušoko ant žemės ir ėmė rišti prie krūmo šakų arklius. Maniau, kad tuoj ateis manęs, ketindamas bėgti atsistojau, bet pamačiau, jog du iš jų šokinėja apie trečiąjį: veidas sužalotas kardu, pats delnu atkėlė atvėpusį iki peties skruosto gabalą, tuo tarpu draugai sulankstė nosinę, pakišo ją po smakru ir surišo viršuje. Visa tai vyko už dešimties žingsnių nuo manęs. Kalbėdami jie žiūrėjo į mano pusę.

Baigę tvarkyti draugo veidą, jie žengė tiesiai į mane. Matydamas, kad artėja galas, vargais negalais užlipau ant medžio kamieno,

---

[1] Tai buvo pulko vadas Rišaras, Kondė placdarmo ekskomendantas. Mes daugybę kartų esame su juo kalbėjęsi.

nusiėmiau užtaisytą šautuvą nutaręs šauti į tą, kuris prieis pirmas. Tuo metu man reikėjo susidoroti tik su dviem vyrais; trečiasis, aptvarstytas, ko gero, kentėjo it pasmerktasis, visą laiką vaikščiojo, iškėlęs rankas trankė kumščiais per arklio pasturgalį.

Matydami, jog esu pasirengęs duoti atkirtį, abu į mano pusę ėję kazokai sustojo ir davė ženklą, kad ateičiau pas juos; ką sakė, supratau: dievagojosi nieko blogo man nedarysią, tačiau aš iš savo vietos nesitraukiau.

Dešinėje, ten, kur vingiavo kelias, išgirdau riksmus, kažkas keikėsi, šaudė; pamačiau, kad mano priešai sunerimę, vis dirsčiojo į tą pusę, kur šaudė; tikėjausi, kad, gelbėdami savo kailį, tikriausiai paliks mane ramybėje, bet kur tau! Žiūriu, ateina ketvirtas laukinis, matyt, irgi gelbėtis! Išvydęs savo draugus, prisiartino, pamatė mane, norėjo prieiti dar arčiau, bet, suvokęs, kad su arkliu per medžius ir krūmus to padaryti nepavyks, nušoko ant žemės, pririšo savo gyvulį šalia kitų arklių, pasiėmė pistoletą ir, slapstydamasis už medžių, ėmė sėlinti prie manęs; jam iš paskos sliūkino aniedu. Mano varganą personą palaužti – šitiek ceremonijų! Buvo galima apsieiti ir be to. Tačiau... kokia laimė! Staiga dešinėje pusėje pasigirdo šauksmai, lydimi šūvių, tik kur kas garsesni nei pirma; nestipriai pririšti arkliai pasibaidė, puolė į priešingą pusę, kazokai spruko jiems pavymui.

Mano padėtis buvo apverktina, pamaniau, kad toliau eiti nebegaliu, reikia apsišvarinti, pasikeisti baltinius. Prisiminiau, jog prie Panerių kalno radau marškinius, trumpas baltas medvilnines kelnes, – daiktus, kadaise priklausiusius kažkokiam karo komisarui.

Atrišęs kuprinę išsitraukiau marškinius, padėjau juos ant šautuvo, kelnes pasikabinau šalia ant medžio, nusimečiau jojiko apsiaustą, kareivišką milinę ir liemenę dygsniuotomis geltono šilko rankovėmis, pasisiūdintą iš moteriško sijono Maskvoje; atrišau kašmyrą, kuriuo buvo užveržtos kelnės, ir jos nusmuko, nes petnešų neturėjau. Su marškiniais nesiterliojau – suplėšiau juos skutais.

Ir štai aš nuogas, tik su palaikiais auliniais ant kojų, gūdaus miško vidury, gruodžio 15-ąją, ketvirtą valandą dienos, aštuoniolikos, o gal net dvidešimties laipsnių šaltyje, pučiant stipriam šiaurės vėjui.

Žiūrėdamas į savo sulysusį, purviną, parazitų sukapotą kūną, nesusilaikiau ir apsipyliau ašaromis. Sutelkęs paskutines jėgas, pakėliau senų marškinių skiautes ir kiek įmanydamas apsitryniau sniegu. Paskui apsivilkau naujus plonos olandiškos drobės priekyje išsiuvinėtus marškinius. Kadangi viršutinės kelnės buvo pribaigtos galutinai, tuoj pat užsitempiau trumpesnes, bet jos nesiekė kelių, tad tarp aulinukų, dengusių tik pusę blauzdos, ir kelnių buvo nepridengtas tarpas. Pagaliau mikliai apsivilkau geltoną šilko liemenę, milinę, apsiaustą, užsidėjau apykaklę, ir jau buvau pakenčiamai apsirengęs, tik kojos buvo pusnuogės.

Nulipęs nuo medžio nutariau kuo greičiau nešdintis. Nuėjęs maždaug porą šimtų žingsnių pastebėjau porelę – vyrą ir moterį. Supratau, kad jie vokiečiai; atrodė, tarsi būtų kažko išsigandę. Paklausiau, ar nenorėtų eiti drauge su manimi; vyras, atsakęs drebančiu balsu „ne“, parodė į kelio pusę ir ištarė vieną vienintelį žodį:

– Kazokai!

Tai buvo kažkokio Reino konfederacijos pulko kareivis su žmona; tikriausiai iš tų, kurie buvo dislokuoti Kauno įguloje, kad remtų atsitraukimą; matyt, taip kaip aš, išgirdę miške šaukiant „Ura“, spruko į šalį. Žmona patarė vyrui keliauti drauge su manim, bet tas, nepaisydamas mano pasiūlymo, atsisakė. Kad ir kaip apgailestavau, buvau priverstas keliauti vienas. Paklaidžiojęs pusvalandį kur akys veda, sustojau apsidairyti, nes pradėjo temti. Toje miško dalyje, kurioje atsidūriau, buvo gausu sniego, jokio kelio, jokio takelio. Kartais prisėsdavau ant išverstų su šaknimis medžių pailsėti. Buvau toks nusilpęs, kad iš baimės pargriūti laikydavausi už krūmų šakų. Kojos giliai klimpo, per aulinių viršų prilindo sniego. Tačiau šalta nebuvo, priešingai, nuo kaktos lašėjo prakaitas; teisybė, kojų nejaučiau. Nuo bridimo per sniegą –

kartais įklimpdavau iki kelių – be galo maudė šlaunis. Ką teko iškęsti, net negaliu apsakyti. Daugiau kaip valandą klampojau tamsoje, kurią skrodė tik žvaigždės. Niekaip negalėjau išeiti per mišką į kelią, nors atrodė, kad einu reikiama kryptimi. Galop nutariau pailsėti. Atsirėmiau į medžio kamieną ir sustingau. Po kurio laiko girdžiu: loja šuo. Įdėmiai apsižvalgiau. Išvydęs šviesą viltingai atsidusau ir, sutelkęs paskutines jėgas, patraukiau nauja kryptimi. Tačiau, nužengęs maždaug trisdešimt žingsnių, pamačiau keturis arklius, laužą ir aplink jį susėdusius žmones. Tai buvo keturi kazokai, tarp kurių atpažinau kareivį ir jo žmoną; tikriausiai, nesučiupę manęs, kazokai pasigavo juos; iškart pažinau vyrą sužalotu veidu, nes nuo laužo iki manęs buvo ne daugiau kaip dvidešimt žingsnių.

Kurį laiką, gana ilgai, stebėjau juos ir svarsčiau: gal vertėtų prieiti, kitaip gausiu miške galą; traukte traukė laužas, bet net negaliu pasakyti kodėl, pasielgiau priešingai – nuėjau tolyn. Žvilgtelėjau į juos dar sykį: mačiau, kad ten nieko nestinga, ant žemės aplink laužą pristatyta puodų. Žmonės turėjo šiaudų, arkliai šieno.

Medžių tankynė privertė mane pakeisti kryptį, kuria aš norėjau eiti ir sukti į kairę. Man nusišypsojo laimė, nes, žengęs vos keletą žingsnių, atsidūriau retesniame miške, tačiau ten buvo daugiau sniego, todėl keletą kartų suklupau. Paskutinį kartą atsikėliau, pažvelgiau į dangų, papriekaištavau Dievui, kuris, kad ir kaip ten būtų, vis dėlto rūpinosi manimi: kai jau svarsčiau, ar ne geriau man būtų grįžti į kazokų stovyklą, atsidūriau miško pakraštyje. Čia parpuolęs ant kelių ėmiau dėkoti tam, ant kurio ką tik buvau taip supykęs.

Ėjau tiesiai. Kelias buvo geras, tačiau vėjas, kurio miške nejaučiau, pūtė gana stipriai, ypač jį jaučiau toje kojų dalyje, kuri buvo nepridengta. Ilgas mano apsiaustas nebuvo labai šiltas.

Keistas dalykas – aš nenorėjau valgyti. Nežinau, ar to priežastis buvo mano susijaudinimas, ar bloga savijauta, nes išvykdamas iš arklidės buvau valgęs sriubos ir gabalėlį mėsos, po to visai nebenorėjau

valgyti. Vis dėlto, prisiminęs, kad mano medžiokliniame krepšyje dar turėtų būti gabalėlis mėsos, pasirausęs radau jį. Nors buvo sušalęs, eidamas suvalgiau mėsą. Užkandęs pakėliau galvą ir kairėje pusėje pamačiau du, kaip atrodė, atsargiai keliaujančius raitelius. Dar šiek tiek paėjėjęs kelyje išvydau žmogų, kuris, atrodė, ėjo sparčiau už mane. Aš paspartinau žingsnį, kad pasivyčiau jį, tačiau staiga jis dingo.

Pažvelgęs į dešinę pamačiau mažą pirkelę. Kadangi durys buvo neužrakintos, įėjau vidun. Tačiau, vos žengęs keletą žingsnių, išgirdau ginklo žvangėjimą, paskui pasigirdo griausmingas balsas:

– Kas eina?

Aš atsakiau:

– Draugas! – Ir pridūriau: – Gvardijos kareivis!

– Ak! Ak! – atsakė. – Drauguži, iš kur jūs, velniai griebtų, išlindote? Visą laiką ėjau vienas ir nemačiau jūsų.

Aš jam papasakojau dalį to, kas man atsitiko po kazokų sveikinimo; jis, kaip man pasakė, apie tai nieko nebuvo girdėjęs.

Mes išėjome pasiruošę keliauti toliau. Aš pastebėjau, kad naujasis mano draugas – senas gvardijos šaulys pėstininkas. Ant krepšio ir aplink kaklą jis buvo apsivyniojęs drapo kelnes, kurios, mano manymu, jam buvo nereikalingos, o man būtų labai pravertusios. Aš jo labai prašiau perleisti jas man už sutartą kainą ir rodžiau savo nuogas kojas.

– Mano vargšas drauguži, – pasakė jis, – man nieko už jas nereikia. Padėčiau jums, jei galėčiau, tačiau turiu pasakyti, kad kelnių apačia daugelyje vietų pradeginta, yra netgi labai didelių skylių.

– Nesvarbu, perleiskite jas man, gal jos išgelbės man gyvybę!

Jis ištraukė kelnes iš krepšio viršaus sakydamas: „Štai, imkite!“ Tada aš išėmiau iš savo medžioklinio krepšio dvi penkių frankų monetas ir paklausiau, ar užteks tiek.

– Gerai, – atsakė jis, – paskubėkite, turime keliauti. Aš matau du raitelius, besileidžiančius nuo kelio pusės. Jie gali būti kokių nors kazokų žvalgai!

Kol jis kalbėjo, atsirėmiau į durų staktą ir apsimoviau kelnes. Jas, kaip ir ankstesnes, prilaikė mano kūną juosiantis kašmyras. Kai pagaliau viskam buvo pasiruošta, iškeliavome.

Nenuėjome nė šimto žingsnių, o mano draugas, kuris pėdino kur kas sparčiau nei aš, jau buvo mane aplenkęs kokia dvidešimčia žingsnių. Mačiau, kad jis pasilenkė ir kažką kelia. Tuo metu nesupratau ką, tačiau priėjęs tą vietą pamačiau negyvą žmogų. Atpažinau grenadierių iš Olandijos karaliaus gvardijos, kuri nuo pat kampanijos pradžios priklausė imperatoriaus gvardijai. Jis nebeturėjo nei kelionmaišio, nei kailinės kepurės, tačiau dar turėjo šautuvą, šovininę, kardą, mūvėjo dideliais, juodais, virš kelių siekiančiais getrais. Man kilo mintis numauti juos ir užsimauti ant kelnių, kad uždengtų skyles. Atsisėdau jam ant šlaunų ir pradėjau darbuotis. Paskui ėmiau kulniuoti greičiau negu paprastai, lyg mane būtų vijęsis tas, kuriam buvau numovęs getrus.

Tuo metu šaulys jau buvo nuėjęs ir aš nebemačiau jo. Netrukus priešais save išvydau didelį pastatą. Atpažinau, kad tai sargybos postas, ir nusprendžiau naktį praleisti tame pastate. Budintis pėstininkas sušuko:

– Kas ten?

Aš atsakiau:

– Draugas!

Tai pasakęs, įėjau į vidų.

Pirmiausia pamačiau daugiau kaip trisdešimt kareivių: vieni miegojo, kiti kepė ant ugnies arklieną, virė ryžius. Dešinėje išvydau tris vyrus prie kareiviško ryžių katiliuko. Priguliau ir aš šalia jų. Netrukus pabandžiau vieną pakalbinti. Timptelėjau jį už apsiausto. Kareivis pažiūrėjo į mane ir nieko nepasakė. Tada graudžiu balsu, gana tyliai, kad neišgirstų kiti, paprašiau jo:

– Drauguži, duokite, prašau, man keletą šaukštų ryžių. Aš užmokėsiu. Jūs padarysite didelę paslaugą, išgelbėsite man gyvybę!

Ir aš jam padaviau dvi penkių frankų monetas.

Jis paėmė jas ir paragino:

– Valgykite!

Padėjo ant žemės savo dubenį su šaukštu ir užleido vietą prie ugnies. Už dešimt frankų aš suvalgiau maždaug penkiolika šaukštų likusių ryžių. Baigęs apsidairiau aplink, ar nepamatysiu senojo šaulio. Pamačiau jį prie šautuvų piramidės. Jis karpė kailinę kepurę, kad pasidarytų iš jos ausines. Kepurė buvo olandų grenadieriaus. Jis pasiėmė ją tada, kai mačiau jį pasilenkusį. Nuėjau pailsėti. Tačiau vos spėjau išsitiesti ant šiaudų, kai sargybinis sušuko: „Pavojus!“ ir paaiškino, kad jis pamatė kazokus. Tada visi sukilo ir griebė savo ginklus. Pasigirdo šūksnis:

– Draugai prancūzai!

Į kluoną įjojo du raiteliai ir prisistatė nulipdami nuo arklių. Daugelis pripuolė prie jų ir ėmė klausinėti. Senasis šaulys paklausė:

– Kaip čia yra, kad jūs ant arklių... kaip kazokai? Tikriausiai norite grobti ir plėšti sužeistus ir sergančius vargšus prancūzus?

– Visai ne, – atsakė vienas iš raitelių, – pabendravę su mumis patikėsite. Mes galime įrodyti, kad taip nėra. O kai nuvyksime į vietą, atsilyginsime jums.

Tai taręs, pririšo abu arklius ir padavė šiaudų, kurių kluone buvo daug, paskui grįžo pas savo draugą, kuris, atrodo, sunkiai vaikščiojo. Paėmęs už parankės pasodino jį prie manęs. Suvalgė po gabalėlį duonos ir išgėrė degtinės, kurios atsargų jie, pasirodo, turėjo. Vėliau davė išgerti gurkšnį senajam šauliui ir man. Tada tas, kuris atvedė prie manęs savo draugą, paaiškino:

„Vakar vakare aš išgelbėjau iš kazokų rankų suimtą ir sužeistą savo brolį. Būtinai turiu jums papasakoti mūsų istoriją, nes tai – kažkoks stebuklas. Dieną prieš atvykstant į Kauną, mirdamas iš alkio ir nuo šalčio, išsekintas nuovargio, aš su dviem 71-ojo pulko karininkais, kurie buvo ginkluoti šautuvais kaip ir aš, pasukau iš kelio, kad praleisčiau naktį kaime. Tačiau nuėję apie pusę ljė ir negalėdami eiti toliau, kad negautume galo nuo šalčio, nusprendėme

naktį praleisti apleistame name, kur, dideliam mūsų džiaugsmui, radome malkų ir šiaudų. Kadangi aš dar turėjau miltų iš Vilniaus, mes užsikūrėme ugnį ir išsivirėme putros.

Anksty kitos dienos rytą susiruošėme keliauti toliau, tačiau tuo metu, kai jau ketinome eiti iš namo, pamatėme, kad esame apsupti kokių penkiolikos kazokų. Tai mums nesutrukdė išeiti. Sustojome priešais duris ir stebėjome juos. Jie davė ženklą prieiti prie jų. Mes pasielgėme priešingai: grįžome į namą, užrakinome duris, atsidarėme du langelius ir ėmėme šaudyti. Kazokai išsibėgiojo į visas puses. Jie sustojo per šautuvo šūvio atstumą, tačiau mes, užtaisę savo ginklus, išėjome iš namo ir, negaišdami laiko, pasiuntėme jiems antrą šūvių papliūpą. Krito vienas arklys su savo raiteliu. Pastarasis išsilaisvino palikdamas savo gyvulį. Mes pradėjome eiti greičiau, tačiau nenuėję nė penkiasdešimties žingsnių pamatėme, kad kazokai traukia į mūsų pusę.

Po kurio laiko jie pasuko į dešinę pasiimti lagamino, kuris buvo likęs ant nušauto arklio. Netrukus juos pametėme iš akių ir priėjome kelią, vedantį į Kauną, kur turėjome atvykti tą pačią dieną. Mes prisijungėme prie daugiau kaip šešių tūkstančių kareivių, ir, kaip visada būna minioje, aš pasimečiau su savo draugais. Taip keliavau visą dieną ir, dar neatėjus nakčiai, atsidūriau prie Nemuno. Iki Kauno dar buvo likusi viena ljė. Nusprendžiau eiti per upę ledu ir susirasti pastogę kaip vakar, nes jau buvo matyti sodybos.

Nuo kranto dešinėje, už pusės ljė, pamačiau tris ar keturis namus. Valstiečiai mane labai gerai priėmė ir aš ramiai praleidau naktį. Ankstų kitos dienos rytą iškeliavau tikėdamasis prisijungti prie kolonos kitoje Kauno pusėje. Už dviejų šimtų žingsnių netikėtai atsidūriau tarp kokių dvylikos kazokų. Jie man nedarė nieko bloga, netgi nenuginklavo, tik liepė eiti priekyje ir būtent ta kryptimi, kokia man ir reikėjo eiti. Negalėjau tuo patikėti, tačiau supratau, kad esu belaisvis.

Po valandos atvykome į kaimą. Čia iš manęs atėmė ginklus ir pinigus, tačiau buvau beveik laimingas, kad man pavyko išsaugoti

keletą auksinių monetų, paslėptų po liemenės pamušalu. Nusiėmiau savo galvos apdangalą ir užsidėjau juodą avikailio kepurę. Mačiau, kad kazokai, susidomėję auksu ir sidabru, nekreipia į mane dėmesio. Nutariau pirmai progai pasitaikius pabėgti.

Kokią dešimtą valandą išvykome iš kaimo. Sutikome kitą kazokų būrį, lydintį belaisvius. Kai kurie jų buvo iš imperatoriaus gvardijos. Kazokai užklupo juos išeinančius iš Kauno. Tarp jų atsidūriau ir aš.

Mes keliavome apie tris valandas dažnai sustodami. Pastebėjau, kad vadovas buvo sutrikęs, nes nepažinojo to krašto. Prieš naktį atvykome į mažą kaimelį. Mus suvarė į klojimą ir kruopščiai apieškojo. Drebėjau iš baimės dėl savo aukso.

Vos pasibaigus kratai išgirdau šaukiant savo vardą. Šaukė nepažįstamas belaisvis. Aš atsakiau: „Esu!" Iš kito galo atsiliepė kitas belaisvis. Eidamas balso link sukau galvą, kas gi dar galėtų vadintis Dasonviliu. „Aš!" – atsiliepė mano brolis, kurį jūs čia matote. Ar galite įsivaizduoti, kaip mes nustebome atpažinę vienas kitą! Apsikabinome verkdami. Jis papasakojo, kad lapkričio 28 dieną prie Beržūnos tilto kulka sužeidė jam kairės kojos šlaunį. Aš jam papasakojau, kad esu sumanęs pabėgti prieš keliantis per Nemuną: kadangi mes buvome Pomeranijoje, Prūsijai priklausančiame krašte, reikėjo pasinaudoti proga.

Valstiečiai mums atnešė bulvių ir vandens. Tokios laimės mes jau nebesitikėjome sulaukti. Padalijo kiekvienam po keturias bulves. Puolėme prie jų kaip plėšrūnai, ir beveik visi pripažino, kad šiuo metu geriau būti belaisviu, valgančiu bulves, negu laisvam mirti nuo šalčio ir bado kelyje. Tačiau aš laikiausi savo, buvau įsitikinęs, kad didesnė laimė būtų išsivaduoti iš jų nagų. „Kas žino, – pasakiau, – ar mes neatsidursime Sibire?" Aš jiems parodžiau, kaip galima išsigelbėti, nes aptikau, kad netoli tos vietos, kur miegojome mudu su broliu, galima lengvai išimti dvi lentas ir laisvai pasprukti. Jie sutiko, kad aš teisus, tačiau, matyt,

tokia jau buvo mūsų dalia, nes po valandos mums pranešė, jog reikia išvykti. Temo. Daugybė nuovargio išsekintų žmonių miegojo ir nenorėjo keltis. Matydami, kad nepakankamai greitai vykdo duotą įsakymą, kazokai rimbu paragino dar neatsikėlusius žmones. Ant mano brolio, kuris buvo sužeistas ir negalėjo vikriai atsistoti, irgi buvo užsimota rimbu, tačiau smūgiai teko man, nes, padėdamas atsikelti, aš pridengiau jį. Mes neišėjome iš klojimo kartu su kitais, o pasislėpėme už durų tikėdamiesi, kad niekas mūsų nepastebės.

Visi belaisviai ir kazokai išskubėjo į lauką, o mes nedrįsome net kvėpuoti. Trys raiti kazokai šuoliavo per klojimą žvalgydamiesi kairėn ir dešinėn, ar nieko neliko viduje. Jiems išvykus aš išslinkau į lauką apsižvalgyti. Pamatęs ateinantį valstietį, grįžau atgal. Valstietis įėjo į klojimą iš kitos pusės. Vos spėjome pasislėpti po šiaudais. Laimė, jis mūsų nepastebėjo ir uždarė abejas duris. Likome vieni.

Buvo maždaug šešta valanda. Dar valandėlę pailsėjome, ir aš atsikėliau norėdamas atidaryti duris, tačiau nepajėgiau to padaryti. Teko pasinaudoti ankstesniu savo sumanymu išimti dvi lentas. Aš tą ir padariau. Praėjimas buvo paruoštas. Liepiau broliui laukti, o pats išėjau.

Prisiartinau prie kaimo. Iš pirmo namo pro mažą langelį sklido šviesa. Priėjęs arčiau pamačiau tris niekingus kazokus, skaičiuojančius ant stalo pinigus, o valstietis jiems švietė. Jau norėjau grįžti į klojimą pas brolį, kai vienas iš jų pasuko durų link, atidarė jas ir išėjo. Laimė, prie manęs stovėjo malkų prikrautos rogės, ir aš spėjau pasislėpti. Puoliau kniūbsčias ant sniego.

Atlikęs savo reikalą kazokas grįžo į vidų ir uždarė duris. Tuojau pat atsikėliau ketindamas sprukti, tačiau turėjau eiti pro pat langą. Bijodamas, kad manęs nepamatytų, pasukau į dešinę. Nenuėjau nė dešimties žingsnių, kai atsidarė durys. Kad manęs nepastebėtų, įėjau į arklidę ir atsiguliau po loviu arkliams girdyti. Vos spėjau išsitiesti, kai įėjo valstietis su žibintu, o paskui jį ir

kazokas. Maniau, kad man jau galas. Kazokas atsinešė lagaminą, pririšo jį prie savo arklio, patikrino, ar gerai laikosi, ir išslinko uždarydamas paskui save duris.

Jau norėjau išeiti, tačiau man šovė į galvą mintis pavogti arklį. Kuo skubiausiai griebiau tą su lagaminu arklį, tačiau, kai vedžiau jį iš arklidės, man ant pečių kažkas užkrito. Tai buvo į arklį atremta kazoko ietis. Čiupau ją, jei kartais reikėtų gintis, ir išėjau. Nusigavęs į kluoną padėjau broliui užlipti ant arklio, pats paėmiau pavadį ir mes iškeliavome kelio link. Už dviejų šimtų žingsnių aš apsidairiau, ar nieko nematyti. Padaviau jam kazoko ietį ir užklojau kupranugario vilnos apdangalu, kuriuo buvo uždengtas arklys. Po pusvalandžio mes pasiekėme kelią. Pasukę Gumbinės link pamatėme valstiečius, nuiminėjančius nuo paliktos sviedinių dėžės ratus. Kad nereikėtų eiti pro pat juos, pasukome į kairę keliu, vedančiu tiesiai prie kaimo, kurį geriau būtų buvę aplenkti, nes mes bijojome vėl pakliūti priešams į nagus. Dievas težino, kas mums būtų atsitikę, nes jie, pamatę arklį ir ginklą, galėjo pagalvoti, kad mes nužudėme žmogų, kuriam visa tai priklausė!

Mes buvome sustoję pasitarti, kai staiga užpakalyje išgirdome triukšmą. Norėjome bėgti, tačiau negalėjome, nes abipus kelio buvo priversta labai daug sniego, kuris mums trukdė. Mūsų padėtis buvo kritiška, tačiau aš nedrįsau pasakyti broliui, kaip jaudinuosi; dabar man labiau rūpėjo jo, o ne mano sveikata, nes jis buvo sužeistas.

Ėjome vis pirmyn, kai pamatėme tuos, kurie mums įvarė tiek baimės. Jie buvo už kelių žingsnių nuo mūsų. Sustojo šaukdami vokiškai: „Labas vakaras, draugai kazokai!" – „Atsargiai! – perspėjau aš brolį. – Tu – kazokas, o aš – tavo belaisvis. Tu truputį kalbi vokiškai, tad elkis šaltakraujiškai!" Kadangi jis buvo su policininko kepure, aš jam atidaviau savąją, kuri buvo panaši į kazokų. Atpažinome, kad čia tie patys valstiečiai, kuriuos mes matėme kelyje prie sviedinių dėžės. Jie buvo keturiese ir tempė už virvių du nuimtus ratus. Brolis jų paklausė, ar nėra kaime draugų kazokų.

Jie atsakė, kad nėra. „Tai veskite mane, – pasakė jis, – pas burmistrą, nes aš sušalęs ir išalkęs, be to, sužeistas, o turiu pristatyti šį prancūzą belaisvį". Tada vienas iš jų mums papasakojo, kad jau nuo pat ryto jie laukę kazokų, ir gerai, kad tie atvykę, nes praėjusią naktį čia buvo apsistoję daugiau kaip trisdešimt prancūzų. Išvykstant jie visi buvo nuginkluoti.

Išgirdę tai, mes norėjome atsidurti kuo toliau nuo čia, bet tuo metu pasirodė kiti valstiečiai. Manydami, kad aš – kazoko belaisvis, jie ėmė mane užgaulioti ir grasino man. Juos sutramdė pagyvenęs vyras, kuris, kaip aš vėliau sužinojau, buvo protestantas, vietinis dvasininkas.

Mus nuvedė pas burmistrą, kuris labai maloniai priėmė mano brolį ir pasiūlė apsigyventi pas jį, be to, pažadėjo tinkamai pasirūpinti arkliu. „Prancūzą reikėtų uždaryti į belangę, – pasiūlė jis, – jei jūs nenorite pasilikti jo sau kaip tarno". – „Aš nenorėčiau, – atsakė mano brolis, – tačiau esu sužeistas, o šis prancūzas – pulko gydytojas chirurgas. Jis perrišinės man koją". – „Pulko gydytojas chirurgas! – sušuko burmistras, – geriau ir būti negali, nes čia yra šaunus kaimietis, kuris šį rytą norėjo nuginkluoti vieną prancūzą. Šis priešindamasis sulaužė vargšeliui ranką. Gydytojas galės jam ją pagydyti!"

Mus įvedė į labai šiltą kambarį, kur buvo lova, skirta kazokui, bet jis jos atsisakė ir paprašė šiaudų sau ir man. Tik liepė juos padėti atskirai, kad nesukeltų įtarimų. Valgyti broliui kazokui atnešė duonos, lašinių, raugintų kopūstų, alaus ir kadagių trauktinės. Man – bulvių ir vandens. Burmistras parodė broliui kambario kampe ginklus, kuriuos rytą valstiečiai buvo atėmę iš prancūzų. Ten buvo keletas pistoletų, karabinų, penki ar šeši šautuvai, tiek pat raitelių kardų, taip pat keli paketai šovinių.

Kol mes valgėme, į kambarį įėjo moters lydimas valstietis. Viena vyro ranka buvo parišta. Tai ir buvo tas vyras sulaužyta ranka. Jis atsisėdo prie manęs, kad aš jį apžiūrėčiau. Nusprendžiau elgtis drąsiai. Paprašiau gabalo drobės, tvarsčių, paliepiau

padaryti iš eglės medžio įtvarų. Rankos lūžis buvo tarp riešo ir alkūnės. Per penkerius metus aš buvau matęs tiek operacijų, kad nė akimirkos nesudvejojau prieš pradėdamas darbą. Žaizdos nebuvo, matėsi tik stiprus paraudimas. Aš daviau ženklą vienam valstiečiui laikyti ligonį už pečių, o moteriai – už rankos. Tada, mano galva, gana gerai atstačiau lūžusį kaulą, lyg būčiau dirbęs su medžio gabalu. Iš pradžių veikiau neryžtingai. Tuo metu sužeistasis šaukė ir baisiai raukėsi. Pagaliau uždėjau jam *šnapso* kompresą, paskui drobiniais tvarsčiais priveržiau keturis įtvarus. Baigus operaciją jis pasijuto geriau ir pasakė man, kad aš – šaunus vyras. Moteris ir burmistras sveikino mane. O aš lengviau atsikvėpiau. Atsidėkodami jie davė man didelę stiklinę kadaginės.

Tačiau čia dar ne viskas. Burmistras leido suprasti, kad aš turiu apžiūrėti moterį, kurią jau dvi dienos kankina baisūs skausmai. Ta jauna moteris buvo nėščia ir negalėjo pagimdyti. Buvo nuvažiavę į Kauną akušerio, tačiau rusai ir prancūzai visur sukėlę tokį chaosą, kad niekur negalėjo jo rasti. „Paprastai tą daro senos moterys, – paaiškino jis man, – tačiau, atrodo, kad vaiko bloga padėtis“. Norėjau įtikinti burmistrą, kad pamečiau savo chirurginius instrumentus, todėl negalėsiu operuoti. Be to, aš – ne akušeris ir nieko apie tai neišmanau. Tačiau jie niekaip nesuprato mano nenoro operuoti arba manė, kad aš paprasčiausiai atsikalbinėju. Buvau priverstas eiti. Du valstiečiai ir trys moterys nuvedė mane į kaimo pakraštį. Nežinau, gal dėl to, kad išėjau iš šilto kambario, sušalau kaip šuo. Pagaliau mes atvykome.

Mane įvedė į kambarį, kur buvo trys senos moterys, slaugytojos; jos budėjo prie jaunos moters, gulinčios lovoje, kuri kartais šaukdavo garsiau negu vyras su sulaužyta ranka. Viena sena moteris privedė mane prie ligonės, kita pakėlė antklodę, o trečia – marškinius. Įsivaizduokite, kaip aš buvau suglumęs! Nieko nesakydamas stebėjau tris senutes – stengiausi atspėti iš jų akių, ką turėčiau daryti. Ir jos žiūrėjo laukdamos, ko griebsiuos. Ligonės akys buvo

įsmeigtos į mane. Galiausiai supratau, kad viena senutė man liepia pažiūrėti, ar dar gyvas vaikas. Aš pasiryžau ir ant degančio jos pilvo uždėjau plačią ir šaltą kaip ledas savo leteną. Nuo tokio prisilietimo ji pašoko ir taip suklykė, kad net visas namas sudrebėjo. Po to šūksnio sekė kitas. Tuojau pat visos trys senutės pripuolė prie jos, ėmė raminti, ir, nepraėjus nė penkioms minutėms, viskas buvo baigta. Moteriškė pagimdė prūsą.

Tryniau rankas didžiuodamasis, kad neblogai išmanau ir šią naują gydymo sritį. Žinodamas, ką tokiais atvejais daro mano kaime, – išmaudo vaiką šiltame vandenyje ir vyne, – paprašiau atnešti dubenį vandens ir vyno. Tada paprašiau *šnapso.* Atnešė butelį. Aš paragavau, sušlapinau drobės gabalėlį šiltame vandenyje, paskui užpyliau *šnapso* ir uždėjau jaunai moteriai ant pilvo apačios kompresą. Po šios procedūros ji pasijuto labai gerai ir ėmė dėkoti man spausdama ranką.

Išlydėjo mane abu čia atvedę vyrai ir dvi duenjos. Nuvedė pas burmistrą ir labai išgyrė. Mano brolis kazokas jau buvo puolęs į paniką, tačiau, pamatęs mane, nusiramino.

Aš turėjau perrišti dar vieną sužeistąjį, būtent jį. Nuploviau žaizdą šiltu vandeniu, tačiau tą dariau jau profesionaliau. Mus paliko vienus. Kai įsitikinome, kad visi jau miega, aš prisiartinau prie sudėtų ginklų, išsirinkau dvi poras pistoletų, taip pat gražų šaulio kardą ir dvi dėžutes mūsų pistoletų kalibro šovinių. Iškart juos užtaisėme ir paslėpėme iki išvykimo akimirkos. Tada atsipūtėme.

Šeštą valandą ryto atnešė valgyti. Šį kartą ir su manimi elgėsi kaip su kazoku. Valgant burmistras dar kartą pagyrė mano sugebėjimus. Paskui paklausė, ar nenorėčiau pasilikti. Jis ištekintų už manęs savo dukterį. Atsakiau, kad to negali būti, nes aš jau vedęs ir turiu vaikų. Tada jis kreipėsi į kazoką: „Iš kur jūs traukiate? – „Aš noriu pasivyti savo brolį ir draugus, kurie keliauja į miestą. Nebeprisimenu jo pavadinimo, tačiau jis yra arčiausiai vykstant šiuo keliu“. – „Žinau, – atsakė burmistras. – Virbalis. Mes galime

vykti kartu. Aš jus pavešiu. Už ljė nuo čia yra tokia vieta, kur jūs rasite daugiau kaip du šimtus kazokų. Aš ką tik gavau įsakymą pristatyti į kaimą visas savo šieno ir miltų atsargas. Man ir pačiam liepta nedelsiant prisistatyti. Taigi po pusvalandžio išvykstame. Aš paruošiu jūsų ir savo arklius“.

Vos tik jis išėjo, užsikišau pistoletus už diržo ir susidėjau į kišenes mažiausiai trisdešimt šovinių. Brolis kazokas pasiėmė mano išrinktą kardą ir užsikišo už diržo pistoletus. Netrukus mums pranešė, kad išvykimui viskas paruošta. Paėmiau kazoko lagaminą, ir mes išėjome.

Prie sargybos posto pamatėme keliauti pasiruošusį burmistrą: jis vilkėjo rudu versto avikailio apsiaustu, ant galvos buvo užsidėjęs kailiu pamuštą kepurę, avėjo tokiais pat auliniais batais. Jo tarnas buvo apsigaubęs avikailio apsiaustu. Aš padėjau savo broliui kazokui užlipti ant arklio ir, kol tvirtinau lagaminą, pasakiau jam tyliai, kad niekas neišgirstų, jog, pasitaikius progai, reikėtų pagrobti burmistro arklį, jo ir tarno apsiaustus, ir patiems juos apsivilkti. Taip persirengę mes išsigelbėtume. Pakliuvus į tokią situaciją, reikėjo veikti drąsiai, nes buvo sprendžiamas mūsų gyvybės ir mirties klausimas.

Išvykome. Priekyje – tarnas kaip vedlys, už jo – aš tarp dviejų raitelių kaip belaisvis. Dar neišėję iš kaimo mes pasukome į kairę ir po ketvirčio valandos priėjome nedidelį eglynėlį. Kol juo pėdinome, aš galvojau apie savo sumanymą. Kai išėjome iš eglynėlio, mečiau akį į dešinę, paskui į kairę, ar nematyti nieko, kas galėtų mums sutrukdyti. Nieko įtartina nepastebėjęs, prisiartinau prie burmistro, ir, viena ranka sugriebęs jo arklį už pavadžio, kita atstatęs į jį pistoletą, paraginau nulipti nuo arklio. Kaip jūs ir įsivaizduojate, jis buvo be galo nustebęs ir žiūrėjo į kazoką lyg liepdamas jam perdurti mane ietimi. Tuo metu tarnas, kuris viską matė, puolė prie manęs. Užsimojo didžiule lazda norėdamas mane užmušti, tačiau aš, nepaleisdamas arklio pavadžio, pistoleto

rankena taip stipriai trenkiau jam į krūtinę, kad tas krito ant žemės. Pagrasinau, kad užmušiu, jei jis, savo nelaimei, bandytų keltis. Tuo tarpu brolis stebėjo burmistrą ir patarė nulipti jam nuo arklio. Tačiau burmistras buvo taip sukrėstas, kad teko jį raginti net keletą kartų. Pagaliau jis nulipo, ir aš atidaviau jo arklį broliui.

Negaišdamas laiko nuaviau tarnui batus, nuvilkau apsiaustą ir nuėmiau kepurę. Tada nusivilkau savo apsiaustą ir kitus drabužius, nusiėmiau policininko kepurę. Tą kepurę uždėjau tarnui ant galvos ir priverčiau jį apsirengti mano drabužiais. Dabar jis turėjo atrodyti kaip belaisvis.

Įsivaizduokite burmistro veidą, kai jis išvydo taip apsirengusį savo tarną! Bet tai dar ne viskas. Aš liepiau broliui nulipti nuo arklio ir saugoti tarną, kol perrengsiu jo šeimininką, kuris, vos man paprašius, atidavė savo apsiaustą, aulinius batus ir kepurę. O aš jam atidaviau savo apsiaustą ir jo tarno kepurę. Mano brolis pasiėmė tarno apsiaustą ir aulinius batus. Kai jis apsirengė, atsisėdo ant arklio ir jau galėjo saugoti abu tipus, aš apsisiaučiau burmistro apsiaustu. Sėdau ant arklio, kurį mano brolis laikė už pavadžio, jis man atidavė savo kardą ir mes nušuoliavome palikdami tuos du prūsus sukrėstus ir tikriausiai taip ir nesupratusius, ar mano brolis tikrai kazokas, ar ne. Teisybę pasakius, mes jautėmės nekaip, nors ir persirengę, bijojome pakliūti į nagus kazokams, apie kuriuos prieš išvykstant mums papasakojo burmistras.

Po dešimties minučių šuoliavimo atvykome į nedidelį kaimelį, kurio gyventojai, pamatę mus, ėmė šaukti: „Valio! Valio! Mūsų draugai kazokai, valio!“ Jie mums papasakojo, kad dideliame kaime už ketvirčio ljė nakvojo mūsų draugai, tačiau išvyko, kad sutrukdytų prancūzams atsitraukti, kol jie dar nepasiekė miško, kuriuo vingiuoja kelias. Jie norėjo, kad mes nuliptume nuo arklių ir atsikvėptume, tačiau mums buvo neramu, todėl išgėrėme keletą stiklinių *šnapso* nenulipdami nuo arklių. Tada brolis sušuko „Valio!“, ir mes išvykome su visu buteliu *šnapso,* lydimi visuotinio „Valio“.

Apie trečią valandą priekyje pastebėjome mišką ir tuo pačiu metu išgirdome susišaudymą. Netrukus išvydome prie pakelėje stovinčio namo besikaunančius prancūzus ir rusų kavaleristus. Taigi valstiečiai mums nemelavo. Tai buvo kazokai, kurie norėjo sutrukdyti atsitraukti kareivių kolonai, kol toji nepasiekė miško.

Pamatę tai, mes paraginome arklius lėkti šuoliais ir, pamiršę, kad dabar esame panašūs į kazokus, lėkėme keliu stengdamiesi pasiekti mišką, kurio link dūmė ir visi kareiviai. Jie mus palaikė kazokais ir ėmė skuosti dar greičiau. O kazokai, palaikę mus savais ir manydami, kad vejamės prancūzus, atskubėjo mums padėti ir įlėkė kartu su mumis į mišką. Man iš dešinės – kazokas, iš kairės – brolis. Visi kiti kazokai užpakalyje, nes kažkas pasakė, kad aš esu jų vadas.

Kelias nebuvo toks platus, kad jame laisvai įsitektų trys raiteliai greta. Už kokių penkiasdešimties žingsnių keli mūsų karininkai sukryžiavę durtuvus užtvėrė mums kelią šaukdami tiems, kurie bėgo: „Nebijokite tų niekšų, tegul tik jie prisiartina!“ Aš pasinaudojau proga ir, pristabdęs arklį, kirtau kardu[1] per veidą kazokui, esančiam man iš dešinės. Jis sustojo, pasuko galvą į mano pusę ir, pamatęs, kad aš pasiruošęs kirsti, apsisuko ir spruko garsiai rėkdamas. Tą patį darė jojantieji mums iš paskos. Mes nusivijome kazokus, kurie vos nesučiupo mūsų. Dabar jie nešdinosi lydimi mūsų vyrų šūvių.

Aš pastebėjau kelią dešinėje, kur mes ir pasukome. Tuo keliu jojo kazokas. Pamatęs mus, jis sustabdė arklį ir kreipėsi į mus nesuprantama kalba. Aš kirtau jam kardu per galvą, tikėdamasis perkirsti pusiau, nors jis buvo su kailine kepure. Nustebintas tokio atsakymo, jis ėmė šuoliuoti tolyn. Kadangi buvo greitesnis už mus, pametėme jį iš akių. Po ketvirčio valandos jau buvome kitoje miško pusėje. Čia vėl pamatėme tą patį kazoką; jis, išvydęs

---

[1] Kazokas, kuriam seržantas kardu sužalojo veidą. Mačiau, kaip draugai sutvarstė jam žaizdą.

mus, pasileido šuoliais tolyn, tačiau mes nebenorėjome jo persekioti. Jojome pamiške, paskui klaidžiojome iki vakaro ieškodami kelio, kol pagaliau vargais negalais atvykome čia. Dabar, – užbaigė seržantas, – mums reikia šiek tiek atsipūsti ir keliauti, nes išaušus mūsų gali pasigesti".

Tada kiekvienas įsitaisėme nors kiek pailsėti, o šeši Kauno įgulos vyrai, šeši gerai besijaučiantys juos lydintys kareiviai pasisiūlė budėti paeiliui prie klojimo durų.

Nepraėjo nė valanda, kai mes ilsėjomės, tik staiga išgirdome šaukiant:

– Kas ten?

Po akimirkos pro klojimo duris įėjo kažkoks žmogus ir griuvo visu ūgiu. Mažiau pavargę vyrai pakilo padėti jam. Tai buvo imperatoriaus gvardijos artileristas iš stovyklos, kurioje aš nepasilikau. Ant jo kūno buvo daugiau kaip dvidešimt žaizdų, padarytų ietimi ir kardu. Reikėjo jį kuo nors sutvarstyti. Aš paskubėjau atiduoti vienus iš savo geriausių marškinių. Vienas iš brolių, seržantas, sugirdė jam gurkšnelį kadaginės, senasis šaulys, ištraukęs iš savo kailinės kepurės, davė korpijos. Pagaliau jį aptvarkė, ir jam palengvėjo. Laimė, kad sužeistas jis buvo tik į nugarą ir į galvą, keletas žaizdelių buvo matyti ir ant dešiniosios rankos, tačiau kojos buvo sveikos.

Aš priėjau paklausti, kaip jis jaučiasi. Vos žvilgtelėjęs jis pažino mane:

– Čia jūs, seržante! Protingai padarėte, kad nepasilikote pamiškės namelyje, kur aš ir daug kitų siūlė jums pernakvoti. Praėjus gal ketvirčiui valandos po jūsų išvykimo atjojo daugiau kaip keturi šimtai kazokų[1]. Gynybai turėjome pakankamai ginklų. Tuo metu mūsų buvo apie šimtą. Pamatę, kad mes pasiruošę

[1] Artileristas apsiriko nustatydamas kazokų skaičių, nes, kaip man sakė ten buvę draugai, jų buvo ne daugiau kaip du šimtai penkiasdešimt.

gintis, kazokai sustojo. Keletas žengė pirmyn, priekyje – karininkas, kuris gražia prancūzų kalba pasiūlė mums pasiduoti.

Senas šaulys Mišo išėjo iš rikiuotės, priėjo arčiau, kad jį girdėtų rusų karininkas, ir tarė: „Pasakykite, šaunuoli, nuo kada prancūzai pasiduoda su ginklu rankoje? Prieikite, mes jūsų laukiame!“ Karininkas atsitraukė. Jie pasiruošė pulti. Mes palaukėme, ir, kai jie buvo už dvidešimt penkių žingsnių, pusė mūsiškių iššovė. Keletas vyrų krito. Pamanę, kad iššovė visi ir kad mes nebespėsime užtaisyti ginklų, jie puolė į priekį šaukdami „Valio“. Tačiau juos sutiko kita dar didesnio būrio vyrų šūvių papliūpa. Jie pabėgo, ir mes manėme, kad pavyko jų atsikratyti, tačiau po penkių minučių jų sugrįžo dar daugiau. Tuo metu daugelis mūsiškių jau traukė į mišką. Nespėjus užsitaisyti šautuvų buvome užpulti ietimis ir kardais. Daug mūsiškių buvo nukauta arba sužeista.

Aš sužeistas gulėjau ant žemės ir apsimečiau, kad esu negyvas. Kadangi gulėjau šalia kelio, ant griovio krašto, nusiridenau į jį. Atėję valstiečiai pradėjo apiplėšinėti mirusiuosius ir sužeistuosius. Su jais buvo keletas arklių netekusių kazokų. Man nusišypsojo laimė, kad manęs nepastebėjo, ir, kai tik jie pasitraukė, aš sunkiai atsikėliau ir nusigavau iki miško. Esu labai laimingas, kad sutikau jus, savo draugus, bet ką man daryti?“ – „Mes jus lydėsime“, – atsakė kareiviai. – „O aš, – pasiūlė brolis, – paskolinsiu jums savo arklį“.

Nors ir labai norėjau miego, ruošiausi išvykti. Kadangi buvau dar labai silpnas, net eidamas trumpą atstumą sugaišdavau daug laiko. Jaunas kareivis pasisiūlė mane lydėti, jei vykčiau jau dabar. Aš mielai sutikau, nes paslaugusis jaunuolis, iš visko sprendžiant, neturėjo didelių bėdų, buvo stiprus ir galėjo, esant reikalui, padėti man. Pagaliau mes išvykome.

Įžengėme į mišką, per kurį ėjo kelias. Kareivis neturėjo ginklo, todėl pasisiūlė panešti mano šautuvą. Aš mielai sutikau, nes buvau nusilpęs ir vargu ar būčiau įstengęs pasinaudoti tuo šautuvu.

Jaunasis kompanionas prilaikė mane ranka; nežinau, kiek laiko mes taip keliavome, nes eidamas aš dažnai užsnūsdavau. Galiausiai išėjome į pamiškę. Buvo gruodžio 16 diena, ketvirta valanda ryto.

Dar kokį pusvalandį sliūkinome kur akys mato. Laimė, pasirodė mėnulis. Tačiau pakilo didelis vėjas ir ėmė snigti. Snaigės kapojo veidą, matomumas buvo labai blogas.

Aš labai norėjau miego ir be pagalbos kareivėlio, kuris prilaikė mane už parankės, tikrai būčiau užmigęs ir parkritęs. Mano bendrakeleivis parodė didžiulį pastatą, kuris dunksėjo tolumoje priešais mus. Supratau, kad čia sargybos postas, toks pat, iš kokio buvome išėję. Nusprendžiau, kad mudu sukorėme tris lję. Po ketvirčio valandos jau stovėjome prie durų. Vos įėjęs aš puoliau prie ugnies, kurią čia buvo uždegę imperatoriaus gvardijos kariškiai prieš išvykdami į Virbalį. Čia buvo likę dar keletas gvardijos artileristų, tačiau ir jie jau ruošėsi išvykti.

Palaimingai snūduriavau tik kokias dešimt minučių, paskui pajutau, kaip kažkas mane stipriai papurtė už rankos. Priešinausi, tačiau mane pakėlė už pečių. Šiaip taip išsibudinau. Tuomet pasigirdo seno artileristo balsas:

– Kazokai! Kelkitės, vyruti! Laikykitės! Dar truputėlį!

Pamačiau, kaip sustojo vienuolika kazokų. Tikriausiai jie laukė, kad mes pasitrauktume, nes norėjo užimti mūsų vietas.

– Reikia paklusti, – paaiškino artileristas, – ir skubėti į Virbalį! Liko tik viena lję. Tad keliaujame!

Neturėjome kito pasirinkimo, kaip tik grįžti į kelią. Mes buvome šešiese: keturi artileristai, mane lydintis kareivėlis ir aš. Nusiminę palikome klojimą. Buvo gruodžio 16-oji, penkiasdešimt devinta diena nuo mūsų išvykimo iš Maskvos. Pūtė stiprus vėjas ir buvo nepaprastai šalta. Staiga, nors draugas mane prilaikė, išsekintas nemigos ir nuovargio, aš susmukau. Prireikė dviejų artileristų ir mano draugo pastangų, kad mane vėl pastatytų ant kojų. Tačiau aš miegojau ir stovėdamas. Mane šiaip taip prižadino

vienas iš artileristų – patrynė veidą sniegu. Paskui davė išgerti truputį degtinės. Tai šiek tiek prablaškė. Vyrai paėmė mane už parankių, dabar galėjome eiti spartesniu žingsniu nei iki šiolei. Taip aš vargais negalais pasiekiau Virbalį. Atvykę mes sužinojome, kad čia apsistojo karalius Miuratas su visais imperatoriaus gvardijos likučiais.

Nepaisant baisaus šalčio, mieste buvo didelis judėjimas. Kariškiai tikėjosi nusipirkti iš žydų, kurių čia buvo gana daug, duonos ir degtinės. Prie kiekvieno namo stovėjo po sargybinį, ir, jei atvykėlis norėdavo įeiti vidun, jam sakydavo, kad čia apsistojęs koks nors generolas ar pulkininkas arba paprasčiausiai pareikšdavo, kad nebėra vietos. Kiti mums sakė: „Ieškokite savo pulko!“ Artileristai rado pulko draugus ir pasiliko su jais. Aš jau buvau pradėjęs nebetekti vilties, tačiau vienas valstietis man nurodė, kad pirmoje į kairę sukančioje gatvėje žmonių yra daug mažiau. Nuėjome, tačiau ir ten prie visų durų stovėjo sargybiniai ir visur išgirsdavome tokį pat atsakymą. Iš tikrųjų aš mačiau, kad namai prigrūsti žmonių. Kad ir kaip ten būtų, mes negalėjome ilgiau likti gatvėje, kitaip būtume negyvai sušalę.

Man būtų sunku apsakyti, kiek aš tą dieną kentėjau nuo šalčio ir kaip krimtausi matydamas, kaip manęs ir draugų niekur nepriima.

Pagaliau nusprendžiau kreiptis į vieną grenadierių ir paklausti jo patarimo. Grenadierius paaiškino man, kad iš tikrųjų visur yra labai daug žmonių, tačiau jiems trūksta geranoriškumo ir kad nereikia kreipti dėmesio į sargybinius, o tiesiog jėga brautis į namą.

– Aš matau, – pridūrė jis, – kad jūsų padėtis labai liūdna!

Davęs ženklą savo draugui sekti paskui mane, aš pasukau į pirmą pasitaikiusį namą. Senas bambeklis užtvėrė praėjimą savo šautuvu sakydamas, kad čia gyvena pulkininkas, ir daugiau vietų nėra. Aš atsakiau, kad čia gali būti įsikūręs nors ir pats imperatorius, aš vis tiek įeisiu vidun. Tuo metu pamačiau kitą grenadierių, tvirtinantį prie savo apsiausto karininko antpečius. Galite įsivaizduoti, kaip nustebau atpažinęs Pikarą, seną savo draugą,

kurio nebuvau matęs nuo pat Vilniaus, nuo gruodžio 9 dienos! Tuojau pat tariau grenadieriui:

– Pasakykite pulkininkui Pikarui, kad seržantas Burgonė ieško vietos.

– Jūs apsirinkate, – atšovė jis.

Nekreipdamas į jo žodžius dėmesio, pažeisdamas instrukciją, ėmiau brautis vidun. Mane lydintis kareivis sekė paskui mane. Pagaliau mums pavyko įsigauti į vidų.

Vos mane pamatęs Pikaras metė didžiulius savo antpečius į šiaudus ir ėmė šaukti:

– Nuostabi diena! Mano šalis, mano seržantas! Kas dedasi mano šalyje, jei jūs tik dabar atvykstate? Jūs buvote ariergarde?

Nieko neatsakęs aš susmukau ant šiaudų. Nuovargis, nemiga visiškai išsekino mano jėgas, ėmiau dusti nuo krosnies karščio. Pikaras pribėgo prie savo kuprinės, ištraukė iš jos butelį degtinės ir privertė išgerti keletą lašų, kurie mane šiek tiek atgaivino. Tada aš jo paprašiau, kad leistų man pailsėti. Buvo aštunta valanda ryto. Atsibudau antrą valandą po vidurdienio.

Pikaras padėjo man tarp kojų mažą dubenėlį su ryžių sriuba, kurią aš mielai suvalgiau dairydamasis į kairę ir į dešinę, kad geriau susivokčiau. Mano mintys buvo taip susijaukusios, kad aš turėjau gerokai pavargti, kol prisiminiau, kas man atsitiko per paskutines dvidešimt keturias valandas.

Pikaras atitraukė mano dėmesį norėdamas papasakoti, kas jam nutiko nuo to laiko, kai mes išsiskyrėme Vilniuje.

– Išviję, – pradėjo pasakoti jis, – rusus, kurie buvo pasirodę ant Vilniaus kalvų, mes grįžome į aikštę. Iš ten mus nuvežė į priemiestį prie Kauno kelio saugoti karalių Miuratą, kuris buvo ką tik išvykęs iš miesto. Aš jūsų ieškojau, maniau, kad einate iš paskos, ir buvau labai nustebęs, kad daugiau nebematau jūsų. Vidurnaktį mums buvo liepta vykti į Kauną. Turėjome lydėti karalių Miuratą ir princą Eugenijų, kuris irgi buvo apsistojęs

priemiestyje. Tačiau, pasiekę kalno papėdę, dėl sniego, vežimų ir sviedinių dėžių gausybės kelyje nebegalėjome vykti toliau.

Kai šiek tiek prašvito, karalius ir princas nutarė aplenkti kalną. Aš ir keletas kitų, kurie neturėjome arklių, įstrigome kelyje. Ta proga mums pirmiesiems pasitaikė galimybė paaukoti keletą penkiafrankių mano šalies monetų.

Pikaras išsamiai papasakojo apie savo žygį iki tos akimirkos, kai mus suvedė likimas.

Tada aš jam pasakiau, kad man visada labai malonu susitikti su juo, tačiau šį kartą esu dar laimingesnis, nes jis tapo pulkininku. Pikaras ėmė juoktis sakydamas, kad tai tik karinė apgaulė. Jis ja naudojasi nebe pirmą kartą, kad gautų gerą būstą. Pulkininku jis tapo tik vakar, ir tokiu jį laiko jo žmonės. Taip jie išreiškia pagarbą jam.

Pikaras pasakė, kad trečią valandą į apžiūrą atvyks karalius Miuratas ir duos nurodymus, kuriose vietose turi susirinkti įvairių korpusų likučiai. Aš irgi ketinau ten eiti, tikėdamasis susitikti su savo draugais. Kadangi mano barzda buvo neskusta nuo išvykimo iš Maskvos, Pikaras man ją nuskuto prastu skustuvu, kurį mes buvome radę lapkričio 23 dieną nukauto kazoko lagamine. Nors bičiulis ir išbandė jo ašmenis į savo kardo dėklą, paskui į ranką, tačiau įdrėskimų ant mano veido liko nemažai.

Paskirtą valandą mes išėjome į susitikimą. Patikrinimas turėjo vykti pagrindinėje gatvėje. Ten rinkosi įvairiausi kariškiai. Daugelis gvardijos senių troško garbės, norėjo atkreipti į save dėmesį, kad viskas būtų kaip per paradą. Žvelgdamas į juos galėjai pamanyti, kad jie atvyksta iš Paryžiaus, o ne iš Maskvos. Man nusišypsojo laimė susitikti tuos, su kuriais buvau priešakinėse linijose, taip pat daug kitų, kurių nebuvau matęs nuo Vilniaus. Tačiau mūsų buvo nedaug. Granžjė man pasakė:

– Tikiuosi, kad tu mūsų daugiau nebepaliksi. Ateisi į mūsų būstą ir, kadangi mums leista imti roges arba vežimus, mes pasistengsime jų rasti.

Ilgai stovėjome gatvėje ir laukėme karaliaus Miurato. Tuo metu buvo keista ir netikėta sutikti draugus, sužinoti, kad dar gyvi tie, kuriuos manei esant žuvusius. Man buvo malonu sutikti seržantą Umblo, su kuriuo keliavau dar vakar iki to laiko, kol pasimetėme miške. Visi mus pamatę šaukė:

– Valio!

Aš taip pat sužinojau, kad markitantės Mari ir motušė Gato sėkmingai užbaigė reikalą.

Kadangi karalius Miuratas nesirodė, buvo sudarytas nebegalinčių paeiti žmonių sąrašas. Buvo pranešta, kad jie galės išvykti rytojaus dieną, šeštą valandą ryto, rogėmis, kurias mums duoda vyresnybė. Mūsų draugai išskubėjo ieškoti rogių, tačiau jų taip ir nerado. Turėjome guostis bent tuo, kad gerai praleisime dar vieną naktį, o kitą dieną galėsime žygiuoti.

Pikaras pasakė, kad nori pasikalbėti su manimi prieš išsiskiriant. Vos davus komandą išvykti, aš pajutau, kaip kažkas stipriai sudavė man per petį. Tai buvo jis. Man ir Granžjė jis davė ženklą sekti jam iš paskos, ir, kai jau buvome nutolę nuo visų, kad niekas negalėtų išgirsti, pasiūlė man:

– Būkite malonūs ir sutikite išgerti drauge su manimi truputį baltojo Reino vyno!

– Neįmanoma! – sušukau aš.

Jis mums atsakė trumpai:

– Eikite paskui mane!

Einant jis mums papasakojo, kad vakar sutiko žydą, kuriam pasiūlė pirkti keletą daiktų, kurių norėjo atsikratyti: pulkininko antpečius ir kitus dalykus. Tačiau jis nepraleido progos, – tą dažnai darydavo, – apsimesti žydu. Pikaras pareiškė, kad jo motina – Strasbūro rabino duktė, o jo vardas – Salomonas. Sužavėtas, taip pat tikėdamasis padaryti gerą sandėrį, žydas jam parodė, kur gyvena, ir patikino, kad parūpins gero Reino vyno.

Mes nuėjome prie sinagogos. Šalia stovėjo nedidelis namelis, prie kurio ir sustojo Pikaras. Jis metė žvilgsnį į dešinę, paskui į kairę, ar nieko nematyti. Užspaudęs nosį kelis kartus pašaukė sniaukrodamas:

– Jakobai! Jakobai!

Pro skylę išlindo kažkoks tipas su kailine kepure ir neaiškios spalvos barzda. Tai ir buvo žydas Jakobas. Pažinęs Pikarą jis kreipėsi į jį vokiškai:

– Ak, čia jūs, brangusis Salomonai! Tuoj atidarysiu.

Žydas atidarė nedideles duris, ir mes įėjome į labai šiltą, tačiau dvokiantį ir atgrasų kambarį. Kai atsisėdome prie krosnies ant suolo, atsivėrė durys ir į kambarį įžengė dar trys žydai. Jakobas mums paaiškino, kad čia jo šeimos nariai.

Pikaras, kuris žinojo, kaip elgtis su vadinamaisiais religiniais bendraminčiais, atidarė savo kuprinę ir pradėjo iš jos traukti įvairiausius daiktus: pirmiausia ištraukė keletą antpečių, – ne pulkininko, o stovyklos maršalo, – paskui – blogos kokybės antsiuvus. Viskas nauja ir surinkta ant Vilniaus kalnos iš paliktų dėžių.

Buvo ir keletas sidabrinių stalo įrankių iš Maskvos. Žydams net akys ant kaktos iššoko. Tada Pikaras paprašė vyno ir duonos. Atnešė puikaus Reino vyno. Tik duona buvo prastesnė, tačiau tokiu metu geresnės nereikia nė norėti.

Kol mes gėrėme, žydai apžiūrinėjo ant suolo išdėliotus daiktus. Jakobas paklausė Pikaro, kiek jis už viską nori.

– Jūs pats pasakykite! – pasiūlė Pikaras.

Žydas pasiūlė kainą, bet toli gražu ne tokią, kokios norėjo Pikaras. Mano bičiulis pareiškė:

– Ne!

Jakobas pasiūlė truputį daugiau. Šį kartą Pikaras, kurį jau pradėjo veikti vynas, pažvelgė pašaipiai į žydą ir pridėjo pirštą prie nosies galo. Paskui be žodžių ėmė niūniuoti rabino giesmę sinagogoje Šabo dieną.

Keturi žydai irgi pradėjo linguoti kaip kinai ir giedoti giesmes. Granžjė žiūrėjo į Pikarą kaip į beprotį, o aš, nors mano padėtis buvo labai liūdna, leipau juokais. Pagaliau Pikaras nustojo giedoti, mat atėjo laikas įpilti mums gerti. Tuo metu žydai svarstė, kiek būtų verta mokėti už Pikaro siūlomus daiktus. Jakobas pasiūlė dar didesnę kainą, bet ji vis tiek netenkino Pikaro. Jis įsismarkavo ir nusiramino tik po to, kai jam buvo pažadėta duoti aukso. Jakobas sumokėjo Pikarui auksinėmis Prūsijos monetomis. Tikriausiai jis buvo patenkintas sandėriu, nes dar davė mums riešutų ir svogūnų. Vynas taip mušė į galvą, kad mes lengvai apsvaigome. Kai Pikaras pagaliau gavo pinigus, kartu su juo pradėjome giedoti Šabo giesmes.

Toji kakofonija būtų trukusi dar ilgiau, bet netikėtai šautuvo buože kažkas pabeldė į duris. Jakobas pažiūrėjo pro skylutę ir pamatė keletą kareivių, kurie jam vokiškai paaiškino turį orderį apsigyventi pas jį, o jei jis tučtuojau neatidarys durų, jos bus išlaužtos. Jakobas tučtuojau atidarė. Mums jau reikėjo eiti. Atsisveikinome su Pikaru sutarę vėl pasimatyti Elbinge, nes mums buvo įsakyta vykti į tą vietovę.

Grįžę į butą mes pavalgėme ryžių sriubos, paskui aš pasirūpinau savo kojomis bei apavu ir, kadangi kambaryje buvo šilta, išsitiesiau ant šviežių šiaudų ir užmigau.

Rytojaus dieną, 17-ąją, penktą valandą ryto, miestas buvo kaip išmiręs. Du mėnesius neturėję pastogės, o šiuo metu galintys šiltai miegoti žmonės neskubėjo palikti butų. Atsidūrę gatvėje pastebėjome, kad šiandien ne taip šalta kaip vakar. Pamatėme atvažiuojančias dviem arkliais pakinkytas roges. Jos sustojo. Rogėse važiavo du žydai, o prikrautos jos buvo bakalėjos produktų. Mums kilo mintis pasiūlyti pavežti mus, žinoma, už mokestį, iki tos vietos, kur turėjome šiandien keliauti. O jeigu nesutiktų, nutarėme jėga užgrobti roges. Iš pradžių jie prieštaravo. Mes pasiūlėme sumokėti pusę kainos dabar, kitą pusę atvykus. Žydai sutiko. Sutarėme kainą: keturiasdešimt frankų, ir pusę sumos mokame iš karto. Kadangi jie nenorėjo imti penkių frankų monetomis, o skaičiavo

taleriais, mums teko sumokėti dešimčia frankų daugiau. Mes nesismulkinome, norėjome, kad jie pamatytų, jog turime daug sidabrinių pinigų. Vyresnysis seržantas Pirsonas parodė keletą sidabrinių monetų, kurias turėjo. Tada jie pradėjo kalbėtis hebrajų kalba, kad negalėtume nieko suprasti.

Mes buvome penki pėstininkai: Lebudas, Granžjė, Pirsonas, Udiktas ir aš. Rogės buvo iškrautos, arkliai pailsėję, ir mes jau susiruošėme išvykti. Į rogių dugną sudėjome šautuvus, ant viršaus kuprines ir iškeliavome. Buvo jau po šešių. Armijos likučiai, kaip ir ankstesnėmis dienomis, traukėsi neorganizuotai, be jokios rikiuotės. Sąmyšį kėlė tai, kad nebuvo kaip išvykti iš miesto. Tie, kurie neturėjo jėgų eiti, stengėsi užgrobti roges arba bent rasti jose šiek tiek vietos.

Taip sunkiai ištrūkę iš miesto pagaliau atsidūrėme kelyje. Deja, ten buvo dar didesnė netvarka. Mūsų vežėjai paaiškino, kad mes važiuosime keliu į kairę, nes ten visai nematyti žmonių, o po valandos vėl grįšime į didįjį kelią aplenkę koloną. Niekam nekilo mintis pasidomėti, kodėl kiti vežėjai nevažiuoja tuo keliu. Lėkėme sparčia ristele. Po gero ketvirčio valandos aš pastebėjau, kad kelias, kuriuo važiuojame, nepastebimai suka į kairę, ir mes vis tolstame nuo to, kuriuo keliauja kariuomenė; tik dabar supratau, kad važiuojame ne keliu, kaip mums buvo paaiškinta, o užtvankos pylimu tarp dešinėje pusėje esančio kanalo ir griovio kairėje. Norėdamas pasidalyti savo abejonėmis su draugais, aš kiek galėdamas garsiau sušukau keletą kartų:

– Stot! Stot!

Granžjė paklausė, ko šūkauju. Aš dar garsiau surikau:

– Mus apgavo! Susidėjome su niekšais!

Tada priekyje sėdintis Pirsonas, rankose laikydamas sidabrinį arbatinuką, kurį vežėsi iš Maskvos ir kuriuo visada naudojosi virdamas arbatą, irgi ėmė šaukti:

– Stot!

Žydai apgavikai nušoko nuo šiaudų kūlio, ant kurio sėdėjo, eidami šalia rogių čiupo arklius už pavadžio, pasuko roges ir pavertė

jas kartu su mumis nuo užtvankos viršaus į griovio pusę. Laimė, kad aš sėdėjau gale, kojos tabalavo iškištos iš rogių, todėl laiku spėjau pamatyti, ką jie ketina daryti. Man pavyko švelniai išslysti lauk. Mano draugai riedėjo į apačią daugiau kaip dvidešimt penkias pėdas. Jie nušalo rankas bei kojas ir baisiausiai rėkė iš skausmo. Iš pradžių šaukė iš skausmo, paskui todėl, kad niršo ant žydų, kurie jau spėjo užtempti roges ant užtvankos krašto. Arklius laikė už pavadžio, todėl jie nenuriedėjo žemyn. Žydai ruošėsi bėgti su visa mūsų manta. Kadangi mano šautuvas, kaip ir visų kitų, buvo rogių dugne, aš išsitraukiau kardą ir kirtau vienam iš žydų per galvą. Galva neperskilo pusiau tik todėl, kad žydas buvo užsimaukšlinęs kailinę kepurę. Kirtau dar vieną smūgį, kurį jis atrėmė kairiąja avikailio pirštine apmauta ranka. Jie jau būtų paspruke, bet tuo metu man į pagalbą atskubėjo Pirsonas. Kiti dar buvo pylimo apačioje ir neturėjo jėgų ropštis aukštyn. Jie plūdosi ir šaukė, kad mes užmuštume žydus. Tas, kuriam aš kirtau kardu, bėgo į kitą kanalo pusę. Kitas, kuris laikė arklius, prašė pasigailėti, sakydamas, kad jo draugas suklydo. Tai nesutrukdė Pirsonui keletą kartų tvoti kardu tam, kuris liko ir prašė atleidimo vadindamas mus pulkininku ir generolu.

Paėmęs arklius už pavadžio Pirsonas liepė jam nusileisti žemyn ir padėti mūsų draugams. Žydas pakluso, bet jam buvo atsidėkota stipriais kumščių smūgiais. Kai jie užlipo į viršų, Lebudas pranešė, kad dabar rogės ir arkliai teisėtai priklauso mums, nes tie niekšai norėjo mus nužudyti, kad užvaldytų tai, ką turime.

Mes įsakėme žydui gabenti mus pačiu trumpiausiu keliu, kad kuo greičiau pavytume savo kariuomenę. Deja, turėjome grįžti tuo pačiu keliu, kuriuo buvome atvažiavę.

Kai atvykome į miestą, žydas norėjo, kad užeitume į jo namus, nes jis neva turįs kažką pasiimti. Tada mus būtų suėmę kazokai, kurių jau buvo mieste. Mes įrėmėme kardą jam į nugarą ir pagrasinome nužudyti, jei jis pasuks į centro pusę. Todėl jis skubiai pasuko į kairę, į kelią, kuriuo nuėjo kariuomenė. Tolumoje dar

buvo matyti paskutinės atsilikusios rogės. Po ketvirčio valandos mes jas pavijome, paskui, sparčiai leisdamiesi šlaitu, aplenkėme.

Kadangi aš sėdėjau gale, vienų besileidžiančių rogių grąžulas kliudė man dešinįjį šoną ir nubloškė į sniegą daugiau kaip šešias pėdas. Aš praradau sąmonę. Vienas mane pažinojęs mameliukas raštininkas skubiai pakėlė mane[1] ir pasodino ant sniego. Netrukus ir draugai atskubėjo man į pagalbą. Jie pamanė, kad mano kūną persmeigė grąžulas, tačiau, didelei mano laimei, smūgį susilpnino drabužiai ir ant grąžulo uždėtas avikailis.

Mane pakėlė ir pasodino į roges. Keista, tačiau nieko baisaus man neatsitiko, tik visą dieną vėmiau.

Kokią devintą valandą atvykome į didelį kaimą. Ten jau buvo daug žmonių. Mes įėjome į namą sušilti. Roges palikome prie durų, kad būtų patogiau iškrauti mūsų mantą ir kad įsivestume su savimi žydą, nes bijojome, kad jis nepagrobtų mūsų kinkinio.

Sušilti atėję kareiviai pasakė mums, kad kaime galima nusipirkti silkių ir kadagių trauktinės. Kadangi jie buvo man labai malonūs, o jų kojos sušalusios labiau negu mano, į kaimą eiti nutariau aš. Tačiau išeidamas perspėjau, kad saugotų roges.

– Būk ramus, – nuramino mane Pirsonas, – aš už tai atsakau!

Pasiėmiau su savimi žydą, kad pabūtų man gidu ir vertėju.

Jis nusivedė mane pas vieną iš savo kūmų, kur buvo silkių, kadaginės ir prastų ruginių džiūvėsių. Kol šildžiausi gerdamas stiklinę kadaginės, pastebėjau, kad mano gidas dingo su kitu žydu, su kuriuo ką tik kalbėjosi. Matydamas, kad jis negrįžta, aš su savo maisto atsargomis grįžau pas draugus. Ir kaip nustebau, kai priėjęs prie namo neberadau rogių! Ramiausiai šildydamiesi, draugai paklausė manęs, kur produktai. O aš paklausiau, kur rogės. Jie pasižiūrėjo į gatvę: nebėra rogių! Netaręs nė žodžio, mečiau

---

[1] Mameliuko, kuris pakėlė mane, vardas buvo Andželas. Jis buvo kilęs iš Gruzijos. Mudu susipažinome būdami Ispanijoje. Jis buvo iš tų mameliukų, kuriuos imperatorius parsivežė iš Egipto. Tik keletui iš jų pavyko išvengti šios kampanijos negandų.

produktus ant žemės ir liūdnas atsiguliau ant šiaudų prie krosnies. Po pusvalandžio pasigirdo signalas išvykti. Mums buvo pranešta, kad už dviejų ljė nuo čia visi gaus roges, kad dar tą pačią dieną nuvyktų į Gumbinę.

Atvykę į tą vietovę mes iš tikrųjų radome daugybę rogių ir netrukus išvykome. Kelyje aš sunegalavau: važiuodamas rogėmis pajutau jūros ligos simptomus; svaigo galva, pradėjau vemti. Norėjau paeiti šiek tiek pėsčiomis, tačiau vos nenumiriau, nes šaltis buvo nepakeliamas. Laimė, draugai pastebėjo blogą mano savijautą, sustabdė roges ir paėmė mane, nes eiti aš jau nebepajėgiau. Pagaliau mes atvykome į Gumbinę! Penkiese gavome orderį butui. Tai buvo labai šiltas kambarys, ant grindų buvo pakreikta šiaudų.

Kai įsikūrėme, pirmiausia paklausėme, ar nebūtų galima už pinigus pavalgyti ir atsigerti. Šeimininkas, kuris iš išvaizdos atrodė šaunus vyras, atsakė, kad pasistengs pristatyti tai, ko mes prašome. Po valandos jis mums atnešė sriubos, keptą žąsį su bulvėmis, alaus ir kadaginės. Mes žiūrėjome į valgius išpūtę akis, tik gaila, kad žąsis buvo tokia kieta, jog įstengėme suvalgyti vos keletą gabalėlių, tačiau ir jais vos nepaspringome. Apsiribojome bulvėmis.

Mudu su vyresniuoju seržantu Udiktu išėjome į miestą apsižvalgyti, ar nerasime ko nors nusipirkti. Atsitiktinai atsidūrėme name, į kurį užsukęs Udiktas sutiko chirurgą majorą iš savo krašto. Jis čia gyveno su dviem karininkais ir trimis kareiviais; tai buvo viskas, kas liko iš pulko. Jų padėtis buvo apgailėtina: beveik visi neteko rankų ir kojų pirštų. Kol buvome šiame name, vienas tipas pasiūlė pirkti už aštuoniasdešimt frankų arklį ir roges. Mes nedvejodami tuojau pat jas nusipirkome.

Rytojaus dieną, 18-ąją, pabandę valgyti žąsį, kuri nepasidarė minkštesnė, mes sėdome į roges ir išvykome, kad nakvynei suspėtume nuvykti į Vėlau. Važnyčiojo Pirsonas, bet, vos išvažiavus iš miesto, rogės apvirto, iena lūžo, o mes visi iškritome į sniegą. Viskas vyko prie namo, į kurį ir nuėjome paprašyti pagalbos, nes

buvo visiškai aišku, kad roges teks remontuoti. Kol valstietis jas remontavo, mes šildėmės. Kai jau norėjome važiuoti, labai nustebome neberadę savo ginklų. Pasirodo, prūsai paėmė mūsų šautuvus, kuriuos taip neapdairiai buvome palikę prie durų. Supykę ėmėme šaukti, plūstis:

– Atiduokite ginklus, o jeigu nepaklusite – padegsime namą!

Tačiau valstietis dievagojosi, kad jis nieko nematė. Nebuvo kitos išeities, kaip vykti be ginklų. Laimė, po valandos kelio pasivijome rytą iš Gumbinės išvykusį furgoną su imperatoriaus gvardijos ginklais. Gavome kitus. Pagaliau trečią valandą pasiekėme Vėlau.

Prie miesto rotušės pamatėme susirinkusius daugiau kaip du tūkstančius kareivių, laukiančių buto orderių. Prie mūsų priėjo kažkoks prūsas ir pakvietė beveik veltui apsigyventi pas save, jeigu norime. Sakė, kad kambarys labai šiltas, kad miegoti galėsime ant šiaudų, o arklį bus galima palikti arklidėje. Mes skubiai priėmėme pasiūlymą. Nuvykus įvietą, arklį jis nuvedė į arklidę, o mus į trečią aukštą. Atsidūrėme nelabai švariame kambaryje, kuriame buvo šiaudų, tačiau, svarbiausia, jame buvo šilta.

Netrukus atėjo beveik šešių pėdų ūgio moteris, kurios veidas buvo kaip tikro kazoko. Ji pasisakė esanti namų šeimininkė. Sakė, kad jeigu mums ko nors reikės, mes tik turime duoti jai pinigų, ir ji viską tuojau pat pristatysianti. Mums to ir tereikėjo, nes nė vienas nenorėjome niekur eiti. Aš jai daviau penkis frankus ir paprašiau atnešti duonos, mėsos ir alaus. Netrukus ji mums atnešė ir vieno, ir antro, ir trečio. Pavalgę ir įsitikinę, kad mūsų arkliui nieko netrūksta, mes ilsėjomės iki kitos dienos ryto.

Prieš išvykdami davėme šeimininkei penkių frankų monetą už naktį, bet ji pasakė, kad per mažai. Tada davėme antrą. Ir to neužteko. Ji pareikalavo po penkių frankų monetą už kiekvieną žmogų ir dar vieną už arklį.

Aš supykęs išrėžiau jai į akis, kad ji – nedorėlė ir tegul nesitiki daugiau. Toji mostelėjo ranka man priešais veidą ir atsakė:

– Pasigailėtinas prancūze, prieš šešis mėnesius tu pražygiavai pro čia išdidus, nes buvai stiprioji pusė. Tačiau šiandien viskas atvirkščiai! Tu duosi tiek, kiek aš paprašysiu. Jeigu spyriosies, uždrausiu savo vyrui kinkyti arklį į roges ir įduosiu jus kazokams!

Aš atsakiau, kad man nusispjaut ant kazokų kaip ir ant prūsų.

– Jei tu žinotum, – atsakė ji, – kad jie yra kur nors netoliese, taip nekalbėtum!

Matydamas tos moters pyktį, griebiau ją už kaklo ir ėmiau smaugti, tačiau ji buvo stipresnė už mane. Pargriovė ant šiaudų ir dabar jau ji smaugė mane. Kokia laimė, kad vienas iš mano draugų spyrė koja jai į užpakalį, ir ji mane paleido. Tą akimirką įėjęs jos vyras gavo smūgį kumščiu nuo savo brangiosios žmonelės, kuri buvo pikta kaip furija. Ji apšaukė savo vyrą, pareiškė, kad jis – tikras bailys, ir, jei tuojau pat nepakvies kaimynų ir kazokų, ji išdraskysianti jam akis. Buvome penkiese prieš du, todėl neleidome jam išeiti iš namų ir privertėme pakinkyti arklį. Vis dėlto turėjome sumokėti tiek, kiek prašė toji nedorėlė. Nebuvo kada derėtis, nes kazokai buvo netoli. Prieš išvykstant aš pasakiau tai raganai, kad grįžęs atsiimsiu pinigų daugiau negu davėme. Ji spjovė man į veidą. Už tokį įžeidimą norėjau trenkti jai šautuvo buože, tačiau draugai mane sulaikė.

Susėdome į roges ir kuo skubiausiai išvykome.

Tą dieną, gruodžio 19-ąją, mes nakvojome Insterburge, kur atvykome naktį. Apgyvendinti buvome pas šaunius žmones.

Rytojaus diena, gruodžio 20-ąją, buvo sekmadienis. Mes išvykome anksti rytą, kad iki nakties suspėtume į Yluvą. Ten nuėjome tiesiai į miesto rotušę, kur mums be jokio vargo įteikė buto orderį. Ir vėl apsigyvenome pas gerus žmones, kur radome šilumą. Kiekvienam davė po stiklinę kadaginės. Paskui šeimininkė su mūsų orderiu išėjo ieškoti maisto, nes bendruomenės gavo įsakymą aprūpinti mus maisto produktais.

Apšilę ir šiek tiek pailsėję mes susiruošėme aplankyti mūšio lauką ir, laukdami valgio, dalį jo apėjome. Matėme daug paminklų,

tiksliau, paprasčiausių medinių kryžių, ir tik ant vieno iš jų radome tokį užrašą: „Čia ilsisi dvidešimt devyni narsūs reguliariosios armijos karininkai, kritę garbingame mūšyje“[1].

Apžiūrėję to baisaus mūšio vietą grįžome į miestą, kuris mums pasirodė ištuštėjęs. Tiesa, buvo sekmadienis. Gyventojai tokiu metų laiku šventadieniais paprastai sėdi namuose. Čia mes buvome vieninteliai prancūzai, nes kiti traukėsi kitu keliu.

Grįžę į butą ir laukdami, kada bus pagamintas valgis, mes išsitiesėme ant šiaudų. Vos tik spėjome prigulti, kai į kambarį įžengė veteranas prūsas. Jis atskubėjo perspėti mūsų, kad ant kalvos, už ketvirčio ljė nuo miesto, žmonės matė kazokus, ir patarė mums išvykti kuo anksčiau. Kadangi tai galėjo būti tiesa, mes skubiai pradėjome ruoštis kelionei. Pirmiausia į šiaudus suvyniojome dar nebaigtą kepti mėsą.

Valstietis mus palydėjo, kad parodytų kur link traukti. Kai pasiekėme kelią, jis parodė mums ant kalvos kazokus. Jų buvo daugiau kaip trisdešimt. Temo. Nuo pat mūsų išvykimo snigo be pertraukos. Naktis mus užklupo nenuėjus nė pusės ljė. Susitikome du valstiečius. Paklausėme jų, ar dar toli iki kokio nors kaimo. Jie mums paaiškino, kad norint patekti į kaimą dar reikia kirsti didelį mišką; pasakė, kad dešinėje, už dvidešimt penkių žingsnių nuo kelio, mes rasime miško sargo namą, kuriame yra užeiga. Ten mes ir galėsime apsistoti. Po pusvalandžio pamatėme nurodytą namą. Buvo devinta valanda. Iš viso buvome sukorę keturias ljė.

Prieš atidarydami duris, šeimininkai paklausė mūsų, kas esame ir ko norime. Atsakėme, kad mes prancūzai, imperatoriaus gvardijos kariai, ir norėtume už atlygį apsistoti, atsigerti ir pavalgyti. Tuojau pat durys atsidarė, ir mus priėmė. Pirmiausia nuvedėme arklį į arklidę. Paskui mus palydėjo į didelį kambarį, kur ant šiaudų jau gulėjo trys žmonės, trys gvardijos šauliai. Jie buvo

---

[1] Ten buvo palaidota daugiau kaip penki šimtai devyniasdešimt puskarininkių ir kareivių.

atvykę dar dieną, tačiau ne taip sėkmingai kaip mes, nes buvo praradę arklius ir nušalę kojas, priversti keliauti pėsčiomis. Mums davė pavalgyti, pasisotinę suguleme ir laimingi užmigome.

Kai atsibudome, nustebome neberadę šaulių, tačiau namų šeimininkas paaiškino, kad maždaug prieš valandą rogėmis keliaujantis žydas pasiūlė už du frankus pavežti juos tris lję. Jie nedvejodami sutiko. Tai buvo džiugi žinia. Užmokėję, kaip prašė, penkis frankus už arklį ir už save, mes išvykome. Šeimininkas mums patarė sekti rogių, kuriomis nušliuožė šauliai, vėžėmis.

Tą dieną mes sukorėme didelį kelią – net devynias ljė.

Po visą dieną trukusios kelionės, naktį, pasiekėme Heilsbergą, kur turėjome apsistoti. Pirmiausia nuėjome pas burmistrą buto orderio. Buvome patenkinti, kai mums nurodė namą, kuriame galėjome apsistoti. Čia irgi buvome šiltai priimti. Ten jau radome šešis raitosios gvardijos šaulius. Mums davė sriubos, mėsos su labai skaniomis bulvėmis ir alaus. Paprašėme vyno. Žinoma, už viską sumokėjome. Už vieną talerį (penkis frankus) mums parūpino butelį vyno, kuris pasirodė skanus ir nebrangus. Prieš atsiguldami ant gerų šiaudų, paprašėme šeimininko paruošti mums valgį penktai valandai ryto. Norėjome išvykti anksti, nes kelias tolimas.

Rytojaus dieną, gruodžio 22-ąją, atsikėlėme labai anksti. Tarnas atnešė žvakę. Mes pasiūlėme jam pakinkyti mūsų arklį į roges, už tai pažadėjome arbatpinigių. Atnešė valgyti. Mums to ir reikėjo. Tada kiekvienas iš mūsų pagyrėme šeimininkę: „Kokia gera ir graži moteris!“ plekštelėdami per nugarą, ranką ir kitur. Baigę valgyti susiruošėme išvykti. Rogės buvo paruoštos, ir mes atsisveikinome su moteriške. Tada ji mus perspėjo:

– Gerai, ponai, tačiau prieš išvykdami nepamirškite užsimokėti!

– Kaip užsimokėti? Juk mes turime buto orderį. Argi jūs neįpareigota mus maitinti?

– Teisingai, – atsakė ji. – Nereikia mokėti už tai, ką jūs valgėte vakar, o už šios dienos maistą esate man skolingi du talerius (dešimt frankų).

Aš pareiškiau, kad mes nemokėsime. Moteriškė, matydama, kad ketiname išvykti nesumokėję, liepė užrakinti duris. Į namus sugriuvo koks tuzinas didelėmis, mano rankos storio, lazdomis ginkluotų niekingų prūsų. Nebeturėjome kitos išeities, tad nebesiginčydami užmokėjome ir išvykome. Kiti laikai, kitoks dorovingumas. Dabar mes buvome silpnoji pusė.

Šauliai išvyko, kai mes dar valgėme. Iki Elbingo buvo likę dvylika ljė, dvi dienos kelio. Nenorėdami varginti arklio, nutarėme apsistoti už trijų ljė nuo šio miesto.

Už vienos ljė pastebėjome daug mums iš kairės atvažiuojančių rogių, kurios taip pat vyko į Elbingą. Tada supratome, kad važiavome ne tuo keliu kaip armijos likučiai. Mes turėjome pasukti ne į Yluvą, o į Frydlandą.

Mus pralenkė didžiulės dviem stipriais arkliais pakinkytos rogės. Jos taip greitai prašvilpė, kad net nespėjome pamatyti, kokio pulko kariai jomis važiavo. Po pusvalandžio pastebėjome gana gražiai atrodantį namą. Tai buvo arklių keitimo punktas, o tuo pačiu ir gera užeiga. Prie durų būriavosi daug gvardijos ir kitokių kareivių, kurie jau rengėsi išvykti ką tik įsigytomis rogėmis.

Mes išlipome ir įėjome į vidų. Užsisakėme vyno, nes šaulys savanoris, senas karys, mums pasakė, kad jo yra, netgi labai neblogo. Jie atrodė jau pakankamai išgėrę.

Ir senis, ir jaunuolis buvo gerokai įkaušę. Taip atsitinka visiems, kurie, kaip ir mes, patiria tiek daug vargo ir nepriteklių. Ir silpniausias gėrimas tada trenkia į galvą. Senis paklausė, ar mes nebuvome sutikę imperatoriaus gvardijos olandų grenadierių pulko. Atsakėme, kad ne.

– Važiavo pro jus, – nusistebėjo savanoris, – nejaugi nematėte? Tos didelės rogės, kurios jus pralenkė, ir buvo olandų grenadierių pulkas! Jų buvo septyni!

Punkto šeimininkas pranešė abiem mūsų šauliams, kad rogės jiems jau paruoštos. Už tris talerius (penkiolika frankų) juos nuveš

tris ljė iki Elbingo. Mes nusprendėme vykti su jais, nes jie turėjo važnyčiotoją. Po penkių minučių leidomės į kelią.

Granžjė ir aš pasijutome blogai ir išvėmėme viską, ką buvome valgę nuo vakar. Mūsų skrandžiai buvo atpratę nuo tokio didelio maisto kiekio. Priprasti normaliai maitintis reikia po truputį. Taip mintyse ir pasižadėjome daryti. Atvykę į kaimą mes išgėrėme po stiklinę Dancigo kadaginės. Keliavome toliau, kol atsidūrėme kaime, kuriame turėjome apsistoti. Buvo jau naktis. Prisistatėme pas burmistrą orderio butui, tačiau mums jo nedavė, šiurkščiai pasiūlydami nakvoti gatvėje. Norėjome prieštarauti, tačiau mums prieš pat nosį užtrenkė duris. Apsilankėme keliose užeigose, prašėme nakvynės už atlygį, tačiau mūsų niekur nepriėmė.

Šauliai ir mes nusprendėme, kad keliausime visi kartu mūsų rogėmis. Jos buvo ne tokios didelės, kad sutilptume visi, todėl po du pasikeisdami vis eidavome pėsčiomis.

Tokiu būdu tikėjomės pasiekti kaimą, kurio gyventojai būtų svetingesni. Per šautuvo šūvio atstumą, truputį nuošaliau nuo kelio, mes pamatėme namą. Jei nepriims gražiuoju, nutarėme čia apsistoti per prievartą. Valstietis pasakė, kad mielai mus priimtų, bet, jei kaime sužinotų, kad jis mus apnakvindino, jam būtų riesta. Gal jis ir rizikuotų, jeigu niekas nebūtų mūsų matęs įeinančių. Mes užtikrinome, kad niekas mūsų nematė, taigi jis be jokios baimės gali mus priimti. O išvykdami pažadėjome sumokėti jam du talerius. Jis atrodė labai patenkintas, jo žmona dar labiau, ir netrukus mes įsitaisėme prie krosnies.

Kai šeimininkas vedė arklį į arklidę, moteris priėjo prie mūsų ir labai tyliai, dairydamasi, ar negrįžta jos vyras, papasakojo mums, kodėl valstiečiai taip supykę ant prancūzų. Kai gegužės mėnesį pro čia žygiavo kariuomenė, penkiolika dienų kaime buvo apsistoję raitosios gvardijos šauliai. Vienas iš jų, raštininkas, apsigyveno pas burmistrą. Jis buvo toks gražus, toks jaunas, kad visos moterys ir merginos bėgo į jį pažiūrėti. Vieną dieną burmistras užklupo jį bučiuojant ponią.

Burmistras primušė savo žmoną, o raštininkas primušė burmistrą. Dabar ponia laukiasi, visi kalba, kad nuo raštininko. Mes irgi girdėjome tuos gandus, bet netikime ta moterimi, kuri mums juos perdavė. „Čia dar ne viskas, – toliau pasakojo ji, – mūsų kaime yra dar trys besilaukiančios moterys. Dėl to visi ir pyksta ant prancūzų, tokių gražių vaikinų!“ Vos jai baigus savanoris šaulys pašoko, apkabino ją ir pabučiavo. „Atsargiai! Mano vyras!“ Ir iš tikrųjų jis įėjo sakydamas, kad pašėrė arklį, o netrukus ir pagirdys, tačiau jam būtų labai malonu, jei mes išvyktume dar neišaušus, kad niekas nepamatytų, jog čia nakvojome.

– Aš turiu roges. Už nedidelį mokestį, – pasiūlė jis, – galiu pavėžėti tuos, kurie neturi rogių.

Abu šauliai sutiko.

Valgyti mums patiekė pieniškos sriubos ir bulvių. Mes atsigulėme apsirengę ir užtaisę ginklus.

Rytojaus dieną, gruodžio 23-iąją, dar prieš ketvirtą valandą ryto, valstietis pažadino mus sakydamas, kad laikas vykti. Užmokėjome moteriškei, pabučiavome ją ir iškeliavome.

Kito kaimo gyventojai, pamatę mus, ėmė šaukti „Valio!“, mėtė į mus akmenis arba sniego gniūžtes. Mes atvykome į Elbingo priemiestį ir sustojome vienoje užeigoje sušilti, nes darėsi vis šalčiau. Išgėrėme kavos ir devintą valandą įžengėme į miestą su kitais reguliariosios kariuomenės kariškiais, kurie ten atvyko kaip ir mes, tik kitais keliais.

XI

Viešnagė Elbinge. Ponia Žantil. Dėdės palikimas. 1813-ųjų sausio 1-oji. Pikaras ir prūsai. Tėvas Elijo. Mano liudytojai

Negaišdami laiko atvykome į miesto rotušę buto orderių nakvynei. Rotušėje buvo pilna kariškių.

Pamatėme ten daugybę kur kas vargingesnių už mus kavalerijos karininkų nušalusiais rankų arba kojų pirštais, nušalusiomis nosimis; buvo graudu žiūrėti. Turiu pasakyti, kad miesto valdžia elgėsi garbingai, – darė viską, kas tik įmanoma jų kančioms palengvinti; jie gavo ne tik gerus butus, bet ir rekomendacijas pasirūpinti jų slaugymu.

Palaukę pusvalandį, gavome nakvynės orderį penkiems asmenims ir arkliui; tuojau pat patraukėme į nakvynės vietą.

Tai buvo didelė rūkomąjį primenanti smuklė; priėmimas buvo nekoks.

Vietoj kambario gavome didelę nekūrenamą priemenę ir sutrintų šiaudų. Bandėme reikšti nepasitenkinimą, bet mums buvo atsakyta, kad, būdami prancūzai, turėtume džiaugtis ir tuo, o jei nepatinka, galime nešdintis lauk. Tokio priėmimo

įžeisti pagrasinome mus sutikusiam storžieviui, kad apie jo elgesį bus pranešta miesto valdžiai.

Nutarėme, kad orderį reikėtų žūtbūt pakeisti, ir toji misija buvo patikėta man. Draugai liko laukti smuklėje, iš kurios ką tik buvome išėję.

Kai atvykau į rotušę, žmonių joje buvo nedaug. Kreipiausi į prancūziškai kalbėjusį burmistrą. Pasakiau jam, kad buvome sutikti bjauriai. Parodžiau apmuturiuotą avikailio gabalu dešinę koją, dešiniosios rankos didįjį pirštą, kurio pirmas narelis galėjo kiekvieną akimirką nukristi. Jis pašnekėjo su orderių viršininku, bet tas pasakė, kad vietos nėra: jis galįs apgyvendinti tik keturis asmenis ir rasti arklidėje vietą vienam arkliui. Viršininkas pasakė:

– Štai orderis keturiems žmonėms ir arkliui, ir dar vienas, kurį patarčiau pasilikti sau. Gyvensite pas prancūzą, kuris yra vedęs šio miestelio moterį.

Padėkojęs sugrįžau pas draugus.

Atvykome su orderiu į priemiestį, kuriame mums buvo leista įkurdinti keturis mūsiškius ir arklį; žvejo name prie kanalo, jungiančio su uostu, buvome gana maloniai sutikti. Pasakiau, kad turiu orderį vienam asmeniui, bet, kadangi niekas nepageidavo, pasilikau jį sau. Paklausiau žvejo, ar toli reikės eiti, jis atsakė, kad, norint patekti į man skirtą būstą, tereikia pereiti tiltą.

Namas buvo gana išvaizdus. Įėjau į vidų, pirmas žmogus, kurį sutikau, buvo tarnaitė, apkūni skaisčiaveidė vokietė. Parodžiau jai orderį. Kai pasakiau, kad jų namuose jau įsikūrė keturi kariškiai, ji nuėjo pakviesti šeimininkės; rodydama į užimtą kambarį, toji pasakė tą patį. Ten buvo įsikūrę mūsų pulko vyrai, atvykę nedideliu būreliu kaip ir mes. Iš pradžių buvo kilusi mintis sugrįžti pas apnakvindintus draugus, bet ponia, perskaičiusi orderyje, kad esu imperatoriaus gvardijos puskarininkis, pasakė:

– Paklausykite, mano vargšas pone, jūs esate toks nusikamavęs, kad niekur iš čia aš jūsų neišleisiu. Eikite paskui mane, duosiu

jums vienam atskirą kambarį ir patogią lovą, matau, kad jums reikia pailsėti.

Padėkojęs už gerą širdį pasakiau, kad man pakaks šiaudų ir šilumos.

– Visa tai turėsite, – atsakė ji praleisdama į šiltą, švarų kambarį, kuriame stovėjo antklode užtiesta lova. Bet aš maldavau, kad duotų man šiaudų, paklodžių ir šilto vandens nusiprausti.

Viskas buvo atnešta, netgi didelis medinis kubilas kojoms mazgoti. Taip, man to labai reikėjo, bet tai dar ne viskas: nuo gruodžio 16-osios buvau nesiskutęs, nesikirpęs. Paprašiau tarno, vardu Kristianas, kad atvestų barzdaskutį. Netrukus pribuvo ir jis. Barzdaskutys, ne tiek skusdamas, kiek pešdamas, pasakė, kad mano veido oda nuo šalčio sukietėjusi, tuo tarpu man atrodė, kad jo rankose – ne skustuvai, o pjūklai.

Galiausiai jis pakirpo man plaukus, nukirpo net mano šukuosenos puošmeną uodegą. Dosniai atsilyginęs paklausiau, ar nepažįsta kokio senų drabužių prekeivio, nes man verkiant reikia kelnių. Jis išėjo, bet gana greitai atvyko žydas, nešinas maišu kelnių; jų buvo visokiausių spalvų, – mėlynų, pilkų, – bet vienos buvo per ankštos, kitos per plačios arba purvinos. Izraelio sūnus, matydamas, kad man tinkamo drabužio neturi, pažadėjo atnešti prekių, kurios, anot jo, man patiksiančios. Iš tikrųjų netrukus jis atnešė plonos gelumbės avietinės spalvos labai plačias kazokiškas kelnes, kuriomis, ko gero, kadaise mūvėjo karaliaus Miurato adjutantas. Pasimatavau, matydamas, kad su jomis bus šilta, nutariau pasilikti. Šonuose buvo išlikusios plačių galionų žymės, juos apdairusis žydas buvo nuardęs. Mainais atidaviau sidabru papuoštą gydytojo lagaminėlį, kurį lapkričio 23-iąją buvau paėmęs dar iš kazoko šono. Jis dar paprašė penkių frankų, nesiderėdamas daviau.

Dar turėjau trejus gražius karo komisaro marškinius; norėjau pasikeisti baltinius, bet pirmiausia reikėjo išsimaudyti, juolab kad visas kūnas buvo sukandžiotas gyvių. Paklausiau tarnaitės, ar

yra kur netoliese pirtis; nesupratusi, ko klausiu, ji nuėjo pakviesti ponios, ir ši netrukus atėjo; tuomet pamačiau, kad mano šeimininkė – labai graži moteris; daugiau į tai nesigilinau, nes mano padėtis buvo tokia, kad reikėjo daugiau pasirūpinti savimi. Ji paklausė, ko pageidauju. Atsakiau, kad noriu išsimaudyti; paprašiau, kad būtų tokia gera ir pasakytų, kur tai galėčiau padaryti. Šeimininkė atsakė, kad yra tokia vietelė, bet labai toli, o jei noriu, ji galinti paruošti maudynę ir pati, nes turinti ir karšto vandens, ir didžiulį kubilą; jei tinka, tuoj pat viskas būsią paruošta. Kaip galima numanyti, iškart mielai sutikau, ir tarnaitė davė ženklą eiti paskui ją. Pasiėmęs kuprinę ir avietinės spalvos kelnes įžengiau į patalpą, primenančią skalbyklą; ten buvo visko, ko reikėjo, net muilo.

Negaliu apsakyti, kokią jutau palaimą visą tą laiką, kol buvau pirtyje; matyt, per ilgai užsibuvau, nes atėjo tarnaitė pasižiūrėti, ar man kas nenutiko. Įėjusi pamatė, kaip vargstu šveisdamasis nugarą. Nieko nepasakiusi, ji tuojau pat paėmė didelę skiautę raudonos flanelės, priėjo prie kubilo, uždėjo kairiąją ranką man ant kaklo, o dešiniąja ėmė trinti nugarą, rankas, krūtinę. Žinoma, aš nesipriešinau. Ji paklausė, ar man gera, atsakiau, kad labai gera. Tada ėmė šveisti dar uoliau, trynė taip, kad pajutau nuovargį. Pagaliau nugramdžiusi, nupraususi ir nušluosčiusi kvatodama išėjo, net nesuspėjau padėkoti.

Užsivilkau gražius karo komisaro marškinius, užsimoviau plačias kazokiškas kelnes, nupėdinau basas į kambarį ir kritau į lovą. Pačiu laiku, nes apėmė silpnumas ir aš praradau sąmonę. Kiek šitaip išbuvau, nežinau, o kai atsipeikėjau, išvydau šalia savęs šeimininkę, tarnaitę ir du pulko kareivius, kurie buvo apgyvendinti name; juos moterys pakvietė manydamos, kad sunkiai sergu; tačiau nieko baisaus nebuvo atsitikę, silpnumo priežastis buvo maudynė, patirtos bėdos ir baisus nuovargis.

Ponia Žantil, namų šeimininkė, prilaikydama kairiąja ranka galvą, norėjo pagirdyti mane atsineštu sultiniu. Aš nesipriešinau. Jau seniai nebuvau taip globojamas!

Ponia Žantil buvo tikra gražuolė. Liemuo plonas, lankstus, akys juodos, oda balta, perlamutrinė, žodžiu, tikra šiaurės kraštų gražuolė. Jai buvo dvidešimt ketveri. Prisiminiau, kažkas buvo sakęs, kad jos vyro būta prancūzo; paklausiau, ar tai tiesa, ir ji patvirtino.

1810-aisiais iš Dancigo apylinkių į Elbingą atvyko sužeistų prancūzų konvojus, o kadangi ligoninės buvo perpildytos, dalį sužeistųjų įkurdino miesto gyventojų namuose. Ponia Žantil pasakė:

– Mūsų namuose gulėjo husaras peršauta krūtine ir perkirsta kardu kairiąja ranka. Mudvi su mama jį taip rūpestingai slaugėme, kad jis gana greitai pasveiko.

Tada jos paklausiau:

– Jis jus vedė atsidėkodamas už slaugą?

Ji šypsodamasi atsakė:

Taip.

Pasakiau, kad aš būčiau padaręs tą patį, nes gražesnės moters už ją nesu matęs. Ponia Žantil nusijuokė, išraudo, kažką dar, matyt, kalbėjo, bet aš užmigau ir pabudau tik kitą rytą, dešimtą valandą.

Kurį laiką negalėjau susivokti, kur esu; atėjo tarnaitė, jai iš paskos – ponia Žantil, nešina kava, arbata ir bandelėmis. Seniai buvo tokia šventė! Pamiršęs praeitį, galvojau tik apie dabartį ir ponią Žantil. Pamiršau net savo draugus.

Ponia Žantil atidžiai į mane pažvelgė ir, uždėjusi ant skruosto delną, paklausė, kas nutiko.

– Nieko, – atsakiau.

– Kažin, – pasakė ji. – Jūs visas sutinęs, veidas išpurtęs!

Paskui ji man papasakojo, kad anądien po pietų buvo užėjęs gvardijos puskarininkis, teiravosi, ar apsistojęs jos namuose seržantas; ji atvedusi jį į kambarį, kuriame gulėjau, bet atvykėlis pasakė, kad ieško kito.

Poniai Žantil bešnekant į kambarį įėjo mano draugas Granžjė; stabtelėjęs pasakė:

– Atsiprašau, nuo vakar ieškau vieno iš savo draugų ir niekaip nerandu. Nors gatvė ta, namo numeris tas, kaip nurodyta orderyje.

– Ar tik ne manęs ieškai? – paklausiau.

Granžjė pratrūko juoktis. Jis manęs nepažino; nieko stebėtina: plaukai trumpi, veidas sutinęs, nupraustas iki baltumo, tarnaitės nušveistas flaneliniu skuduru, abiem rankomis, iš peties! Vilkėjau plonais baltais apatiniais, galva sušukuota, plaukai garbanoti. Tada jis pasakė, kad buvo vakare atėjęs, bet, pamatęs ant kėdės avietines kelnes, išėjo. Buvo įsitikinęs, kad apsiriko. Pasakė, kad jam ką tik pranešta, jog trečią valandą šaukiamas visų korpusų išlikusių gvardiečių susirinkimas; reikia, kad jame dalyvautų kuo daugiau žmonių; prieš susirinkimą pažadėjo užeiti. Antrą valandą, kaip buvo sakęs, užėjo dar su dviem mano draugais; tie, pamatę mane, prapliupo juoktis, kvatojo taip, kad suskirdusios nuo šalčio lūpos ėmė kraujuoti.

Aš juos maloniai nustebinau: pasiūliau išlaikyto Reino vyno ir pyragaičių, gėrybių, kurių buvo atnešusi įžvalgioji ponia Žantil; kuo mane pradžiuginti, ji žinojo. Tai buvo tuomet, kai paklausiau ponios Žantil, kur jos vyras. Pasakiau, kad jei jis prancūzas, būtų malonu susipažinti ir išgerti drauge truputį vyno. Ji atsakė, kad prieš kelias dienas kartu su jos tėvu išvyko prie Baltijos jūros krantų; ten jiedu prekiavo vaisiais, gabeno juos į Peterburgą[1].

Gruodžio 24-ąją, šiek tiek prieš tris, mes vykome į didžiąją aikštę priešais rūmus, kuriuose gyveno karalius Miuratas. Eidamas pastebėjau vyresnįjį adjutantą Rustaną; artėdamas prie manęs, jis paklausė, kas esu. Aš nusijuokiau.

– Na, – tarė jis, – ar tai ne jūs, Burgone? Velniai mane griebtų! Nepasakysi, kad grįžtate iš Maskvos: storas, riebus, šviežias. O kur jūsų uodega?

---

[1] Šie vaisiai iš Turnė buvo išsiųsti į Belgiją.

– Nukrito, – atsakiau.

– Ką gi, – tarė jis, – jei nukrito, aš jus suimsiu, kai atvyksite į Paryžių, reikės laukti, kol plaukai ataugs!

Į pirmąjį susirinkimą žmonių susirinko nedaug, bet visiems buvo malonu matyti vieniems kitus, nes nuo Virbalio, nuo gruodžio 17-osios, galima sakyti, nebuvome susitikę. Kiekvienas ėjome savarankiškai, skirtingais keliais.

Kitas dienas buvo tas pats: vienas patikrinimas per dieną.

Gruodžio 29-ąją pasijutau daug stipresnis. Veido tinimas atsileido, nušalusi koja mynė tvirtai, ranka pagijo; prie mano sveikimo buvo daug prisidėjusi ponia Žantil, kuri slaugė mane kaip vaiką. Jos vyras, kurio niekada nebuvau matęs, sugrįžo iš kelionės ir pabuvęs tik dvi dienas iškeliavo vėl. Jis išgabeno savo uošviui prekes, kurias paskui tasai siųsdavo gurguolėmis į Rusiją, nes mums pasitraukus keliai jau buvo laisvi. Jis man sakė trejus metus tarnavęs 3-iajame husarų pulke, bet po to, kai Dancigo kampanijoje buvo du kartus sunkiai sužeistas, jį pripažino netinkamu tarnybai ir komisavo. Ketvirtą mūsų atvykimo dieną mums buvo pranešta apie Jaunosioso gvardijos aukštojo karininko mirtį; jis mirė iš sielvarto dėl prancūzų kilmės rusų šeimos, gyvenusios Maskvoje, tragiškos žūties; jis buvo pasiūlęs tai šeimai trauktis drauge, bet dar prieš mums atvykstant į Smolenską papasakojau apie liūdną tos šeimos likimą. Sužinojau, kad į Elbingą jis buvo atvykęs trimis dienomis anksčiau už mus, bet po dviejų dienų, stovėdamas pas karalių Miuratą sargyboje, nutarė pasišildyti.

Pikaras buvo pamiršęs, jog parakinę, kad netrukdytų prigulti, buvo permetęs į priekį; artėjant prie didelio židinio, ant jos užkrito kibirkštis, parakas sprogo ir nudegino jam veidą, ūsus ir plaukus. Man buvo pasakyta, kad nieko baisaus neatsitiko, vargšelis atsipirko tik odos nudegimu. Nutaręs, kad į savo kraštą, vargąną Šampanę, kurioje neturėjo nieko, sugrįš kada nors vėliau, nutarė kurį laiką pagyventi šioje šalyje.

Kitą dieną, gruodžio 30-ąją, drauge su Granžjė aplankėme mano šaunųjį Pikarą; grenadierius, gyvenęs kartu su juo, parodė jo būstą.

Mudviem atėjus nusiminusi moteris juodais drabužiais parodė ilgo koridoriaus gale kambarį. Išvydome pusiau praviras duris. Išgirdę kimų Pikaro balsą, sustojome pasiklausyti, – jis dainavo savo mėgstamą arijos fragmentą iš „Pompono“:

Ak, tu prisiminsi lia, lia,
Išvykimą iš Bulonės!

Pamatę jo baltą kaip sniegas veidą baisiausiai nustebome, – jį dengė odinė kaukė. Pikaras mums papasakojo, kokia nelaimė jį ištiko; paskui it senas žvėris užriaumojo:

– Žinokite, mano šalis – tarytum šūvis miške lapkričio 23-iosios naktį. Matau, kad esu nieko vertas. Toji nelaiminga kampanija mane siaubingai nualino. Pamatysite, mane ištiks nelaimė!

Tai sakydamas, griebė nuo stalo butelį kadaginės, nuo židinio paėmė tris puodelius, pripylė juos ir pasiūlė išgerti už mūsų sėkmingą atvykimą. Mes padėkojome.

– Puiku, – pasakė jis, – šią dieną praleisime kartu. Kviečiu jus pietų!

Netrukus, jo pakviesta, atėjo moteris. Ji ėmė verkti. Paklausiau Pikaro, kas jai yra. Bičiulis papasakojo, kad tą rytą buvo palaidotas jos dėdė, labai turtingas senbernis, buvęs kabotažinio laivo jūrininkas, ko gero, jūrų plėšikas, ir ta proga namuose surengtas priėmimas, į kurį buvo pakviestas ir Pikaras; kadangi, anot jo, tenai bus galima patriauškinti riešutų, pakvietė ir mus. Tačiau susigriebė – pasakė, kad paprašysiąs atnešti pietus į kambarį; pasakė, kad neverta gaišti laiko su verkšlenančiomis dėl akių moterėlėmis, kurioms senas dėdė po mirties šį tą paliko. Moteriai pasakė, kad pietauti su ja neisiąs, nes pas jį atėję draugai, be to, kadangi esąs jautrios širdies, tenai ištisai verksiąs. Sulig tais žodžiais jis nubraukė tariamą ašarą, ir moteris sukukčiojo; stebėdami šią

komediją, kad nepratrūktume juokais, buvome priversti užsidengti veidus nosinėmis; manydama, kad verkiame, pavadinusi mus gerais žmonėmis, moteriškė pasakė, kad visa, kas vyksta namuose, mums pietauti netrukdys ir kad būsime aptarnauti. Jai pasišalinus po kurio laiko dvi tarnaitės atnešė pietus. Maisto buvo tiek, kad nebūtume jo suvalgę netgi per tris dienas.

Kaip galima numanyti, valgis mūsų nuotaiką kiek praskaidrino, tačiau, prisiminus patirtus vargus, tragiškus likimus draugų, žuvusių mūsų akyse arba dingusių be žinios, apimdavo liūdesys, susimąstydavome.

Kol rūkėme, gėrėme, pradėjo temti; atėjusi namų šeimininkė pasakė, kad esame kviečiami išgerti kavos. Eidami jai iš paskos, po kelių posūkių įžengėme į erdvų kambarį: Granžjė pirmas, aš antras, Pikaras – paskutinis. Įėję išvydome ilgą, daugybės žvakių apšviestą stalą. Aplink jį sėdėjo keturiolika daugmaž vienodo amžiaus pagyvenusių, vilkinčių juodais drabužiais moterų; priešais kiekvieną iš jų stovėjo puodelis, stiklinė, kiekvienai buvo padėta po ilgą molinę pypkę, tabako, nes beveik visos to krašto moterys, ir ypač jūrininkų žmonos, rūkė. Likusi stalo dalis buvo nustatyta buteliais, Reino vynu ir Dancigo kadagine.

Vidun Pikaras nėjo. Pamanėme, kad nedrįsta rodytis, nes varžosi savo veido; bet vos tik spėjome taip pagalvoti, visos moterys, garsiai klykdamos, sužiuro į duris: į kambarį įžengė Pikaras su baltos odos kauke, keistu tokios pat spalvos apsiaustu, su juoda rusų lapės kailio kepure ant galvos. Dešiniojoje rankoje grakščiai laikydamas ilgą vamzdį su jūrų putos pypke gale, jis traukė dūmą; pypkės galvutė priklausė velioniui. Mums einant koridoriumi visus tuos daiktus pamatė sukabintus velionio kambaryje ir, norėdamas papokštauti, nugvelbė juos.

Išsigandusios moterys palaikė jį numirėliu, atėjusiu gedulingosios kavos. Už ašarą, išlietą ryte namo šeimininkės akivaizdoje, Pikarui buvo padovanota kepurė ir pypkė.

Pokalbis darėsi kaskart gyvesnis, nes visos moterys rūkė ir gėrė kaip husarai. Po kurio laiko jau buvo neįmanoma susikalbėti.

Prieš išsiskirstydamos, moterys sugiedojo giesmę, pasimeldė už velionio sielos amžinąjį atilsį; giedojo ir meldėsi labai susikaupusios, o mes prisidėjome tylėdami.

Pagaliau, palinkėjusios mums labos nakties, jos išėjo; snigo, pūtė žvarbus vėjas. Nutarėme pernakvoti pas savo seną draugą: šiaudų pakankamai, kambaryje šilta, žodžiu, turėjome tai, ko reikia.

Kitą rytą jauna tarnaitė atnešė mums kavos. Drauge atėjo ir namo šeimininkė. Pasisveikinusi ji paklausė, ko pageidautume dar. Nuoširdžiai padėkojome. Paskui abi moterys ėmė šnekėtis tarpusavyje; tarnaitė pareiškė, kad neseniai jai buvo pasakyta, jog rusų armijai iki miesto liko ne daugiau kaip keturios dienos kelio ir kad kažkoks žydas, eidamas iš Tilžės, prie Yluvos buvo sutikęs kazokus. Kadangi kalbėjau gana neblogai vokiškai, beveik viską supratau. Išgirdau, kaip ponia pasakė: „O Dieve! Ką darys visi šie šaunūs vyrukai?“ Padėkojęs gerajai vokietei už jos rūpinimąsi mūsų likimu, pasakiau, kad tol, kol turime valgyti ir gerti, mums ant rusų nusispjaut.

Jei žmonės būtų buvę svetingi, moterų būtume turėję visur.

Tą dieną priminiau Pikarui, kad lauksiu jo namuose, taigi laiką praleisime drauge. Apžiūrėjęs veidrodyje savo veidą pažadėjo ateiti. Kadangi nežinojo, kur gyvenu, sutarėme, kad lauksiu jo vienuoliktą valandą prie karaliaus Miurato rūmų. Mudu rengėmės pėsčiomis grįžti namo, tačiau dėl gilaus sniego buvome priversti samdytis roges. Atvykome į savo būstą; po vakarykštės šventės baisiai skaudėjo galvą, karščiavau.

Ponia Žantil dėl mano dingimo jaudinosi, jos tarnaitė laukė iki vidurnakčio. Išliejau jai visą savo širdgėlą, o blogas oras buvo mano pasiteisinimas. Pasakiau jai, kad kitą dieną du mano draugai ateis pietų; pažadėjo pasistengti, kad likčiau patenkintas, kitaip tariant, už viską ketino sumokėti pati. Paskui davė gerų taukų,

anot jos, nušalusioms vietoms patepti; matyt, tikėjosi, kad panaudosiu juos iš karto. Aš nesipriešinau; kokia ji buvo gera – toji ponia Žantil! Apskritai vokietės buvo mums geros.

Likusią dienos dalį praleidau namie: prižiūrimas ir guodžiamas savo mielosios šeimininkės, tysojau lovoje.

Atėjus vakarui, ėmiau sukti galvą, ką galėčiau padovanoti jai Naujųjų metų proga. Nutariau atsikelti anksti ryte ir nueiti pas žydus, – gal ką nors rasiu. Pagaliau, tikėdamasis po varginančios viešnagės išsimiegoti, atsiguliau. Kitą rytą, 1813-ųjų sausio 1-ąją, devintą mūsų atvykimo dieną, atsikėliau septintą valandą ryto, bet prieš išeidamas nutariau pasižiūrėti, kiek liko pinigų; suskaičiavau: keturi šimtai aštuoniasdešimt penki frankai, iš jų daugiau kaip keturi šimtai auksu, kiti – penkių frankų monetomis. Išvykdamas iš Vilniaus turėjau aštuonis šimtus frankų; negi išleidau tris šimtus penkiolika? Negali būti! Vadinasi, pamečiau, ir nieko čia stebėtina. Ir vis dėlto buvau dar pakankamai turtingas, galėjau savo mielai šeimininkei nupirkti dovaną už dvidešimt ar trisdešimt frankų.

Išeidamas pro duris, sutikau storąją tarnaitę Kristiną, tą pačią, kuri taip uoliai šveitė mane vandens kubile; palinkėjo man gerų Naujųjų metų, o kadangi tądien ji buvo pirmas sutiktas žmogus, padovanojau jai penkis frankus; mergina labai apsidžiaugė. Nueidama tarė:

– Kad mane pabučiavote, poniai nesakysiu.

Ėjau rūmų pusėn. Priėjęs prie pat jų, pamačiau du savo pulko kareivius; suvargę, nuo sunkių ginklų sulinkę, jie vos vilko kojas. Išvydę mane priėjo arčiau, ir tuomet, didžiai mano nuostabai, atpažinau savo būrio vyrus, kurių nebuvau matęs nuo kėlimosi per Berezinos upę laikų. Kadangi atrodė labai apgailėtinai, pakviečiau juos į smuklę sušilti – išgerti kavos.

Vyrai man papasakojo, kad lapkričio 29-osios rytą, pulkui tebesant prie Berezinos, jiems buvo įsakyta palaidoti žuvusius ir

mirusius nuo išsekimo draugus. Prieš atlikdami šią liūdną misiją jie išėjo į kelią kamuojami niūrių minčių ir kaip tik tuo metu susidūrė su lenkais, keliaujančiais į savo šalį. „Jau visas mėnuo, – sakė jie, – mes keliavome per šią nepažįstamą sniegu padengtą žemę, nežinodami, nei kur konkrečiai esame, nei kas mūsų dar laukia. Net pinigai, kurių turėjome, tada mums negalėjo pagelbėti. Keletą kartų pavyko gauti gardumynų, kaip antai pieno ar taukų; sagas su erelio atvaizdu išsikeisdavome į nosines. Į tokią sunkią padėtį pakliuvome ne tik mes, labai daug įvairiausių korpusų kareivių keliavo nežinodami, kur atsidūrė. Kokia laimė, seržante, kad kelias atvedė čionai ir kad sutikome jus". Pasakiau, kad ir man džiugu juos matyti; mes buvo atitarnavę vienoje kuopoje ketverius metus.

Staiga vienas iš jų pasakė:

– Seržante, turiu jums atiduoti vieną daiktą. Pamenate, išvykdamas iš Maskvos, įdavėte man paketą; štai jis, sveikut sveikutėlis, net nebuvau ištraukęs iš kuprinės!

Tame pakete buvo tamsiai pilkos spalvos plonos gelumbės milinė, kurią buvau pasisiūdinęs dar Maskvoje. Pasiuvo rusai, kuriems buvau išgelbėjęs gyvybes. Pakete buvo dar vienas daiktas – rašalinė; pasiėmiau ją nuo stalo degančiuose Rostopčinų rūmuose; pamaniau, kad sidabrinė, bet apsirikau.

Man metų pradžia buvo sėkminga; norėjau, kad ji būtų tokia pat ir žmogui, padariusiam man tokią didžiulę paslaugą. Daviau jam dvidešimt frankų. Paskui teliko apsivilkti naująją milinę[1].

Manęs laukė dar viena maloni staigmena: įkišęs ranką į naujosios milinės kišenę, ištraukiau indišką kaklaskarę, kurios vienas kampas buvo užmegztas. Atrišęs mazgą aptikau mažą kartoninę dėžutę, o joje – penkis žiedus su akimis iš gražių akmenų. Maniau, kad

[1] Ši kareiviška milinė atiteko mano broliui ir labai jam pravertė. Atidaviau ją jam tuomet, kai atvykau pas savo tėvus grįžęs iš Rusijos kampanijos. Grįžau turėdamas leitenanto laipsnį. Iš čia išvykau į 1813 metų kampaniją.

dėžutę buvau įkišęs į kuprinę, kaip gerai, kad atradau ją būtent dabar, kai prireikė dovanos poniai Žantil! Jai bus skirtas pats gražiausias žiedas!

Liepiau kareiviams laukti patikrinimo, kad tapę kuopos nariais galėtų gauti buto orderį.

Vienuoliktą valandą sugrįžau į rūmų aikštę. Buvo daug žmonių, per tris dienas jų skaičius padvigubėjo, sakytum, prisikėlė iš mirusiųjų žuvusieji palinkėti vieni kitiems gerų Naujųjų metų; tačiau buvo graudu žiūrėti: vieni be nosies, kiti be rankų ar kojų pirštų; keli kareiviai neturėjo ir to, ir ano; pasklidus gandui, kad artėja rusai, mums buvo įsakyta būti pasirengusiems kaip prieš mūšį, neprarasti budrumo net miegant, kad nebūtume netikėtai užklupti; ginklai turėjo būti tvarkingi, užtaisyti; įsakyta taip pat išduoti šovinius, pašaukus nedelsiant prisistatyti su ginklais ir visa manta.

Patikrinimui dar nesibaigus kažkas trinktelėjo delnu man per petį ir garsiai nusijuokė; tai buvo Pikaras, apsivilkęs gražiąja savo uniforma, be kaukės; jis puolė man ant kaklo, bučiavo, linkėjo gerų Naujųjų metų. Paskui mane pasveikino Granžjė, negana to, įbruko į delną trisdešimt frankų: už šimtą penkiasdešimt frankų mano bendrakeleiviai buvo pardavę roges ir arklį. Man atidavė manąją dalį. Trumpai pasikalbėję apie naująją mano milinę, nuėjome pas mane pietauti, – taip buvo sutarta. Atvykę radome dar dvi moteris, taigi visi turėjome po damą. Netrukus be jokių ceremonijų sėdome prie stalo. Pietūs baigėsi vėlai ir linksmai, taip, kaip buvo prasidėję.

Skirstantis išgirdau vieną moterį sakant poniai Žantil:

– *Tarteifle des Franzosen.* (Tai reiškė: „Na ir kipšai tie prancūzai!“) – Paskui pridūrė: – Visada linksmi, smagūs!

Kitą dieną per patikrinimą priėjo Pikaras ir pasakė, kad parėjęs namo girdėjo, kaip visa šeimininkės giminė keikė mirusį dėdę; šeimininkė jam viską papasakojusi; dieną iš Rygos buvo atvykusi moteris su maždaug aštuonerių ar dešimties metų berniuku; sakė,

kad tas vaikas jos ir pono Kenmano, jų mirusio dėdės; pasak tos moteriškės, velionis buvo pripažinęs berniuką savo paveldėtoju. Nugirdęs kažką apie būsimą antspaudavimą, Pikaras paklausė, ar tai gresia ir rūsiui; jam atsargiai buvo atsakyta, kad galįs kelis butelius pasiimti; Pikaras pažadėjo nugvelbti butelių kuo daugiau; kibęs į darbą po šiaudų kūliu, atstojusiu pagalvę, jis pakišo per keturiasdešimt butelių; sakė, kad po patikrinimo ištuštins kuprinę, sukiš į ją butelius ir atneš man. Ir iš tikrųjų po valandos atėjo su kuprine. Pasakė, kad reikėtų viską kuo skubiau išgerti, nes sklido kalbos, kad į miestą netrukus įžengs rusai. Tol, kol buvome tame mieste, jis atnešdavo man gėrimo kasdien, sakydavo, kad tą rūsį visiškai ištuštinsiąs! Bet vieną dieną, sausio 11-ąją, atėjo apsivilkęs žygio uniforma ir pasakė, kad nakvoti į savo butą tikriausiai negrįšiąs, nes kiekvieną akimirką gali pasigirsti visuotinio rinkimosi signalas; patarė būti pasirengusiam ir priminė, kad nepamirščiau atsisveikinti su ponia Žantil.

Atėjo ir Granžjė, taip pat su žygio uniforma; pačiu laiku, nes mes rengėmės pusryčiauti, netrūko ir vyno.

Buvo maždaug aštunta ryto; susėdome prie stalo; pusę vienuoliktos Pikaras staiga pašoko, išlenkė stiklinę vyno ir tarė:

– Paklausykit! Atrodo, šaudo iš patrankų!

Pasigirdo dvigubai stipresnis trenksmas, paskui visuotinio rinkimosi signalas, visi kariškiai puolė prie ginklų. Į kambarį įbėgo ponia Žantil šaukdama:

– Ponai, kazokai!

Pikaras atsakė:

– Tuojau mes juos pašokdinsime!

Skubiai susiruošęs, su ginklais, manta ir kuprine ant peties pabučiavau ponią Žantil, tuo tarpu Pikaras ir Granžjė ištuštino kaip tikri kareiviai paskutinį butelį. Išmaukęs dar vieną stiklinę vyno, išbėgau į gatvę draugams iš paskos.

Nubėgęs keliolika žingsnių išgirdau mane šaukiant; atsisukęs pamačiau storulę Kristiną, duodančia ženklą sugrįžti. Ji pasakė,

kad kažką pamiršau. Prie namo alėjos, gilumoje, stovėjo ponia Žantil. Pamačiusi mane, ji sušuko:

– Pamiršote savo katiliuką!

Vargšas mažas katiliukas, nusipirktas Vilniuje iš žydo, kuris ketino mane nunuodyti, buvau jį visai pamiršęs! Įėjau į vidų, dar kartą pabučiavau gerąją moteriškę, slaugiusią, popinusią mane kaip savo brolį, kaip savo vaiką, ir pasakiau, kad galinti katiliuką pasilikti kaip suvenyrą:

– Galėsite užsivirti vandens arbatai, naudodamasi juo kiekvieną kartą prisiminkite jauną seržantą, gvardijos velitą. Sudie!

Girdėjau kaskart garsesnes pabūklų salves. Išėjau į gatvę.

Ant tiltelio pamačiau manęs nekantriai laukiantį Granžjė. Į rinkimosi vietą patraukėme tiesiausiu keliu, krantine. Nepaėję nė penkių minučių, gatvės viduryje pamatėme Pikarą: jis kaip pasiutęs keikėsi dešiniąja koja primynęs prūsą. Priešais jį stovėjo keturi prūsų veteranai, vadovaujami kapralo, ir policijos komisaras.

O buvo taip: kažkokie tipai apmėtė Pikarą iš kavinės sniego gniūžtėmis. Jis sustojęs pagrasino: užeisiąs į vidų ir kaip reikiant tuos tipus pamokysiąs. Tačiau anie nepabūgo, negana to, vienas iš jų išbėgo į gatvę, pripuolė prie Pikaro, įrėmė jam į petį biliardo lazdą ir ėmė šaukti:

– Valio! Kazokas!

Pikaras staiga atsigręžė, smogė kumščiu duobutėn, apsuko užpuoliką ir patiesė kniūbsčią veidu į sniegą. Paskui įrėmė dešiniąją koją į nugarą ir, maudamas ant šautuvo vamzdigalio durtuvą, žiūrėjo kavinės pusėn ir kvietė esančiuosius viduje į kovą.

Kažkas nuėjo ieškoti sargybinio. Patiestam tipui Pikaras pagrasino: jei sukrutės, prismeigsiąs vienu durtuvo dūriu. Tą patį pasakė ir esantiems kavinės viduje; tie išsigandę grasinimo bijojo net krustelėti; tik tada atsipeikėjo, kai atėjo sargybinis ir policijos komisaras.

Sargyba Pikaro nesutrikdė. Tą akimirką jis priminė įsikibusį nagais į savo grobį liūtą, išdidžiai spoksantį į medžiotojus. Buvome

šalia, bet jis mūsų nematė; invalidai ir komisaras drebėjo iš baimės. Moterys kalbėjo:

– Jis teisus, ėjo ramiai savo keliu, o tie jį įžeidė!

Pagaliau kažkoks protestantų pastorius papasakojo komisarui, kaip viskas buvo iš tikrųjų; jis viską matė, be to, kalbėjo prancūziškai. Pikarui buvo pasakyta, kad galįs prispaustąjį paleisti, kad tas būsiąs atiduotas į teisingumo rankas. Pikaras paliepė:

– Kelkis!

Antrąkart sakyti nereikėjo.

Kai tipas atsistojo, Pikaras spyrė jam į užpakalį sakydamas:

– Še tau teisingumas! Manasis!

Uždengęs delnu spyrio vietą, moterų minios apšauktas vyras paspruko. Tuo metu iš visų tipų, įžeidusių Pikarą, taip pat ir iš įspirtojo, komisaras pareikalavo sumokėti dvidešimt penkių frankų baudą. Pusę pinigų susižėrė į kišenę sakydamas: „Karaliui ir teisėtvarkai palaikyti“. Likusius atidavė Pikarui, nors tas iš pradžių atsisakinėjo; kiek pasvarstęs, vieną pusę sumos Pikaras atidavė invalidams, kitą – protestantų pastoriui. Duodamas pasakė:

– Jei sutiksite seno kareivio žmoną, perduokite nuo manęs.

Toks poelgis nustebino publiką, kareivio nesavanaudiškumas buvo nesuprantamas; už tai Pikaras buvo pagirtas, netgi policijos komisaras, ir tas pasakė komplimentą. Aš ir Granžjė žygiavome rūmų link mąstydami apie prūsų būdą, tuo tarpu Pikaras traukė savo dainušką:

Ak, tu prisiminsi lia, lia
Išvykimą iš Bulonės!

Atvykome į aikštę; priešais rūmus, kuriuose rezidavo karalius Miuratas, stovėjo išsirikiavę juodaodžiai valdovo vergai; juodukai balto sniego fone atrodė itin keistai. Jų kolona buvo prispausta divizijos, pionieriai buvo su baltojo lokio kailio kepurėmis, vadai tokie pat juodaodžiai kaip ir jie. Kokiu keliu tas korpusas traukėsi, nežinau, manau, kad persikėlė per Vistulą Marienverde.

Patrankų kanonados pritilo. Rusus iš miesto prieigų ką tik buvo išstūmę nauji būriai, nedalyvavę Rusijos kampanijoje; kad priešas atsitrauktų, pakako kelių kartečių.

Mums pastojo kelią daugybė įvairių dalinių vežimų, skubėjusių palikti miestą prieš prasidedant jo evakuacijai. Atsidūrėme šalia namo, kuriame gyveno Pikaras. Staiga jis sušuko:

– Sustokite! Draugai, turiu atsisveikinti su savo miestiete, pasiimsiu baltą apsiaustą ir dovanas – kadaise priklausiusią velioniui pypkę ir juodosios lapės kailio kepurę. Išgersime vyno, dar turiu po šiaudiniu pagalviu kelis butelius!

Įėję į namo vidų nudrožėme tiesiai į kambarį, nieko pakeliui nesutikdami. Negaišdamas laiko, Pikaras ištraukė penkis butelius – du vyno, tris Dancigo kadaginės – ir liepė susikišti juos į kuprines. Tą padarėme nedelsdami. Paskui jis pašaukė šeimininkę, ir toji tuojau pat prisistatė. Pikaras tarė:

– Leiskite atsisveikinant jus pabučiuoti, mes išvykstame!

Ši atsakė:

– Bijojau, kad jums dar nespėjus palikti miesto bjaurybės rusai jau bus čia! Kokia nelaimė! Bet prieš palikdami mus, turite šiek tiek pasistiprinti, taip paprastai neiškeliausite!

Netrukus ji atnešė du butelius vyno, kumpio, duonos, o mes, prieš leisdamiesi į tolimą žygį, susėdome prie stalo.

Netrukus netoliese pasigirdo pabūklų salvės. Moteris sušuko: „Jėzus Marija!“ ir mes išėjome. Aš pėdinau pirmas, man iš paskos sekė abu draugai; priekyje ėjęs vyras, kurį, kaip man pasirodė, kadaise pažinojau, sustojo; priėjau prie jo ir įsitikinau, kad neapsirikau; tai buvo Elijo, dingęs gruodžio 24-ąją dieną, dalyvavęs Egipto kampanijoje; jis turėjo šautuvą, kardą ir Garbės kryžių; atrodė apgailėtinai: abi kojos nušalusios, prisidengęs avikailiais, ausys aprištos, matyt, irgi nušalusios, ant ūsų ir barzdos – ledo varvekliai. Žiūrėjau į jį nustėręs, stačiai pritrenktas.

Paskui tariau:

– Na, tėve Elijo, štai ir atvykote! Iš kur, velniai griebtų, traukiate? Kas jus šitaip patvarkė? Atrodote kaip kankinys!

– Ak, mano drauge, – prabilo jis, – jau dvidešimt metų esu kareivis, niekada neverkiau, bet dabar byra ašaros ne tiek iš vargo, kiek iš pasiutimo matant, kad pakliūsiu į tų bjaurybių kazokų nagus be kovos; kaip matote, nuo šalčio ir bado esu nei gyvas, nei miręs. Štai jau praėjo beveik keturios savaitės, kai persikėlėme per Nemuną, kėblinu per laukinį apsnigtą kraštą negalėdamas gauti jokių žinių apie armiją! Turėjau du draugus: vienas prieš aštuonias dienas mirė, kitas, ko gero, irgi iškeliavo anapilin. Prieš keturias dienas buvau priverstas palikti jį vargstantiems lenkams, pas kuriuos nakvojome. Kaip matote, einu vienas; nuo Maskvos įveikiau daugiau kaip keturis šimtus ljė, bridau per sniegą, klampojau be poilsio, nušalau rankas, kojas ir net nosį!

Mačiau, kaip iš seno kareivio akių pabiro stambios ašaros.

Priėjo Pikaras ir Granžjė; pastarasis atpažino tėvą Elijo iškart: jiedu buvo iš tos pačios kuopos[1]. Užėjome į artimiausią namą, jame gyvenęs jūrininkas mus svetingai priėmė; paprastai šie žmonės būna malonaus būdo.

Pikaras pasodino savo seną karo tarnybos draugą prie židinio; ištraukė iš milinės kišenės du butelius ir, pripylęs didelę stiklinę vyno, pasakė tėvui Elijo:

– Pirmiausia, mano senas drauge, su kuriuo tarnavau 23-iojoje pusbrigadėje, išgerk! Paskui užkąsk duonos kriaukšle, ir viskas bus gerai!

Po to, kai teko palikti Maskvą, jis nebuvo turėjęs burnoje nei vyno, nei tikros duonos. Atrodė, kad tuo metu žmogelis pamiršo visus savo vargus. Pamirkiusi skudurą į šiltą vandenį, jūrininko žmona nušluostė jam veidą, ledukai ant ūsų ir barzdos pamažu nutirpo.

– Dabar, – pasakė Pikaras, – pasišnekėsime! Ar atsimenate, kaip prieš išplaukdami į Egiptą lipome Tulone į laivą?..

---

[1] Jų draugystė prasidėjo per Italijos kampaniją.

Tuo metu pasirodė Granžjė. Buvo išėjęs pasižiūrėti, ar ne laikas žygiuoti; pasakė, kad prie namo stovi didžiulis vežimas, prikrautas karaliaus Miurato daiktų, jog tai puiki proga įsodinti į jį tėvą Elijo.

– Pirmyn! – sušuko Pikaras.

Padedami seno jūrininko, įkėlėme seną seržantą į vežimą; kad nesušaltų, Pikaras užmetė jam ant pečių savo baltą apsiaustą, tarp kojų įspraudė butelį vyno.

Po kurio laiko vėl leidomės į kelionę, o po pusvalandžio jau buvome už Elbingo. Tą pačią dieną perėjome Vistulą ledu ir po keturių valandų laimingo kelio apsistojome dideliame mieste, kuriame maršalas Mortjė buvo nutaręs įsikurti.

Rašau savo „Prisiminimus" ne iš tuštybės ir ne todėl, kad papasakočiau apie save. Norėjau tiktai priminti grandiozinę pražūtingą mums kampaniją ir papasakoti apie joje dalyvavusius kareivius, bendrapiliečius; joje dalyvavau ir aš. Įvykiai, kuriuos papasakojau, gali atrodyti neįtikėtini, kartais net netikroviški. Tik nepamanykite, jog kažką prikūriau, pagražinau vien tam, kad pasakojimas būtų įdomus. Priešingai, prašau patikėti, papasakojau toli gražu ne viską. Negalėjau, nes daugeliu dalykų netikėjau ir pats.

Tie, kurie dalyvavo toje pražūtingoje ir garbingoje kampanijoje, pasak imperatoriaus turėjo būti geležinės valios ir sveikatos žmonės, nes tik tokie galėjo ištverti siaubingas mus užklupusias negandas. Tai buvo pats didžiausias, koks apskritai gali būti, žmogaus išbandymas.

Galbūt iš mano atminties išsitrynė keletas dalykų, kaip antai datos arba vietovių pavadinimai, bet jaučiu pareigą jums pasakyti, kad aš nieko pats neprikūriau.

Daug liudytojų, šios knygos herojų, tarnavusių tame pačiame pulke kaip ir aš, šios atmintinos kampanijos dalyvių tebegyvena iki šiolei. Aš juos išvardysiu:

Ponas *Seraris*, grenadierius velitas, dabar Olandijos karaliaus kariuomenės maršalas, kilęs iš Sen Nikola en Brabanto. Mudu tarnavome viename pulke: jis buvo leitenantas, aš – seržantas.

Rosis – to paties pulko kaptenarmas, gimęs Montobane. Turėjau laimės su juo susitikti Breste 1830 metais. Jau šešiolika metų, kai mudu nesimatėme.

Vašenas[1] – to paties kaip ir aš bataliono leitenantas, gyvenantis Anzene (šiaurėje). Jau bus dvidešimt metų, kai mudu nesimatėme.

Lebudas – vyresnysis seržantas, dabar generolas leitenantas Belgijoje. Tarnavo tame pačiame batalione kaip Granžjė, turėjo seržanto laipsnį. Kilęs iš Piuji de Domo, Overno. Jis buvo artimas mano draugas. Daugybę kartų yra gelbėjęs mane nuo mirties. Lebudas buvo prastos sveikatos, bet narsus ir labai ištvermingas. Mirė susirgęs cholera 1832 metais.

Pirsonas – seržantas velitas, dabar – kapitonas[2]. Jis buvo negražus, bet labai šaunus jaunuolis, kaip ir visi velitai. Jo išvaizda buvo labai įspūdinga. Noriu papasakoti vieną su Pirsonu susijusią istoriją.

Šios kampanijos pradžioje Vilniuje, Lietuvos sostinėje, liepos ketvirtą dieną, kai mes statėme didžiules krosnis duonai kepti, imperatorius atvyko pasižiūrėti, kaip vyksta darbai. Pirsonas, posto vadas, norėjo pasinaudodamas proga išprašyti ordiną. Jis priėjo prie imperatoriaus ir tiesiai šviesiai išsakė savo pageidavimą. Jo didenybė atsakė: „Gerai! Po pirmojo mūšio tu gausi ordiną!“ Įvyko Smolensko apsiaustis, didysis mūšis prie Maskvos, paskui kiti, ne tokie dideli mūšiai. Laikas ėjo, o Pirsonas vis nerado progos priminti imperatoriui apie pažadėtą ordiną. Per visą mūsų atsitraukimo laiką tokia proga taip ir nepasitaikė, užtat ji atsirado Prancūzijoje 1813 metų kovo 16 dieną Malmezone, tai yra tą dieną, kai aš gavau leitenanto laipsnį. Pirsonas priėjo prie imperatoriaus ir priminė jam Vilniuje duotą pažadą. „Sere, – pasakė

---

[1] Mirė Valansjene 1856 metais.

[2] Tai yra 1835-aisiais, tuo metu, kai aš tvarkiau savo „Prisiminimus“.

jis, – norėčiau, kad apdovanotumėte mane ordinu, kaip buvote pažadėjęs“. – „Iš tikrųjų, – atsakė juokdamasis imperatorius, – tai buvo Vilniuje, karinėje kepykloje!“ Nuo tos dienos buvo praėję dešimt mėnesių. Iš šio pasakojimo matyti, koks išskirtinis žmogus buvo Pirsonas ir kokį įspūdį jis padarė imperatoriui!

O dabar norėčiau išvardyti kitus kampanijos liudytojus:

Ponas *Penjo* – valansjenietis, karinių postų, tarpinių imperatoriaus stočių vadovas. Jis matė, kaip aš visiškai išsekęs gulėjau sniege ant Berezinos kranto.

Ponas *Melė* – imperatoriaus armijos dragūnas. Su juo dažnai susitikdavau. Mačiau, kaip jis tempia arklį už pavadžio ir kerta eketę ežere norėdamas jį pagirdyti. Jis kilęs iš to paties krašto kaip ir aš, iš Kondė. Tai vienas geriausių mūsų armijos kareivių. Prieš patekdamas į gvardiją, šauniai kovėsi per Italijos kampaniją. Su tuo pačiu arkliu jis dalyvavo visose šiose kampanijose: 1806–1807 metais Prūsijoje ir Lenkijoje, 1808-aisiais Ispanijoje, 1809-aisiais Vokietijoje, 1810–1811 metais Ispanijoje, 1812 metais Rusijoje, 1813-aisiais Saksonijoje, 1814-aisiais Prancūzijoje. Kai imperatorius išvyko į Elbos salą, jis liko jo laukti karaliaus gvardijoje ir visą tą laiką nesiskyrė su savo arkliu. Kai imperatorius grįžo iš Elbos salos, Melė dalyvavo Vaterlo mūšyje. Jis buvo sužeistas, arklys nušautas. Tas pats arklys, lydėjęs savo šeimininką penkiolikoje mūšių, kuriems vadovavo imperatorius. Jeigu imperatorius ir toliau būtų likęs su jais, šis šaunus kareivis ir toliau būtų garbingai kovęsis. Garbės legiono kavalierius šiandien gyvena vargąną gyvenimą. Kai mes traukėmės iš Rusijos, Melė vienas naktį nusigavo į priešo stovyklą šieno ir šiaudų Kariūnui (toks buvo jo arklio vardas). Vėliau jis buvo paimtas į nelaisvę.

Monforas – grenadierius raitininkas, dabar – kirasyras karininkas. Kilęs iš Valansjeno. Rusijoje jis raitas kirto Bereziną per ledų sangrūdą. Bet arklys, deja, liko ten. Per Vaterlo mūšį ant Švento Jono kalno, kur jo pulkas kovėsi prieš Anglijos karalienės

dragūnus, Monforas kardo smūgiu į krūtinę nukovė priešo armijos pulko vadą.

Pavaras – kapitonas, kilęs iš Valansjeno, per Rusijos kampaniją – imperatoriaus gvardijos šaulys pėstininkas. Jis mokėjo labai įdomiai pasakoti visokiausius nutikimus. Krasne, kai mes su šešių tūkstančių rusų armija kovėmės lapkričio 15, 16, 17 dienomis, Pavaras, tuo metu kapralas, vadovavo šešiems patruliams. Dešinėje jis pamatė kitą patrulių komandą, kurią sudarė šeši žmonės. Manydamas, kad tai mūsiškiai, Pavaras sušuko: „Stot! Klausyti mano komandos! Jūs turite sukti į kitą pusę, kad neatsidurtumėte prie rusų avanposto“. Patruliai sustojo, paskui priėjo arčiau. Tik dabar Pavaras suprato, kad čia rusai. Nebuvo jokių galimybių atsitraukti, taigi neliko nieko kita, kaip pulti durtuvu. Jam pavyko tris rusus nukauti, kiti spėjo pabėgti. Jo patruliai tuo metu pripuolė prie savo vado gelbėdami jį.

Vilkesas – pulko puskarininkis, kilęs iš Valansjeno. Prie Berezinos pakliuvo į nelaisvę. Nelaisvėje toli nuo Paryžiaus išbuvo trejus metus.

Kapitonas *Vašenas*, apie kurį neseniai užsiminiau, prieš išvykstant į Rusiją, kai dar buvome Ispanijoje, labai karštai diskutavo su mano pulko vyresniuoju seržantu. Toji diskusija baigėsi dvikova. Kardo smūgiu jis perkirto vyresniajam seržantui veidą. Vašenas kovėsi su austrais, prūsais, rusais, ispanais, anglais, vadovaujant imperatoriui Napoleonui kovėsi daugiau kaip dvidešimtyje didžiųjų mūšių. Per Eslingo mūšį, kuris vyko 1809 metų gegužės 22 dieną, Vašenas turėjo prie šono vyno gertuvę. Vienas iš jo draugų, kaip ir jis, puskarininkis, davė jam ženklą, kad būtų ne pro šalį gurkštelėti gurkšnelį vyno. Vašenas šūktelėjo draugui, kad tas prieitų arčiau. Kai tas priėjo, jiedu išgėrė vyno. Tą dieną aš buvau sužeistas.

Pateiksiu dar keletą pavardžių kareivių, kurie garbingai dalyvavo baisioje Rusijos kampanijoje:

Ponas *Buji* – kapitonas, kilęs iš Valansjeno. Garbės legiono kavalierius.

Urezas – kapitonas, kilęs iš Valansjeno. Garbės legiono kavalierius.

Pjetas – jaunesnysis leitenantas, kilęs iš Valansjeno.

Legranas – imperatoriaus armijos grenadierius šaulys. Valansjeno gyventojas. Garbės legiono kavalierius.

Fukaras – kareivinių viršininkas. Buvo sužeistas ir paimtas į nelaisvę.

Izambaras – senas puskarininkis, dabar – muziejaus prižiūrėtojas. Garbės legiono kavalierius.

Peti – Jaunosios gvardijos jaunesnysis leitenantas.

Mojaras – pionierių dalinio sargybinis. Kilęs iš Kondė šiaurės. Garbės legiono kavalierius.

Bokė – kilęs iš Kondė.

BURGONĖ,
imperatoriaus gvardijos grenadierius velitas,
Garbės legiono kavalierius.

Na-147 Napoleono armijos seržanto Burgonės atsiminimai. / Vertėja Vita Malinauskienė [Lietuviškojo leidimo įžanginis žodis, Virgilijus Pugačiauskas]. – Vilnius : „Žara“, 2002. 368 p., iliustr., 16 p. įklija
ISBN 9986-34-100-0

Šioje knygoje pateikiamas garsusis seržanto Burgonės kelionės dienoraštis. Burgonė kartu su didžiąja Napoleono armija dalyvavo Rusijos kampanijoje, kurios pradžia buvo 1812 metų birželis ir kuri baigėsi 1813-ųjų lapkritį. Čia pasakojama pati baisiausia žmonijos istorijoje tragedija, prasidėjusi Maskvos užėmimu ir pasibaigusi kėlimusi per Bereziną. Iš kuklaus stebėtojo pozicijų Burgonė pasakoja šiurkščią tiesą apie siaubingą kančią, kurią žmonės patyrė per du šios kampanijos mėnesius ir kuri nusinešė keturių šimtų tūkstančių kareivių gyvybes.

UDK 840-94

Napoleono armijos seržanto Burgonės atsiminimai

Vertėja *Vita Malinauskienė*
Dailininkė *Lilija Tulytė*

Viršelyje ir atsklandose panaudota XIX a. plieno raižiniai iš K. Markevičiaus-Butauto kolekcijos.

Formatas 84×108/32, 12 leid. l.
Išleido leidykla „Žara“, a. d. 2699, 2009 Vilnius. Tel. 272 91 17,
el. paštas zara@mail.lt
Iš užsakovo pateiktų plėvelių spausdino
AB spaustuvė „Spindulys“, Gedimino g. 10, 3000 Kaunas
Svetainė internete: www.spindulys.lt
Užs. Nr. 2.1049

Šioje knygoje pateikiamas garsusis Napoleono gvardijos grenadieriaus seržanto, Garbės legiono kavalieriaus Žano Baptisto Fransua Burgonės kelionės dienoraštis. Burgonė kartu su didžiąja Napoleono armija dalyvavo Rusijos kampanijoje, kurios pradžia buvo 1812 metų birželis ir kuri baigėsi 1813-ųjų lapkritį. Čia pasakojama pati baisiausia žmonijos istorijoje tragedija, prasidėjusi Maskvos užėmimu ir pasibaigusi kėlimusi per Bereziną. Iš kuklaus stebėtojo pozicijų Burgonė pasakoja šiurkščią tiesą apie siaubingą kančią, kurią žmonės patyrė šios kampanijos metu ir kuri nusinešė keturių šimtų tūkstančių kareivių gyvybes.

ISBN 9986-34-100-0

9789986341000